

ANNA JEZIORKOWSKA-POLAKOWSKA STANISŁAW JAN DĄBROWSKI

ŻYDOWSKIE ORGANIZACJE SKAUTOWE na Lubelszczyźnie 1916–1949

JEWISH SCOUTING ORGANIZATIONS
in the Lublin Region 1916–1949

Julian Mahari Raphael Mahari

Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”

ŻYDOWSKIE
ORGANIZACJE SKAUTOWE
na Lubelszczyźnie 1916–1949

JEWISH
SCOUTING ORGANIZATIONS
in the Lublin Region 1916–1949

Lublin 2019

ANNA JEZIORKOWSKA-POLAKOWSKA

STANISŁAW JAN DĄBROWSKI

JEWISH SCOUTING ORGANIZATIONS

in the Lublin Region

1916–1949

Publisher

“Grodzka Gate – NN Theatre” Center

Editors

Julian Mahari and Raphael Mahari

ANNA JEZIORKOWSKA-POLAKOWSKA

STANISŁAW JAN DĄBROWSKI

ŻYDOWSKIE ORGANIZACJE SKAUTOWE

na Lubelszczyźnie

1916–1949

Wydawcy

Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”

Julian Mahari i Raphael Mahari

WYDAWCY:

Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”
ul. Grodzka 21
20-112 Lublin
www.teatrnn.pl

Julian Mahari i Raphael Mahari

RECENZENCI:

prof. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert UW
dr hab. Emil Horoch prof. UMCS
dr hab. Bohdan Hud prof. WSA
dr hab. Mieczysław Rokosz prof. AI
dr hab. Janusz Wojtycza prof. KA

WSPÓŁPRACA:

Komisja Historyczna Lubelskiej Chorągwi Związku Harcerstwa Polskiego

TŁUMACZENIE: Monika Colerick

KOREKTA: Teresa Markowska

OPRACOWANIE GRAFICZNE I SKŁAD: Marek Popielnicki

DRUK I OPRAWA: Petit Lublin

NAKŁAD: 500 egz.

ISBN: 978-83-65444-47-9

© Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”

© Anna Jeziorkowska-Polakowska, Stanisław Jan Dąbrowski

Wydanie książki współfinansował Rotary Club Lublin – Centrum

Lublin 2019

Spis treści

Od wydawcy	7
Editors' Note	9
Wstęp	11
Introduction	19

ROZDZIAŁ I

Wprowadzenie do historii skautingu żydowskiego w Polsce	27
1. Skauting – geneza ruchu światowego	27
2. Ruch skautowy w Polsce	32
3. Żydowskie ugrupowania i stronnictwa polityczne w Polsce w okresie międzywojennym	37
4. Syjonizm – źródło żydowskich organizacji młodzieżowych w II RP	54
5. Najważniejsze żydowskie organizacje skautowe w Polsce	59
A) HA-SZOMER HA-CAIR	59
B) ZWIĄZEK SKAUTOWY IM. KPT. JOSEFA TRUMPELDORA „BETAR”	65
C) ZWIĄZEK MŁODZIEŻY HEBRAJSKIEJ „AKIBA”	73
D) DRUŻYNY HARCERSKIE IM. PEŁKA BERKA JOSELEWICZA	76
E) HA-SZOMER HA-LEUMI	82
F) ORGANIZACJA DRUŻYN HARCERSKICH IM. TADEUSZA KOŚCIUSZKI PRZY STOWARZYSZENIU „HARCERZ POLSKI”	83
6. Inne organizacje młodzieżowe	86

ROZDZIAŁ II

Dzieje skautingu żydowskiego na Lubelszczyźnie	101
1. Organizacje w Lublinie	103
A) HA-SZOMER HA-CAIR	110
B) BETAR	115
C) HASZACHAR	134
D) AKIBA	135
E) HE-CHALUC-PIONIER	136
F) HA-NOAR HA-CIJONI	138
2. Organizacje na terenie Lubelszczyzny	139
A) HA-SZOMER HA-CAIR	144

b) STOWARZYSZENIE MŁODZIEŻY ŻYDOWSKIEJ IM. TRUMPELDORA [„BRIT TRUMPELDOR”; „BETAR”]	168
c) HA-SZOMER HA-DATI	215
d) ŻYDOWSKI ZWIĄZEK SKAUTOWY HASZACHAR	218
e) DRUŻYNY HARCERSKIE IM. PŁK. BERKA JOSELEWICZA	220
ROZDZIAŁ III	
Współpraca polskich władz wojskowych z pravicowymi organizacjami żydowskimi w latach 1938–1944	223
ROZDZIAŁ IV	
Żydowskie organizacje skautowe w czasie II wojny światowej	239
ROZDZIAŁ V	
Żydowskie organizacje skautowe po zakończeniu II wojny światowej	243
Lubelskie ślady Ha-Szomer ha-Cair po 1944 r.	250
ROZDZIAŁ VI	
Zakończenie	253
ROZDZIAŁ VII	
Bibliografia	255
I. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:	255
II. DOKUMENTY I ŹRÓDŁA OPUBLIKOWANE:	255
III. OPRACOWANIA I ARTYKUŁY:	256
IV. PRASA:	260
V. WSPOMNIENIA I PAMIĘTNIKI, ENCYKLOPEDIA:	261
VI. ŹRÓDŁA ELEKTRONICZNE:	261
ROZDZIAŁ VIII	
Aneksy	265
ROZDZIAŁ IX	
Ilustracje	269
ROZDZIAŁ X	
Opinie i recenzje	331

Od wydawcy

Drogi Czytelniku,

z wielką radością przyjęliśmy informację o planowanej publikacji opracowania *Żydowskie organizacje skautowe na Lubelszczyźnie 1916–1949* przygotowanego przez Dr Annę Jeziorkowską-Polakowską z Katedry Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego oraz Pracowni Literatury Polsko-Żydowskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i Stanisława Jana Dąbrowskiego – redaktora i publicystę, przewodniczącego Komisji Historycznej Lubelskiej Chorałgi Związku Harcerstwa Polskiego. Niniejsza publikacja jest naukowym opracowaniem danych zebranych w trakcie badań przeprowadzonych samodzielnie przez autorów książki. Opracowanie to jest także próbą przedstawienia historii żydowskich organizacji harcerskich działających na terenie Lubelszczyzny. Przygotowano je na podstawie wszystkich dostępnych świadectw historycznych, dokumentów oraz fotografii ukazujących świat, którego już nie ma – świat, który miał znaczący wpływ na historię państwa polskiego. Po niemal tysiącletniej obecności Żydów w Polsce nietrudno jest dostrzec jej niezwykle bogaty wpływ na wszystkie sfery życia polskiego społeczeństwa – od gospodarki po kulturę i sztukę. Zagłada społeczności żydowskiej w czasie drugiej wojny światowej była czymś niewyobrażalnym. Od czasów transformacji ustrojowej, jaka dokonała się w Polsce, widoczne jest rosnące zainteresowanie materialną i duchową spuścizną pozostawioną przez polskich Żydów. Zarówno pojedynczy ludzie, jak i całe instytucje działają nie tylko na rzecz renowacji zabytków o wielkiej wartości architektonicznej, takich jak synagogi, czy miejsc pamięci uświęconych krwią ofiar Zagłady, jak cmentarze żydowskie czy były obozy koncentracyjne, ale także podejmują badania naukowe nad żydowską historią i kulturą. Przywracanie pamięci o prężnie rozwijającej się niegdyś w Polsce społeczności żydowskiej jest godne najwyższego uznania i szacunku.

Również dla nas, niezależnie od tego, że należymy do różnych pokoleń, idea skautingu jest wspianała nie tylko sama w sobie, ale także jako forma samokształcenia, która do dziś jednoczy młodzież na całym świecie.

Jesteśmy szczęśliwi i wzruszeni, że autorom w wydaniu niniejszego opracowania pomógł Klub ROTARY Lublin Centrum, którego ja, Julian, jestem członkiem od 2005 roku.

Dziękujemy autorom za podjęcie trudu opracowania tematu i przygotowanie materiałów do pierwszego wydania w formie książkowej. Jesteśmy też niezmiernie wdzięczni dyrektorowi Tomaszowi Pietrasiewiczowi oraz całemu zespołowi Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie. Doceniamy Wasze godne podziwu poświęcenie, by przywracać pamięć o tamtych czasach, tak naznaczonych niepojętym cierpieniem i niesprawiedliwością.

Julian i Raphael Mahari

Editors' Note

Dear Reader,

we were delighted to hear about the intended publication of the monograph entitled *1916–1949 Jewish Scouting Organizations in the Lublin Region* (*Żydowskie organizacje skautowe na Lubelszczyźnie 1916–1949*) by Anna Jeziorowska-Polakowska, PhD, from the Department of Didactics of Literature and Polish Language as well as the Department of Polish-Jewish Literature Studies at the John Paul II Catholic University of Lublin, and Stanisław Jan Dąbrowski – editor, journalist, and chair of the Historical Commission for the Lublin Region of the Polish Scouting and Guiding Association (ZHP). This publication is an academic compilation and analysis of data gathered in the course of original research by the authors. The book is also an attempt at presenting the history of the Jewish scout movement in the Lublin region on the basis of all available accounts, documents and photographs illustrating a world that is now gone – a world that has affected the history of the Polish State significantly. After nearly a thousand years of Jewish presence in Poland, one cannot help but notice the immense richness of its influence on all aspects of Polish life – spanning from the economy to culture and art. The destruction of the Jewish community during the Shoah was unimaginable. Since the political transformation in Poland, an ever-growing interest in the material and spiritual legacy left by Polish Jews has become noticeable. We see people and institutions that not only work to renovate buildings of great architectural value such as synagogues or historical sites like Jewish cemeteries or concentration camps sanctified with the blood of Holocaust victims, but that also actively participate in research on Jewish history and culture. The restitution of the memory of Jewish communities that once thrived in Poland is worthy of the highest praise and respect.

Even though we come from different generations, we both think that scouting represents a wonderful idea as well as a great form of self-education that is still connecting today's youth all over the world.

We are pleased and touched that the authors were provided help in publishing their book by the ROTARY Club Lublin Centrum of which I, Julian, have been a member since 2005.

We would like to express our appreciation to the book's authors for their effort in preparation of the material they gathered for first-time publication. Our profound gratitude goes also to the head of the "Grodzka Gate – NN Theatre" Centre in Lublin – Tomasz Pietrasiewicz, and the entire team under his direction. We greatly appreciate your admirable dedication to bringing to life so much about this era shaped by unfathomable suffering and injustice.

Julian and Raphael Mahari

Setna rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 r. skłania nie tylko do wielu refleksji i podsumowań, związanych z walką i odbudowywaniem zniszczonej państwowości, staje się także doskonałym pretekstem do szerszego przyjrzenia się innym ważnym wydarzeniom tamtych czasów. Lata I wojny światowej spowodowały, że rozwijający się na ziemiach polskich od początków XX wieku skauting musiał przeformułować swoją działalność ze względu na zmobilizowanie części instruktorów i skautów do armii zaborczych oraz wstępowanie członków organizacji do Legionów Polskich. Harcerki i harcerze organizowali pomoc dla sierot, uciekinierów i innych ofiar wojennych. Już 1 listopada 1916 roku w Warszawie odbył się zjazd zjednoczeniowy, w którym wzięły udział wszystkie organizacje harcerskie działające w byłym zaborze rosyjskim. W efekcie powstała nowa samodzielna organizacja pod nazwą Związek Harcerstwa Polskiego¹. Dwa lata później, tuż przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości, w dniach 1–2 listopada 1918 r. w Lublinie obradował zjazd przedstawicieli wszystkich polskich ośrodków skautowych. W wyniku porozumienia, jakie tam zawarto, postanowiono utworzyć wspólną organizację – Związek Harcerstwa Polskiego. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że okres dwudziestolecia międzywojennego charakteryzował się dużym różnicowaniem ruchu skautowego, a znaczące miejsce w jego historii zajęły organizacje żydowskie.

Niniejsza publikacja ma właśnie na celu przybliżenie polskiemu czytelnikowi podstawowej wiedzy na temat działalności żydowskich związków i stowarzyszeń skautowych, szczególnie z terenu Lublina i Lubelszczyzny.

Głównym źródłem pozyskiwania materiałów archiwalnych do opracowania treści podjętego tematu były zbiory Archiwum Państwowego w Lublinie oraz nieliczne artykuły, ukazujące się w kwartalniku historycznym „Skaut” z lat 2016–2018, wydawanym przez niezależne prywatne wydawnictwo w Tarnowie. Z tego też czasopisma pochodzą kopie zdjęć i dokumentów ze zbiorów Archiwum Akt

1 2 maja 1916 r. w Warszawie Naczelna Komenda Skautowa przedstawiła projekt ustawy „Towarzystwo Skauting Polski – Związek Harcerstwa Polskiego” – jest to najstarszy dokument, w którym po raz pierwszy pojawia się nazwa Związku Harcerstwa Polskiego. Na wystawie z okazji 100-lecia ZHP zorganizowanej przez Muzeum Harcerstwa w Warszawie we wrześniu – listopadzie 2018 r. w WBP w Lublinie, pokazano najstarszy zachowany sztandar Hufca ZHP w Skierniewicach z 1913 r. Znaczy to, że nazwa Związku Harcerstwa Polskiego musiała pojawić się przed tą datą (SD).

Nowych w Warszawie, dotyczące głównie żydowskich organizacji skautowych zarejestrowanych w Warszawie. Umieszczone w opracowaniu zdjęcia żydowskich organizacji skautowych z terenu byłego województwa lubelskiego pochodzą głównie z internetowej strony Wirtualnego Sztetla. Niestety, autorom opracowania nie udało się uzyskać zgody właściciela portalu ani autorów niektórych zamieszczonych w opracowaniu zdjęć na ich opublikowanie. Stąd wiele zdjęć nie zostało zakrytych zgodnie z ustawą o prawie autorskim.

W okresie dwóch lat poszukiwań materiałów źródłowych dokonano kompleksowej kwerendy APL w Lublinie. Przejrzano ponad pół tysiąca sygnatur z zespołu Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego (UWL) Wydziału Społeczno-Politycznego (WSP), Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego (BP), Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej, Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Lublinie, starostw powiatowych. Były to głównie roczne, miesięczne i tygodniowe sprawozdania komendantów posterunków, komisariatów, komend powiatowych i wojewódzkich, starostów i wojewodów z życia społeczno-politycznego na podległym im terenie, rozkazy i wytyczne władz zwierzchnich, statuty niektórych organizacji. Należy wspomnieć, że w sygnaturach widoczne są braki wielu dokumentów. Dotyczy to przede wszystkim tygodniowych i miesięcznych sprawozdań starostów, ale też miesięcznych sprawozdań wojewody lubelskiego czy komendantów wojewódzkich policji. W zbiorach APL (poza kilkunastoma pismami komendantów gniazd do starostów powiatowych) brakuje dokumentów wytworzonych przez same organizacje (plany pracy, sprawozdania, raporty, rozkazy, listy członków, zdjęcia, afisze, ogłoszenia itp.), są jedynie dokumenty z tzw. drugiej i trzeciej ręki nie zawsze będące wiernym odbiciem rzeczywistości. Jedyny wyjątek stanowi wykaz członków gniazda Ha-Szomer ha-Cair w Łukowie z roku 1933. Niemniej, zebrany materiał daje bogaty obraz stanu i działalności żydowskich organizacji skautowych na Lubelszczyźnie.

W terenowych oddziałach APL w Kraśniku, Radzynie Podlaskim i w Chełmie nie znaleziono żadnych materiałów na ten temat. Znajdujące się tam dokumenty dotyczą głównie spraw majątkowo-gospodarczych, meldunkowych i sprawozdań z posiedzeń powiatowych i grodzkich władz samorządowych, przestępczości kryminalnej itp.

Rozwiały się nadzieje autorów na odnalezienie w lubelskich muzeach jakichkolwiek pamiątek z życia żydowskich organizacji skautowych na Lubelszczyźnie. W Muzeum Lubelskim na Zamku w Lublinie, w muzeach regionalnych we Włodawie, Chełmie, Kraśniku, Krasnymstawie, Puławach, Zamościu nie znaleziono niczego, co by miało związek z tą tematyką. Niewiele pomógł Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie.

Autorzy nie dokonali kwerendy zbiorów AAN, CAW w Warszawie, ani Muzeum Harcerstwa w Warszawie. Z wstępnych rozmów z pracownikami tychże placówek wynikało, że znajdujące się w ich zbiorach dokumenty dotyczą raczej ogólnokrajowych centrali organizacji znajdujących się w Warszawie, a nie ich oddziałów terenowych.

Są co najmniej dwa powody trudności, jakie napotykają badacze tego tematu. Po pierwsze, ograniczona a właściwie raczej fragmentaryczna ilość materiałów źródłowych, które się zachowały do współczesności, po drugie, stale zmniejszająca się społeczność świadków tamtych czasów. Katarzyna Meloch, jedna z nielicznych osób, które przeżyły białostockie getto, napisała: *Coraz mniej nas ocalonych z Zagłady*².

Przełom XIX i XX wieku w dziejach Europy to okres gwałtownie narastających aspiracji narodowych. Szczególnie jest to widoczne w krajach, które w wyniku imperialistycznych ambicji i działań zostały wcześniej zagarnięte przez potęgi takich państw jak Imperium Osmańskie, Niemcy, Austro-Węgry i Rosję. Wielonarodowość tych państw źle wróżyła ich przyszłości. Polacy, terytorialnie podzieleni pomiędzy trzech zaborców, mieli szczególne powody i wolę do odzyskania swej niepodległości. Jedyną szansę na jej realizację widziano w wojnie powszechnej, przy jednoczesnej pracy nad stworzeniem kadr dla przyszłego państwa.

Tworzeniem młodych, patriotycznych, czy wręcz nacjonalistycznych reprezentacji zaczęły zajmować się, szczególnie na terenie Galicji, gdzie prawo wobec mniejszości narodowych było najmniej restrykcyjne, liczne organizacje, takie jak Strzelec, a także wszelkiego rodzaju stowarzyszenia sportowe, jak Sokół, czy popularne w tym czasie organizacje turystyczno-krajoznawcze. Można postawić tezę, że znaczącą rolę w ukształtowaniu kadr dla państwa polskiego odegrały polskie organizacje skautowe, działające na terenie trzech zaborów.

Nacjonalizm był natchnieniem dla ogromnych rzesz młodych ludzi wszystkich narodowości zamieszkujących na terenie dawnej Rzeczypospolitej. Przedstawiciele tych nacji, albo chcieli uzyskać pełną niepodległość, jak było to w przypadku Ukraińców, albo też daleko posuniętą autonomię, np. dla społeczności żydowskiej. Na te plany nakładały się również spory terytorialne pomiędzy nowo powstałymi państwami. Odrodzona Polska była rezultatem nie tylko wysiłku zbrojnego, politycznego i organizacyjnego samych Polaków, ale też niezbyt sprawiedliwych i niekorzystnych dla nas ustaleń podjętych na konferencji pokojowej w Wersalu. „Mały traktat wersalski” nakładał na Polskę „poszanowanie praw mniejszości narodowych i etnicznych”³. To bardzo ogólnikowe pojęcie „poszanowania” dawało

2 Meloch K., *Coraz mniej nas ocalonych z Zagłady*, „Słowo Żydowskie” 2017, nr 5, s. 23.

3 Był to dokument podpisany 28 czerwca 1919 r. razem z traktatem wersalskim, kończącym I wojnę światową.

mniejszościom narodowym możliwość nadinterpretacji, którą skrzętnie wykorzystywano do formułowania oskarżeń władz polskich na arenie międzynarodowej, dotyczących nierespektowania podpisanych przez Polskę traktatów.

Trzeba pamiętać, że istnieje zasadnicze rozróżnienie pomiędzy pojęciem mniejszości narodowej a etnicznej. Za mniejszość narodową uważa się ludność zamieszkującą na obszarze państwa, odróżniającą się od większości społeczeństwa językiem, kulturą, pochodzeniem etnicznym bądź religią. Zasadniczą różnicą jest w odróżnieniu od mniejszości etnicznej posiadanie własnego państwa. W tym rozumieniu, np. Niemcy byli mniejszością narodową, a Żydzi nie (państwo Izrael powstało w 1948 r. i od tego momentu Żydzi są traktowani jako mniejszość narodowa w państwach swego zamieszkania)⁴.

Sytuację etniczną Polski pokazują dane ze spisów powszechnych, jakie odbyły się w roku 1921 i 1931. Pierwszy z nich oparty był na samookreśleniu się respondentów co do narodowości, w drugim przyjęto kryterium językowe. Warto zaznaczyć, że część członków grup narodowościowych, takich jak: ukraińska, białoruska, litewska, żydowska zbojkotowała spis lub w nim nie uczestniczyła, z czego wynika, że są to dane niepełne.

Narodowości według spisu z 1921 r.⁵
(samookreślenie według deklarowanej narodowości respondentów)

Narodowość	Populacja	Udział procentowy
Polacy	17 789 287	69,23%
Ukraińcy	3 898 428	15,17%
Żydzi	2 048 878	7,97%
Białorusini	1 035 693	4,03%
Niemcy	769 392	2,99%
Litwini	24 044	0,09%

wą i ustalającym znaczną część granic II Rzeczypospolitej. Podpisanie „małego” traktatu wersalskiego było warunkiem dopuszczenia Polski do podpisania „dużego” traktatu wersalskiego. Wedle dokumentu, mniejszości narodowe uzyskiwały prawo wnoszenia swoich spraw bezpośrednio do Ligi Narodów z pominięciem sądownictwa polskiego. Analogiczne dokumenty podpisały też inne nowo powstałe państwa w Europie Środkowej i Południowej: Czechosłowacja, Austria i Królestwo SHS (ówczesna nazwa Jugosławii), a także Grecja, Bułgaria, Turcja i Rumunia.

4 Gorycki L., *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej*, „Skaut” 1986, nr 4, s. 8.

5 *Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe*. Tablice państwowe, Warszawa 1927, t. 31, s. 56.

Rosjanie	48 920	0,19%
„Tutejsi”	38 943	0,15%
Czesi	30 628	0,12%
Inni	9 856	0,04%
Niewiadoma	631	-0,002%
Razem	25 694 700	100%

Narodowości według spisu z 1931 r.⁶
(samookreślenie według deklarowanego języka ojczystego respondentów)

Język	Populacja	Udział procentowy
polski	21 993 444	68,91%
ukraiński	3 221 975	10,10%
żydowski	2 489 034	7,80%
ruski	1 219 647	3,82%
białoruski	989 852	3,10%
niemiecki	740 992	2,32%
„tutejszy”	707 088	2,22%
hebrajski	243 539	0,76%
rosyjski	138 713	0,43%
litewski	83 116	0,26%
nie podany	39 163	0,12%
czeski	38 097	0,12%
inny	11 119	-0,04%
Razem	31 915 779	100%

Państwo polskie stojąc wobec problemów wielonarodowościowych i etnicznych musiało jak najszybciej uregulować prawnie te kwestie, a nie był to proces łatwy, przede wszystkim ze względu na międzynarodowe uwarunkowania i ambicje poszczególnych mniejszości dotyczące ich miejsca i roli w strukturach państwowych.

Konstytucja II Rzeczypospolitej z marca 1921 r., zwana marcową, w artykule 95 zapewniała wszystkim ochronę życia, wolności i mienia „bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii”⁷. Mniejszości narodowe mogły prowa-

6 *Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9.XII.1931 r. Mieszkania i Gospodarstwa domowe. Ludność. Polska, Statystyka Polska*, Warszawa 1938, Seria c, Zeszyt 94 a, s. 15.

7 DzU 1921 nr 44, poz. 267, s. 650.

dzie szkoły, zakłady dobroczynne, zakładać własne związki, stowarzyszenia, partie polityczne i organizacje społeczne. Tworzyły też własną reprezentację polityczną, obecną w Sejmie.

Ochronę mniejszości niemieckiej w Polsce gwarantował dodatkowo dokument konferencji genewskiej z 1922 r., który po plebiscycie i Trzecim Powstaniu Śląskim ostatecznie wytyczył granicę polsko-niemiecką na Górnym Śląsku. Ochronę interesów Ukraińców w Polsce zabezpieczał traktat ryski podpisany w roku 1921 z Rosją Sowiecką, po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej (1919–1920). Ludność ukraińska oczekiwała jednak od władz II Rzeczypospolitej szerokiej autonomii dla południowo-wschodnich województw. Projekt takiego rozwiązania znalazł się w ustawie o samorządzie terytorialnym z 1923 r., który przewidywał autonomię dla województw stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego, na wzór autonomii Górnego Śląska. Jednak po przewrocie majowym w 1926 r. sprawy te zeszły na dalszy plan.

Konstytucja z roku 1935 (tzw. kwietniowa) potwierdzała wprawdzie równość obywateli wobec prawa, ale też wprowadzała zasadę lojalności wobec państwa i zakazywała działań mniejszości narodowych, które mogłyby godzić w interes II Rzeczypospolitej⁸. Po śmierci Józefa Piłsudskiego, który starał się hamować nacjonalistyczno-narodowe zapędy niektórych polityków, w latach 1936–1939 prowadzono tzw. program wzmocnienia polskości kraju, w ramach którego, zgodnie z konstytucją „kwietniową”, uznawano za wrogie wobec II Rzeczypospolitej i nielegalne różne formy działalności politycznej, społecznej i kulturalnej mniejszości narodowych.

Przyczyną konfliktów były również zapisy ustawy o szkolnictwie, które przewidywały wychowanie uczniów „w duchu Narodu Polskiego”. Stało to w opozycji do dążeń mniejszości, zwłaszcza żydowskiej i ukraińskiej, które w wychowaniu dzieci i młodzieży widziały zupełnie inne cele⁹.

Społeczność żydowska, sama wewnętrznie politycznie podzielona, społecznie dość hermetycznie zamknięta, prezentowała postawy niechętnie państwu polskiemu. Jej partie, stowarzyszenia społeczne i młodzieżowe, w tym różnorodny żydowski skauting, miały charakter mocno nacjonalistyczny.

Na terenie II Rzeczypospolitej zarejestrowano sześć żydowskich organizacji skautowych: Ha-Szomer ha-Cair¹⁰, Żydowski Związek Skautowy im. kpt. Józefa

8 Zob. Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., art. 6, 9 i 10, [on-line:] <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19350300227/O/D19350227.pdf> [dostęp: 30-01-2018].

9 Gorycki L., *Skauting mniejszości...*, dz. cyt., s. 10–11.

10 Nazwy organizacji podajemy zgodnie z pisownią stosowaną przez *Polski słownik judaistyczny*, cytaty zaś – zgodnie z zapisem przywoływanej publikacji.

Trumpeldora, znany potocznie Betar (Bejtar), Akiba, Drużyny im. Berka Joselewicza, Ha-Szomer he-Leumi oraz Harcerz Polski. Najliczniejsze i najbardziej prężne w działaniu były dwie pierwsze: Ha-Szomer ha-Cair i Betar, udział pozostałych zaznaczył się w znacznie mniejszym stopniu. Ha-Szomer ha-Cair i Betar usilnie zabiegały o poparcie władz ZHP w uznaniu ich za organizacje skautowe, co umożliwiłoby korzystanie z wielu udogodnień, zwłaszcza na arenie międzynarodowej.

Wśród tych spraw poczesne miejsce zajmował problem wydawnictw skierowanych do członków Ha-Szomer ha-Cair i Betaru. Nie mogąc korzystać ze zwolnień, jakie przysługiwały organizacjom skautowym, zmuszone były do „obchodzenia” prawa poprzez druk tzw. jednodniówek. Miały one charakter wydawnictw rocznicowych, opisujących działalność drużyn na konkretnym terenie, co powodowało, że były znakomitym źródłem do poznania dziejów tych organizacji. Nie oznacza to, że całkowicie rezygnowały z wydawania periodyków, ale miały one charakter centralny, tak było w przypadku Ha-Szomer ha-Cair. Od 1917 r. wychodził w Łodzi „Haszachar”, a jako dodatek do pisma „Morja” wydawany był „Haszomer”. W tym samym roku ukazał się w Wiedniu *Poradnik dla kierowników szomrowych*, który był rodzajem instrukcji wskazującej, w jaki sposób realizować główne cele organizacji. Całość obrazu dopełnia tytuł „Kroczymy”, który zaczął się ukazywać tuż przed wybuchem wojny.

Również Betar posiadał swój periodyk pod nazwą „Trybuna Betaru”, który ukazywał się jako dodatek do „Trybuny Narodowej”. Większość wydawnictw zarówno Ha-Szomer ha-Cair jak i Betaru ukazywała się w języku hebrajskim lub jidysz¹¹.

Powojenna historia skutecznie usunęła z pamięci istnienie żydowskiego skautingu w Polsce. Dopiero badania prowadzone od końca lat osiemdziesiątych i przez kolejne dekady powoli zaczęły rozszerzać naszą wiedzę na ten temat. Jest ona odkrywana na nowo, wzbogacana wspólną historią obu narodów, pozwala też lepiej zrozumieć wzajemne relacje, konflikty i problemy.

*Anna Jeziorkowska-Polakowska
Stanisław Jan Dąbrowski*

11 Gorycki L., *Skauting mniejszości...*, dz. cyt., s. 11.

Introduction

The 100th anniversary of Poland's regained independence in 1918 is an occasion that calls for reflection and an overview of the struggle for and reconstruction of our destroyed state, but it is also a good reason to take a better, broader look at other important events that happened during this particular period. The scout movement which had developed in Poland since the beginning of the 20th century had to reformulate its activities during WWI as a direct consequence of military mobilization which involved calling up some scout leaders and also scouts themselves to serve in the partitions' armies. Other members of scouting organizations joined the Polish Legions. Both Girl and Boy Scout troops provided assistance to orphans, refugees and war victims. As early as November 1, 1916, a unification rally was held in Warsaw with participants from every scouting organization active in the former Russian partition. As a result of the meeting, a new independent organization under the name Polish Scouting and Guiding Association (*Związek Harcerstwa Polskiego*, ZHP) was formed.¹ Two years later, on the cusp of Poland regaining independence on November 1 and 2, 1918, a council composed of representatives of the Polish scouting centres was held at Lublin. On the basis of an agreement reached by the council, a single reunited organization was finally established – the Polish Scouting and Guiding Association (ZHP). It should be mentioned, however, that the scout movement in the interwar period was extremely varied and rich, and Jewish organizations played a significant role in its history.

The present publication is designed as an attempt at familiarising Polish readers with basic information about the activities of Jewish scouting unions and associations, in particular those functioning in Lublin and in the Lublin region.

The main source of archival documents used by the authors for discussion and elaboration on the subject is the State Archives in Lublin (APL). Data also originated from a few articles published in the period between 2016 and 2018 in the historical quarterly *Skaut* (*The Scout*) by an independent publishing house at Tarnów. Copies of photographs and documents regarding Jewish scouting organizations registered in Warsaw and kept by the Central Archives of Modern Records in Warsaw (AAN) stem from this quarterly. The pictures of Jewish scouting organizations functioning within the boundaries of pre-war Lublin Province

1 On May 2, 1916 the Scout Headquarters in Warsaw introduced draft legislation entitled “The Union of Polish Scouting – the Polish Scouting and Guiding Association”, which is the oldest document introducing the name of the Polish Scouting and Guiding Association (ZHP) for the first time.

predominantly came from the Virtual Shtetl website. Unfortunately, the authors of this publication were not granted permission by the website's owner or by the authors of several of the photographs to include them in the study. As a result, many pictures were not placed.

Over the course of our two years of search for historical sources, a comprehensive enquiry was conducted in the Lublin Archives during which we browsed through more than 500 references stored at the Lublin Provincial Office (UWL), in the Socio-Political Department (WSP), the Public Security Department (BP), Lublin Provincial Police Headquarters, the Regional Office of Political Police for the District of Lublin, as well as various County Offices. The documents included mostly annual, monthly and weekly reports submitted by police stations, county and province police headquarters as well as county and provincial governors, all of which concerned the socio-political situation in the region they were responsible for. The files additionally contained orders and guidelines by superior authorities as well as charters of selected organizations. It should be noted, however, that some of the references lack many of the necessary documents, particularly weekly and monthly reports which should have been submitted by county governors, but also monthly reports filed by the Lublin Provincial Governor or the Lublin Provincial Police Headquarters. With the exception of more than a dozen official letters sent by scoutmasters of smaller groups to county governors, the Lublin Archives lack documents that should have been produced and submitted by various scouting organizations themselves (including work plans, minutes, reports, orders, membership registers, photographs, posters, announcements, etc.). The documents we were able to find in the archives were often second-hand or even third-hand accounts that rarely provide an accurate picture of the period in question. The one and only exception is the membership register of the Ha-Shomer ha-Tzair Łuków scout group of 1933. Nevertheless, historical sources gathered over the course of our research are sufficient to provide a varied and ample picture of the condition and activities of the Jewish scouting organizations in the Lublin region.

The field offices of the Lublin State Archives in Kraśnik, Radzyń Podlaski and Chełm do not store documents pertaining to the subject of our study. Historical sources held there refer mainly to questions of property and economy, and include registration documents, reports from meetings held by the county and municipal government units, or files on criminal delinquency, etc.

What is more, the authors of the instant publication lost all hope of finding any memorabilia connected with the existence of Jewish scouting organizations in the Lublin region in local museums. Neither the Lublin Museum at Lublin Castle nor any of the regional museums in Włodawa, Chełm, Kraśnik, Krasnystaw, Puławy, or Zamość display artefacts relating to the subject of our study. Even the Jewish Historical Institute at Warsaw did not provide significant assistance.

The authors did not conduct research in the Central Archives of Modern Records in Warsaw (AAN), the Central Military Archives in Warsaw (CAW), or the Museum of Scouting in Warsaw. After preliminary discussions with employees of the above-mentioned institutions it appeared that documents stored in their archives pertain to the national headquarters of the organizations located in Warsaw rather than to their field divisions.

There are at least two reasons why scholars conducting research on Jewish scouting organizations in Poland encounter impediments of this nature: firstly, a limited and incomplete amount of historical sources survived to the present day; and secondly, the community of historical witnesses is fading fast. Katarzyna Meloch, one of the few people to have survived the atrocities of the Białystok ghetto, aptly writes: “We, the Holocaust survivors, are fewer and fewer.”¹¹

In the history of Europe, the beginning of the 20th century was a period of rapidly growing national aspirations. This phenomenon was most vividly present in countries that had been invaded and whose territories were annexed by great powers such as the Ottoman Empire, Germany, Austria-Hungary and Russia as a result of their imperialist ambitions. Under these circumstances, the multiethnic character of the above-mentioned countries did not bode well for their future. The Poles, whose motherland was torn apart as a result of three partitions, were particularly motivated to regain independence. Their only hope was a widespread global conflict coupled with a simultaneous objective to gather people prepared to run the newly-formed state.

The task of establishing a team of young, patriotic or even nationalist representatives of the country was undertaken (mainly within the boundaries of Galicia which had the least restrictive laws towards national minorities) by numerous paramilitary organizations such as “Strzelec” (“The Marksman”) and various sports groups like “Sokół” (“The Falcon”), or other tourist and sightseeing organizations popular at the time. One can safely argue that Polish scouting organizations active in territories annexed at the time of partitions played a significant role in providing human resources for the Polish State.

Nationalism was an inspiration for a multitude of ethnically diverse young people who inhabited the area of the former Polish Republic. The representatives of the various nationalities desired either complete independence (e.g., the Ukrainians) or extensive autonomy – for example the Jewish community. Their plans coincided with territorial conflicts growing between other newly established states. Polish national revival was a result of military, political and organizational efforts on the part of Poles themselves, and also of the arrangements made during the Paris

11 K. Meloch, “We, the Holocaust survivors, are fewer and fewer” (*Coraz mniej nas ocalonych z Zagłady*), “Słowo Żydowskie” 2017, no 5, p. 23.

Peace Conference. However, the accord signed at Versailles was scarcely fair and advantageous for Poland. The “Little Treaty of Versailles” obliged Poland to “respect the rights of national and ethnic minorities”ⁱⁱⁱ. The extremely general understanding of the word “respect” allowed for misinterpretations on the part of various minority groups which scrupulously used the agreement in an international context to level accusations against the Polish government for allegedly not honoring the treaty.

One needs to bear in mind that there are fundamental differences between what we may call a national and an ethnic minority. A national minority is considered to include people inhabiting a particular state, while distinguishing them from the majority culture in terms of language, cultural practises, ethnic background, or religion. The essential differing factor, however, is for such a national minority to have a separate nation existing outside of the borders of the inhabited state, which the ethnic minority does not have. Understood in this vein, Germans constituted a national minority, but Jews did not (the State of Israel was established in 1948 and only from that moment on were Jews considered a national minority in the countries they inhabit)^{iv}.

The ethnic situation in Poland is illustrated by data retrieved from the general census conducted in 1921 and 1931. The first census was based on respondents’ own declaration concerning nationality; the second was based on a language criterion. It is noteworthy that some members of national minority groups (e.g., Ukrainian, Belarusian, Lithuanian and Jewish) boycotted the census or did not participate in it, which rendered the gathered data incomplete.

Nationalities according to the 1921 census^v
(Respondents’ own declaration concerning nationality status)

Nationality	Population	Percentage
Polish	17 789 287	69,23%
Ukrainian	3 898 428	15,17%

iii It was a document signed on June 28, 1919, together with the Treaty of Versailles that officially ended WWI and defined most of the borders of the Second Polish Republic. Signing the “Little Treaty of Versailles” was necessary for Poland to be able to sign the treaty “proper.” According to this document, national minorities were legally entitled to submit their grievances directly to the League of Nations, bypassing the Polish judiciary system. Similar documents were also signed by other newly-formed states in Central and Southern Europe, i.e., Czechoslovakia, Austria and the Kingdom of Yugoslavia, as well as Greece, Bulgaria, Turkey and Romania.

iv Gorycki, “Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej”. *Skaut* 1986, no 4, p. 8.

v *The First General Census in the Polish Republic, September 30, 1921. Housing. Population. Occupation. National Information Tables*, Warsaw 1927, vol. 31, p. 56.

Jewish	2 048 878	7,97%
Belarusian	1 035 693	4,03%
German	769 392	2,99%
Lithuanian	24 044	0,09%
Russian	48 920	0,19%
“Native”	38 943	0,15%
Czech	30 628	0,12%
Other	9 856	0,04%
Unknown	631	~0,002%
Total	25 694 700	100%

Nationalities according to the 1931 census^{vi}
 (Respondents' own declaration concerning language spoken)

Language	Population	Udział Percentage
Polish	21 993 444	68,91%
Ukrainian	3 221 975	10,10%
Jewish	2 489 034	7,80%
Common Russian	1 219 647	3,82%
Belarusian	989 852	3,10%
German	740 992	2,32%
“Native”	707 088	2,22%
Hebrew	243 539	0,76%
Russian	138 713	0,43%
Lithuanian	83 116	0,26%
Not given	39 163	0,12%
Czech	38 097	0,12%
Other	11 119	~0,04%
Total	31 915 779	100%

Facing problems of a multinational and ethnic nature, Poland had to legislate on these issues expeditiously. However, this did not come lightly since each of the minority groups had

vi *The Second General Census, December 9, 1931. Housing. Population. Poland, Polish Statistics.* Warsaw 1938, Series c, folder 94 a, p. 15.

their own ambitions concerning their role and place within the official structures of the new state based on their individual and international relationships.

According to article 95 of the Constitution of the Second Polish Republic adopted in March 1921 (and thus named the “March Constitution”), all its citizens’ rights to life, freedom and property “irrespective of descent, nationality, language, race, or religion” were warranted^{vii}. National minorities were entitled to operate their own schools and charities, establish unions, associations, political parties and social organizations. They also had their own representatives in parliament.

The protection of the German minority in Poland was additionally guaranteed by the Geneva Accord of 1922 which, after the 1921 referendum and the Third Silesian Uprising, finally determined the Polish-German borders in Upper Silesia. Ukrainian affairs in Poland were protected by the Treaty of Riga signed by Poland, Soviet Ukraine and Soviet Russia in 1921 (this Treaty ended the 1919–1920 Polish-Soviet War). Ukrainian citizens expected extensive autonomy for the south-eastern provinces of the Second Polish Republic. A draft of an administrative solution to such demands was included in the Law concerning Local Government of 1923 which provided autonomy for the Stanisławów, Tarnopol, and Wołyń provinces, similar to the status granted to Upper Silesia. However, after the May Coup of 1926, these plans were no longer a political priority.

The Constitution of April 1935 (the “April Constitution”) confirmed citizens’ legal equality but also introduced a duty of loyalty towards the state and at the same time banned all forms of national minority activities putting the best interest of the Second Polish Republic at risk^{viii}. After the death of Józef Piłsudski, who tried to stifle nationalist and pro-national ambitions of some politicians, a special Programme for the Reinforcement of the Polish Identity in the Republic was introduced in 1936–1939 (under the “April Constitution”) that deemed a variety of political, social and cultural activities on the part of minority groups to be hostile to the best interest of the Second Polish Republic and hence declared them illegal.

Another cause for conflict was the Law on Education by which students were to be brought up in “the Polish national spirit”. Such attitudes were clearly opposed to the aspirations of minority groups – especially the Ukrainian and Jewish ones – that had entirely different goals in mind for the education of their children and youth^{ix}.

vii Journal of Laws from 1921. No 44, item 267, p. 650.

viii Cf. Constitutional Law from April 23, 1935, article 6, 9 & 10.

Available on-line at: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19350300227/O/D19350227.pdf>. [Accessed on Jan 30, 2018].

ix L. Gorycki, “Skauting mniejszości...”. *Op. cit.*, pp. 10–11.

The Jewish community, torn apart by its own political conflicts, was still quite hermetic socially and unwilling to accept certain ideas proclaimed by the Polish state. Jewish political parties, social and youth associations, as well as the diverse Jewish scouting organizations were markedly nationalist in character.

There were six Jewish scouting organizations registered in the Second Polish Republic: Ha-Shomer ha-Tzair ([PL] Ha-Szomer ha-Cair)^x, Brit Trumpeldor – Betar ([PL] Żydowski Związek Skautowy im. kpt. Józefa Trumpeldora, Bejtara), Akiba, Berek Joselewicz Scout Group, Ha-Shomer ha-Leumi ([PL] Ha-Szomer he-Leumi) and the Polish Scout. The most numerous and active of those were the first two, Ha-Shomer ha-Tzair and Betar – the other groups were less prominent in affecting the scout movement in general. Ha-Shomer ha-Tzair and Betar insisted on gaining support from the authorities of the Polish Scouting and Guiding Association (ZHP) in recognition of their scouting structures, expecting that it would enable them access to many privileges, especially abroad.

One of the many burning issues that authorities of the scout movement had to tackle was the problem of publications addressed to members of Ha-Shomer ha-Tzair and Betar. Not being able to use permits other Polish scouting organizations were entitled to, Jewish groups had to “circumvent” the law and release so-called “one-day” papers. The publications were similar to anniversary issues and described the activity of particular groups in a given area – thanks to which they became a wonderful source of information about the history of the scouting organization in question. Fortunately, the Jewish scout movement did not abandon the idea of publishing periodicals entirely; they were, however, of a more centralized and general character – as was the case with Ha-Shomer ha-Tzair. In Łódź a periodical entitled *Hashachar* was issued from 1917 and the supplementary *Hashomer* was released with the monthly *Moriah*. A *Guidebook for Shomer Leaders (Poradnik dla kierowników szomrowych)* was published in Vienna in the same year – it was designed as a set of guidelines on how to follow the principal objectives of the movement. One more magazine that provided an insight into Jewish scouting life was *Kroczyimy (Striding)*, published not long before the outbreak of WWII.

The Betar organization also published its own periodical. It was entitled *Trybuna Betaru (The Betar Tribune)*, released as a supplement to *Trybuna Narodowa (The National Tribune)*. Most publications released by both Ha-Shomer ha-Tzair as well as Betar were written in Hebrew or Yiddish^{xi}.

In the post-war history of Poland the mere memory of the Jewish scout movement was effectively obliterated. Research resumed in the late 1980s and continued in the subsequent

x The Polish names of the scouting organizations follow the spelling suggested in the *Polish Glossary of Judaic Terminology (Polski Słownik Judaistyczny)*; however, separate terms used in citations follow the spelling used in a given quoted publication.

xi L. Gorycki, *Skauting mniejszości...*, op. cit., p. 11.

decades started to broaden our knowledge of the Jewish scouting organizations in Poland. Currently, they are being re-discovered, enriching our nation's shared history and providing us with a better understanding of the relationship, conflicts, and problems shared by Poland and Israel.

*Anna Jeziorkowska-Polakowska
Stanisław Jan Dąbrowski*

Wprowadzenie do historii skautingu żydowskiego w Polsce

1. Skauting – geneza ruchu światowego

Na przełomie XIX i XX w. w światowej pedagogice wykrystalizował się pogląd, że dla człowieka oprócz rozwoju umysłowego równie istotne znaczenie ma rozwój emocjonalny, kształcenie wyobraźni i wrażliwości na otaczający świat. Te nowe prądy spowodowały, że w krajach Europy Zachodniej zaczęły powstawać ruchy młodzieżowe wcielające w większym lub mniejszym stopniu w życie te nowatorskie koncepcje pedagogiczne. Jednym z takich właśnie ruchów powstałych w Wielkiej Brytanii stał się skauting, którego twórcą był generał Robert Baden-Powell¹². Ruch skautowy tworzyły początkowo różnego rodzaju organizacje, które na wiele sposobów starały się wpływać na wychowanie młodzieży. Jedną z takich organizacji była *The Boys Brigade* (Brygada Chłopięca), utworzona 4 października 1882 r. w Glasgow pod patronatem kleru anglikańskiego przez Williama Aleksandra Smitha. Starano się wychowankom wpoić zasady etyczno-moralne oparte na wychowaniu religijnym. Droga wiodącą do tego celu miały być budzące zainteresowania chłopców gry, zabawy i wycieczki, a także wojskowa musztra. Praca ta spotkała się z uznaniem oficjalnych czynników państwowych i kościelnych ówczesnej Wielkiej Brytanii. Patronem „Brygady” był brytyjski następca tronu książę Walii, a honorowe stanowiska piastowali arcybiskupi, biskupi, lordowie, posłowie do parlamentu oraz wyżsi oficerowie wojskowi. O znaczącym wpływie Kościoła anglikańskiego na „Brygady” świadczył ich statut, który mówił m.in., że *zadaniem „Brygady” będzie szerzyć między chłopcami Królestwo Boże oraz wprowadzać zwyczaje posłuszeństwa, szacunku, karności, godności własnej i tego wszystkiego, co wytwarza prawdziwie chrześcijańską męskość*¹³. Statut określał także, że członkami mogli zostać chłopcy

12 Zob. Reynolds E. E., Baden-Powell. *The Story of His Life*, London 1943; Baden-Powell R., *Lessons from the Varsity Life*, London 1933.

13 Małkowski A., *Scouting jako system wychowania młodzieży (na podstawie dzieła Gen. Baden-Powella)*, Lwów 1911, s. 5.

między 12 a 17 rokiem życia. Każdy nowo wstępujący musiał złożyć ślubowanie, w którym zobowiązywał się do przestrzegania przepisów dobrego prowadzenia się. Jednostkami podstawowymi „Brygady” były kompanie składające się z 40 chłopców, z których 4 posiadało na wzór wojskowy stopnie sierżanta. Kompaniami dowodzili 4 oficerowie, którymi z reguły byli księża lub oficerowie wojskowi. Sześć kompanii stanowiło batalion, na którego czele stała rada batalionu. Armia brytyjska udzielała pomocy „Brygadzie”, delegując podoficerów do prowadzenia musztry i nauki strzelania, zapewniała też odpowiedni sprzęt obozowy. „Brygady” miały zdecydowanie paramilitarny charakter, organizacja zatem w przeważającej części skupiała chłopców. Co prawda istniały „Brygady” dziewcząt, ale były nieliczne i nie miały takich osiągnięć, jak ich męskie odpowiedniki.

Pojawienie się skautingu datuje się na rok 1907, kiedy to obok zasad społeczno-religijnych Baden-Powell wprowadził hasła narodowe (szczególnie patriotyzm). Pomysł stworzenia tej organizacji sięga czasów wojny burskiej (1899–1902), kiedy to ze względu na szczupłe siły obrońców twierdzy Mafeking, Baden-Powell zorganizował korpus kadetów, który tworzyli młodzi chłopcy pełniący funkcje ordynansów, łączników i zwiadowców. Robert Baden-Powell, po spektakularnej obronie Mafeking, zdobył w Wielkiej Brytanii ogromną popularność, uznano go za największego angielskiego bohatera narodowego od czasów Wellingtona i Nelsona. Został mianowany dowódcą specjalnego korpusu składającego się z 10 tysięcy mężczyzn, którego głównym zadaniem było zaprowadzenie spokoju na terenie niedawnych walk. Baden-Powell z ochotników z Kanady, Nowej Zelandii, Australii, Indii i Cejlonu stworzył konną policję, która poddana została specjalnemu systemowi kształcenia, rozwijającemu inicjatywę i samodzielność. Mundur, który zaprojektował generał Baden-Powell (koszula koloru khaki z przypiętą odznaką i kapelusz z szerokim rondem), wykorzystany został później w skautingu. Kapelusz ten posiadał inicjały BP od nazwiska twórcy ruchu lub jako skrót słów *be prepared*, czyli „bądź gotów”. Po rozstaniu się z armią i powrocie do życia cywilnego Baden-Powell napisał książkę dla młodzieży pod tytułem *Scouting for Boys (Skauting dla chłopców)*, która ukazała się w 1908 roku. Nawiązując do własnych doświadczeń, propagował wychowanie młodzieży poprzez gry, samodyscyplinę i służbę bliźniemu, tworząc tym samym model pedagogiczny samowychowania przystępny dla młodzieży. Baden-Powell tak wyjaśniał jego założenia:

System mój oparłem na wychowaniu, przeciwstawionem nauczaniu, jest zaś on ewolucją pomysłów Epikteta, zakonów średniowiecznych rycerzy, Zulów, Czerwonych Indjan i Japończyków, dr-a Jahna, sir William Smitha, mego ojca, dr-a Arnolda, Thompson Setona, Dan Bearda, W.T. Steada i innych. Wiele pomysłów

było ściągniętych ze zwyczajów innych ludów, na przykład Kuhulainów Irlandji, a niektóre były moim własnym wynalazkiem¹⁴.

Warto podkreślić, że na kształt książki o skautingu dla chłopców wpłynęły kontakty jej autora z Williamem A. Smithem, przywódcą angielskich „Brygad Chłopców” i z Ernestem Thompsonem Setonem, prekursorem ekologii na świecie i badaczem amerykańskiej przyrody. Baden-Powell był przekonany, że najlepszą metodą wychowania jest oddanie tego procesu w ręce samej młodzieży, która podzielona na sześciuosobowe zastępy pod okiem wybranego spośród siebie zastępowego samodzielnie pokieruje własnym wychowaniem. Nie można pominąć udziału w tym przedsięwzięciu Arthura Pearsona, wydawcy, polityka i filantropa, który pozyskał odpowiednie środki finansowe na propagowanie idei ruchu skautowego. Praktyczne przetestowanie książki *Scouting for Boys* miało miejsce na wyspie Brownsea, a uczestnikami eksperymentu byli członkowie „Brygad Chłopców”, synowie przyjaciół Baden-Powella, uczniowie ekskluzywnych szkół Harrow i Eton oraz w przeważającej większości chłopcy ze szkół podmiejskich, dzieci robotników i chłopów. Obóz, na którym uczestnicy wszystkie zadania wykonywali wspólnie i bardzo się ze sobą zżyli, okazał się wielkim sukcesem idei skautingu. Data zakończenia obozu, dzień 9 sierpnia 1907 r., stała się oficjalnym początkiem ruchu skautowego, a idea Baden-Powella została zaakceptowana przez trzy najważniejsze środowiska wychowawcze: rodziców, szkołę i Kościół. O jej sukcesie zdecydowały propozycje zadań, praktyczne i oryginalne formy zajęć, wyjaśniała ona bowiem w prosty i przystępny sposób nie tylko tajemnice przyrody, ale uczyła, jak chronić się przed niebezpieczeństwami, jak radzić sobie w trudnych sytuacjach. Już w 1908 r., kiedy ukazała się książka Baden-Powella, powstały pierwsze zastępy skautów w Kanadzie, Australii, Nowej Zelandii, w 1909 w Indiach i Chile, a następnie w Argentynie i Brazylii. W kolejnym roku skauting trafił do USA, a także do Europy, do Belgii, Holandii, Francji, Danii, Norwegii, Szwecji, Austro-Węgier i innych. Ogromna popularność tej organizacji, także wśród młodszych chłopców, spowodowała utworzenie grup młodszych skautów tzw. wilcząt. Z kolei dla dorosłych, byłych skautów, powstał Związek Przyjacielski Skautów, który nie tylko miał utrzymywać łączność z organizacją i „przechowywać” ideały dobrej służby obywatelskiej, ale także tworzyć agencje pośrednictwa pracy, organizować kluby towarzyskie, urządzać wycieczki itp. Cytowany już Stanisław Sedlaczek podkreśla, że jedną z głównych przyczyn szybkiego rozwoju skautingu w Anglii było oparcie

14 Wypowiedź Baden-Powella R. na podstawie: Sedlaczek S., *Szkoła harcerza. Na podstawie dzieła jen. Baden-Powella „Scouting for Boys” i polskiej literatury harcerskiej*, Warszawa 1921, s. 15.

ruchu na samodzielnej pracy i inicjatywie harcmistrzów i zastępowych. Według wskazówek Baden-Powella należy przenosić odpowiedzialność na młodszych skautów, wysokie wymagania połączone z całkowitym zaufaniem gwarantują osiągnięcie zamierzonych celów. Przyzwyczajanie do samodzielności, do radzenia sobie w życiu, nawet za cenę popełnianych błędów, jest najlepszym sposobem prawidłowego wychowania młodych ludzi. Zgodnie z zasadą „ten tylko nie błądzi, kto nic nie czyni”¹⁵. Stałym środkiem wychowawczym były tzw. gawędy obozowe, które według Baden-Powella znajomość zwyczajów dawnych wojowników czy myśliwych powinny łączyć z osobistymi spostrzeżeniami i doświadczeniami opowiadającego. W podręczniku *Scouting for Boys* takie gawędy służą do prezentacji najważniejszych spraw związanych z funkcjonowaniem człowieka w świecie, wprowadzając słuchaczy w „całość zagadnień życia ludzkiego”¹⁶. Nie mniej ważne są gry i zabawy ruchowe, stanowią bowiem „nieodłączną część całego systemu i same w sobie są poważnym czynnikiem wychowawczym”¹⁷, podobnie jak sprawności harcerskie – uczenie rzemiosł, które z kolei dają podstawy ewentualnej późniejszej pracy zarobkowej i są przeciwstawieniem dla jednostronności ćwiczenia umysłu. Tak naprawdę ów program wychowawczy miał ambicję wszechstronnego przygotowania młodych chłopców do dorosłego życia, starał się harmonijnie łączyć teorię z praktyką, kładąc nacisk na samodoskonalenie, rozwijanie zainteresowań i dobrą współpracę z rówieśnikami. Dla dopełnienia tych skrótowych informacji o początkach światowego skautingu warto dodać, że w roku 1909 powstał także ruch skautowy dla dziewcząt. Baden-Powell uważał, że powinien być on prowadzony przez kobiety i dlatego w 1910 r. do pomocy włączyła się jego siostra Agnes a później także żona, lady Olave Baden-Powell. Próba zdefiniowania, czym był i czym jest skauting odsłania wielowymiarowość tego pojęcia. Po pierwsze, jest to ruch młodzieżowy, organizacja nie tylko dla młodzieży, ale ruch samej młodzieży, swoisty styl życia młodych ludzi, który prowadzi do osiągnięcia cech ideału skauta. Po drugie, to specyficzna metoda wychowawcza, której cechami charakterystycznymi jest wychowanie przez grę (Baden-Powell mówił bowiem, że skauting jest grą), system zastępowy (sankcjonujący praktykę tworzenia grup rówieśniczych z wybijającym się na jej czele liderem), samowychowanie (w atmosferze sprzyjającej czy wręcz zachęcającej do doskonalenia się) i współżycie z przyrodą (polegające na powrocie do warunków życia pierwotnego, w polu, w lesie itp.). Wreszcie po trzecie, skauting jest systemem wychowawczym, obejmującym chłopców i dziewczęta, z uwzględnieniem specyfiki obu płci. Obie

15 Tamże, s. 25.

16 Tamże, s. 28.

17 Tamże, s. 33.

grupy podzielone są w zależności od wieku na trzy oddziały. Dzieci od 8 do 11 lat to „wilczęta” (chłopcy) i „krasnowolki” (dziewczynki). Młodzież od 12 do 16 lat to właściwi skauci i skautki, powyżej 17 roku życia to wędrowcy. Wszystkie grupy ruchu skautowego mają odrębne programy zajęć, ujęte w ramy stopni skautowych i sprawności. Aleksander Kamiński¹⁸ w opracowaniu pod tytułem *Skauting i harcerstwo. Wybór pism charakteryzujących ruch młodzieży i system wychowawczy*, stwierdził, że „skauting jest syntezą kilku najpłodniejszych, niekiedy pozornie sprzecznych, idei pedagogicznych naszych czasów oraz syntezą kilku najnowocześniejszych sposobów działania wychowawczego”¹⁹. Odwołując się z kolei do postaci Roberta Baden-Powella i jego działalności napisał:

Jego dzieło to klasyczny przykład intuicji wychowawczej, opartej na wycuciu zarówno psychiki dzieci, jak i prądów pedagogicznych epoki oraz zdumiewająco trafnym zsyntezowaniu tego, co w tych prądach było najwartościowsze i najpłodniejsze²⁰.

Pasją i troską druha Aleksandra Kamińskiego były drużyny harcerskie mniejszości narodowych – litewskie, białoruskie, rosyjskie i żydowskie. W latach 1931–1938 prowadził w Głównej Kwaterze Harcerzy specjalny wydział im poświęcony. Z jego inicjatywy została powołana niezależna organizacja Związek Żydowskich Drużyn Harcerskich i Gromad Zuchowych. Statut ZHP pozwalał na przyjmowanie do harcerstwa młodzieży bez różnicy wyznań i narodowości. Kamiński widział w tym szansę, by w ramach ZHP mieściły się autonomiczne organizacje mniejszości, bez naginania przez Polaków „do swej kultury, swego języka, swej wiary”, jak sformułował to w swoim apelu *Harcerstwo, a mniejszości narodowe*, wydrukowanym w wileńskim „Słowie” w kwietniu 1936 r. Aleksander Kamiński odszedł z Naczelnej Rady Harcerskiej protestując przeciw opieszałości w uregulowaniu spraw drużyn żydowskich. Kamiński przyjmował w Szkole Instruktorów Zuchowych, którą prowadził w Górkach Wielkich – także instruktorów żydowskich. Przyjaźnił się z Jurkiem Grasbergiem – harcmistrzem Młodego Strażnika, był przewodniczącym Komitetu Centralnego Związku Żydowskich Drużyn Harcerskich i Gromad Zuchowych²¹.

18 Aleksander Kamiński (1903–1978) – pedagog, wychowawca, profesor nauk humanistycznych, współtwórca metodyki zuchowej, instruktor harcerski, harcmistrz, żołnierz Armii Krajowej oraz jeden z ideowych przywódców Szarych Szeregów, przewodniczący Prezydium Rady Naczelnej Związku Harcerstwa Polskiego (1956–1958).

19 *Skauting i harcerstwo. Wybór pism charakteryzujących ruch młodzieży i system wychowawczy*, oprac. Kamiński A., Łódź 1946, s. 31.

20 Tamże, s. 7.

21 Wachowicz B., *Zarzut dotyczący motywu żydowskiego w Kamieniach na szaniec*, zob.[on-line:] <https://dzieje>.

2. Ruch skautowy w Polsce

Polski skauting – harcerstwo – narodził się we Lwowie w roku 1911. Idee Baden-Powella podchwyciła grupa młodzieży „Zarzewie”, która w ramach walki o niepodległość utworzyła w 1909 roku oddziały ćwiczebne. Równolegle grupa „Eleusis”, założona przez profesora Wincentego Lutosławskiego, zainteresowała się skautingiem, kładąc nacisk na zasady wychowania moralnego. Trzecią organizacją skłaniającą się ku programowi Baden-Powella był „Sokół”, który z kolei ukierunkował swoje działania na rzecz wychowania fizycznego. Andrzej Małkowski (należący do wszystkich trzech organizacji), tłumacz *Scouting for Boys*, był zwolennikiem przeszczepienia angielskiego skautingu na grunt polski bez żadnych zmian, wszystkie wytyczne Baden-Powella miały być zachowane, polską specyfikę tworzyła idea walki narodowyzwoleńczej i abstynencja. Za unarodowieniem skautingu opowiadał się Eugeniusz Piasecki, propagował przede wszystkim wprowadzenie polskiej terminologii i tematyki gawęd związanych z polskim dziedzictwem kulturowym. W opracowaniu Aleksandra Kamińskiego czytamy, że „harcerstwo, zachowując stale żywą łączność ze swym pierwowzorem angielskim, przybrało w wielu elementach charakter swoisty, szczególnie, że pragnienia zarzewiaków, elsów i sokołów akcentowały się dość mocno”²². Autor publikacji wymienia dalej czynniki charakterystyczne dla polskiego harcerstwa. Na pierwszym miejscu znalazło się „piętno żołnierskości”, rozumiane jako służba w obronie kraju. Na drugim miejscu znalazła się konwencja ideowa przejawiająca się w prawie harcerskim i w jego komentarzach²³. Kolejną cechą polskiego harcerstwa jest, wg określenia Sedlaczka, „napięcie ideowe”, polegające na zdecydowanie bardziej poważnym traktowaniu ideału harcerskiego. Skauting angielski pojmowany jako gra ma charakter kształcący ale swobodny, natomiast dla harcerstwa polskiego gra zmierza przede wszystkim do kształcenia osobowości i nie ma już tego luźnego wymiaru. Zaznaczyć należy też jego specyficzną postawę w sprawie wytycznych w przebudowie charakteru narodowego. Wiąże się to z ugruntowaniem rzetelności, słowności, punktualności a także karności, zdolności do współdziałania i lojalności, jako głównymi postulatami do przebudowy

pl/aktualnosci/barbara-wachowicz-o-krytyce-kamieni-na-szaniec;http://www.radiomaryja.pl/bez%20-kategorii/aleksander-kaminski-wybitny-pedagog-i-instruktor-harcerski/ [dostęp: 10-09-2018], a także: „Strażnica Harcerska”, Warszawa, maj 1936, nr 5, s. 5.

22 *Skauting i harcerstwo...*, dz. cyt., s. 34–35.

23 Tu Kamiński pisze: „Jeżeli skaut angielski zobowiązany jest do mówienia bezwarunkowej prawdy tylko wtedy, gdy da słowo honoru, harcerza polskiego obowiązuje prawda w każdym wypowiedzanym zdaniu. Skauting propaguje abstynencję od alkoholu i tytoniu, ale nie zabrania pić i palić, prawo harcerskie ten zakaz wprowadziło”, [w:] *Skauting i harcerstwo...*, dz. cyt., s. 35.

polskiego charakteru. Dodać należy jeszcze etos pracy i chrystianizację pojmowaną jako realizowanie ewangelicznych zasad w życiu codziennym.

W 1916 r. w Krakowie wychodzi publikacja doktora Hermana Mojmir²⁴ zatytułowana *Skauting i wytyczne kierunki pracy narodowowyzwoleńczej*, która w bardzo przystępny sposób charakteryzuje ruch skautowy na ziemiach polskich. Tekst autorzki dopełniają załączone na końcu prawo (uchwalone i przyjęte 5.01.1914 r.) i przyrzeczenie skautowe²⁵. Mojmir wskazując źródło „tego młodego ruchu wychowawczego” wyjaśnia, że nazwa „skaut” oznacza po pierwsze, wywiadowcę wojskowego, a po drugie, pioniera i zdobywcę „nowych widnokręgów na polu: wiedzy, wynalazków, przemysłu i odkryć”²⁶. Silna organizacja umożliwia „wyszkolenie młodzieży na dzielnych synów ojczyzny, na obywateli przedkładających dobro publiczne nad prywatę, obowiązek nad wygodny sybarytyzm, poświęcenie mienia i życia nad egoizm, zasklepiony w ciasnocie swego rodu lub własnego ja”²⁷. Autor odwołuje się także do polskich źródeł skautingu, angielska idea trafiła na przygotowany już wcześniej „podobny ruch wychowania fizycznego”²⁸, najpierw w programie szkoły krzemienieckiej Tadeusza Czackiego²⁹, a później w działalności Henryka Jordana³⁰. Przywołuje też

24 Herman Mojmir (1874?–1919) – lekarz i działacz społeczny pochodzący z Wilamowic, organizator Związku Harcerstwa Polskiego. Amatorsko zajmował się językiem wilamowskim.

25 Rota przyrzeczenia skautowego brzmi: „Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Ojczyźnie; nieść chętną pomoc bliźnim; być posłusznym prawu skautowemu”, [w:] Mojmir H., *Skauting i wytyczne kierunki pracy narodowowyzwoleńczej*, Kraków 1916, s. 39.

26 Tamże, s. 3.

27 Tamże.

28 Tamże, s. 5.

29 Tadeusz Czacki (1765–1813) – polski działacz oświatowy i gospodarczy, pedagog, historyk, ekonomista, bibliofil, numizmatyk, członek Komisji Edukacji Narodowej, współtwórca Konstytucji 3 maja, współzałożyciel warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, twórca Biblioteki Poryckiej, główny twórca i organizator Liceum Krzemienieckiego zwanego *Atenami Wołyńskimi*.

30 Henryk Jordan (1842–1907) – polski lekarz, społecznik, pionier wychowania fizycznego w Polsce, profesor ginekologii i położnictwa na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1889 r. z inicjatywy dra H. Jordana, na terenie łąk krakowskich otwarto nowy park wraz z boiskami, przyrządami gimnastycznymi i placami do zabaw sportowych. Nazwano go „Miejskim Parkiem Dra Jordana”. Ćwiczenia sportowe odbywano tam jedynie latem, natomiast zimą ćwiczone w cieplejszej sali przy klasztorze Franciszkanów. Wyróżniający się gimnastycy otrzymywali od Henryka Jordana książeczki oszczędnościowe z wkładem 5 guldenów. Naprzeciw pawilonu gimnastycznego, w altanowej rotundzie, koncertowała orkiestra. W małym drewnianym domku pomieszczono magazyn sprzętu sportowego i ogrodniczego. Na prawo od wejścia urządzono dla dzieci „labirynt” zwany „ślimakami”, składający się z poplątanych ścieżek. Dalej stał zbudowany z grubych bierwion domek dozorczy – ogrodnika, który o zmroku przed zamknięciem bramy obchodził park z ręcznym dzwonem, nawołując spacerowiczów do wyjścia. Do roku 1914 w parku Jordana udało się umieścić 46 popiersi sławnych polskich poetów, uczonych, pisarzy i samego twórcy parku z napisem: „Żeś o sily i zdrowie młodzieży serdecznie się troszczył nie szczędząc mienia i trudu, błogosławić Ci będą przyszłe pokolenia narodu”. Poniżej widnieje data MCMXIV i łacińska sentencja: *Fortes Creantur Fortibus et Bonis* (Z dzielnych rodzą się dzielni i zacni). Niedługo w parku mieściły się również korty tenisowe, pływalnia i ślizgawka. Planem zajęć prowadzonych w parku,

Roberta Baden-Powella, który „po mistrzowsku ułożył cały plan organizacji chłop-ców”³¹, wykazując się ogromną znajomością psychologii młodzieży, czego dał dowód w publikacji *Scouting for Boys*³². Podkreślając ogromną wagę wysiłku fizycznego przeciwstawionej pracy intelektualnej, tak definiował skauting:

[...] to milicja obywatelska, ćwiczona podług zasad sztuki i karności wojskowej w swobodnej obrotności w terenie, ale uważająca te ćwiczenia musztry, pochodów i manewrów w polu wraz z nieodstępnym biwakiem w obozie, urozmaiconym gawędą, dyskusją, lub jaką grą skautową czy ćwiczeniami, tylko za punkt atrakcji, za miłą dla młodzieży przynętę do połknięcia haczyka karności, solidarności i altruizmu, słowem za pierwszy szczebel do doskonalenia się³³.

Mojmir wskazywał też na rolę skautingu jako znaczącego uzupełnienia edukacji szkolnej, przede wszystkim w wymiarze zwiększania zakresu aktywności fizycznej młodzieży. Dwa lata później ukazuje się niewielka książeczka *Skauting polski* (z cyklu „Polska Biblioteka Skautowa” nr 12) autorstwa księdza Gerarda Szmyma³⁴, który opisuje ustrój organizacyjny a także cele i zasady funkcjonowania polskiego harcerstwa. Znajdujemy tam też zapis, że „Naczelnictwo Skautowe” na kolejnych zjazdach we Lwowie (25–26.03.1916 r. i 9–10.09.1916 r.), „z naciskiem podkreśliło dawniejsze swoje uchwały, że skauting jest stowarzyszeniem niemającym żadnych dążeń militarnych lub politycznych, chyba w tem jedynie znaczeniu, że polityką jego jest służba całej Polsce”³⁵. Nie może zatem pozostawać pod wpływem żadnej siły politycznej, partii czy klasy społecznej, jest on bowiem „dobrem i własnością całego narodu”³⁶. Skauting określany jest jako „czynnik wychowawczy”, który łącząc środowisko rodzinne, szkolne i kościelne ma wychować młodzież „na dzielnych obywateli i obywatelki Ojczyzny, świadomych tego, że tworzą historię swojego narodu, twórczych w danym zakresie, na danej placówce, świadomych odpowiedzialności za swoje życie i czyny”³⁷.

dobieraniem przewodników i grup oraz pogadankami na temat polskiej historii zajmował się sam Henryk Jordan. Podobne ogrody, na wzór krakowskiego, zaczęto tworzyć także w innych miastach: w Sanoku, Jarosławiu, Lwowie, Nowym Sączu, Tarnopolu, Warszawie. Nazywano je ogrodami jordanowskimi – przyp. SD.

31 Mojmir H., *Skauting i wytyczne kierunki pracy narodowowyzwoleńczej*, dz. cyt., s. 9.

32 Polski przekład autorstwa Andrzeja Małkowskiego pt. *Skauting jako system wychowania dla młodzieży* ukazał się w 1911. W 1912 – *Harce dla młodzieży* – opracowanie angielskiego oryginału dostosowane do polskich warunków przez Mieczysława Schreibera i Eugeniusza Piaseckiego.

33 Mojmir H., *Skauting i wytyczne kierunki pracy narodowowyzwoleńczej*, dz. cyt., s. 18.

34 Szymd G., *Skauting polski*, Lwów 1918.

35 Tamże, s. 9.

36 Tamże, s. 10.

37 Tamże, s. 13.

Na zakończenie tej skrótowej prezentacji początków polskiego skautingu chcielibyśmy przywołać raz jeszcze opracowanie Aleksandra Kamińskiego w kwestii dotyczącej miejsca harcerstwa wśród nurtów ideowych polskiego życia.

W biegu swego rozwoju harcerstwo polskie wielokrotnie stawalo wobec prób zmierzających do nadania mu specjalnych akcentów ideowych. Usiłowano bądź związać je z prądami katolicyzmu walczącego (ks. K. Lutosławski, S. Sedlaczek, W. Sawicki), bądź z ruchem narodowym (J. Giertych, H. Glass), bądź z socjalizmem i ruchem robotniczym (A. Ciołkosz, J. Dąbrowski), bądź z nurtem „wychowania państwowego” (M. Grażyński). Związek Harcerstwa Polskiego na ogół asymilował z prądów nurtujących społeczeństwo i młodzież to, co zdawało się harmonizować z syntezą harcerską, odrzucając jednak wszelką skrajną jednostronność, która by zwęziła jego ogólnonarodowy charakter³⁸.

Diagnoza Kamińskiego wydaje się szczególnie istotna dla naszego wywodu, pokazuje bowiem różnorodność i wielowymiarowość młodzieżowych organizacji skautowych, jej charakter wynikający ze specyfiki polskiego społeczeństwa, uwzględniający również mniejszości narodowe zamieszkujące II Rzeczpospolitą. Znajdujemy tam też informacje dotyczące tzw. Wolnego Harcerstwa, którego ideologiczne podwaliny wyjaśnił Adam Ciołkosz³⁹ w publikacji *Nowe horyzonty harcerstwa*⁴⁰. Specyfikę tego „nowego” czy „wolnego” harcerstwa charakteryzują następujące elementy:

1. indianizm i zdążanie do nawrotu do przyrody;
2. ideologia prawa harc., skauting powszechny, skauting pokoju;
3. kult państwowości⁴¹, patriotyzm czynny;
4. dążność do uludowienia ruchu, ideologia świata pracy⁴².

Związek z socjalizmem i ruchem robotniczym jest oczywiście bezdyskusyjny, niemniej jednak warto podkreślić, iż ten odłam czy może raczej wybrany kierunek wśród nurtów ideowych polskiego życia w okresie międzywojennym opowiadał się za przebudową świata w myśl zasad sprawiedliwości społecznej. Stąd też wypływa

38 *Skauting i harcerstwo...*, dz. cyt., s. 187.

39 Adam Witold Maria Ciołkosz, ps. Kremerowski (1901–1978) – polski instruktor harcerski, porucznik piechoty Wojska Polskiego, publicysta, jeden z przywódców Polskiej Partii Socjalistycznej w kraju i na emigracji, poseł na Sejm II i III kadencji w II RP.

40 Ciołkosz A., *Nowe horyzonty harcerstwa* „Listy do Starszych Harcerzy”, „Płomienie”, Kraków 1921.

41 Przeciwwstawiający się szowinizmowi narodowościowym w ramach państwa polskiego.

42 *Skauting i harcerstwo...*, dz. cyt., s. 190.

idea skautingu powszechnego, która propagując braterstwo narodów, wypowiada się przeciwko wszelkim wojnom i konfliktom zbrojnym. Konkluzja tak zdefiniowanego programu prowadzi do otwarcia szeregów harcerstwa dla młodzieży wszystkich wyznań. I w tym właśnie miejscu pojawia się, po raz pierwszy chyba, deklaracja „by w tym współżyciu nauczyć «naszą» młodzież demokracji praktycznej, zaś młodzież żydowską przyciągnąć do kultury polskiej (gdź chętnie lgnie do niemieckiej) i zaprawić ją do obywatelskiej służby w państwie polskim⁴³. Autor zastrzega się, że nie chodzi bynajmniej o asymilację, a raczej o wzajemne zrozumienie i porozumienie. Wskazuje także na trudności w uregulowaniu stosunków harcerzy polskich z szomrami i płastunami⁴⁴. Opowiada się za włączeniem harcerzy w pracę twórczą i pionierską, w dzieło usamodzielnienia i „postawienia na nogi” rodzimego przemysłu i handlu, zastrzegając jednocześnie, że ma się to odbywać „bez związku oczywiście z jakimikolwiek hasłami narodowościowymi czy wyznaniowymi⁴⁵. Demokratyczne idee powinny przyświecać wszelkim działaniom, swój wywód na temat „nowego harcerstwa” autor kończy następującym apelem:

O harcerze! Kiedyż to największe i najcudowniejsze, najprostsze i najpotężniejsze uczucie miłości wszystkiego i wszystkich – wszechświata całego – a ponad inne wszystkiego, co słabe, krzywdzone i nędzne – uczyni z was nowego Graala wojów, błędnych rycerzy, różnymi zmierzających drogami do wielkiego celu, który się oślepiającym blaskiem objawia nielicznym oczom – a który zwać zwykliśmy Królestwem Bożym na ziemi⁴⁶.

Zaprezentowane tu założenia ideowe w sposób naturalny kierują nas ku młodzieżowym organizacjom mniejszości narodowych, w tym ku interesującemu nas skautingowi żydowskiemu.

43 Ciołkosz A., *Nowe horyzonty harcerstwa...*, cyt. za: *Skauting i harcerstwo...*, dz. cyt., s. 192–193.

44 W przypisie pojawia się następujące wyjaśnienie: Szomrzy – Haszomer Hacair – skautowa organizacja syjonistyczna. Płast – skauting ukraiński. (s. 193).

45 Ciołkosz A., *Nowe horyzonty harcerstwa...*, cyt. za: *Skauting i harcerstwo...*, dz. cyt., s. 193.

46 Tamże, s. 195.

3. Żydowskie ugrupowania i stronnictwa polityczne w Polsce w okresie międzywojennym

Zanim przyjrzymy się syjonizmowi, stanowiącemu źródło żydowskich organizacji młodzieżowych w II RP, spróbujmy spojrzeć na sytuację żydowskiego życia partyjnego w tym czasie.

Na scenie politycznej dwudziestolecia międzywojennego, obok partii polskich, funkcjonowały organizacje mniejszości narodowych, w tym także żydowskie. Nawet pobieżna analiza pokazuje ich ogromne zróżnicowanie, zasięg i oddziaływanie, umocowanie i zależność od ugrupowań światowych, a także ich niebywałą zmienność, rozłamy, podziały, łączenie i jednoczenie. Niezwykle ciekawym dokumentem źródłowym jest zestawienie z roku 1926, a konkretnie z jego pierwszego półrocza, które zawiera opisanie żydowskich ugrupowań i stronnictw politycznych w Polsce⁴⁷. Tabela pochodząca z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w bardzo czytelny sposób prezentuje skomplikowaną sytuację na scenie politycznej, punktem wyjścia jest klasyfikacja ugrupowań ze względu na ich stosunek do sprawy syjonizmu. Partie podzielono zatem na ugrupowania przeciwpalestyńskie, propalestyńskie, zachowawcze i asymilatorskie.

ŻYDOWSKA PARTIA LUDOWA [JID. JIDISZE FOLKSPARTAJ], należąca do pierwszej grupy, ukonstytuowała się podczas okupacji niemieckiej w Warszawie 11.03.1917 r., a działalność rozpoczęła od udziału w wyborach do rad miejskich. Idea tego kierunku, jak czytamy w opisie, była wcześniejsza, za jej inicjatora uważa się żydowskiego historyka Szymona Dubnowa⁴⁸. W czasie wyborów do sejmu w 1922 r. partia nie weszła do bloku mniejszości narodowych, lecz utworzyła własną listę (nr 20 – Żydowski Demokratyczny Blok Ludowy). Program, ogłoszony jeszcze w 1917 r. informował, że naród żydowski w Polsce jest samodzielną grupą narodową. Partia dążyła do uzyskania autonomii kulturalno-oświatowej, opartej na przed-

47 APL, zesp. 35/410, sygn. 191, k. 2.

48 Szymon Dubnow (1860–1941) – historyk, filozof. Do 1922 mieszkał w Rosji; m.in. wykladał w petersburskim Instytucie Studiów Żydowskich, założył Żydowskie Towarzystwo Historyczno-Etnograficzne, wydawał kwartalnik „Jewrieskaja Starina” (1909–1918). Potem osiadł w Berlinie, skąd uciekł przed hitlerowcami do Rygi. Został zamordowany w czasie prowadzonej tam w 1941 tzw. akcji likwidacyjnej. Rozwinął koncepcję „duchowej autonomii” (tzw. nacjonalizmu diasporycznego), która opierała się na założeniu, że Żydzi są narodem niezależnym w sensie duchowym, społecznym i kulturalnym, lecz nie polityczno-terytorialnym. Rozwiązanie problemów żydowskich widział w autonomii kulturalnej, a nie w syjonizmie. Zajmował się dziejami sabataizmu, frankizmu oraz chasydyzmu. Na szczególną uwagę w jego spuściźnie naukowej zasługują: *Die neueste Geschichte des jüdischen Volkes* (t. 1–3, 1920–1923); *Die Weltgeschichte des jüdischen Volkes* (t. 1–10, 1925–1929); *Geschichte des Chassidismus* (t. 1–2, 1931). Zob. [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Dubnow_Szymon_Markowicz [dostęp: 14–07–2018].

stawicielstwie narodu żydowskiego – Radzie Ludowej – samorządnej, wybieranej przez „Sejm Żydowski”. Żądała uznania języka żydowskiego (jidysz) jako języka urzędowego narodu żydowskiego z prawem posługiwania się nim zarówno w życiu prywatnym, jak i publicznym oraz w szkołach ludowych. Język hebrajski uważano za element martwy, który nie może być wykorzystywany w życiu narodowym. Organem samorządu lokalnego miał być kahał. Program partii opierał się na tezie, że Żydzi nie są w Polsce obcy i nie mieszkają tu tymczasowo, są autochtonami. Autorzy opracowania powstałego na użytek MSW określają ŻPL jako nacjonalistyczno-radykalno-demokratyczną. Rozwiązanie tzw. kwestii żydowskiej dla członków ugrupowania było możliwe w diasporze, dlatego zwalczali syjonizm. W stosunku do rządu kierowali się taktyką stałej opozycji. Mimo dość jednolitego stanowiska w partii wykrystalizowały się dwa kierunki, jeden przeciwny współpracy w przyszłej Agencji Żydowskiej (jego przedstawiciel to Priłucki) i drugi, skłaniający się do tej pracy (jego reprezentant to Biber). Różnice te, jak czytamy dalej w opisie, pogłębiały antagonizmy w partii i niezadowolenie z indywidualnej postawy posła Priłuckiego. Partia cieszyła się wpływami wśród drobnomieszczaństwa, rzemieślników, kupców a także wśród inteligencji zawodowej w byłym zaborze rosyjskim i częściowo w Małopolsce Wschodniej, szczególnie we Lwowie. Partyjnej Radzie Centralnej⁴⁹ w Warszawie podlegały organizacje okręgowe z siedzibą w Łodzi, Lublinie, Łucku, Wilnie⁵⁰ i Lwowie. W czasie wyborów do sejmu w 1922 r. zdobyła ok. 54 tys. głosów. Związkiem młodzieżowym podlegającym ŻPL był klub sportowy „Samson”, założony w 1925 r., w obszarze edukacji – Zjednoczenie Szkół Żydowskich [Jidisze Szul Organizacje], finansowane przez organizacje amerykańskie.

Do ugrupowań przeciwpalestyńskich należał także BUND [ALGEMAJNER JIDISZER ARBETER BUND IN POJLEN], utworzony na zjeździe w Wilnie w dniach 25–27.09.1897 r. Pierwszy zjazd w odrodzonej Polsce miał miejsce w Krakowie (kwiecień 1920 r.). Doszło wówczas do zjednoczenia organizacyjnego Bundu z Socjal-Demokratyczną Partią Galicji, a także do odrzucenia tez III Międzynarodówki i przyjęcia podstawowej platformy IV Międzynarodówki z zamiarem przystąpienia do niej. Na II zjeździe Bundu w Gdańsku (grudzień 1921 r.) nastąpił rozłam: 5 delegatów spośród 61 zadeklarowało przyjęcie wszystkich tez Kominternu⁵¹, wy-

49 W skład Rady Centralnej wybranej 6.05.1922 r. wchodził: Nojach Priłucki (prezes), Siemiatycki (sekretarz) i członkowie z Warszawy: M. Goldenberg, Sz. Biber, M. Burgin, L. Finkelsztein, D. Rosner oraz Saul Stupnicki z Lublina.

50 Na Wileńszczyźnie partia występowała pod nazwą Żydowska Partia Demokratyczna [Jidisze Demokratische Partaj].

51 Komintern – Międzynarodówka Komunistyczna, III Międzynarodówka, ros. Kommunističeskij Internacyonal, Komintern, międzynarodowa organizacja partii komunistycznej, działająca 1919–1943. Zob.

stąpiło z partii i utworzyło tzw. Kombund, który wszedł w 1922 r. w skład KPRP⁵². Pozostała część Bundu, tzn. lewica i centrum zgodziły się na częściowe przyjęcie też Kominternu. W czasie wyborów do sejmu w 1922 r. Bund utworzył własną listę (nr 4), nie przeprowadził jednak żadnego kandydata. W programie partii znalazły się następujące ustalenia: po pierwsze, żadna z istniejących Międzynarodówek nie odpowiada wymaganiom Bundu, po drugie, zasadnicze różnice programu uniemożliwiają systematyczną współpracę z PPS. Bund był określany jako partia socjalistyczno-rewolucyjna, skłaniająca się ideowo ku komunizmowi. Zasadniczo odrzucała problem palestyński, uważając go za utopijny i szkodliwy dla Żydów, zwalczała zatem syjonizm, uznawała jednak język żydowski. W omawianym zestawieniu znajdujemy informację, że Bund był najstarszą i największą żydowską partią robotniczą w Polsce. Działalność ugrupowania skupiała się w obrębie żydowskich związków zawodowych i akcji oświatowych⁵³. Organizacje młodzieżowe lokowane przy Bundzie to: Związek Młodzieży „Przyszłość” w Polsce [Jugendbund Cukunft in Pojlen] oraz Akademickie Koło Grosserowskie „Ogniwo” w Warszawie, Lwowie i Krakowie.

Trzecią partią z kręgu ugrupowań przeciwpalestyńskich była żydowska sekcja NIEZALEŻNEJ SOCJALISTYCZNEJ PARTII PRACY [FERAJNIGTE], która sympatyzowała z międzynarodowym ruchem robotniczym, szczególnie ze Wspólnotą Robotniczą w Wiedniu. ŻYDOWSKA SOCJALISTYCZNA ROBOTNICZA PARTIA „ZJEDNOCZENIE” W POLSCE [JIDISZE SOCJALISTISZE PARTAJ „FERAJNIGTE” IN POJLEN] powstała w listopadzie 1918 r. z organizacji Syjonistów-Socjalistów. Nie zdołała się jednak rozwinąć i 30 VIII 1922 r. połączyła się Ferajnigte z NSPP i utworzyła w niej autonomiczną sekcję. Propagowała zasady rewolucyjnego socjalizmu, dążyła do utworzenia nowej rewolucyjnej Międzynarodówki. Stała na stanowisku autonomii personalno-narodowej dla mniejszości żydowskiej, broniła publicznych praw języ-

więcej: [on-line:] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Miedzynarodowka-Komunistyczna;3941030.html> [dostęp: 14-07-2018].

- 52 KPRP – Komunistyczna Partia Robotnicza Polski – powstała 16 XII 1918 w wyniku połączenia Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL) oraz Polskiej Partii Socjalistycznej – Lewica (PPS-Lewica). W marcu 1925 zmieniła nazwę na Komunistyczna Partia Polski (KPP). Zob. więcej: Sacewicz K., *Organizacja i działalność ruchu komunistycznego w Polsce w latach 1918–1925 w świetle raportu Wydziału Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, „Echa Przeszłości” 2009, nr 10, s. 367–393.
- 53 Na koniec I półroczu 1926 r. Bund posiadał 117 organizacji miejscowych w większości województw (z wyjątkiem zachodnich). W czasie wyborów do sejmu 1922 r. zdobył 81 473 głosy, a w wyborach do kahału w 1924 r. zdobył w 24 miejscowościach 46 mandatów. Na czele organizacji stała Rada Partyjna wybierana przez zjazd oraz Komitet Centralny jako najwyższy organ wykonawczy. Twórcą Bundu był Włodzimierz Medem. Do Komitetu Centralnego należeli także: Benisz Michalewicz, Henryk Erlich, Maurycy Orzech, Wiktor Alter, Szmul Zygielbojm, Estera Iwińska, Herszel Himmelfarb, Szloma Mendelsohn, Abram Litwak, Sonia Szapiro, Józef Lifszyc, Abram Goldberg, Natan Szafran i inni.

ka żydowskiego, pragnąc zjednoczyć proletariat wszystkich narodów. Miała za zadanie pogłębiać prądy rewolucyjne, tępić asymilację, walczyć z tradycjami, prowadzić politykę szkolną i pracę kulturalną. Jej zwolennikami byli głównie robotnicy z Krakowa, Częstochowy, Kalisza i Warszawy. Na jej czele stał Bolesław Drobner⁵⁴.

Charakterystyka ugrupowań propalestyńskich ściśle związana jest z syjonizmem, który na ziemiach polskich zaczął się rozwijać w końcu XIX wieku. Jednym z jego prekursorów, jak czytamy w analizowanym dokumencie, był rabin toruński Kolischer. Początkowo zwolennicy syjonizmu w Polsce, jako ruchu wyłącznie społeczno-ekonomicznego, kierowali się jedynie zasadami i wskazaniem kongresów syjonistycznych, tworząc miejscowe organizacje. Wkrótce jednak zaczęły się one różnicować i przekształcać w grupy polityczne ustalające swe programy stosownie do wymogów partyjnych i warunków lokalnych. Syjonistyczny obóz mieszczański byłego zaboru rosyjskiego swój program polityczny opracował na zjeździe w Helsingforsie w 1906 r., ale skrępowany rządami caratu i skutkami wielkiej wojny, wzmógł swoją działalność dopiero w czasie okupacji niemieckiej. W marcu 1916 r. odbyła się I dzielnicowa konferencja w Warszawie, a pół roku później kolejna. Władze okupacyjne zalegalizowały organizację 5.04.1917 r. IV konferencja dzielnicowa (18–20.08.1919), będąca zarazem pierwszą w odrodzonej Polsce, postanowiła po pierwsze, utworzyć Urząd Palestyński (Erec Israel Amt lub Palestina Amt), który miał regulować emigrację do Palestyny i po drugie, zorganizować Tymczasową Żydowską Radę Narodową do kierowania walką o prawa narodowe Żydów. Działające odrębnie cztery organizacje dzielnicowe mieszczańskiego obozu syjonistów (Małopolska Zachodnia i Śląsk, Małopolska Wschodnia, byłe Królestwo Kongresowe w województwach wschodnimi i ziemia wileńska) zjednoczyły się na I Ogólnym Zjeździe Krajowym (Warszawa 1–4.03.1925) i utworzyły ZJEDNOCZONY ZWIĄZEK DZIELNICOWY ORGANIZACJI SYJONISTYCZNYCH W POLSCE [FERAJNIGTER FARBAND FIN DI CIONISTISZE ORGANIZACJE IN POJLEN]. Najważniejszym organem był roczny zjazd. Na czele związku stała Rada Naczelna, przed którą odpowiadała syjonistyczna frakcja w sejmowym Kole Żydowskim. Centralne Komitety Dzielnicowe zachowały swoje kompetencje. II Krajowa Konferencja odbyła się 14.03.1926 r. Wzięło w niej udział 209 delegatów z Eth-Libnoth, 60 z Al-Hamiszmar i 6 Syjon-Rewizjonistów.

54 Bolesław Drobner (1883–1968) – polski polityk żydowskiego pochodzenia. Początkowo działał w Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska Cieszyńskiego, potem w Polskiej Partii Socjalistycznej. Był zwolennikiem współpracy z Komunistyczną Partią Polski. Zob. więcej: [on-line:] <https://szterl.org.pl/biogramy/4915-drobner-boleslaw> [dostęp: 15-07-2018]. Pozostali działacze to: J. Kruk, M. Mandelsber, M. Szlesinger, R. Jawitz i inni.

Stanowisko polskiego rządu do ruchu syjonistycznego określiła Rada Ministrów uchwałą z dnia 31 III 1926 r. Analizowany dokument MSW przytacza jej fragmenty, m.in.:

Rząd śledzi z zainteresowaniem rozwój usiłowań organizacji syjonistycznych, zmierzających do odrodzenia indywidualności narodowej i kultury żydowskiej na gruncie Palestyny.[...] Na gruncie polskim rząd nie czyni przeszkód syjonistycznej akcji organizacyjnej, a w szczególności akcji emigracyjnej, akcji zbiórek, przekształcenia zawodowego społeczeństwa żydowskiego itd. W kwestii podstaw prawnych działania organizacji syjonistycznych stwierdza się, że zalegalizowanie organizacji syjonistycznej jako stronnictwa politycznego nie jest obowiązujące. Natomiast stowarzyszenia syjonistyczne poświęcające się czynnościom specjalnym, nieobjętym granicami normalnie zakreślonej działalności stronnictw politycznych, wymagają legalizacji w trybie normalnym⁵⁵.

Listę ugrupowań propalestyńskich otwiera ŻYDOWSKA KOMUNISTYCZNA ROBOTNICZA PARTIA POALEJ-SYJON [JIDYSZER KOMUNISTISZER ARBETER FARBAND POALEJ CION], która wchodziła w skład światowego związku [Altweltlichen Jidiszer Komunistiszer Arbeter Farband Poalej Cion], mającego centralne biuro w Berlinie. Poza Polską istniały partie należące do tego związku w Palestynie (frakcja w Achduth Haawodah, tzn. Jedność Pracy), w Niemczech (organizacja Der Kampf w Berlinie), a także między innymi w Rosji, Rumunii, Francji, Ameryce Północnej.

Blok ugrupowań propalestyńskich tworzyły w ramach Jidisze Socjalistisze Arbeter Partaj Poalej-Cion (farajngit mit Cionistisze-Socjalistisze Partaj): Ferajngite Jidisze Socjalistisze Arbeter Partaj Poalej-Cion in Pojlen, Cionistisze Socjalistisze Partaj Ceire Cion, Cionistisze-Socjalistisze Federacje Dror oraz Cionistisze Arbajts Partaj Hithachduth, a także w ramach Ferajngiter Farband fin di Cionistisze Organizacje in Pojlen: Eth Libnoth, Al Hamiszmaz i Cionisten Rewizjonisten. Powyższe światowe organizacje i partie należały do ŚWIATOWEJ ORGANIZACJI SYJONISTYCZNEJ [THE WORLD ZIONIST ORGANISATION], z centralą w Londynie, której prezydentem był Chaim Weizmann, a prezesem Komitetu Wykonawczego Nahum Sokołow. Najwyższą władzę prawodawczą sprawował kongres odbywający się co 2 lata⁵⁶.

55 APL, zesp. 35/410, sygn. 191, k. 2.

56 Pierwszy, pod przewodnictwem samego Teodora Herzla, w Bazylei w 1897 r. określił cele syjonizmu: „Utworzenie w Palestynie dla Żydów siedziby narodowej zabezpieczonej prawem publicznym”. Komitet Czynny [Actions Committee], złożony z 50 członków i tyluż zastępców, kontrolował wszystkie instytucje syjonistyczne i miał prawo zmiany budżetu. Przed nim odpowiadał Komitet Wykonawczy [Executive Committee], złożony z 7 członków w Londynie i 6 w Palestynie. Oprócz tych organów istniała Rada Finan-

JIDISZE SOCJAL-DEMOKRATISZE ARBETER PARTAJ (POALEJ-CION), CZYLI ROBOTNICY SYJONU to partia powstała konspiracyjnie w 1905 r. Utworzył ją nowy socjalistyczny ruch żydowski powstały na tle reakcji przeciwko idei całkowitego rozwiązania kwestii żydowskiej w diasporze. Twórcą ideologii był Ber Borochow⁵⁷. Program partii opracowany w 1906 r., przyjęty na III Zjeździe w Krakowie (sierpień 1907 r.), jako główne tezy podawał: po pierwsze, socjalizm tj. uspołecznienie środków produkcji, po drugie, terytorialną autonomię dla ludu żydowskiego w Palestynie, po trzecie, narodowościową autonomię dla Żydów we wszystkich krajach rozproszenia i wreszcie po czwarte, walkę klasową jako jedyną drogę działalności partii. W 1907 r. powstał w Hadze WSZECHŚWIATOWY SOCJALISTYCZNY ZWIĄZEK ROBOTNICZY (POALEJ-SYJON), który przyjął program III Międzynarodówki. I Zjazd Krajowy w odrodzonej Polsce odbył się w Warszawie w 1918 r., rok później partia uzyskała jeden mandat do sejmu. Na V Światowej Konferencji w Wiedniu (lipiec 1920 r.) nastąpił w Poalej-Syjon rozłam na prawicę i lewicę, która wyodrębniła się ze światowej organizacji syjonistycznej, w 1921 r. zmieniła nazwę oraz ogłosiła przystąpienie do Kominternu, który jej nie przyjął. W lipcu 1924 r. na

sowa i Ekonomiczna złożona z 7 członków, której zadaniem było opracowywanie planów ekonomicznej działalności w Palestynie. Ostatni XIV Kongres (1925 r.), na jaki powołuje się cytowane zestawienie MSW, postanowił m.in.: wprowadzić jednolity „szekel”, tzn. podatek na potrzeby administracji, według którego każdy syjonista był zobowiązany kupić rocznie jeden szekel, dający mu od 18 roku życia prawo do głosowania na kandydata na najbliższy kongres. Wybory były równe, proporcjonalne, bezpośrednio, kobiety też miały prawo głosu. Postanowiono także utworzyć Radę Agencji Żydowskiej [Council of the Jewish Agency], złożoną ze 150 członków, w tym połowa członków organizacji syjonistycznych i połowa delegatów z innych ugrupowań światowych. Agencja żydowska przewidziana w zatwierdzonej przez Ligę Narodów ustawie o mandacie nad Palestyną, ma być ciałem doradczym przy rządzie palestyńskim. Kongres uważał Asefath Haniwcharim (Radę Reprezentantów – rodzaj parlamentu Żydów palestyńskich) oraz Waad Leumi (Radę Narodową w Palestynie) za legalne organy reprezentacyjne osiedlenia żydowskiego. Odbudowa Palestyny opierała się zatem na Funduszu Podwalin [Keren Hajesod], założonym w lipcu 1920 r., mającym odrębną osobowość prawną i opartym na opodatkowaniu tzw. maser (dziesięcina), będącym najważniejszym źródłem finansowania organizacji. Rocznie ma być zebranych 1 500 000 £. Do 30 września 1932 r. wpłynęło do Centrali Keren-Hajesod'u w Jerozolimie 4 669 547 £ z 60 krajów. Drugim funduszem był Narodowy Fundusz Izraela [Keren Kajemeth Leisrael], oparty na ofiarach w gotówce. Zakładał zbiórkę 500 000 £ rocznie. Fundusz stworzony 29.XII.1901 r. na V Światowym Kongresie Syjonistycznym miał na celu nabywanie ziemi w Palestynie i zagospodarowywanie jej. Oba fundusze miały swe oddziały we wszystkich krajach, w których istniały organizacje syjonistyczne. Zob. *Czternaście punktów Keren-Hajesod'u*, [on-line:] <https://polona.pl/item/czternaście-punktów-keren-hajesodu-keren-hajesod-fundusz-odbudowy-palestyny-zostal,NDC0MDIzOTM/0/#info:metadata> [dostęp: 15-07-2018]; Zob. więcej: [on-line:] [http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj\(j\)emet_le-Israel](http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj(j)emet_le-Israel) [dostęp: 15-07-2018].

57 Dow Ber Borochow (1881–1917) – ideolog i przywódca partii Poalej Syjon; wywarł ogromny wpływ na żydowski ruch lewicowy w Europie i Stanach Zjednoczonych. Opowiadał się za stworzeniem syntezy ideologii socjalistycznej i syjonistycznej. Uznawał masową emigrację Żydów i stworzenie przez nich państwa żydowskiego w Palestynie za proces nieunikniony, będący wyrazem dążeń proletariatu żydowskiego w diasporze. Zob. więcej: [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Borochow_Dow_Ber [dostęp: 15-07-2018].

zjeździe w Gdańsku światowy związek Lewicy Poalej-Syjon połączył się z rosyjską komunistyczną partią Poalej-Syjon. Program, nieskodyfikowany po rozłamie, został zadeklarowany następująco: „partia widzi swój cel w uspołecznieniu środków produkcji i w walce o socjalizm na całym świecie”. Cele (według tajnej publikacji z 1925 r.) realizowane są po pierwsze, przez walkę o jak najszybsze osiągnięcie władzy państwowej przez klasę robotniczą wszystkich krajów, po drugie, przez popieranie żydowskiego rewolucyjnego ruchu zawodowego i spółdzielczego i po trzecie, przez wspieranie żydowskiej emigracji i koncentrowanie jej w Palestynie mającej stać się komunistycznym centrum robotniczym. W Polsce oprócz powyższych postulatów partia wysuwa żądania autonomii narodowo-kulturalnej dla Żydów, walczy o prawa języka żydowskiego i świecki charakter kahałów. Zrzeszała przede wszystkim żydowskich robotników, powstała ze skrzyżowania komunizmu z nacjonalizmem palestyńskim, idei w istocie sprzecznych ze sobą. Choć stała na platformie Kominternu, nie została przyjęta w jej skład właśnie z powodu wysuwania idei palestynizmu. Do Agencji Żydowskiej odnosiła się negatywnie. W Polsce działała konspiracyjnie, używając na zewnątrz dawnej nazwy JIDISZE SOCJAL-DEMOKRATISZE ARBETER PARTAJ POALEJ-CION. Propagowała język żydowski i walczyła z hebraistami. W opisie czytamy również, że działalność partii, na ogół słaba, skupia się głównie w związkach zawodowych, gdzie współzawodniczy pokojowo z lewicowymi organizacjami żydowskimi. W niektórych sprawach współpracowała z Bundem. Ogólnie nazywana była Lewicą Poalej-Syjonu⁵⁸. Związek młodzieżowy, czyli Żydowska Socjalistyczna Młodzież w Polsce [Jidiszer Socjalistischer Arbeter Jungt in Pojlen] używał również nazwy Der Jungt Farband lub Jidiszer Marksistischer Arbeter Jungt. Była w zupełnej zależności od partii i należała do organizacji światowej łączącej wszystkie związki młodzieży Lewicy Poalej-Syjon. W 1920 r. włączono do Jungt organizację Borochowsziler Krajzen, działającą pod nazwą Zeltstbildung Krajzen. Drugą organizacją młodzieżową był Kultur Komisej, utworzona przy Die Fraje Jungt, posiadająca biuro instruktorów i referentów udzielających porad oraz organizujących odczyty na tzw. prowincji. I wreszcie Borochow Frakcja, czyli frakcja młodzieżowa Lewicy Poalej-Syjon w związkach zawodowych oraz Akademickie Koło Socjalistyczne „Pochodnia”.

Po rozłamie PRAWICA POALEJ-SYJON straciła w Polsce na pewien czas wpływy, jednak jej działalność ożywiła się w maju 1923 r., gdy doszło do przyłączenia się

58 W 1925 r. liczyła w Polsce 130 oddziałów i 9 tys. czynnych członków. W czasie wyborów do sejmu w 1922 r. na listę nr 11 otrzymała 14 032 głosy. W wyborach do kahału natomiast w roku 1924 na terenie byłego zaboru rosyjskiego w 18 gminach uzyskała 21 mandatów. Analizowany dokument wymienia też działaczy partii, w Komitecie Centralnym: Jakub Witkin, Nuchim Biksbau, Nuchim Jakub Rafalkes, Jechuda Icchok Lew, Szachna Sagan, Aron Wohl, Hersz Alter, Lejba Holenderski, Joel Mastbojm, Jakub Kenner, Szmul Edelman, Elezar Richter, Chanoch Isz, Abraham Frajn, I. Przepiórka.

części Ceirej-Syjon. Połączenie to zaaprobowała VI Światowa Konferencja partii Prawica Poalej-Syjon (Berlin, 27.07–3.08.1923). I Krajowa Konferencja częściowo połączonych partii odbyła się w Warszawie 23.08.1925 r., wg niej ugrupowanie liczy 140 organizacji i 4 tys. członków. Na VII Światowej Konferencji w Wiedniu (sierpień 1925 r.) nastąpiło zupełne połączenie światowych organizacji Poalej-Syjon z Ceirej-Syjon, do związku przystąpiła także organizacja Dror oraz Ha-Szomer ha-Cair w Rosji. W Polsce ostateczne połączenie tych partii nastąpiło 9.10.1925 r. na zasadach przyjętych w Wiedniu. Prawica Poalej-Syjon pozostała po rozłamie 1920 r. wierna II Międzynarodówce i swemu pierwotnemu programowi⁵⁹. Pierwszy numer okólnika wydanego przez Centralny Komitet połączonych partii zalecał w wyborach do rad miejskich wystawiać własne listy lub po uprzedniej zgodzie CK tworzyć blok z innymi partiami socjalistycznymi. Z kolei w wyborach do kahałów propagować idee narodowo-personalnej autonomii i zasady demokratycznego samorządu. Wskazywał też włączenie się do ruchu zawodowego, uważając, że proletariats żydowski musi wyrwać się z antynacjonalnych i demoralizatorskich wpływów Bundu i zdemaskować komunistów i Lewicę Poalej-Syjon. Oprócz pracy w związkach zawodowych, spółdzielniach, działalności politycznej i oświatowej nakłada na swoich członków obowiązek pracy dla Palestyny, skupiającej się w Lidze dla pracującej Palestyny, organizacji He-Chaluc i funduszach Keren Kajemeth i Keren Hajesod. Szczególną uwagę zwrócono na pracę wśród młodzieży. W komentarzu do opisu działalności partii czytamy, że organizacja ta nie miała dotąd większych wpływów na proletariat żydowski, miała bowiem zwolenników tylko w ośrodkach robotniczych. Usiłowała jednak zdobyć wpływy w żydowskich związkach zawodowych oraz wśród młodzieży. Lokowała się w opozycji do Koła Żydowskiego w sejmie oraz zajmowała negatywne stanowisko wobec tzw. ugody rządu z Żydami⁶⁰. W rubryce „Przedstawicielstwo parlamentarne” zamieszczono notatkę, że poseł Ignacy Schipper⁶¹ należy do Koła Żydowskiego w sejmie, jako członek Klu-

59 Przyjęte przy połączeniu się partii zasady stanowiły zrab ich programu. Zasady połączenia to po pierwsze, uznanie międzynarodowego socjalizmu, walki klas w życiu międzynarodowym, krajowym i żydowskim, przynależność do Międzynarodówki socjalistycznej. Po drugie, rozwiązanie kwestii żydowskiej przez stworzenie w Palestynie terytorialnej autonomii na podstawach socjalistycznych. Po trzecie, walka o prawa mniejszości narodowych i autonomię narodową we wszystkich krajach rozproszenia. I wreszcie po czwarte, socjalna walka wyzwolenicza żydowskiej klasy robotniczej i rozwój mas żydowskich w krajach, gdzie Żydzi mówią po żydowsku. Partia popierała partie krajowe walczące o język żydowski. Język hebrajski można przyjąć pomocniczo w pracy wychowawczej, w Palestynie był on jedynym językiem mas żydowskich.

60 W wyborach do sejmiku w 1922 r. wspólna lista Prawicy Poalej-Syjon i Ceirej-Syjon uzyskała 19 200 głosów, tzn. zdobyła jeden mandat. Na VII konferencji we Lwowie (31 X 1925) uchwalono, że połączenie z Ceirej-Syjon oznacza ustąpienie z ideologii zasad światowego ruchu Poalej-Syjon, a uchwały w kwestii językowej utrudniają walkę o narodową autonomię, postanowiono zatem zwalczać w łonie partii prądy obce Poalej-Syjon.

61 **Ignacy Schipper** (1884–1943) – historyk, działacz społeczny i polityczny, poseł na Sejm RP. Od młodości

bu Posłów i Senatorów Żydowskiej Rady Narodowej. Oficjalnie występuje jako bezpartyjny socjalista. Obecnie (1926) współpracuje z grupą Grünbauma⁶².

Ze związków młodzieżowych będących pod wpływem Poalej-Syjon najważniejsza była HE-CHALUC (PIONIER) – organizacja o ideologii syjonistycznej, która za cel stawiała sobie przysposobienie narodu żydowskiego do odbudowy Palestyny na zasadzie samowystarczalności. Podstawą tej pracy było tzw. przysposobienie Żydów do działalności rolniczej i przygotowanie ich w diasporze do pracy w Palestynie. Organizacja starała się mieć charakter autonomiczny, broniła się przed zależnością od Światowej Organizacji Syjonistycznej oraz przed połączeniem z organizacjami robotników palestyńskich. W teorii miała być apolityczna. Wspierały ją Joint Distributions Committee i Welt Hilfs-Konferenc. W Gdańsku (wrzesień 1924) na Światowej Konferencji powstało Biuro Centralne nadające organizacji jednolite kierownictwo. Tam też nastąpiło połączenie z syjonistyczną organizacją młodzieżową Brith Ha-No-ar⁶³. W łonie He-Chaluc utworzono HE-CHALUC HA-CAIR (MŁODY PIONIER), która to organizacja skupiała młodzież w wieku 14–18 lat i przygotowywała ją do pracy w He-Chaluc. W Polsce organizacja liczyła w tym czasie 3800 członków. Kolejną organizacją związaną z He-Chaluc była Ezra, czyli towarzystwo opieki nad chalucami i emigrantami, posiadająca silne wpływy mieszczańskie.

sympatyzował z ruchem syjonistycznym. W 1904 był współzałożycielem robotniczego stronnictwa syjonistyczno-socjalistycznego Poalej Syjon i został wybrany do jego Komitetu Centralnego. Najważniejszą dziedziną jego zainteresowań naukowych była historia gospodarcza, w szczególności historia gospodarcza Żydów w Polsce. Prowadził też studia nad żydowskim samorządem (Sejm Czterech Ziem) w dawnej Rzeczypospolitej. Wiele uwagi poświęcał kulturze uprawianej w języku jidysz, dotąd zaniedbywanej lub wręcz lekceważonej przez historyków. Współpracował w okresie międzywojennym z wieloma polskojęzycznymi pismami żydowskimi, m.in. z jednym z pierwszych dzienników żydowskich wychodzących w języku polskim pt. „Kurier Nowy” (1919–1923), z tygodnikiem społeczno-politycznym „Opinia” (1933–1936), z najpoważniejszym żydowskim periodykiem naukowym „Miesięcznik Żydowski” (1930–1935). Zob. więcej: [on-line:] <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/ignacy-schipper> [dostęp: 15–07–2018].

62 Przywoływany dokument MSW wymienia następujących działaczy partii: Bir, Bauman, Bergman, Grinfeld, Halpern, Hanig, Weiner, Chefec, Tiger, Tikiński, Chmelnik, Małkin, Paker, Funt, Kon, Rozensztajn, Ritow. Podaje też informację, że we Lwowie partią kieruje Oskar Tunis, Reis, Z. Gellman, Rozenthal, Wagmann, Korn. Po utworzeniu wspólnego związku w sierpniu 1925 r. pod nazwą Alweltlicher Jidiszer Socjalistischer Arbater Farband Poalej Cion (Farajngt mitn C.S. Farband) zarząd składał się z 16 osób, z których 8 tworzyło Komitet Europejski w Berlinie (z Poalej-Syjon: B. Locker, Małkin, Sokal, Reiss; z Ceirej-Syjon: Edelson, Adler, Brudny, Grinfeld). Druga połowa tworzyła Komitet w Palestynie (z Poalej-Syjon: Ben Gurion, Kaplański, Ben Cur, Blok i Ceirej-Syjon: Maremiński, Szwajger, Kaumelson, Jewgiel). Do Komitetu Czynnego Światowej Organizacji Syjonistycznej weszli: Idelsohn, Locker, Maremiński, Rubaszow; zastępcy: Ben Gurion, Brudny, Remes, Waldmann.

63 Według II Światowej Konferencji w Wiedniu (sierpień 1925) organizacja w Polsce liczyła 16 700 członków, w tym 30 proc. dziewcząt. Posiadała 252 grupy pracy zbiorowej (kibuce) i 8 własnych farm. He-Chaluc grawitował ku lewicy, która uzyskała większe wpływy. Po wprowadzeniu zasady, że do He-Chaluc przyjmuje się wyłącznie członków związków zawodowych, wykluczono elementy mieszczańskie.

ŻYDOWSKA SOCJALISTYCZNA MŁODZIEŻ ROBOTNICZA [JIDISZE SOCJALISTISZE ARBETER JUNGT] według raportu MSW nie przejawiała żywszej działalności. Na zjeździe w Hamburgu (1923) wstąpiła do Międzynarodówki młodzieży socjalistycznej. Za cel postawiła sobie popularyzację haseł socjalistycznych, walkę z militarystką i reakcją. 20.02.1926 r. połączyła się z organizacją młodzieżową Ceirej-Syjon. Z tego kręgu pochodził też Związek Akademicki Żydowskich Studentów Polskich [Cherut (Chejrut)].

ORGANIZACJA MŁODZI SYJONU [CEIREJ-SYJON] wyrosła ze związków młodzieżowych tworzonych około 1905 r. w Rosji jako wyraz konieczności organizowania proletariatu żydowskiego. W Polsce Ceirej-Syjon działał wyłącznie na terenach byłego zaboru rosyjskiego, a szczególnie na Wileńszczyźnie. Powinowactwo ideowe z Poalej-Syjon i Hitachduth wpływało na rozłamy w partii i połączenia z tymi organizacjami⁶⁴.

ORGANIZACJĘ WOLNOŚĆ [DROR, ALBO DROJR] założyli w Polsce emigranci żydowscy z Ukrainy na początku 1922 r. Była ona częścią organizacji działającej w Rosji. Formalnie należała do Światowej Organizacji Syjonistycznej, ale oficjalnie nie brała udziału w XIV Kongresie Światowym. Oprócz niej istniała jeszcze Socjal Demokratysze „Dror” Grupes. Obie organizacje zgłosiły akces 29.10.1925 r. do zjednoczenia partii Poalej-Syjon i Ceirej-Syjon. Konspiracyjna i określona jako „bardzo nieznaczną” działalność Droru ograniczała się do Warszawy (Komitet Centralny), Wołynia (Równe, Kowel, Łuck), Białegostoku, Grodna i Wilna. Próby utworzenia Droru w Małopolsce w łonie Hithachduth nie powiodły się⁶⁵.

Ugrupowanie ZJEDNOCZENIE [HITHACHDUTH] powstało jako reakcja przeciw klasowemu i rewolucyjnemu socjalizmowi żydowskiemu z połączenia prawego odłamu Ceirej-Syjon (po rozłamie 1919 r.) z frakcją Młody Robotnik [Ha-Po-el ha-Cair] w Palestynie. Współdziałanie tych grup było wcześniejsze i sięgało XI Kongresu Syjonistycznego w Wiedniu (1913). Twórcą tego ruchu był Aaron Dawid Gordon⁶⁶. Organizacja ukonstytuowała się na zjeździe w Pradze (kwiecień

64 I Światowy Kongres połączonej organizacji Ceirej-Syjon w Wiedniu (10-17.08.1921 r.) ustalił program organizacji oraz postanowił przystąpić do Międzynarodówki Wiedeńskiej. Na IV Konferencji Krajowej (maj 1923) nastąpił rozłam, znaczna część członków połączyła się z Prawicą Poalej-Syjon. Partia według raportu MSW nie przejawiała prawie żadnej działalności do połowy 1924 r. II Kongres Światowy Ceirej-Syjon odbył się w Gdańsku (8-13.09.1924). Natomiast IV Krajowa Konferencja w Warszawie (3.VII.1925) wykazała, że partia liczy w Polsce 203 oddziały i 6 tys. członków. III Kongres Światowy odbywający się w Wiedniu (13.08.1925) uchwalił przystąpienie do II Międzynarodówki oraz całkowite połączenie z Prawicą Poalej-Syjon.

65 Wśród najaktywniejszych działaczy znaleźli się: Dawid Liwysz, Fajwisz Benderski, Awrum Białopolski, Aron Berdyczewski, Juda Boruch Mińkowski oraz Bankower, Telch, Meżibowski, Faliszko, Peczenik.

66 Aaron David Gordon (1856-1922) – przywódca ideologiczny w Palestynie podczas tzw. drugiej alii; pisarz, który przyczynił się do rozwoju języka hebrajskiego i literatury hebrajskiej; patron nurtu chalucowego w ruchu syjonistycznym (He-Chaluc). Rozwiązanie kwestii żydowskich widział w emigracji Żydów. Nie identyfikował się w pełni z ruchem syjonistycznym, wątpił bowiem w możliwość pełnej realizacji jego haseł. W 1904 osiadł w Palestynie, gdzie pracował jako robotnik rolny. Stworzył filozofię, nazywaną „re-

1920)⁶⁷. Zaznaczyła się także tendencja do przeniesienia głównego nurtu działalności do Palestyny. W czasie wyborów do sejmu 1922 r. brała udział w bloku mniejszości uzyskując 3 mandaty poselskie i 1 senacki⁶⁸. Partia uznawała proces ewolucyjny, w ramach którego zakłada organizowanie mas żydowskich, obronę robotników przed wyzyskiem, krzewienie syjonizmu, przygotowanie do odbudowy Palestyny i do emigracji tamże, tworzenie szkolnictwa hebrajskiego z uwzględnieniem specyficznej wartości języka żydowskiego i literatury. W układzie organizacji syjonistycznych Hithachduth lokowała się w centrum. Program opierał się na zasadach socjalistycznych, uznawał jednak ewolucjonizm, dążył do połączenia z II Międzynarodówką. Hithachduth w Polsce miała jednolite kierownictwo polityczne, nie miała jednak wspólnej i zjednoczonej organizacji. Istniały oddzielne ugrupowania dzielnicowe dla zachodniej Małopolski i Śląska, wschodniej Małopolski i byłego zaboru rosyjskiego. Członkami partii byli robotnicy oraz inteligencja pracująca w liczbie 8 tys. w 235 oddziałach (według II Konferencji Krajowej). W przywoływanym opisie dokumentu MSW znajdujemy też uwagę, że pomiędzy Hithachduth a Mizrachi panował silny antagonizm powodowany nieporozumieniami tych partii w Palestynie. W sejmowym kole tworzyły oddzielne frakcje⁶⁹. Związkiem młodzieżowym tej partii była Gordonia, o której czytamy, że była wówczas dopiero w stanie organizacji, ideologicznie odpowiadała Ha-Poel ha-Cair.

Kolejna partia wymieniona w dokumencie to SYJONIŚCI REWIZJONIŚCI [CIONISTEN REWIZJONISTEN], utrzymująca łączność z grupą Żabotyńskiego, mająca zwolenników we Francji, Anglii, Austrii, Jugosławii, Estonii i Palestynie. W cha-

ligią pracy”, przede wszystkim ze względu na idealizację pracy na roli, która wg niego pozwalała odkryć wartości żydowskie i uniwersalne. Pozostawał pod wpływem koncepcji Lwa Tolstoja; pracę fizyczną uważał za podstawę ludzkiej egzystencji. Twierdził, że ludzie winni powrócić do natury, właśnie poprzez tę pracę, ziemia zaś powinna być własnością wspólnoty. Był przeciwnikiem marksizmu, uważając go za produkt kapitalistycznego społeczeństwa. Zob. więcej: hasło: Gordon Aron Dawid [dostęp: 21-08-2017]; [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Gordon_Aron_Dawid [dostęp: 21-08-2017]; [on-line:] <https://www.britannica.com/biography/Aaron-David-Gordon> [dostęp: 15-07-2018].

67 Na III Światowej Konferencji w Berlinie (10–17 VIII 1922) uchwalono jej program, a na kolejnej w Wiedniu (VIII 1925) postanowiono poczynić kroki w sprawie przystąpienia do II Międzynarodówki.

68 Program Hithachduth, uchwalony w Berlinie (1923) głosił, że partia jest zjednoczonym ruchem robotników żydowskich, usiłujących połączyć wszystkich Żydów pracujących fizycznie i umysłowo w celu wyzwolenia narodu żydowskiego na dwa sposoby. Po pierwsze, przez wytworzenie wolnego pracującego społeczeństwa w Palestynie na podstawie socjalistycznej wspólnoty gospodarczej i hebrajskiej kultury oraz po drugie, przez odnowienie życia narodowego w krajach rozproszenia w oparciu o pracę produkcyjną, narodową autonomię i kulturę hebrajską.

69 W interesującym nas okresie postami z ramienia partii byli: Abram Lewinson. Cwi Heller, Adolf Silberschein, Kopel Szwarz i senator Jakub Bodek. W Komitecie Centralnym od 12 VII 1925 r. działali: Ejges, Gordon, Garin, Heft, Taca, Lewinson, Lipkin, Szoskies, natomiast w Radzie Centralnej zasiadali: Ellenberg, Rieger, Tanenbaum, Hirszfild, Rachman, Cerkiewicz, Szpilberg, Mełamet, Barlas, Bachrach.

rakterystyce tego ugrupowania znajdujemy informacje o Włodzimierzu Żabotyńskim, przywołane zostały jego łódzkie odczyty w roku 1913, w których propagował centralizm rosyjski i nawoływał Żydów do używania języka rosyjskiego. W 1923 r. wystąpił z Egzekutywy Światowej Organizacji Syjonistycznej i zaczął tworzyć samodzielną partię, która ukonstytuowała się w roku 1925. Na XIV Kongresie Syjonistycznym grupa Żabotyńskiego występowała oddzielnie, stojąc w opozycji do Zjednoczenia Syjonistów Radykalnych i do polityki Weizmanna⁷⁰. Organizacją młodzieżową jest Przedświt – przymierze harcerzy [Haszachar, Brith Haszomer], której zadaniem było szerzenie idei legionu żydowskiego w Palestynie i diasporze. Działała na wzór organizacji wojskowej. Naczelnym komendantem był Suchowczycki, natomiast ideowe przywództwo odwoływało się do osoby Józefa Trumpeldora.

ORGANIZACJA MIZRACHI [z hebr. „WSCHODNI”], skupiająca ortodoksyjną część społeczeństwa żydowskiego, była częścią składową światowej unii tejże nazwy, do której oprócz Polski wchodziły: Niemcy, Austria, Czechosłowacja, Litwa, Łotwa, Rumunia, Palestyna, Ameryka i inne. Centrala znajdowała się w Jerozolimie. Idee syjonistyczne szybko dotarły do obozu ortodoksów i już w 1902 r. powstała Mizrachi. Jej cykliczne konferencje odbywały się w Warszawie w 1917, 1919, 1922 i 1925 r. Program zakładał utworzenie w Palestynie siedziby narodowej oraz odbudowę państwowości żydowskiej. Życie narodowe miało być wierne religii i tradycji żydowskiej w oparciu o język hebrajski. Planowano kolonizację miast palestyńskich i zakładanie nowych⁷¹. Mizrachi znalazło się na drugim miejscu wśród organizacji syjoni-

70 W programie Syjonistów Rewizjonistów znajdują się następujące cele: stworzenie w Palestynie (łącznie z Transjordanią) samodzielnego państwa kontrolowanego przez większość żydowską; wolna imigracja do Palestyny mas żydowskich jako jedyna szansa zażegnania nędzy wśród żydostwa; włączenie Transjordanii do terenów żydowskiej kolonizacji. Żydzi powinni być reprezentowani we wszystkich instytucjach palestyńskich nie w stosunku do swej liczebności w kraju, ale w stosunku do ogólnej liczby Żydów na świecie. Kolejny postulat dotyczył wysokiego komisarza Palestyny, który powinien być mianowany przez władze mandatowe za zgodą organizacji syjonistycznych. Uważano, że odpowiedzialne stanowiska należy obsadzać ludźmi, którzy uznają za główne zadanie administracji palestyńskiej stworzenie żydowskiej siedziby narodowej. Kontrolę nad imigracją powinna mieć wyłącznie organizacja syjonistyczna, a Legion żydowski ma być utworzony jako część składowa garnizonu brytyjskiego. Kongres syjonistyczny wybierał członków Agencji Żydowskiej, którzy byli przed nim odpowiedzialni. Syjoniści Rewizjoniści występujący w Polsce również pod nazwą Związek Syjonistów Aktywistów nie utworzyli samodzielnej partii politycznej, lecz stanowili odrębną grupę w Zjednoczonym Związku Dzielnicowym Organizacji Syjonistycznych z tendencją do wyodrębnienia się. Grupa utrzymywała stały kontakt z frakcją Żabotyńskiego. Władza pozostawała w rękach Centralnego Komitetu Wykonawczego złożonego z siedmiu członków, będącego zarazem najwyższą władzą nad związkiem Haszachar [Brith Haszomer]. Dokument MSW wymienia najważniejszych działaczy, byli to: Jakub Jahan, Jakub Perelman, Jakub Ajzengold, Estera Akawi, a także M. Lejzorowicz, J. Rappel, J. Warszawski, J. Gelbfarb, M. Czudner, I. Marczyk, L. Suchowczycki.

71 W Palestynie miało nastąpić pełne uprawnienie obywatelskie i narodowe Żydów: „Uważa się za obowiązek Żydów przestrzeganie zasad lojalności wobec Państwa”. Zakładano zorganizowanie gmin żydowskich na

stycznych w Polsce, z ok. 40 tys. członków, na XIV Kongresie Syjonistycznym na 46 delegatów organizacji światowych aż 31 było z Polski⁷². Związki młodzieżowe wyrosłe w oparciu o Mizrachi to po pierwsze, Młodzież Mizrachi [Ceirej Mizrachi lub Mizrachi Ha-Cair], licząca 13 tys. członków, współpracujących z He-Chaluc; dalej, Robotnik Mizrachi [Hapoel-Hamizrachi], od 1926 r. He-Chaluc Hamizrachi, której celem była odbudowa robotniczej Palestyny w duchu Tory. Organizacja ta liczyła 8 tys. członków w 170 grupach, miała 3 fermy, 8 warsztatów stolarskich i 26 kwuc rolniczych. I wreszcie trzecie ugrupowanie młodzieżowe – Zohar – mizrachistyczne stowarzyszenie akademików. Mizrachi prowadziła następujące szkoły: Tachkemoni – seminarium rabiniczne w Warszawie, Jeszyboth – uczelnia rabiniczna w Wołozynie i Waad Hameuchod – seminarium hebrajskie dla nauczycieli.

SZLOJMEJ EMUNEJ IZROEL I POALEJ EMUNEJ IZROEL to organizacje należące do światowego Związku Izraela [Agudath Israel], istniejącego od 1909 r. z centralą we Frankfurcie oraz Komitetem Wykonawczym w Wiedniu. Prezesem jej był w owym czasie Pinkus Kohn. Do Agudath wchodziły organizacje z prawie wszystkich krajów diaspory oraz Palestyny. W komentarzu do informacji o tej części politycznej sceny czytamy, że niezorganizowane masy ortodoksów żydowskich o silnym poczuciu przynależności wyznaniowej do 1917 r. nie odgrywały w Polsce, oprócz Mizrachi, żadnej roli politycznej. Pierwszą próbą utworzenia takiej organizacji było założenie w Warszawie 14.09.1916 r. pod kierunkiem rabinów niemieckich dra Kohna i dra Carlebacha religijno-kulturalnego ZWIĄZKU ORTODOKSÓW [AGUDAS HAORTODOKSIM]. Inspirowany przez władze okupacyjne związek uchwalił program na konferencji w Warszawie 14.03.1917 r. W celach zapisano dążenie do zjednoczenia Żydów uznających Torę. Wkrótce dotarła idea palestyńska, zwłaszcza że w 1925 r. do Palestyny wyemigrowało dwóch chasydów – rabinów z Jabłonny i Kozienic, którzy z pomocą Keren Kajemeth założyli kolonię chasydów „Nachlath Jakob” i „Awodath Izrael”. W 1918 r. Agudas Haortodoksim przekształciła się w organizację pod nazwą CENTRALNA ORGANIZACJA ŻYDÓW ORTODOKSÓW W POLSCE CAŁKOWICIE WIERNI IZRAELICI [SZLOJMEJ EMUNEJ IZROEL], której statut zatwierdziło MSW 16.06.1919 r.

Z kolei WIERNI ROBOTNICY IZRAELA [POALEJ EMUNEJ IZROEL] to ortodoksyjna organizacja robotnicza powstała w 1920 r. jako wyraz reakcji przeciw antyreligijnej akcji lewicowych ugrupowań żydowskich. Centrum organizacji stanowiła Łódź, gdzie

zasadach religijno-narodowych oraz stworzenie państwowych związków gmin żydowskich z nadzorem państwa. Uznawano świeckie wychowanie, ale w religii widziano źródło wychowania moralnego, stąd planowano utworzenie żydowskiej szkoły religijnej z wykształceniem świeckim według programu rządowego. Autonomia szkolna pod nadzorem państwa. Dążono do zakładania i utrzymywania szkół rabinackich.

72 Wśród najważniejszych działaczy należy wymienić: H. Farbsteina, Sz. Broda, Sz. Feldmana, I. Rubinszteina, tworzących frakcję Mizrachi w sejmowym Kole Żydowskim.

w 1924 r. uruchomiono pismo „Der Jidisze Arbeter”. Organizacja zwana w Polsce także Agudą była związkiem religijno-kulturalnym o celach społeczno-politycznych⁷³.

Obóz konserwatywny zachowywał ściśle tradycje żydowskie i przepisy Talmudu. Głosił zasadę, że „prawo państwa obowiązuje wszystkich w państwie i manifestuje swą lojalność państwową pragnąc godnego współżycia i współpracy gospodarczej z narodem polskim”⁷⁴. Żądał jednak autonomii w sprawach wyznaniowych, kulturalnych i społecznych pod dozorem władz państwowych. Uważał, że ustrój kahału powinien być wyłącznie religijny. Używając języka żydowskiego, uznając język hebrajski za święty, polski za jedynie państwowy. Zwalczał asymilację oraz postępowe prądy religijne. Program polityczny Poalej Emunej Izrael nie różnił się od programu Agudy. Żądania społeczne stawiał w płaszczyźnie spraw religijnych. Walczył z partiami robotniczymi, zwłaszcza z Bundem i Poalej-Syjon. Propagował też noszenie ubioru starozakonnego (chałatu). Obóz konserwatywny nie posiadał jednolitej organizacji, w Małopolsce występował pod nazwą AGUDAS IZRAEL, w województwach wschodnich nosił też nazwę AGUDAS SZLOJME EMUNEJ IZRAEL. Władzą zwierzchnią było ogólne zebranie delegatów, Komitet Centralny (100 członków) wybierał prezydium, Komitet Wykonawczy (25 członków), Zarząd do spraw Palestyny (25 członków)⁷⁵. W obszarze edukacji należy odnotować prowadzenie chederów – ludowych szkół męskich o programie akceptowanym przez rząd (1922) oraz szkół żeńskich, zwanych Domami Jakuba [Bejs Jakow].

Jedynym ugrupowaniem asymilatorskim na politycznej mapie organizacji żydowskich było ZJEDNOCZENIE POLAKÓW WYZNANIA MOJŻESZOWEGO. W przywoływanym dokumencie MSW czytamy, że asymilację rozpoczęła w Europie Wielka Rewolucja Francuska, zniosła bowiem getto i rozpoczęła walkę o równouprawnienie Żydów. Proces ten rozumiany jako świadomość przynależności do narodu polskiego rozpoczął się w II połowie XIX w. Sprzyjały mu tendencje równouprawnienia, możliwość zespolenia ze społeczeństwem rdzennym a także rozwijający się kapitalizm. Asymilatorzy nie stanowili nigdy stronnictwa politycznego. Ruch ten przed I wojną

73 Według statutu jej celem była obrona praw religijnych Żydów, krzewienie wśród nich zasad religijnych, zakładanie i prowadzenie instytucji społecznych w szczególności wyższych uczelni [jeszybotów] i średnich [chederów] oraz szkół biblijnych i warsztatów pracy. W programie znalazło się też udzielanie członkom pomocy ekonomicznej i wsparcia, opracowanie programu nauki dla szkół żydowskich, zakładanie stowarzyszeń spółdzielczych i popieranie idei stworzenia osiedla żydowskiego w Palestynie.

74 APL, zesp. 35/410, sygn. 191, k. 2.

75 W Klubie Posłów i Senatorów Organizacji Żydowskich Ortodoksów Szlojmej Emunej Izrael zasiadają posłowie: E. Kirszbraun, L. Minberg, S. Stempel, L. Sirkus, M. Szapira i senatorowie: M. Deutschner, U. Mendelson, I. Bauminger. Poalej Emunej Izrael przedstawiciele parlamentarnych nie posiadał. Młodzież Wiernych Izraelitów [Ceirej Emunej Israel] organizowała ortodoksyjną młodzież, odseparowując ją od wpływów syjonistów i przygotowując do pracy w Palestynie.

światową koncentrował się we Lwowie, gdzie istniało od 1907 r. Towarzystwo Akademickie „Zjednoczenie”, tam też powstał Związek Polaków Wyznania Mojżeszowego. W Warszawie z kolei w 1913 r. powstał obóz „Niezależnych” albo „Neoasymilatorów” utworzony przez młodszy odłam inteligencji żydowskiej z adwokatem Berensonem, doktorem Goldflamem i doktorem Mutermilchem na czele. W maju 1919 r. odbył się w Warszawie zjazd organizacji asymilatorskich, powstało wówczas Zjednoczenie Polaków Wyznania Mojżeszowego Wszystkich Ziemi Polski. Według analizowanego dokumentu ideologia asymilacji opiera się na tezie, że Żydzi stanowią jedynie oddzielną wyznaniowo, wspólną zaś narodowo grupę z Polakami. Zjednoczenie miało na celu pracę nad uzdrowieniem dotychczasowych stosunków między ludnością chrześcijańską a żydowską. Wyłączyło ze swego programu całkowicie żądania autonomii kulturowej i narodowej, a dążyło do równouprawnienia obywatelskiego ludności żydowskiej przy podporządkowaniu jej państwowej idei polskiej. Działalność Zjednoczenia ograniczała się do akcji asymilatorskich kół młodzieży akademickiej. Zamierzając prawie zupełnie asymilacja w sensie wytworzenia obywatela narodowości polskiej wyznania mojżeszowego, trwała jednak nieprzerwanie w dziedzinie językowej i kulturowej. Wybitnymi działaczami byli: prof. Samuel Dickstein, Kazimierz Natanson, adw. Kazimierz Sterling, Stefan Lubliner. Młodzież reprezentowało Zjednoczenie Organizacji Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego, a w obszarze szkolnictwa działało Towarzystwo Szerzenia Oświaty Wśród Żydów „Wiedza”.

Trzeba w tym miejscu wspomnieć o lubelskich reprezentantach Zjednoczenia, małżeństwie Meyersonów, Bernardzie⁷⁶ i Malwinie⁷⁷. Meyersonowie byli rodzicami znanej lubelskiej poetki Franciszki Arnsztajnowej⁷⁸, a nie mniej znanego, choć przede wszystkim we Francji, filozofa Emila Meyersona⁷⁹. Malwina i Bernard Meyersonowie oraz Franciszka Arnsztajnowa z mężem – lekarzem Markiem Arnsztajnem⁸⁰ wspierali Zjednoczenie Polaków Wyznania Mojżeszowego Wszystkich Ziemi

76 Bernard Meyerson (1837–1924) – kupiec, jeden z założycieli Kasy Przemysłowców Lubelskich, członek Zgromadzenia Kupców, długoletni członek Rady Opiekuńczej Szkoły Handlowej oraz dyrektor Towarzystwa Kredytowego Miejskiego.

77 Malwina Meyersonowa (1839–1921) – działaczka społeczna, literatka, tłumaczka, pierwsza lubelska Żydówka pisząca po polsku, autorka dwóch powieści: *Dawid* (1868) i *Z ciasnej sfery* (1878).

78 Franciszka Arnsztajnowa (1865–1942) – poetka, dramaturg i tłumaczka żydowskiego pochodzenia, autorka zbiorów poetyckich: *Poezje* (1895), *Poezje* (1899), *Archanioł jutra* (1924), *Odloty* (1932), *Stare kamienie* (1934, wspólnie z Józefem Czechowiczem).

79 Emil Meyerson (1859–1933) – wybitny filozof nauki, nazywany ojcem epistemologii, autor książek: *Identité et réalité* (1908), *De l'explication dans les sciences* (1921), *La déduction relativiste* (1925), *Du cheminement de la pensée* (1931), *Réel et déterminisme dans la physique quantique* (1933), *Essais* (1936).

80 Marek Arnsztajn (1855–1930) – lekarz, działacz polityczny i społeczny pochodzenia żydowskiego, od 1884 członek rzeczywisty Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego, współzałożyciel lubelskiego Towarzystwa Szerzenia Oświaty „Światło” i Rady Szkolnej.

Polski, czemu dali wyraz wysyłając 10.05.1919 r. depesze gratulacyjne, co zostało zapisane w *Pamiętniku Pierwszego Walnego Zjazdu Zjednoczenia Polaków Wyznania Mojżeszowego Wszystkich Ziemi Polskich*⁸¹.

W uzupełnieniu dokumentu skrupulatnie opisującego partię żydowskie działające na terenie II Rzeczypospolitej, warto odnieść się do tajnej korespondencji wojewody lubelskiego do wszystkich starostów Lubelszczyzny. Zachowane w archiwum pismo z dn. 23.03.1926 r.⁸² przynosi dokładną charakterystykę działalności Bundu, przedstawianej jako partia największa, najlepiej zorganizowana i najaktywniejsza. Naczelnik Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego, bo to on jest autorem pisma, informuje że partię w liczbie 100 tys. robotników zorganizowanych w żydowskich związkach zawodowych, materialnie wspiera amerykańska organizacja Arbeter Ring. „Bund jest partią socjalno-rewolucyjną skłaniającą się ideowo ku komunizmowi i negującą kwestię Palestyny” – czytamy dalej. Nie uznaje istniejących międzynarodówek, dąży do utworzenia nowej zgodnie z prowadzoną propagandą idei zjednoczonej rewolucyjnej międzynarodówki. Ponieważ według informatora całokształt akcji Bundu nosi „wybitnie charakter przygotowawczy i uświadamianie socjalne [...] nie bardzo dostępne dla organów władzy”⁸³, dlatego ta właśnie strona działalności partii „powinna podlegać bacznej obserwacji władz i umiejętnemu przeciwdziałaniu jako w skutkach swych dla państwa niepożądaną”⁸⁴. W dalszej części tego tajnego pisma znaleźć można informacje o konspiracyjności zjazdów Bundu, chociaż przebieg obrad i uchwały były publikowane w organie partii, czyli „Folkscajtung” i „Unz Folkscajtung”, ale, jak podkreśla autor, przypuszczalnie niecałkowicie. Taka sama konspiracyjność miała miejsce w przypadku IV zjazdu organizacji młodzieżowej Cukunft, będącej ekspozyturą Bundu. Kolejna uwaga dotyczy stosunku partii do KPP i pozostałych ugrupowań żydowskich. Otóż według opinii naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Bund przeciwstawiając się taktycznie w bardzo ostrej formie komunizmowi stanowi hamujący czynnik w zwiększaniu się wpływów komunistycznych wśród proletariatu żydowskiego. W końcowym fragmencie pisma pojawia się następująca konkluzja dotycząca stosunku partii do syjonizmu: „Negacją zaś czynnika palestyńskiego, zwalczaniem ideologii syjonistycznej rozbija Bund jednolitość akcji mniejszości żydowskiej w Polsce i wytwarza zawsze rozłam w jednolitym froncie żydowskim”⁸⁵.

81 Zob. więcej: [on-line:] http://rcin.org.pl/Content/13761/WA248_21135_F-22-388_zjednoczenie-pamietnik-o.pdf [dostęp: 16-07-2018].

82 APL, zesp. 35/410, sygn. 191, k. 123.

83 Tamże.

84 Tamże.

85 Tamże.

Sprawa sytuacji i zadań partii w środowisku żydowskim powróciła w kolejnym tajnym piśmie okólnym wojewody lubelskiego do wszystkich starostów. Dokument nosi datę 10.03.1927 r. i zawiera odpis uchwał Centralnego Biura Żydowskiego przy Centralnym Komitecie Komunistycznej Partii Polski. Pismo sygnował E. Kocuper w zastępstwie naczelnika Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego. W załączniku do L:205/Tjn. czytamy, że w uzupełnieniu uchwał plenum Centralnego Biura Żydowskiego z września br. stwierdza, iż „siedmiomiesięczne rządy dyktatury faszystowskiej”⁸⁶ odbiły się na położeniu żydowskich mas pracujących. Ostra krytyka rządów II Rzeczypospolitej prowadzi do konkluzji, aby przyspieszyć walkę o poprawę bytu żydowskich mas pracujących. Stąd zapowiada podejmowanie różnych akcji przeciw „polityce eksterminacyjnej dyktatury faszystowskiej wobec ludności żydowskiej”, np. „wiece specjalnie dla żydowskich mas pracujących i wspólne zgromadzenia robotników żydowskich, polskich, ukraińskich, białoruskich i in. – demonstracje uliczne itp.”⁸⁷ Dalsze postulaty dotyczyły walki o osmiogodzinny dzień pracy, podwyżkę płac, tzw. wskaźnik drożyźniany, dostęp do wszystkich warsztatów pracy. Partia apelowała także o „jak najenergiczniejszą walkę przeciw walkom bratobójczym, jakie się obecnie mnożą na terenie żydowskich związków zawodowych”⁸⁸. Należy bezwzględnie zwalczać kontrrewolucyjną ideologię „konstruktywnego socjalizmu” szerzoną przez wodzów Bundu i Poalej-Syjon, jako przejaw „niebezpiecznych złudzeń” i osłabianie świadomości klasowej mas robotniczych. Wśród wielu zarzutów w stosunku do Bundu i Poalej-Syjon pojawiała się krytyka ich oportunistu i nacjonalizmu czy demoralizacji ruchu zawodowego, także przez utworzony niedawno Socjalistyczny Związek Rzemieślników. Padały bardzo mocne oskarżenia pod adresem wodzów Bundu, którzy według CBŻ od samego początku „sieją złudzenia w stosunku do rządu faszystowskiego Piłsudskiego i obiektywnie wzmacniają dyktaturę faszystowską”⁸⁹. W końcowym fragmencie uchwały czytamy także, że nie do przyjęcia jest ideologia wskazująca polskim Żydom emigrację do Palestyny jako wyjście z beznadziejnego ekonomicznego położenia, w jakim się znaleźli za sprawą „faszystowskiej stabilizacji i dyktatury”. Zupełnie inaczej myśleli działacze ruchu syjonistycznego.

86 Opinia dotyczy sytuacji po zamachu stanu Józefa Piłsudskiego (12–14 maja 1926), KPP początkowo poparła przewrót majowy, wkrótce jednak określono to wydarzenie jako tzw. błąd majowy. Warto zaznaczyć, że były to oceny sformułowane przez Międzynarodówkę Komunistyczną, które musiały być zaakceptowane przez partie komunistyczne (sekcje MK, w tym KPP).

87 APL, zesp. 35/410, sygn. 191, k. 131, 133–136.

88 Tamże, k. 133–136.

89 Tamże.

4. Syjonizm – źródło żydowskich organizacji młodzieżowych w II RP

W przeciągu tych dziewiętnastu wieków, ciężkich i krwawych w historii naszej, żył naród żydowski ideałem powrotu do Sjonu. Różne formy przyjmował ideał syjonistyczny w ciągu wieków. Raz były to formy silniejsze, to znów słabsze, raz fantastyczne, innym razem znów realne. Zmieniało się to stosownie do politycznych i społecznych warunków bytowania narodu żydowskiego w Palestynie i diasporze⁹⁰.

W taki sposób Jakub Zineman wprowadza czytelników w skomplikowane zagadnienia ruchu syjonistycznego. Przywołujemy tę pracę przede wszystkim dlatego, że powstała w latach trzydziestych XX wieku w Polsce, jej autor zatem miał osobistą możliwość przypatrywania się wszystkim ideologicznym zmianom, a co za tym idzie szczególne predyspozycje do rozumienia ich specyfiki i charakteru. Zwraca na przykład uwagę na fakt, że „na wypadki reaguje najszybciej i najradykalniej młodzież”⁹¹, ona też wykazuje „niesłychaną odwagę i ofiarność”⁹², znaczenie ruchów młodzieżowych jest według niego nie do przecenienia. Bardzo szczegółowo opisuje rozwój syjonizmu, od jego prapoczątków, przez działalność Teodora Herzla, ustalenia kolejnych kongresów syjonistycznych itd. Wskazuje też na zmiany, jakie zaszły w ruchu syjonistycznym po śmierci Herzla. Nazywając ten czas epoką poherzłowską przyznaje, że „stało się jasne dla obozu syjonistycznego, iż masowa emigracja i kolonizacja palestyńska według ujęcia *Państwa Żydowskiego*⁹³ należą chwilowo do rzeczy nierealnych”⁹⁴. Sytuacja w diasporze w przededniu I wojny światowej

90 Zineman J., *Historia syjonizmu*, I wyd.: Warszawa 1935–1936 (t. 1–5); Wyd. powojenne: Warszawa 1946 (rozszerzone), Kopenhaga 1979/1980, s. 14. [pisownia oryginalna].

91 Tamże, s. 44.

92 Tamże, s. 45.

93 14.02.1896 r. w Wiedniu został opublikowany artykuł Teodora Herzla *Państwo żydowskie* (niem. *Der Judenstaat*). Autor pisał: „Kwestia żydowska istnieje wszędzie tam, gdzie Żydzi żyją w znacznej ilości. Gdziekolwiek nie istnieje, zostanie przyniesiona wraz z żydowskimi imigrantami. My naturalnie ciągniemy do takich miejsc, gdzie nie jesteśmy prześladowani, a nasz wygląd nie pobudza do prześladowań. Jest to przypadek, i nieuchronnie tak będzie wszędzie, nawet w wysoko cywilizowanych krajach – zobacz na przykład Francję – tak długo, jak kwestia żydowska nie zostanie rozwiązana na szczeblu politycznym. Nieszczęśni Żydzi niosą teraz ziarno antysemityzmu do Anglii; oni sprowadzili je już także do Ameryki (...) Dajcie nam tylko suwerenną władzę nad skrawkiem ziemi wystarczającym dla słuszych potrzeb naszego ludu, a z resztą poradzimy sobie sami”, [w:] Herzl T., *Der Judenstaat*, Leipzig, Vienna 1896, zob. więcej: [on-line:] https://en.wikisource.org/wiki/The_Jewish_State_%281896_translation%29 [dostęp: 27–07–2017].

94 Zineman J., *Historia syjonizmu*, dz. cyt., s. 201.

to dynamiczny rozwój literatury syjonistycznej i judaistycznej w językach krajowych (tu przywołuje przede wszystkim język niemiecki i rosyjski), a także ogromne ożywienie życia społeczno-kulturalnego, „wszędzie dominuje polityczny i duchowy wpływ syjonizmu”⁹⁵.

Natalia Aleksiuń pisząc o ruchu syjonistycznym w Polsce także wskazuje na ogromną rolę młodego pokolenia żydowskiej inteligencji. „W obliczu procesów emancypacji, modernizacji i urbanizacji oraz rodzącego się nowego typu antysemityzmu miało ono do wyboru trzy strategie – asymilacji, powrotu do tradycyjnego modelu życia lub też stworzenia nowej wizji społeczności żydowskiej”⁹⁶. Wybór drogi trzeciej, nazwanej przez G. Shimoniego reformizmem⁹⁷, oblił do poszukiwania syntezy tradycji i nowoczesności. W pierwszym okresie kształtowania się tego ruchu moralnego wsparcia udzieliła grupa rabinów, wstępując do kół Chibat Cijon (Miłość Syjonu) i opowiadając się za powrotem Żydów do Palestyny. Już na samym początku ideologia syjonistyczna ulegała zróżnicowaniu i podziałom. Do najważniejszych odłamów można zaliczyć syjonizm kulturalny, według którego Palestyna miała stać się przede wszystkim centrum duchowym (nie obszarem osiedleńczym) oraz syjonizm polityczny, który zakładał utworzenie państwa żydowskiego w Palestynie. Oprócz tego zasadniczego podziału funkcjonowały jeszcze inne nurty syjonizmu, jak socjalistyczny, religijny, syntetyczny, rewizjonistów. Powstające syjonistyczne partie i organizacje, także młodzieżowe, stawały się instytucjami o bardzo różnym charakterze: politycznym, kulturalnym, oświatowym, sportowym. Najważniejszą federacją syjonistyczną w okresie międzywojennym była Organizacja Syjonistyczna w Polsce (hebr. Histadrut Hacijonit be-Polania), związana ze Światową Organizacją Syjonistyczną. Niemarksistowska lewicowa Syjonistyczna Partia Pracy „Związek” (hebr. Hitachdut) łączyła w swoim programie hasła narodowe z socjalistycznymi. Partia Poalej Syjon Prawica (jid. Jidisze Socjalistisze Arbeter Partaj Poalej Syjon), także niemarksistowska, była ugrupowaniem socjalistycznym. Jej lewy odłamek, Poalej Syjon Lewica (jid. Jidisze Socjalistisze-Demokratisze Arbeter Partaj Poalej Syjon) reprezentowała program bardziej radykalny. Z frakcji stanowiącej część światowej Organizacji Syjonistycznej i Organizacji Syjonistycznej w Polsce wyłoniła się partia religijnych syjonistów Mizrachi (od hebr. terminu *merkaz ruchani* oznaczającego centrum duchowe) i uplasowała się w centrum żydowskiej mapy politycznej. Rewizjoniści, znajdujący się na prawo od obozu ogólnosyjonistycznego, na początku byli frakcją Organizacji Syjonistycznej, a od

95 Tamże, s. 237.

96 Aleksiuń N., *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944–1950)*, Warszawa 2002, s. 19.

97 Zob. więcej: Shimoni G., *The Zionist Ideology*, Hanover 1995.

połowy lat trzydziestych – partią niezależną. Aleksium to zróżnicowanie na scenie politycznej tłumaczy następująco:

Organizacje polityczne różnych odcieni odgrywały ważną rolę w życiu młodzieży żydowskiej, co było charakterystycznym przejawem ogólnego kryzysu, w jakim znalazła się społeczność Żydów polskich w latach międzywojennych i który szczególnie dotknął młode pokolenie. Syjonistyczny ruch młodzieżowy, podobnie jak „dorosłe” partie syjonistyczne, był podzielony pod względem ideologicznym i według tradycji dawnych dzielnic rozbiorowych. Większość członków młodzieżowych organizacji syjonistycznych pochodziła z religijnych rodzin i otrzymała tradycyjne żydowskie wykształcenie, ale do ruchu (szczególnie Haszomer Hacair) przystępowała również młodzież z domów, które uległy już pewnej akulturacji⁹⁸.

Autorka opracowania wyjaśnia dalej, że duże wpływy miały lewicowe grupy syjonistyczne, szczególnie Pionier (hebr. He-Chaluc), tam bowiem skupiała się większość lewicowych organizacji syjonistycznych a także młodzież bezpartyjna. Najpopularniejszymi organizacjami młodzieżowymi w pierwszej połowie lat dwudziestych były Gordonia – pozostająca pod wpływem partii Hitachdut, Frajhajt – pod wpływem Poalej Syjon Prawicy oraz niezależna Ha-Szomer ha-Cair. Pozostałe partie sukcesywnie tworzyły własne przybudówki młodzieżowe. Początki żydowskich organizacji pionierskich datuje się na rok 1916 i sytuuje się w Rosji. W roku 1919 na konferencji w Moskwie ustalono, że organizacja He-Chaluc będzie skupiać młodzież żydowską, która chce wyjechać do Palestyny. W tym samym roku odbyły się podobne zjazdy w Warszawie, Krakowie i Lwowie. Nadrzędnym celem organizacji miała być zmiana struktury zawodowej Żydów, ich produktywizacja oraz przygotowanie młodzieży do aliji⁹⁹, zarówno pod względem ideowym, jak i zawodowym. Zwracano uwagę na odrodzenie kultury hebrajskiej, wzywano do realizacji celów narodowych zgodnie z koncepcją *hagszama* (z hebr. spełnienie, realizacja). Aleksium wyjaśnia, że większość członków He-Chalucu sceptycznie odnosiła się do bieżącej polityki żydowskiej w Polsce. Przeciwno włączaniu sięw tzw. prace bieżące najmocniej protestowała Ha-Szomer ha-Cair, inne organizacje natomiast wyrażały zgodę

98 Aleksium N., *Dokąd dalej?*..., dz. cyt., s. 30.

99 Alija (z hebr. wznoszenie się) – tu: w znaczeniu masowych wyjazdów Żydów do Palestyny na pobyt stały, związanych z powstaniem w XIX w. syjonizmu; do 1939 miało miejsce 5 aliji: 1882–1903, 1904–1914, 1919–1923, 1924–1928 i 1929–1939. Na szerszą skalę rozpoczęły się w poł. lat 20. XX w. i miały charakter ekonomiczny, po II wojnie światowej (1944–1956) charakter społeczno-polityczny oraz po 1968 polityczny. Zob. więcej: [on-line:] <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/337> [dostęp: 27-07-2017].

z zastrzeżeniem, żeby ta działalność nie wpłynęła negatywnie na przygotowania do życia w Palestynie. Israel Oppenheim tak wyjaśniał ten problem:

Można powiedzieć, że wyjątkowy charakter organizacji Hechaluc w Polsce wynikał z powojennego rozwoju sytuacji w szeregach młodzieży syjonistycznej w Polsce. Wojna i ekscesy [antyżydowskie], które miały miejsce po jej zakończeniu, zachwiały [...] podstawami wiary w przyszłość życia narodowego w diasporze [...]. W tym tkwiło jądro antagonizmu między Hechalucem a Organizacją Syjonistyczną z jej partiami politycznymi¹⁰⁰.

Kolejne zjazdy He-Chalucu potwierdzały niezależność i ponadpartyjność organizacji, której głównym celem była realizacja tzw. programu palestyńskiego. W jego ramach współpracowano z innymi ugrupowaniami, w 1929 r. postanowiono o wstąpieniu do He-Chalucu członków Gordonii i Ha-Szomer ha-Cair z zachowaniem ich wewnętrznej autonomii. W związku ze wzrostem liczby członków utworzono He-Chaluc Ha-Cair (z hebr. Młody Pionier) dla młodzieży syjonistycznej, która nie ukończyła jeszcze osiemnastu lat. Okres najbardziej ożywionego rozwoju ruchu pionierskiego przypada na lata 1929–1939, He-Chaluc skupia wówczas dziesiątki tysięcy młodych Żydów, dla których najważniejszym życiowym celem jest emigracja do Palestyny. Najliczniejszą grupę reprezentowała młodzież związana z syjonistyczną organizacją Frajhajt (z jid. Wolność). Radykalizacja programu społecznego He-Chalucu ułatwiała współpracę z Ha-Szomer ha-Cair i Gordonią, ale jednocześnie hamowała z organizacjami o charakterze ogólnosyjonistycznym i religijnym. Ha-Szomer ha-Cair (z hebr. Młody Strażnik) przyłączyła się do He-Chalucu w 1928 r., uzyskała też status autonomiczny¹⁰¹. Ha-Szomer ha-Cair był jedną z najbardziej wpływowych organizacji syjonistycznych w Polsce, jego ideologia kształtowała się w Galicji jeszcze przed wybuchem I wojny światowej właśnie wśród młodzieży syjonistycznej. Dwa lata później do He-Chalucu przystąpiła Gordonia, także na zasadzie autonomii. Z He-Chalucem i He-Chaluc ha-Cair współpracowała Poalej Syjon Lewica – Borochow Jugent (z jid. Młodzież Borochowa). Dla religijnej organizacji Tora we-Awoda (z hebr. Tora i Praca), która powstała w 1921 r. z grup pionierskich Mizrachi-Ceirej Mizrachi (z hebr. Młodzież Mizrachi), He-Chaluc był za bardzo lewicowy. Niemniej jednak oni także przygotowywali się do wyjazdu i pracy w Palestynie. Młodzieżowa organizacja syjonistów-rewizjonistów

100 Oppenheim I., *The Struggle of Jewish Youth for Productivization: The Zionist Youth Movement in Poland, East European Monographs*, New York 1989, s. 15, cyt. za: Aleksium N., *Dokąd dalej?...*, dz. cyt., s. 31.

101 Przyłączenie do He-Chalucu w Palestynie odbyło się w 1925 r.

Betar (skrót od Brit Trumpeldor, związek Trumpeldora), która powstała w 1923 r., także pozostawała poza zasięgiem He-Chaluc. Ruch ogólnosyjonistyczny najpóźniej ze wszystkich ugrupowań zaczął tworzyć organizacje młodzieżowe i własne hachszary¹⁰². Odrzucali marksizm i teorię walki klas, propagowali natomiast współpracę wszystkich warstw społeczeństwa żydowskiego. Zgodny z pionierskimi zasadami był według nich „każdy rodzaj pracy Żydów, którzy osiedlali się w Palestynie, również tych, którzy na rzecz ruchu pracowali w diasporze”¹⁰³. Ruch ogólnosyjonistyczny działał w ramach He-Chaluc ha-Klal Cijoni (z hebr. Pionier Ogólnosyjonistyczny), do którego należeli Ha-Noar ha-Cijoni (z hebr. Młodzież Syjonistyczna) oraz Akiwa. Konferencja większości organizacji syjonistycznych¹⁰⁴, jaka odbyła się w Warszawie w 1937 r., zjednoczyła ruch chalucowy w ramach Brit Hairgunim ha-Chalucim (z hebr. Związek Organizacji Pionierskich). Działalność syjonistów obejmowała różne obszary życia, także kulturę (np. Towarzystwo Literacko-Muzyczne Hazomir), oświatę (np. system szkół Tarbut z wykładowym językiem hebrajskim), sport (bardzo popularne organizacje: Makabi czy Strzechy Robotnicze), samopomoc studencka (Auxilium Academicum Judaicum) itp. Próby zjednoczenia odłamów i frakcji ruchu syjonistycznego były podejmowane przez całe dwudziestolecie międzywojenne, niestety, z bardzo mizernym skutkiem. W dwutomowej publikacji z roku 1932 zatytułowanej *Żydzi w Polsce Odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, można przeczytać następującą opinię charakteryzującą sytuację ruchu syjonistycznego:

Tendencje rozwojowe ruchu syjonistycznego w Polsce idą w kierunku wytworzenia w przyszłości dwóch głównych odłamów społeczno-politycznych: prawicowego i lewicowego. Centrum syjonistyczne stale kurczy się liczebnie i traci na znaczeniu politycznym. Jedynie w Małopolsce zaznacza się powolniejszy i słabszy spadek na rzecz prawicy, lewica syjonistyczna zaś w silnym stopniu zagarnia pod swe wpływy młodzież również na tamtejszym terenie¹⁰⁵.

102 Hachszara (hebr. l. mn. *hachszarot*; jid. *hachszore*, l. mn. *hachszores*) – nazwa ośrodka dla przyszłych osadników, którzy mieli zamiar emigrować do Palestyny. Najczęściej były to gospodarstwa rolne, tworzone przez organizacje młodzieżowe. Większość z nich powstała w latach 20. i 30. XX w., przeważnie w Polsce, na Litwie i w Niemczech. Głównym instrumentem wychowawczym była praca na własnej ziemi. Istniały także ośrodki prowadzące warsztaty i przygotowujące rzemieślników. Poza tym realizowały one programy edukacyjno-kulturalne, przede wszystkim – poznawania języka i nowoczesnej kultury hebrajskiej. Zob. więcej [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/hachszara> [dostęp: 27-07-2018].

103 Aleksiu N., *Dokąd dalej?...*, dz. cyt., s. 35.

104 W konferencji wzięły udział: Ha-Noar ha-Cijoni, Akiba, Frajhait, Gordonia, Ha-Szomer ha-Cair, Ha-Szomer ha-Dati, He-Chaluc Ha-Klal Cijoni.

105 *Żydzi w Polsce Odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*. T. 2, red. Schiper I.,

Nie ulega wątpliwości, że syjonizm miał ogromny wpływ na życie społeczności żydowskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego, właśnie ze względu na swoje zróżnicowanie i co za tym idzie, możliwość dotarcia do szerokiego kręgu odbiorców. Aleksium w zakończeniu rozdziału dotyczącego ruchu syjonistycznego w Polsce do roku 1944 pisze, że lata 1932–1935 to okres jego największego rozkwitu, „a szczególnie masowy napływ członków do syjonistycznych organizacji młodzieżowych, w przeważającym stopniu wynikał z faktu, że Palestyna była wówczas jedynym krajem otwartym dla emigracji żydowskiej z Polski”¹⁰⁶.

5. Najważniejsze żydowskie organizacje skautowe w Polsce

Jak zostało już powiedziane wcześniej, żydowski skauting był ściśle związany z ruchem syjonistycznym, młodzież bowiem w oparciu o ideologiczny program wychowawczy organizacji harcerskich doskonale „nadawała się” do roli pionierów osiedlających się w Palestynie. Jacek Walicki pisze, że jeszcze przed I wojną światową na ziemiach polskich ruch skautowy obejmował większość gimnazjalnej młodzieży żydowskiej w Galicji¹⁰⁷. Władze austro-węgierskie podjęły w 1914 r. próbę, w efekcie nieudaną, utworzenia Legionu Żydowskiego do walki z Rosją, opartą na żydowskiej organizacji skautowej. W dwudziestoleciu międzywojennym to właśnie organizacje młodzieżowe były jednym z najważniejszych środków wykorzystywanych przez syjonistów do pozyskiwania sprzymierzeńców w ortodoksyjnych sztetlach¹⁰⁸. Spróbujemy przyrzeć się najważniejszym żydowskim organizacjom skautowym w tym okresie.

A) HA-SZOMER HA-CAIR

Najpopularniejsza, a co za tym idzie najliczniejsza, wymieniana przez wszystkich badaczy¹⁰⁹ na pierwszym miejscu była Ha-Szomer ha-Cair. Działała w latach 1913–1949

Tartakower A., Hafftk A., Warszawa 1932, s. 274–275.

106 Aleksium N., *Dokąd dalej?...*, dz. cyt., s. 38–39.

107 Por. Walicki J., *Ruch syjonistyczny w Polsce w latach 1926–1930*, Łódź 2005, s. 453.

108 Opinię tę Walicki J. przytacza za: Stopnicka-Rosenthal C., *Deviation and Social Change in the Jewish Community of a Small Polish Town*, „American Journal of Sociology”, vol. 60, no 2, s. 178.

109 Głównym źródłem informacji jest artykuł Britmana J. i Mańki D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, zamieszczony na stronie Forum Żydów Polskich wraz z uzupełnieniem bibliograficznym: Guzik T., Skoczni M., „Harcerstwo” nr 1, 1990, s. 37–4; Guzik T., Skoczni M., „Harcerstwo” 1990, nr 10, s. 34–37;

na ziemiach polskich. Jej pierwsze zastępy powstały we Lwowie w 1913 r., a w 1916 także w byłym zaborze rosyjskim. Po zjeździe połączeniowym, który odbył się w Łodzi pod koniec 1918 r., Ha-Szomer ha-Cair stał się organizacją o charakterze ogólnopolskim, z władzami w Warszawie i we Lwowie. Od zjazdu w Gdańsku (1924–1925) została włączona w struktury Światowego Związku Skautowego Ha-Szomer ha-Cair. Była największą organizacją w Rzeczypospolitej, w 1928 r. liczyła 16,5 tysiąca członków (szomrów), w 1935 już 30 tysięcy (co stanowiło 60 proc. wszystkich szomrów na świecie). W *Leksykonie harcerstwa* czytamy, że inspiracją dla jej powstania był po pierwsze, ruch młodzieży niemieckiej *Wandervögel*, po drugie, skauting angielski i po trzecie, rodzimy wolny ruch chalucoy¹¹⁰. *Wandervögel* (pol. *Wędrowny ptak*) powstał w Niemczech pod koniec XIX wieku, tworzyły go grupy pionierów niemieckiego skautingu, którzy propagowali rozwój patriotyczny przez popularyzację krajoznawstwa a także budowę „nowego porządku”. Ruch ten odwoływał się do romantycznego buntu przeciw nowoczesności, mieszczańskiej moralności i uznawanym autorytetom. Stał w opozycji do propanstwowego patriotyzmu cesarskich Niemiec i habsburskich Austro-Węgier. Głosił kult ojczyzny niemieckiej przyrody, nordyckiego piękna i germańskiej mitologii, negował natomiast partyjne i klasowe podziały, opowiadał się za stworzeniem „ludowej wspólnoty” Niemców¹¹¹. O skautingu angielskim pisaliśmy już wcześniej¹¹². Trzecim elementem, który zainspirował harcerstwo żydowskie był wolny ruch chalucoy (Halutz – z hebr. Pionier, He-Halutz lub Ha-Halutz, spolszczone: Chaluc). Był to masowy ruch żydowskiej młodzieży syjonistyczno-socjalistycznej po I wojnie światowej, przygotowujący do zasiedlenia Palestyny. Jego członkowie prowadzili farmy w miejscach swojego zamieszkania, uczyli się tam hodowli, uprawy, gospodarowania na roli itp. Wszystko po to, aby nabyte umiejętności i wiedzę rolniczą wykorzystać już na miejscu, w „Ziemi Obiecanej”¹¹³. Ha-Szomer ha-Cair odwoływał się do etosu działającej w Palestynie od 1909 r. żydowskiej organizacji Ha-Szomer, ale także do idei Aarona Gordona i Josefa Trumpeldora¹¹⁴, w pracy wychowawczej natomiast wykorzystywał metody skautingu.

Fietkiewicz O., *Leksykon harcerstwa*, Warszawa 1988, s. 154. Zob. [online:] <http://www.fzp.net.pl/historia/skauting-zydowski-w-rzeczpospolitej> [dostęp: 20-07-2017].

110 Zob. *Leksykon harcerstwa*, dz. cyt., s. 154.

111 Zob. więcej: Mosse G. L., *Kryzys ideologii niemieckiej. Rodowód intelektualny Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 1972, s. 225–248; a także: Aufmuth U., *Die deutsche Wandervogelbewegung unter soziologischem Aspekt*, Göttingen 1979; Blüher H., *Wandervogel. Geschichte einer Jugendbewegung*, Frankfurt am Main 1976; Helwig W., *Die Blaue Blume des Wandervogels*, Baunach 1998.

112 Zob. rozdz. I, *Skauting – geneza ruchu światowego*.

113 Zob. więcej: Ulanowski K., *Chaluce. Od obietnicy ziemi do ziemi obiecanej*, „Studia z historii społeczno-gospodarczej”, 2011, t. 9, s. 173–186.

114 Josef Trumpeldor (1880–1920) – syjonistyczny aktywista, współdziałał w organizacji Legionu Żydów-

Grupę założycielską stanowiło 16 osób, byli to lekarze, nauczyciele, adwokat, dziennikarz, wydawca książek, przemysłowiec, właściciel domu. Wśród nich najbardziej rozpoznawalną postacią pozostaje Janusz Korczak (dr Henryk Goldszmyt)¹¹⁵. Ideologia ruchu z jednej strony pozostawała pod wpływem prądów filozoficznych epoki, nawołujących do przewartościowania stylu życia i sposobu myślenia, z drugiej czerpała z tradycji i kultury żydowskiej (zwłaszcza w zakresie odnowy i odbudowy państwa Izrael). Ha-Szomer ha-Cair od 1927 r. współdziałał z partią socjaldemokratyczną Poalej Syjon. Głównym celem organizacji było wychowanie młodego pokolenia polskich Żydów na ludzi zdrowych fizycznie i moralnie po to, aby odrodzić naród, kulturę i państwo Izrael. W miarę rozwoju ruchu cel ten został jeszcze dokładniej sprecyzowany jako „wychowanie młodzieży żydowskiej do wzięcia udziału w pracy odbudowy siedziby narodowej w Palestynie oraz w duchu osobistej realizacji zasad etycznych i narodowych głoszonych przez ruch”¹¹⁶. Konsekwencją realizacji tych kryteriów stała się walka przeciwko asymilacji środowiskowej. Członkowie byli zobowiązani do używania języka hebrajskiego, miało się to przyczynić do wytworzenia atmosfery judaizmu w grupie. Rygorystyczne przestrzeganie zasady osobistego spełnienia doprowadzało do porzucenia organi-

skiego walczącego po stronie Brytyjczyków w czasie I wojny światowej, założył organizację młodzieżową *Hechalutz*, przygotowującą imigrację do Palestyny. Był jednym z założycieli tamtejszego ruchu syjonizmu socjalistycznego.

- 115 Janusz Korczak (właściwie Henryk Goldszmit, ps. Stary Doktor), (1878 lub 1879–1942) – polski pedagog, publicysta, pisarz i lekarz żydowskiego pochodzenia. Głównym nurtem jego aktywności była opieka nad dziećmi, dostarczająca również materiału do prac pedagogicznych i literackich. Dokonania Korczaka były przedmiotem badań historyków, pedagogów, literaturoznawców, socjologów, a rok 2012 był Rokiem Janusza Korczaka (zob. <http://2012korczak.pl/index.php>). Korczak był jednym z inicjatorów powołania Komendy Naczelnej Ha-Szomer ha-Cair (Hanhaga Raszith), wybieranej podczas Zjazdu Krajowego (Weida Arcit) na dwuletnią kadencję. Był także jej członkiem. Niestety, w jego biogramie zamieszczonym w *Polskim słowniku biograficznym* nie ma informacji o tej sferze jego zainteresowań i dokonań. Urszula Sobkowiak omawiając przesłanie Korczaka w sprawie harcerstwa wyodrębniła trzy obszary: „Po pierwsze, praca «u podstaw», czyli gromady, drużyny, kręgi, które starają się przekładać założenia harcerskiej metody (bywa, że z odwoływaniem się do pedagogiki Korczaka) na codzienność, w radosnym działaniu wspierającym rozwój zuchów, harcerzy i instruktorów jako indywidualności i rozwój owych zespołów jako wspólnot. Po drugie, działania w skali «makro», np. powiązania ZHP z takimi inicjatywami jak Konwencja o Prawach Dziecka czy członkostwo w Kapitulce Orderu Uśmiechu. I po trzecie, ruch naukowy, czyli badania nad harcerstwem i w harcerstwie, prowadzący do pogłębionej refleksji ważnej nie tylko w harcerstwie, ale wszędzie tam, gdzie tworzenie warunków i wspieranie rozwoju osób w każdym wieku jest postrzegane jako ważne”. Zob. więcej: Sobkowiak U., *Przesłanie Janusza Korczaka a idea harcerstwa*, [on-line:] <http://2012korczak.pl/korczak-harcierz> [dostęp: 21–07–2017]. Zob. także: Korczak J., *Pisma wybrane*, t. 1 i 2, Warszawa 1978; Korczak J., *Pamiętnik*, Warszawa 1984; Korczak J., *Mysli*, Warszawa 1987; Merżan I., *Aby nie uległo zapomnieniu*, Warszawa 1987; Sobkowiak U., *Janusz Korczak w harcerskim kręgu*, „Harcerstwo” 1997, nr 7–8; Tarnowski J., *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1990; Zgodziński J., *Z Korczakiem w harcerstwo!* [w:] *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, red. Miłkowska G., Stech K., Zielona Góra 2011.
- 116 Britman J., Mańka D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, [on-line:] <http://www.fzp.net.pl/historia/skauting-zydowski-w-rzeczpospolitej> [dostęp: 01–08–2017].

zacji z powodu niedopełnienia którejś z reguł zawartych w „personal fulfilment” (osiedlenia się w Izraelu, wstąpienia do kibucu bądź innych zobowiązań narzuconych przez ruch). Statut Ha-Szomer ha-Cair określał, że członkiem organizacji może być nieograniczona liczba pełnoletnich osób narodowości żydowskiej płci obojga. O przyjęciu na członka decydowała Komenda Naczelna, która mogła też wykluczyć szomra z organizacji „za niehonorowe zachowanie się, za przewinienia względem ustaw lub za działanie na szkodę organizacji”¹¹⁷. Na czele Ha-Szomer ha-Cair stała Komenda Naczelna (Hanhaga Raszith) wybierana co 2 lata przez Zjazd Krajowy (Weida Arcit). Podstawową jednostką w strukturze organizacji był *keruzach*, grupa, którą tworzyli sami chłopcy albo same dziewczęta. Kilka *keruzach* zrzeszających uczestników w tym samym wieku wchodziło w skład koedukacyjnych zespołów (kompanii), były to *peluggah* i bataliony – *gedud*. Inny podział uwzględniał wiek członków. Od 11 do 14 lat nazywano ich *kefrim* (szczenięta), co w nomenklaturze polskiego harcerstwa odpowiadało zuchom (wilczętom). Piętnasto- i szesnastolatki to *benei midbar*, czyli synowie pustyni i *benei Massada* (synowie Massady) tworzyli tzw. poziom średni, który był odpowiednikiem młodzieży harcerskiej w ZHP. Wreszcie najstarszą grupę *bogerim* (dojrzałych) lub *keshishim* (dorosłych) albo *magsnihim* (tych, którzy dopełniają) tworzyli młodzi powyżej 17 roku życia¹¹⁸. W strukturze ZHP odpowiadało to poziomowi instruktorów i starszyny. Trzeba podkreślić, że każdy z tych poziomów miał swój odrębny program, który spełniał wymogi danego etapu rozwoju, możliwości i oczekiwań młodych skautów. W obrębie organizacji funkcjonowała jeszcze jedna klasyfikacja, związana tym razem z podziałem terytorialnym. Oddział lokalny nazywał się *ken* (gniazdo), dowódcą był *haken* (szef gniazda), a kolejny to oddział okręgowy (miejscowy). Kontrolę nad wszystkimi sprawował komendant naczelny. Szomrowie byli zobowiązani pracować na rzecz realizacji programu syjonistycznego przez następujące działania: wspierać akcje żydowskich funduszy narodowych¹¹⁹, pracować nad własnym rozwojem i edukacją: przede wszystkim uczyć się języka hebrajskiego, wziąć udział w aliji i podjąć pracę w rolniczym kolektywie w Palestynie. „Ha-Szomer ha-Cair stawiała sobie za cel wychowanie narodowej awangardy Żydów”¹²⁰. Praca oparta

117 Tamże.

118 Winiarz podaje następujące przedziały wiekowe: Kefrim (szczenięta) – dzieci w wieku od 11 do 13 lat, Benei midbar (synowie pustyni) – młodzież w wieku od 14 do 17 lat i Bogerim (dojrzały) – młodzież powyżej 17 roku życia. Zob. Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, [w:] *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, t. 2, red. Radzik R., Lublin 1998, s. 261.

119 ŻYDOWSKI FUNDUSZ NARODOWY (hebr. *Keren Kajemet le-Israel*) i Fundusz Podwalin (hebr. *Keren Hajesod*) – instytucje Światowej Organizacji Syjonistycznej, finansujące osadnictwo żydowskie w Palestynie.

120 Aleksjun N., *Dokąd dalej?...*, dz. cyt., s. 33.

była na przyrzeczeniu i przykazaniach, które to zasady obowiązywały wszystkich szomrów. Tekst przyrzeczenia był następujący: „Będę wiernym pionierem swego narodu, kultury i ojczyzny, będę realizował i walczył o równość, wolność i braterstwo w społeczeństwie ludzkim, będę strzegł przykazań szomrowych”¹²¹. Złożenie przyrzeczenia odbywało się podczas uroczystej zbiórki w święto Lag ba-Omer¹²², co najmniej rok po wstąpieniu szomra do organizacji. Po przyrzeczeniu wręczano odznakę szomrową, którą była lilijka skautowa z inicjałami Ha-Szomer ha-Cair, wpisana w Gwiazdę Dawida¹²³ oplecioną wieńcem liści laurowych i dębowych. Na wstążkach wieńca widniał napis „Chazak We'emac” (bądź silnym i krzepkim), który był zawołaniem szomrów. Odznakę należało nosić nad lewą kieszenią munduru. Potwierdzeniem przynależności do organizacji była też legitymacja ze zdjęciem szomra w języku polskim i hebrajskim.

Dziesięć przykazań szomrowych może nasuwać skojarzenia z dekalogiem¹²⁴, jednak w tekście dotyczącym skautów nie było żadnych religijnych odniesień.

1. Szomer jest człowiekiem prawdy i stoi na jej straży.
2. Szomer jest pionierem odrodzenia swego narodu, kultury [hebrajskiej] i ojczyzny [Palestyny].
3. Szomer jest człowiekiem czynu i potrafi utrzymać się z własnej pracy.
4. Szomer realizuje i walczy o równość i wolność i braterstwo w społeczeństwie ludzkim.
5. Szomer jest człowiekiem uczynnym i pomaga innym.
6. Szomer jest wiernym członkiem swej drużyny i podlega dyscyplinie jej kierowników.
7. Szomer miłuje przyrodę, poznaje ją i potrafi żyć na jej łonie.
8. Szomer jest dzielny, żwawy i dziarski.

121 Britman J., Mańka D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, dz. cyt.

122 Lag ba-Omer to święto liczenia *omeru*. Jego nazwa oznacza dosłownie 33 dzień *omeru*. Hebrajskie litery L (lamed) oraz G (gimel) mają razem wartość 33. Dzień ten ma upamiętniać 33 z 49 dni *omeru* – okresu siedmiu tygodni liczonych od drugiego dnia Pesach zgodnie ze słowami Tory: „Od dnia przypadającego po pierwszym dniu odpoczynku [święta Pesach], w dniu, kiedy przyniesiecie *omer* na zakolysanie, będziecie liczyć dla siebie siedem pełnych tygodni” (*Wajikra, Emor*, 23, 15).

123 Gwiazda (Tarcza) Dawida (hebr. *Magen Dawid*; jid. *Mogen Dowid*), zwana też Pieczęcią Salomona lub Gwiazdą Syjonu, heksagramem; to sześcioramienna gwiazda utworzona z dwóch splecionych trójkątów równobocznych; najbardziej powszechny i uniwersalny symbol judaizmu i żydowskiej tożsamości.

124 Dekalog (stgr. δεκάλογος *dekalogos*) – dziesięć słów, Dziesięć przykazań (w tradycji żydowskiej Dziesięć Oświadczeń תשע תורה, *Aseret ha-Dibrot*) – zbiór podstawowych nakazów moralnych obowiązujących pierwotnie wyznawców judaizmu, a następnie przejęty przez chrześcijan. Zgodnie z przekazem biblijnym tekst dekalogu, zapisany w Księdze Wyjścia (Drugiej Księdze Mojżeszowej), został podyktowany przez Boga Jahwe Mojżeszowi na górze Synaj, zob. Księga Powtórzonego Prawa (Piąta Księga Mojżeszowa).

9. Szomer jest człowiekiem silnej woli i doskonalą się pod względem fizycznym i umysłowym.
10. Szomer jest czysty w mowie, myśli i uczynkach (nie używa tytoniu, alkoholu i hołduje zasadzie czystości płciowej)¹²⁵.

Jak już zostało powiedziane wcześniej, do najważniejszych zadań Ha-Szomer ha-Cair należało przygotowanie młodzieży do emigracji do Palestyny. Organizowano letnie i zimowe obozy (tzw. kibuce¹²⁶) oraz ośrodki szkoleniowe, aby młodzież mogła zdobyć odpowiednie kompetencje i umiejętności rzemieślnicze, rolnicze, ogrodnicze itp. (tzw. hachsza¹²⁷). Organizowano zatem warsztaty ślusarskie, stolarskie, introligatorskie, elektrotechniczne itp., „gdzie często słyszało się język hebrajski, gdzie wszystko było wspólne – narzędzia, surowce, gdzie nie było indywidualnej własności, a pilność i pomysłowość liczyły się najbardziej”¹²⁸. Nauka rzemiosła stwarzała młodzieży także możliwość zarobkowania. Oprócz pracy szomrowie uczestniczyli w różnorodnych wycieczkach, ćwiczeniach, wieczornicach o „mieszanym programie jak to śpiew, odczyty, zabawy, opowiadanie bajek i legend (żydowskich i ogólnych), kursy języka hebrajskiego, literatury, historii, palestynografii itp.)”¹²⁹. Autorzy artykułu wyjaśniają, że obozy miały charakter skautowo-roboczych komun, w których stosowano system oparty na indywidualnych osiągnięciach na polu sprawności, przedsiębiorczości, wynalazczości, orientacji metodami wszystkich działów skautowych. Aktywność szomrów podzielona była między gry i ćwiczenia skautowe, a pracę zarobkową. Z kolei na obozach dla kadry kierowniczej równoległe do pracy praktycznej organizowano cykle referatów z dziedziny pedagogiki, pedologii, nauk społecznych i skautingu teoretycznego¹³⁰.

Ha-Szomer ha-Cair był organizacją, która długo przez władze państwowe nie była uznawana za skautową. Takie prawo, zgodnie z uchwałą IV Międzynarodowego Kongresu Skautowego w Kandersteg w 1926 r., przysługiwało „narodowej organizacji skautowej wcześniej uznanej za taką”¹³¹, czyli w przypadku Polski Związku Harcerstwa Polskiego.

125 Britman J., Mańka D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, dz. cyt.

126 Kibuc (hebr. קיבוץ) – spółdzielcze gospodarstwo rolne, oparte na dobrowolnej przynależności do wspólnoty, w którym ziemia i środki produkcji są własnością wspólną. Kibuce odegrały znaczącą rolę w czasie powstania państwa Izrael i działają obecnie w systemie gospodarki kapitalistycznej. Podłożem ideowym powstania kibucu było połączenie syjonizmu z socjalizmem. Mieszkańcy kibucu nie posiadają własnego majątku, mają równe prawa i obowiązki; wszelkie decyzje dotyczące zarządzania kibucem podejmuje walne zebranie.

127 Zob. przypis 102.

128 Britman J., Mańka D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, dz. cyt.

129 Tamże.

130 Tamże.

131 Tamże.

W latach 1921–1931 Komenda Naczelna Ha-Szomer ha-Cair prowadziła rozmowy z władzami ZHP w sprawie uznania Ha-Szomer ha-Cair za organizację skautową, co umożliwiłoby zarejestrowanie jej przez władze polskie i korzystanie z różnych udogodnień. ZHP stawiało warunek określenia przez Ha-Szomer ha-Cair swego lojalnego stosunku do Rzeczypospolitej i narodu polskiego, co niestety nie było uwzględnione w Prawie i Przrzeczeniu Szomrowym. Ha-Szomer ha-Cair został zalegalizowany jako organizacja skautowa dopiero w połowie lat trzydziestych, nie został jednak przyjęty do Międzynarodowego Biura Skautów. W 1937 r. dla popierania działalności powstał Związek Przyjaciół Ha-Szomer ha-Cair.

Od początku działalności ważnym elementem dla Ha-Szomer ha-Cair było wydawanie różnorodnych czasopism i książek, zazwyczaj w języku hebrajskim. Od 1917 r. wydawane było w Łodzi pismo „Haszachar”; jako dodatek do pisma „Morja” wydawane było pismo „Haszomer”. W 1917 r. ukazał się w Wiedniu „Poradnik dla kierowników szomrowych” a od 1928 r. ukazywał się „Biuletyn Światowej Organizacji Skautowej Ha-Szomer ha-Cair”. Oddział warszawski miał także niezależną oficynę wydawniczą, która publikowała różne edukacyjne broszury i poradniki. Przed wybuchem II wojny światowej oficyna ta wydawała dwa czasopisma po hebrajsku „Ha-Szomer ha-Cair” dla dowództwa i grupy dorosłych oraz „Ha-Mizeph” dla średniego poziomu wiekowego.

B) ZWIĄZEK SKAUTOWY IM. KPT. JOSEFA TRUMPELDORA „BETAR”

Betar, a właściwie Stowarzyszenie [Młodzieży Żydowskiej] im. Trumpeldora w Polsce [„Brit Trumpeldor”; „Betar”], zwany również Związkiem Skautowym im. Kapitana Josefa Trumpeldora (hebr. *Brit [Josef] Trumpeldor*) był w okresie międzywojennym drugą co do wielkości żydowską organizacją skautową. Patronem Betaru (potocznie nazywanego Bejtařem) był Josef Trumpeldor, syjonistyczny aktywista, narodowy bohater zarówno dla syjonistycznej prawicy, jak i lewicy, aktywny działacz na rzecz żydowskiej imigracji do Palestyny¹³².

132 Josef Trumpeldor (1880–1920) – ukończył szkołę religijną w Rostowie, następnie był uczniem szkoły rosyjskiej, uczył się także stomatologii. W 1902 rozpoczął służbę wojskową, brał udział w walkach na froncie japońskim. Po powrocie z niewoli (1906) za zasługi wojskowe otrzymał liczne odznaczenia i został awansowany na stopień oficera. Studiując prawo na uniwersytecie w Petersburgu, aktywnie działał w ruchu syjonistycznym, opowiadając się za stworzeniem w Palestynie kolektywów rolniczych. W 1912 wyjechał do Palestyny, gdzie pracował w żydowskich osadach południowej Galilei. Po wybuchu I wojny światowej został deportowany do Egiptu, gdzie wspólnie z W. Żabotyńskim starał się doprowadzić do stworzenia Legionu Żydowskiego. Latem 1917 znalazł się w Rosji, by przekonać Rząd Tymczasowy o potrzebie utworzenia żydowskich oddziałów w armii rosyjskiej. Został komisarzem do spraw żołnierzy żydowskich. Po

Żołyzycielem pierwszej grupy Betaru w Rydze, w roku 1923, był Władymir Żabotyński, działacz syjonistyczny, twórca i przywódca Nowej Organizacji Syjonistycznej, pisarz, poeta, tłumacz i publicysta¹³³. W roku 1923 w hebrajskim liceum właśnie w Rydze wygłosił cykl wykładów, których głównym przesłaniem była konieczność przygotowania młodzieży żydowskiej do walki o państwo żydowskie w Palestynie. Wzorem do naśladowania dla młodych Żydów stał się Józef Trumpeldor, oficer Legionu Żydowskiego, który zginął w 1920 r. w walkach z Arabami jako dowódca samoobrony w kolonii Tel-Chaj na północy obecnego Izraela. „Według mitu założycielskiego rewizjonistów, śmiertelnie ranny Trumpeldor miał wtedy powiedzieć: «To nic, słodko jest umierać za Ojczyznę»”¹³⁴.

Według rewizjonistycznej prasy, celem Betaru było: „stworzenie tego typu Żyda, którego naród najbardziej potrzebuje dla skuteczniejszej odbudowy państwa żydowskiego”¹³⁵. Oprócz poczucia dumy z bycia Żydem i związanej z tym faktem godności, młodzież uczono żydowskiej kultury i historii ze szczególnym naciskiem

wybuchu rewolucji październikowej działał na rzecz utworzenia w Rosji organizacji He-Chaluc, został też jej przewodniczącym. Opowiadał się za szkoleniem wojskowym członków ruchu i próbował stworzyć ośrodki przygotowujące ich do emigracji. W 1919 powrócił do Palestyny, gdzie był organizatorem żydowskiej samoobrony w Górnej Galilei. Tam też zginął. Zob. więcej: Hasło: Josef Trumpeldor, [autor: Aleksiu N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Trumpeldor_Josef [dostęp: 21-08-2017].

- 133 Włodzimierz Żabotyński (1880–1940) – pochodził ze średniozamożnej rodziny żydowskiej. Studiował prawo w Brnie i Rzymie. Po pogromie w Kiszyniowie opowiedział się za programem syjonistycznym, został też delegatem na VI Światowy Kongres Syjonistyczny. Był członkiem redakcji syjonistycznego, wydawanego w języku rosyjskim, pisma „Razswiet”; wypowiadał się przeciwko asymilacji Żydów, antysemityzmowi oraz programowi Bundu. Był jednym z twórców tzw. programu helsińskiego, kładącego jednakowy nacisk na popieranie osadnictwa żydowskiego w Palestynie, jak i na działalność edukacyjną, prowadzoną wśród Żydów w diasporze (tzw. syjonizm syntetyczny). Wraz z J. Trumpeldorem, zainicjował utworzenie Legionu Żydowskiego, który uczestniczyłby w wyzwolaniu Palestyny spod władzy tureckiej. W 1923 wystąpił z Egzekutywy Syjonistycznej i opuścił Światową Organizację Syjonistyczną. Żądał powrotu do idei powołania państwa żydowskiego, proponowanej przez T. Herzla, odtworzenia Legionu Żydowskiego, a także podjęcia aktywnych działań na rzecz dopuszczenia masowej imigracji Żydów. W 1925, na zjeździe w Paryżu, stanął na czele Światowego Związku Syjonistów-Rewizjonistów. W 1935, po wprowadzeniu klauzuli dyscypliny i zakazu niezależnych działań politycznych, uchwalonych przez Ogólną Radę Syjonistyczną, została powołana do życia Nowa Organizacja Syjonistyczna i Żabotyński został jej prezydentem. Uważał, że cały wysiłek ruchu syjonistycznego powinien zostać skierowany na stworzenie państwa żydowskiego oraz masową emigrację Żydów, a nie na bieżącą politykę poszczególnych krajów diaspor. Po wybuchu II wojny światowej żądał stworzenia odrębnych oddziałów żydowskich, walczących z Niemcami u boku państw sprzymierzonych, a także obecności oficjalnej reprezentacji Żydów na przyszłej konferencji pokojowej. Zmarł nagle na serce podczas wyjazdu do USA. Zob. więcej: Hasło: Żabotyński Włodzimierz (Zeew; Władimir), [autor: Aleksiu N.], [on-line:]

[http://www.jhi.pl/psj/Zabotynski_Wlodzimierz_\(Zeew_Wladimir\)](http://www.jhi.pl/psj/Zabotynski_Wlodzimierz_(Zeew_Wladimir)) [dostęp: 21-08-2017].

- 134 Gontarczyk P., „*Beitar*” walczy, „Rzeczpospolita” z 13.04.2013 r., [on-line:] <http://www.wp.pl/artukul/999300--Beitar--walczy.html#ap-9> [dostęp: 21-08-2017].

- 135 Tamże.

na naukę języka hebrajskiego. „Członkowie organizacji mieli wychowywać się w duchu narodowym, kultywować bohaterskie tradycje przodków i przygotowywać się do walki”¹³⁶. Betar bardzo wyraźnie wykorzystywał wzorce skautingu, posługiwał się też elementami terminologii i dyscypliny wojskowej. Zajęcia sportowe, takie jak: gimnastyka, boks, szermierka, były obowiązkowe, tak jak i szkolenie w posługiwaniu się bronią. Około jednej trzeciej członków Betaru stanowiły dziewczęta, które uczyły się po pierwsze na kursach sanitarnych, a po drugie, przygotowywały się do pracy w wojskowych służbach pomocniczych.

Bejarowcy, pisze Piotr Gontarczyk, byli narodowymi radykałami i niechętnie odnosili się do liberalizmu i lewicowych ideologii. Ich jedynym celem działania była bowiem budowa żydowskiego państwa narodowego w Palestynie. Wszystkie inne idee i wartości schodziły na dalszy plan. Członkowie Betaru przysięgali: „poświęcam moje życie odbudowie Państwa Żydowskiego o większości mieszkańców żydowskich po obu brzegach Jordanu, wschodnim i zachodnim. Dla dobra odbudowy naszego Państwa poświęcę interesy moje własne, rodziny i interesy mej klasy”¹³⁷. Rewizjoniści uznawali konieczność budowy społeczeństwa korporacyjnego, w którym spory między pracodawcami i pracownikami miał rozstrzygać państwo wy arbitraż wzorowany na systemie stworzonym we Włoszech przez Mussoliniego. Włosi prowadzili w Civita Vecchia szkołę morską dla żydowskich marynarzy, organizowano wspólne imprezy Betaru i włoskiej młodzieżówki faszystowskiej Balilli. Mussolini według rewizjonistów był mężem opatrnościowym dla Włochów, ustrzegł bowiem rodaków od komunizmu. Czytamy w prasie rewizjonistów: „uznajemy chętnie pozytywne wartości włoskiego faszyzmu. Nie chodzi nam o formę rządu, bo tę każdy naród urządza, jak uważa za stosowne, ale chodzi nam o podniosłość, napięcie i żywotność patriotycznego uczucia, sposobu myślenia i ofiarności. W tym kierunku idzie nasz cały wysiłek wychowawczy i w tym kierunku bez zastrzeżeń podziwiamy dzieło italskiego faszyzmu”¹³⁸. Socjalizm i komunizm krytykowano za przeciwstawianie idei narodowej hasła „walki klas”. Rewizjoniści klasyczną demokrację przedstawicielską chcieli zastąpić totalnym państwem, na czele którego stał autorytarny przywódca. Od 1928 r. członkowie nosili brunatne bluzy („brązowe jak piasek Palestyny”)¹³⁹ i pasy z koalicyjkami. Radykalizm ruchu wywoływał krytykę wielu intelektualistów żydowskich, na przykład Alberta Einsteina.

136 Tamże.

137 Tamże.

138 Tamże.

139 Tamże.

O popularności ugrupowania świadczy też fakt, że już w 1936 r. Światowa Komenda „Brith Trumpeldor” liczyła około 52 tysięcy członków, z czego 75 proc. stanowili bejarowcy z Polski. Betar działał także w innych państwach europejskich, wszędzie propagował koncepcję uzyskania niepodległego państwa żydowskiego metodą walki zbrojnej. Członkowie organizacji salutowali z okrzykiem „Tel Chaj”, który był nazwą kolonii w północnej Palestynie, gdzie w walce z Arabami poległ patron organizacji Josef Trumpeldor. Podstawą ideologii Betaru były trzy tezy:

1. Odrodzenie narodu żydowskiego da się przeprowadzić jedynie przez odpowiednie wychowanie młodego pokolenia – przy użyciu systemu skautowego. Jedną z zasadniczych cech organizacji była zupełna apartyjność i apolityczność.
2. Naród żydowski, jak każdy inny, dla zajęcia odpowiedniego stanowiska w rodzinie narodów cywilizowanych i dla utrwalenia swego bytu musi mieć własny kraj, terytorium, państwo. Odbudowa państwowości żydowskiej możliwa jest tylko w prastarej ojczyźnie – Palestynie. Dla osiągnięcia tego celu organizacja popierała emigrację młodego pokolenia do Palestyny.
3. Polska nie jest krajem tymczasowego pobytu, tzw. galusu (niewoli), lecz ojczyzną. Rozwiązanie kwestii żydowskiej w Polsce dałoby się przeprowadzić z jednej strony przez emigrację i stworzenie własnej siedziby narodowej, z drugiej zaś przez „uobywatelnienie” nowego pokolenia¹⁴⁰.

Betar był organizacją koedukacyjną, jej członkowie w większości rekrutowali się z młodzieży robotniczej i rzemieślniczej. Tworzono sekcje (zastępy) z młodych ludzi w tym samym wieku, często także jednego zawodu. Na czele organizacji stała Komenda Naczelna, której podlegały okręgi i gniazda, składające się z drużyn, podzielonych na plutony i sekcje, które liczyły od 8 do 25 osób. Członkowie zdobywali kolejno stopnie: szeregowca, szeregowca-instruktora, kaprała, patrolowego, sekcyjnego, plutonowego i drużynowego¹⁴¹. Dla instruktorów organizowano specjalne kursy i szkoły. Corocznie we wrześniu na Ogólnym Zebraniu Szarży wybierano naczelnika i innych członków Komendy Związku.

Trzystopniowy podział zależał od wieku skautów. Pierwszą grupę wiekową (8–13 lat) tworzyli *Kwirim*, czyli Lwiątko, program opracowany dla nich przewidywał przygotowanie do życia skautowego. Uczono Prawa Skautowego, przedstawia-

140 Britman J., Mańka D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, dz. cyt.

141 Zob. hasło: Betar, [autor hasła: Żebrowski R.], [on-line:]<http://www.jhi.pl/psj/Betar> [dostęp: 01-08-2017].

no program i ideologię organizacji, prowadzono odpowiednie dla wieku słuchaczy pogadanki, opowiadano gawędy. Szkolono też młodych w technikach skautowych, które obejmowały musztrę, ćwiczenia gimnastyczne, gry i zabawy. Organizowano jedno- lub dwudniowe wycieczki a także nauczano historii i geografii. Drugą grupą, *Cajfim* czyli Wywiadowcami, byli skauci właściwi liczący od 13 do 18 lat. To na tym poziomie rozpoczynała się „prawdziwa” nauka życia, z naciskiem na ćwiczenia fizyczne, wyrabianie spostrzegawczości czy doskonalenie umiejętności orientacji w terenie. Nauka obejmowała zarówno zagadnienia związane z judaizmem i historią Żydów, jak i wiadomości o Polsce.

Młodzież powyżej osiemnastego roku życia tworzyła trzecią warstwę *Ksziszim*, która była zobowiązana do czytania i znajomości treści lektur szkolnych. Wspólnie prowadzono dyskusje na tematy społeczne, polityczne, skauci zaznajamiali się z programami różnych partii w Polsce i Palestynie. Betar zdecydowanie zwalczał idee walki klasowej, co doprowadziło do konfrontacji w Polsce z takimi organizacjami, jak Cukunft¹⁴², czy Ha-Szomer ha-Cair, natomiast w Palestynie z organizacją Histadrut¹⁴³. Swoje działania wychowawcze opierał na silnej dyscyplinie, przygotowując członków do udziału w żydowskiej samoobronie i Legionie Żydowskim, poprzez intensywne szkolenia wojskowe. W związku z tym dużą uwagę przywiązywano do rozwoju fizycznego i sportu.

Kandydat, który chciał zostać członkiem Betaru, musiał wypełnić deklarację i wskazać, do jakiego gniazda chce być przyjęty. Obowiązywała opłata wpisowa i regularne opłaty członkowskie oraz dyscyplina w zakresie przestrzegania statutów, regulaminów związku i wypełniania rozkazów przełożonych. Ankieta, którą kandydat wypełniał, oprócz danych personalnych zawierała także informacje dotyczące ewentualnej wcześniejszej służby skautowej i jej rangi, a także stanu zdrowia, zawodów rodziców, znajomości języków, umundurowania i przedmiotów skauto-

142 CUKUNFT (jid., Przyszłość), właśc. Jugent (Jugnt)-Bund „Cukunft” (jid. Związek Młodzieżowy „Przyszłość”); Żydowska Młodzież Robotnicza „Przyszłość” – organizacja młodzieżowa związana z Bundem, działająca w Polsce na szerszą skalę od 1919. Pierwsze grupy młodzieży, określające się jako „Mały Bund” zaczęły powstawać na początku XX w. na Białorusi, we Włocławku i w Lublinie (jako „Pomoc Bundu”). Cukunft ukształtował się ideologicznie i organizacyjnie w 1916. Prowadził szeroką działalność kulturalno-oświatową i kulturalno-wychowawczą w duchu ideologii bundowskiej. Zob. więcej: Hasło: Cukunft, [Autor hasła: Aleksius N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Cukunft> [dostęp: 01–08–2017].

143 HISTADRUT (POWSZECHNA ORGANIZACJA ROBOTNIKÓW ŻYDOWSKICH W ZIEMI IZRAELA) – założona w 1921 r. w Hajfie, zwana także syndykatem związkowym, od 1948 z siedzibą w Tel Awiwie-Jaffie. W 1999 r. liczyła ok. 1,8 mln członków. Zrzesza wszystkich zatrudnionych w każdej dziedzinie gospodarki, także żony pracowników. Posiada przedsiębiorstwa produkcyjne, ma własne szpitale, domy wypoczynkowe, organizuje opiekę socjalną, prowadzi szeroką działalność kulturalną (m.in. subwencjonuje Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie). Zob. hasło: Histadrut, [on-line:] <http://www.szetel.org.pl/pl/term/1830,histadrut/> [dostęp: 01–08–2017].

wych. Wymagana była też zgoda rodziców na przynależność dziecka do Betaru. Jeżeli deklaracja została rozpatrzona pozytywnie, nowy skaut musiał złożyć przyrzeczenie, w zależności od jego woli, albo w języku polskim, albo hebrajskim. Formuła przyrzeczenia była następująca:

Mam szczerą wolę uczynić wszystko, co jest w mojej mocy,

- 1) aby całym życiem pełnić służbę Bogu i Narodowi memu,
- 2) bliźnim nieść pomoc,
- 3) być posłusznym prawu skautowemu¹⁴⁴.

Następnie członek otrzymywał dowód tymczasowy, a po upływie miesiąca legitymację. Po zdaniu tzw. egzaminu III stopnia skaut dostawał znaczek „Tel-Chaj”. Egzamin III stopnia obejmował szereg zagadnień dotyczących dziejów Żydów, wiedzy o Palestynie czy historii kolonizacji. Poza tym skauci musieli wykazać się znajomością języka hebrajskiego (w mowie i piśmie), historii syjonizmu, hymnu narodowego, wiedzą na temat organizacji Betar i innych stowarzyszeń a także znać prawo skautowe w języku polskim i hebrajskim. Na egzaminie sprawdzano również, w jakim stopniu skaut zna historię i geografę Polski. Dodatkowo młodzież powyżej osiemnastego roku życia obowiązywała wiedza z zakresu ekonomii politycznej, judaizmu oraz żydowskiego życia w Palestynie i diaspory. Od 1928 r. wprowadzono najpierw w Palestynie, a później w Polsce, obowiązek noszenia przez członków organizacji mundurów koloru brązowego jako symbolu ziemi palestyńskiej. Żydowski Związek Skautowy im. kpt. Trumpeldora w roku 1923 podjął próbę nawiązania kontaktu ze Związkiem Harcerstwa Polskiego. Chodziło o wydanie pozytywnej opinii do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, aby uzyskać możliwość współpracy z ZHP jako prawna organizacja skautowa. Niestety, żadna skautowa organizacja żydowska nie została uznana przez ZHP za harcerską.

W roku 1931 w Gdańsku odbył się pierwszy światowy kongres Betaru. Organizacja ta, zwłaszcza pod kierownictwem Menachema Begin¹⁴⁵, stała się rady-

¹⁴⁴ Britman J., Mańka D., *Skauting żydowski w Rzeczypospolitej*, dz. cyt.

¹⁴⁵ Menachem Begin (1913–1992) – polityk izraelski, przewodniczący partii Cherut (hebr. Wolność), prawnik i publicysta. Ukończył prawo na UW (1935). Krótko związany był z organizacją Ha-Zomer ha-Cair, następnie wstąpił do rewizjonistycznego Betaru, a w 1929 był współzałożycielem żydowskiej studenckiej organizacji samoobrony. W 1931 został członkiem komendy Betaru w Polsce, stając na czele jej Wydziału Organizacyjnego. W 1938 reprezentował polski Betar na światowym kongresie tej organizacji w Warszawie. Po wybuchu II wojny światowej znalazł się w Wilnie. W 1940 władze radzieckie aresztowały go i zesłały na Syberię. Zwolniony w 1942, w oparciu o porozumienie polsko-radzieckie, wstąpił do armii gen. W. Andersa, z którą w 1943 znalazł się w Palestynie, gdzie stanął na czele Betaru, a po opuszczeniu armii

kalnym, bojowym skrzydłem rewizjonistów. Przed wybuchem II wojny światowej Betar liczył około 100 tysięcy członków w 26 krajach, większość z nich stanowili polscy Żydzi.

W zbiorach Biblioteki Narodowej odnaleźć można *Regulamin Betaru* w opracowaniu J. Chrusta (Lwów 1939), który to dokument przynosi interesujące informacje na temat funkcjonowania organizacji, od struktury Betaru światowego, przez zjazd światowy i instancje naczelne, Rady Betaru, gniazda, kontrolę, po Shofet-Betar (Naczelnego Sędziego Betaru). Do publikacji dołączony został słowniczek alfabetyczny terminów, który wyjaśnia wszystkie określenia użyte w tekście regulaminu. Znajdujemy też reklamę czasopisma „Chad-Ness” – „jedynego pisma żydowskiej młodzieży narodowej w języku polskim”¹⁴⁶ lwowskiego wydawnictwa „Chad-Ness”, nakładem Komendy Okręgowej Betaru we Lwowie. Kadra kierownicza organizacji miała także do swojej dyspozycji różnego rodzaju poradniki, które miały za zadanie służyć usprawnieniu pracy, jej przygotowaniu, prowadzeniu, kontroli osiągnięć członków. Opracowania planu, „na podstawie którego praca w gniazdach bejtarów mogłaby być jednolicie i intensywnie prowadzona”, podjął się Józef Schelles w książce pod tytułem *Praca kulturalno-wychowawcza w Bejtarze* (Lwów 1934). Autor wychodząc od błędów i braków zauważonych w dotychczasowych działaniach wychowawczych wyjaśnia, na czym ma polegać właściwa, dobra praca w organizacji, a także, jaki cel ma przyświecać kadrze kierowniczej. Lektura jest niezwykle interesująca, czytamy bowiem:

Otóż, bezpośrednim celem kierownika w jego pracy codziennej, jest rozpowszechnienie idei Rewizjonizmu i Bejtaru wśród najszerszych warstw społeczeństwa żydowskiego. Każdy kierownik stara się jednym słowem „zbejtaryzować” naród, szczególnie jego młodzież, którą uczy myśleć i działać tak, jak myślał i działał Ten, za spadkobierców idei, którego się uważamy, Bohater narodu – Josef Trumpeldor. Ku temu celowi zmierzać powinny wszystkie usiłowania i poczynania kierownika¹⁴⁷.

został komendantem Narodowej Organizacji Wojskowej (hebr. *Irgun Cwai le-Umi*). Po powstaniu państwa Izrael współorganizował partię Cherut i przewodniczył jej w 1948–1983. W 1977 został premierem z ramienia koalicji Likud (Partia Jedności). W 1978 w Camp David podpisał porozumienie pokojowe z Egiptem, za co – wraz z Anwarem Sadatem – otrzymał pokojową Nagrodę Nobla. Zob. hasło: Begin Menachem, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:]

http://www.jhi.pl/psj/Begin_Menachem [dostęp: 01–08–2017].

146 *Regulamin Betaru*, oprac. Chrust J., Lwów 1939, [okładka].

147 Schelles J., *Praca kulturalno-wychowawcza w Bejtarze*, Lwów 1934, s. 5.

Z dalszych wskazówek dowiadujemy się, że oprócz znalezienia właściwego lokalu do prowadzenia działalności (dobra lokalizacja, odpowiedni metraż i wyposażenie), „drugim czynnikiem decydującym o stanie organizacji jest materiał ludzki”¹⁴⁸. I choć „trudno być Żydem”, to jeszcze trudniej jest być dobrym bejtarczykiem, pisze autor i wyjaśnia, że właśnie z tego faktu bierze się problem doboru właściwych członków organizacji. „Kandydat na członka Bejtaru musi mieć pewne minimum wykształcenia i musi się odznaczać charakterem dodatnim”¹⁴⁹, co nie ulega dyskusji, bo celem nadrzędnym jest stworzenie „nowego typu Żyda i chaluca”¹⁵⁰.

Wszak żądamy od niego tego, co się nazywa „Hadar bejtari”, hartu i poświęceń, a tym wymogom nie każdy może odpowiadać. Wstępujący do Bejtaru nie musi i nie może być od razu Bejtarczykiem, ale powinien być, że się tak wyrażę, Bejtarczykiem w potencji tzn. powinien być jednostką, po której można się spodziewać, że pod odpowiednim kierownictwem stanie się Bejtarczykiem we właściwym znaczeniu tego słowa¹⁵¹.

Oprócz teoretycznych rozważań poradnik zawiera przykłady działań praktycznych, tematów pogadank, planowania kalendarza pracy, przydatnej bibliografii itp. Na uwagę zasługuje niewątpliwie szczegółowe omówienie dargi „alef”, która jest pierwszym, podstawowym, a przez to niezwykle ważnym elementem wychowania bejtarczyka. Autor podaje schemat zbiórki: 5 minut powinna trwać musztra, 5–10 – powtórka, 30 – pogadanka, 5–10 – sprawy administracyjne, 10–15 – śpiew, względnie zabawy.

Dargę „alef” należy podzielić na dwie kwuce (w zależności od poziomu umysłowego uczestników), złożone z następujących przedmiotów: skauting, palestynografia, bejtarijut, historia Żydów, historia syjonizmu, przyrodoznawstwo, wolne pogadanki¹⁵². Nie bez przyczyny skauting wymienia się na pierwszym miejscu, Schelles wyjaśnia bowiem, że na ten element należy kłaść szczególny nacisk: „skauting jest nam potrzebny zarówno dla swego celu, jak i dla dróg którymi do tego celu zdążać”¹⁵³. I tu poleca zacząć od książki *Jak skauci pracują* i *Szkoły harcerza* Sedlaczka, a następnie *Młodej drużyny* Pawełka i *Wywiadowców* Baden-Powella.

Druga darga „bejt” przeznaczona dla młodzieży w wieku 15–18 lat zakłada dalsze doskonalenie skautów w sześciu obszarach tematycznych: na pierwszym miejscu

148 Tamże, s. 6.

149 Tamże.

150 Tamże.

151 Tamże.

152 Tamże, s. 23.

153 Tamże.

znalazła się historia syjonizmu, a dalej historia Żydów, palestynografia, historia i ideologia rewizjonizmu i Betaru, wiadomości z historii powszechnej (wybrane działy) oraz wolne pogadanki.

Trzecia z kolei darga „gimel”, jak czytamy w publikacji, „jest dla Bejtarczyka nową, bardzo ważną fazą życia”¹⁵⁴, bo każdy staje się członkiem Światowej Unii Syjonistów-Rewizjonistów, a to wiąże się z udziałem w jej wszystkich akcjach politycznych. Przygotowuje się także do hachszary i aliji, aby w odpowiednim czasie wziąć aktywny udział w walce o państwo żydowskie. Dlatego też do naczelnych zadań na tym etapie należy pogłębianie dotychczasowej wiedzy na temat: syjonizmu, obecnej sytuacji w Palestynie, problemów hachszary i aliji, ruchów wolnościowych innych narodów, nauk społecznych (socjologii, ekonomii, form ustroju społecznego) i oczywiście aktualnych zagadnień. W następnej części poradnika autor omawia sprawy egzaminów członków Betaru, w taki bowiem sposób przechodzi się z dargi niższej do wyższej. Aby ułatwić przygotowanie się do tzw. egzaminów dargowych Schelles prezentuje wymagania programowe i podobnie jak w każdej części swej książki załącza odpowiednią bibliografię.

c) ZWIĄZEK MŁODZIEŻY HEBRAJSKIEJ „AKIBA”

Agudat ha-Noar ha-Iwri „Akiba”, czyli Związek Młodzieży Hebrajskiej „Akiba” [hebr. „Akiwa”] to młodzieżowa niesocjalistyczna organizacja syjonistyczna, odwołująca się do metody skautowej, związana z Et Liwnot, umiarkowanym skrzydłem ogólnego syjonizmu. Powstała w 1934 r., a jej centrala mieściła się w Krakowie. Pełne członkostwo uzyskiwały osoby po ukończeniu 18 lat, młodsze były tzw. uczestnikami organizacji. „Akiba” wspierała akcje prowadzone przez Keren Kaj(j) met le-Israel¹⁵⁵ i Keren ha-Jesod¹⁵⁶. Dotyczyły one przede wszystkim nauki zasad

154 Tamże, s. 42.

155 KEREN KAJ(J)EMET LE-ISRAEL (hebr. Żydowski Fundusz Narodowy) – fundusz stworzony w 1901 na V Światowym Kongresie Syjonistycznym. Jego celem było nabywanie i zagospodarowanie ziemi w Palestynie, rozpoczęte już w 1904. W Polsce zbierano fundusze od ok. 1905. Jako oficjalna instytucja, w okresie międzywojennym, fundusz korzystał w znacznej mierze z poparcia członków partii syjonistycznych i organizacji młodzieżowych. Po wojnie wznowił działalność w 1946. Zajmował się też reprivatyzacją i przeprowadzaniem spraw spadkowych obywateli polskiej narodowości żydowskiej, mieszkających w Izraelu. W 1960 izraelski Kneset uchwalił przepisy regulujące sprawy własności ziemi, doszło do porozumienia między funduszem i rządem. Fundusz Narodowy finansował też liczne przedsięwzięcia edukacyjne w Izraelu i w diaspory. Zob. więcej: hasło: Keren Kaj(j)emet le-Israel, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] [http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj\(j\)emet_le-Israel](http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj(j)emet_le-Israel) [dostęp: 01-08-2017].

156 KEREN HA-JESOD (hebr. Fundusz Podwalin); Towarzystwo Odbudowy Palestyny – centralna instytucja finansująca działalność Agencji Żydowskiej dla Palestyny, powołana na konferencji syjonistycznej w Londy-

pierwszej pomocy, geografii Palestyny, języka hebrajskiego, historii i literatury żydowskiej. W ramach działalności organizacji zakładano także rolnicze farmy, aby przygotowywać członków do pracy w Palestynie. „Akiba” od września 1933 do maja 1934 r., a potem od grudnia 1934 do marca 1936 r. wydawała w Krakowie pisma: „Ceirim” (hebr. Młodzi), pismo młodych ruchu Agudat ha-Noar ha-Iwri Akiba oraz w latach 1933–1939 – „Diwre(j) Akiwa” [hebr. Sprawy (Słowa) Akiby]. Pierwszy numer „Diwrej Akiba” z podtytułem „Pismo gdudu pierwszego ruchu Agudat ha-Noar ha-Iwri Akiba” ukazał się w maju 1933 r., jako jednodniówka, z lokalizacją: Kraków – Warszawa – Lwów, nakładem Związku Skautowej Młodzieży Żydowskiej w Krakowie (redaktor odpowiedzialny: Ignacy Nichthausner). Odnajdujemy w numerze ciekawą statystykę, która pokazuje rozwój ruchu na przestrzeni lat 1932–1933. W marcu 1932 r. istniało 40 gniazd Akiby, a rok później – 140. Liczba członków z 3500 wzrosła do 12000, a jedna pluga hachszary zamieniła się w 16. Na hachszarze było wcześniej 13 chaluców, a w 1933 r. już 360. Kibuc w Palestynie liczył pięciu członków i na przestrzeni jednego roku powiększył się do 59. Ostatnie dane dotyczą zlotu, jaki odbył się w Krakowie w marcu 1932 r. Uczestniczyło w nim 700 członków Akiby, a w maju tego samego roku już 1800¹⁵⁷. Także jako jednodniówka gniazda w Stanisławowie ukazywała się „Nasza Wiosna” z podtytułem „Pismo Młodzieży Syjonistycznej”. W numerze z grudnia 1935 r. na pierwszej stronie znalazł się artykuł dotyczący historii święta Chanuka i jego odniesień do sytuacji obecnej. Autor podpisany inicjałami A.Ch. pisze:

Kiedy krwawe prześladowanie nabrało tak wielkich rozmiarów, że bliska już była zagłada całego narodu lub poddanie się nieubłaganej konieczności skutkiem wyczerpania i rozpacz, wówczas wybuchło powstanie. Hasło doń dała rodzina, której członkowie łączyli płynącą z serca pobożność i poświęcenie bez granic z męstwem, rozważą i ogłędnością. Był to ród Hasmoneuszów, zwany Makabeuszami. Naród żydowski w chwili obecnej znajduje się nad brzegiem otchłani. Prześladowania potęgują się coraz bardziej, nienawiść rasowa ujawnia się w coraz to innej formie.

nie w 1920. W Polsce w okresie międzywojennym fundusz korzystał w znacznej mierze z poparcia członków partii syjonistycznych i organizacji młodzieżowych. Zbierał fundusze na finansowanie imigracji żydowskiej do Palestyny i budowy tam tzw. żydowskiej siedziby narodowej. Wznowił działalność w Polsce po wojnie w 1947. W związku z likwidacją wszystkich organizacji i instytucji syjonistycznych, działalność funduszu w Polsce zakończyła się w 1950. Zob. więcej: hasło: Keren ha-Jesod, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Keren_ha-Jesod [dostęp: 01-08-2017].

157 Zob. „Diwrej Akiba” 1933, nr 1, s. 8.

Rozpacz i zwątpienie ogarnia całe żydowstwo na myśl, że może zginąć po tylu latach wytrwania¹⁵⁸.

Autor stawia tezę, że obecna sytuacja wydaje się analogiczna do tej sprzed wieków, jest może nawet gorsza, zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę wewnętrzne konflikty wśród społeczności żydowskiej. „Duch partyjnictwa w tym roku odniósł imponujące zwycięstwo, rozłamał i tak nieszczęsne szeregi żydostwa na dwa obozy, które podniosły przeciwko sobie bratnią dłoń”¹⁵⁹. Mimo tak pesymistycznej diagnozy sytuacji, istnieje nadzieja, że za sprawą historycznego święta uda się pokonać wszystkie przeciwności a idea czystego syjonizmu (rozumianego jako dziedzictwo Herzla) zwycięży. Autor kończy swój artykuł już optymistycznie: „Gdy ta doktryna będzie myślą przewodnią całego narodu przy zapalaniu świeczek chanukowych to na drugi rok obok „Chanuka” będziemy święcili święto pojednania całego narodu w ramach prawdziwego ogólnego syjonizmu”¹⁶⁰.

Podobny ton odnajdujemy w druku podpisanym przez kierownictwo Gniazda III „Akiba” w Warszawie, datowanym na 1935 r. (nazwiska: Goldberg, Cederbaum, Rotblat, Lewkowicz, Frydman, Rubinsztejn, Majzner, Gurjan, Wułych, Ratnemer). Dramatyczne pierwsze zdanie: „Golus wali się w gruzy”¹⁶¹, uzyskuje równie emocjonalne rozwinięcie:

Zagłada kroczy ku sadybom żydowskim. Straszliwa ruina gospodarcza, ucisk polityczny, pozbawienie praw, brutalny, rasistyczny antysemityzm uprzytomniły całemu narodowi, że jego jedyny ratunek i nadzieja leżą w odbudowie Jego odwiecznej Ojczyzny¹⁶².

Wołanie o zjednoczenie całego narodu, o wspólną pracę na rzecz budowy nowego żydowskiego państwa przybierała formę szczególnej agitacji organizacyjnej Akiby. Autorzy odezwę wyjaśniają, że Agudat ha-Noar ha-Iwri „Akiba” walczy o jedną i jednolitą organizację syjonistyczną, o suwerenność syjonizmu w żydowskim życiu, o likwidację partyjnictwa i demokracji politycznej, o ducha pionierstwa i ofiarności, o kulturę i wychowanie narodowe, o współpracę wszystkich klas, o rozejm i jeden front w walce o prawa narodowe oraz o godną i odważną obronę żydowskich

158 A. Ch., *Gdy świeczki zapłoną...*, „Nasza Wiosna” 1935, grudzień, s. 1–2.

159 Tamże, s. 2.

160 Tamże.

161 [„Golus wali się w gruzy...”], Agudat Hanoar Haiwri „Akiba” Sekretariat Naczelny (jednodniówka).

162 Tamże.

praw „na każdym odcinku”¹⁶³. Akiba „gotowa do czynu” zwraca się do rodziców dzieci, które są członkami organizacji, z apelem „podajcie nam dłón i pomóćcie do zwycięstwa, które jest Waszym zwycięstwem”¹⁶⁴.

d) DRUŻYNY HARCERSKIE IM. PŁKA BERKA JOSELEWICZA¹⁶⁵

Drużyny harcerskie im. płka Berka Joselewicza to żydowska organizacja skautowa związana z ruchem asymilatorskim. Na przełomie 1912 i 1913 r. we Lwowie, przy Towarzystwie Akademickim „Zjednoczenie”¹⁶⁶, powstała nielegalna organizacja niepodległościowa Związek Kół Polskiej Młodzieży Szkół Średnich im. Berka Joselewicza¹⁶⁷, kierowana przez własny Zarząd Główny.

163 Tamże.

164 Tamże.

165 Na podstawie hasel: *Drużyny harcerskie im. Berka Joselewicza*, [on-line:] <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/400,druzyny-harcerskie-im-berka-joselewicza/> [dostęp: 03–08–2017]. [autor hasła: Grupańska A. w ramach projektu: *Zapisywanie świata żydowskiego w Polsce*]; http://www.jhi.pl/psj/Druzyny_Harcerskie_im_Berka_Joselewicza [dostęp: 03–08–2017]. [autor hasła: Żebrowski R.] oraz: Zieliński K., *Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach Królestwa Polskiego w czasie pierwszej wojny światowej*, Rozdz. IV, *Przed i po akcie 5 listopada*, 4. 2. *Legiony, organizacje niepodległościowe i młodzieżowe*. Lublin 2005, s. 309–311.

166 TOWARZYSTWO AKADEMICKIE „ZJEDNOCZENIE” – stowarzyszenie młodzieży studenckiej, związane z programem asymilacji; powstało we Lwowie z inicjatywy N. Loewensteina w 1907, z Sekcji Akademickiej Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej im. B. Goldmana. Miało jednoczyć (stąd nazwa) wszystkich studentów pochodzenia żydowskiego, działających w różnego rodzaju organizacjach politycznych i społecznych, oraz jednoczyć ich ze społeczeństwem polskim. Włączało się w działalność patriotyczną przed i podczas I wojny światowej. Prowadziło ożywioną działalność odczytową; działało przy nim Koło Artystyczno-Literackie; wydawało czasopismo – początkowo „Jedność”, a następnie tygodnik „Zjednoczenie”. W 1914 została założona międzywyznaniowa Drużyna Skautowa im. Berka Joselewicza. W 1924 Towarzystwo Akademickie „Zjednoczenie” połączyło się z warszawskim Związkiem Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”, tworząc Związek Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej. Zob. więcej: hasło: Towarzystwo Akademickie „Zjednoczenie”, [autor hasła: Żebrowski R.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Towarzystwo_Akademickie_Zjednoczenie [dostęp: 03–08–2017].

167 Berek (Berko; Berka) Józef Joselewicz (wg różnych źródeł – Josielowicz; Josielewicz, Joszelewicz) (1764–1809). W 1794 po wybuchu Powstania Kościuszkowskiego, wraz z innymi Żydami wstąpił do służby w milicji miejskiej oraz do pracy przy wznoszeniu fortyfikacji. Po upadku powstania wyemigrował do Galicji i zamieszkał we Lwowie. W 1798 r. zgłosił się do służby w Legionach Dąbrowskiego, tworzonych we Włoszech. Służył w randze rotmistrza kawalerii legionowej. W 1807 jako doświadczony oficer wstąpił do armii Księstwa Warszawskiego. 5.05.1809 przebywał ze swoim szwadronem w Serokomli. Na wieść, że pod Kockiem pojawiła się przednia straż austriacka złożona z dwóch szwadronów huzarów węgierskich pod komendą hrabiego Hoditza, pospieszył, aby zabiec im drogę. Został otoczony przez Węgrów, a po zaciętej walce wielokrotnie ranny zginął od cicia szabli huzara Stefana Torha. W okresie międzywojennym imieniem Berka Joselewicza nazywano drużyny harcerskie i ulice. Pamięć jego czcili też organizacje żydowskie Ha-Szomer ha-Cair, która

W roku 1914 Towarzystwo Akademickie „Zjednoczenie” zorganizowało międzywyznaniową Drużynę Skautową im. płka Berka Joselewicza. Dwa lata później, w okupowanej przez Niemców Warszawie, podobną organizację pod nazwą Wolne Drużyny Skautowe im. Berka Joselewicza założyli działacze Związku Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”¹⁶⁸. Kierowała nimi Komenda Główna, która w raporcie Komendy Drużyn im. płka Berka Joselewicza, skierowanym do Naczelnej Komendy ZHP w styczniu 1917 r., wyjaśniała motywy, charakter i sposób tworzenia tej propolskiej organizacji. Przytaczamy ją w całości, gdyż doskonale oddaje nie tylko różnice w ideologii skautingu syjonistycznego i asymilatorskiego, ale także animozje obu nurtów:

Po ustąpieniu wojsk rosyjskich zaczęły powstawać nie tylko organizacje mające na względzie dobro Ojczyzny, lecz i obce, a nawet wrogie. Mowa tu o działalności nacjonalistów i syjonistów żydowskich, którzy przy poparciu władz okupacyjnych rozwinęli szeroką akcję wśród mas żydowskich. Nie zadowolili się oni tworzeniem szkół żydowskich, odrębnych organizacji pomocy dla ludności, wyborami do rad miejskich, lecz zabrali się do organizowania w duchu nacjonalistyczno-żydowskim młodzieży szkolnej nawet kształcącej się w zakładach naukowych czysto polskich. Powstają wówczas organizacje młodzieży nacjonalistycznej, jak „Merkas”, „Ha-Szomer”, „Machabeusze” (czyli skauting żydowski).

Działalność ta objęła i prowincję, gdzie nacjonałiści żydowscy usilnie pracują około rozbicia i przeciągnięcia organizacji młodzieży w mieście na swoją stronę. W wielu wypadkach, jak nas informują nasi korespondenci, udało się im cel osiągnąć. W celu przeciwdziałania tej antypolskiej robocie Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew” powołał we wrześniu roku 1916 do życia organizację Drużyn Skautowych imienia pułkownika Berka Joselewicza.

Ponieważ drużyny te są ściśle związane z „Żagwią” nie od rzeczy tedy będzie oświetlenie w kilku słowach działalności tego związku. „Żagiew” powstała w grudniu

raz w roku w dniu Lag ba-Omer organizowała marsze do jego domniemanego grobu. Był też inspiracją dla malarzy: Kossak J., „Berek Joselewicz”; Szyka A. *Żydzi na szanicach Pragi w 1794 roku*; Pillati H., *Bohaterska śmierć Berka pod Kockiem*. Zob. więcej: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935, s. 446–447; [on-line:] <http://poznaj.jewish.org.pl/index.php/portrety/Berek-Joselewicz.html>; <http://phw.org.pl/berek-joselewicz-zydowski-pulkownik-wojska-polskiego-1764-1809/> [dostęp: 03-08-2017].

- 168 ZWIĄZEK MŁODZIEŻY POLSKIEJ POCHODZENIA ŻYDOWSKIEGO „ŻAGIEW” – stowarzyszenie młodzieżowe związane z programem asymilacji, powstałe w Warszawie w 1915. Okupacyjne władze niemieckie uznały je za nielegalne i tajne, postawiły część jego aktywistów w stan oskarżenia. Organizacja wydawała własne pismo „Żagiew”. W 1924 weszła w skład zjednoczonego Związku Akademickiej Młodzieży Zjednoczeniowej. Zob. więcej: hasło: Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego „Żagiew”, [autor hasła: Żebrowski R.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Zwiazek_Mlodziezy_Polskiej_Pochodzenia_Zydowskiego_Zagiew [dostęp: 03-08-2017].

roku 1915 jako Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej o charakterze filantropijnym. Lecz już kilka miesięcy później, wobec ruchu nacjonalistyczno-żydowskiego „Żagiew” przekształciła się na Związek Młodzieży Polskiej Pochodzenia Żydowskiego o charakterze politycznym. W czerwcu roku przeszłego wydał związek odezwę, określającą jego stanowisko, a mianowicie podporządkowanie się bezwzględnie interesom Państwa Polskiego. Ruch, wywołany przez „Żagiew” wśród młodzieży, zatacza obecnie coraz większe kręgi. W końcu grudnia ubiegłego roku na skutek zgłoszeń z prowincji wydano odezwę do kolegów prowincjonalnych¹⁶⁹ i wysłano delegatów do wielu miast. Skutek był nadspodziewany: w ciągu dwu tygodni prócz organizacji prowincjonalnych „Żagwi” powołane zostały do życia drużyny im. płka Berka Joselewicza w następujących miastach: Drużyna II w Sosnowcu, Drużyna III w Tomaszowie, Drużyna IV w Kaliszu, Drużyna V w Łodzi. Prócz tego w stadium organizacyjnym są drużyny w Kielcach, Częstochowie i Włocławku.

W Warszawie samej prócz pracy we właściwej drużynie rozpoczęliśmy organizację drużyn harcerek w szkołach miejskich i Towarzystwa Wiedza dla Dzieci w mieście. Brak wykwalifikowanych instruktorów i środków materialnych nie pozwala na razie na rozszerzenie działalności w samej Warszawie i wysyłanie delegatów dla organizowania nowych drużyn w miastach prowincjonalnych. Częściowo brakowi temu zaradzą odbyte w zeszłym tygodniu egzaminy na trzeci stopień skautowy w pierwszej drużynie, rezultaty których były bardzo pomyślne: egzamin ten złożyło i otrzymało świadectwo trzeciego stopnia szesnastu harcerzy.

Ufni, że działalność nasza zadowoli Naczelną Komendę, przesyłamy jej harcerek CZUWAJ!

Za Komendę Drużyn Skautowych

im. płk. Berka Joselewicza

Leon Bregman

Warszawa, dn. 21 stycznia 1917.

prow. Drużyny

Pismo to zostało włączone do porządku dziennego obrad Komendy Naczelnej ZHP w dniu 2 marca 1917 r. (podpisał Piotr Olewiński, szef Głównej Kwatery ZHP) z adnotacją o przyjęciu go do wiadomości¹⁷⁰.

W dokumentach zachowała się też Odezwa 1 Wolnej Drużyny Skautowej im. płka Berka Joselewicza do młodzieży żydowskiej (z października 1916 r.), o której najprawdopodobniej czytamy w powyższym raporcie. Bardzo wyraźnie odwołuje

169 Odezwę tę zamieszczamy poniżej, datowana jest na październik 1916.

170 AAN, ZHP, t. 23, s. 6–7.

się do nurtu asymilatorskiego i równie wyraźnie krytykuje postawę nacjonalistyczną. Oto jej treść:

Koledzy!

Zarzewie waśni i nienawiści do Polski i społeczeństwa polskiego, rozniecane przez nacjonalistów żydowskich wśród mas izraelskich, przedostało się do młodzieży, kształcącej się prawie wyłącznie na tle kultury polskiej; iskry tego pożaru tleją nawet wśród chłopców uczęszczających do szkół nie z litery i języka, lecz z ducha polskich.

Wyrazem tych prądów antypolskich jest ruch skautowy żydowski, zorganizowany i otoczony najczulszą opieką przez nacjonalistów najgorszego i najzjadłego typu. Drużyna imienia pułkownika Berka Joselewicza zawiązana została głównie w celu dania tym spośród młodzieży pochodzenia żydowskiego, którzy otrzymali kulturę polską i poczuwają się do więzów, łączących ich z tego tytułu z krajem naszym ojczystym – możliwości uniknięcia sidła haniebnego ruchu przeciwpolskiego, przyswojenia i zrozumienia obowiązków obywatelskich polskich.

Celem działalności drużyny im. płk. Berka Joselewicza będzie tedy rozwój charakteru i woli wśród młodzieży pochodzenia żydowskiego, a również rozbudzenia ducha obywatelskiego polskiego, przywiązania do kraju, ukochania jego tradycji – czyli zwięźle: stworzenia zastępu szczerych patriotów i godnych obywateli.

Od was – młodzieży – zależy, aby praca ta przybrała należne rozmiary i znajdowała podwaliny, na których przyszłość wzniesie wymarzone gmachy zgodności i braterskiego współżycia ze społeczeństwem polskim.

Zapisujcie się tedy jak najliczniej i nakłaniajcie opieszłych do jak najszybszego zaciągania się w szeregi drużyny skautowej imienia pułkownika Berka Joselewicza.

Warszawa, październik 1916 r., 1 Wolna Drużyna Skautowa
im. płk. Berka Joselewicza¹⁷¹

W 1917 r. okupacyjne władze niemieckie zakazały im wszelkiej działalności.

Organizacja lwowska na skutek działań wojennych w latach 1918–1920 prze-rwała swoją działalność. Od 1932 harcerstwo związane z ruchem asymilatorskim zostało reaktywowane pod egidą Związku Akademickiej Młodzieży Zjednoczono-wej, zwłaszcza wobec częstych przypadków nieprzyjmowania dzieci żydowskich do Związku Harcerstwa Polskiego. Ruch ten dzielił się na drużyny: akademickie, uczniów wyższych klas gimnazjalnych (od szóstej do ósmej) i dziecięce (do 17 roku

171 Tamże, s. 2.

życia, z podziałem na drużyny tzw. wilczków i żółtodziobów). Ruch ten odcinał się od skautingu żydowskiego, organizowanego głównie przez syjonistów i Bund, hołdując polskim hasłom patriotycznym i państwowotwórczym.

W kwietniu 1917 r. Komenda Drużyn Skautowych im. Berka Joselewicza zwracała się do młodzieży polskiej pochodzenia żydowskiego:

Na obszarze Królestwa Polskiego działa i rozwija się jedna wielka organizacja skautowa: Związek Harcerstwa Polskiego, i wiadome jest jednak, że z różnych przyczyn znaczna część młodzieży pochodzenia żydowskiego do Drużyn Związkowych nie należy; dla tych stoją otworem Drużyny im. Berka Joselewicza. Działając w porozumieniu z ZHP i przeciwstawiając się nacjonalistyczno-żydowskiej organizacji skautowej, Drużyny im. B. Joselewicza przygotowują Was, koledzy, do wspólnej z całym społeczeństwem polskim pracy nad budową zmartwychwstałej Ojczyzny naszej, do pracy w imię hasła: Dla Polski i za Polskę!¹⁷².

Konrad Zieliński uważa, że prawdopodobnie wzmianka w cytowanym piśmie Komendy Drużyn Joselewicza o „działaniu w porozumieniu z ZHP” była na wyrost. Więcej informacji na temat relacji między polskimi i żydowskimi skautami przynosi pismo szefa Głównej Kwatery ZHP, druha Piotra Olewińskiego, do Komendy Drużyn im. Berka Joselewicza z 2 maja 1917 r., w którym czytamy:

Wobec ciągłych nieporozumień co do wzajemnego stosunku Związku Harcerstwa Polskiego i Drużyn Skautowych im. płk. Berka Joselewicza uważamy za wskazane wyjaśnić niniejszym pisemnie te sprawy.

1. Drużyny im. p. B. J. jako zajmujące się agitacją polityczno-narodową do ZHP włączone być nie mogą, gdyż ten ostatni musi pozostać winny zupełnej apolityczności i bezpartyjności.
2. ZHP zachowuje stosunek przyjaźni i życzliwości dla pokrewnej organizacji młodzieży.
3. Ani rozkazów, ani zaleceń drużynom płk. B. J. ZHP wobec tego dawać nie może, ani prawa przyjmować też od nich raportów.
4. Na zapytanie co do odznak harcerskich odpowiadaliśmy już kilkakrotnie, że lilie są odznaką harcerzy w ogóle, a więc noszenie ich przez członków drużyn im. płk. B. J. nie spotyka ze strony ZHP żadnych przeszkód. Co do krzyża z napisem „czuwaj” to stanowi on osobistą odznakę ZHP i wobec tego nikomu nie może być używany ani nikt poza ZHP do noszenia go nie może być upra-

172 BAF GGW, sygn. PH 3011/49, k. 1.

womocniony. Wobec tego uważamy, że używanie naszego krzyża w pieczęci komendy drużyn im. płk. B. J. jest niedopuszczalne.

5. Uważamy, że niniejsze wyjaśnienia przyczynić się powinny do wzajemnego zrozumienia i życzliwości obu Komend¹⁷³.

Niestety, taki stan rzeczy na pewno nie mógł pozytywnie wpływać na młodzież żydowską, z jednej strony odmawiano jej udziału w polskich formacjach, a z drugiej poddawana była atakom żydowskiego skautingu znajdującego się pod wpływem ugrupowań syjonistycznych. Drużyny im. Berka Joselewicza według odezwy z października 1916 r. zostały dedykowane „tym spośród młodzieży pochodzenia żydowskiego, którzy utrzymują kulturę polską i poczuwają się do więzów, łączących ich z tego tytułu z krajem naszym ojczystym”, tworzono właśnie je jako przeciwwagę dla skautingu syjonistycznego, który z kolei był „organizowany i otoczony najczulszą opieką przez nacjonalistów najgorszego i najzjadlejszego typu”¹⁷⁴.

Przytoczone powyżej ustalenia pokazują, że Związek Harcerstwa Polskiego wpisywał się niestety w niechętny stosunek społeczeństwa polskiego wobec żydowskich asymilatorów czy Polaków wyznania mojżeszowego. Jeżeli uświadomimy sobie, że jednym z czołowych ideologów harcerstwa był znany później z antysemitycznych wystąpień działacz endecki ksiądz Kazimierz Lutosławski, a protektorem generał Józef Haller, trudno się dziwić różnym przejawom antysemityzmu w działaniach i postawie polskiego harcerstwa¹⁷⁵.

Odnaleźć jednak można pewne przesłanki na drodze do porozumienia i próby wyjścia poza jednoznacznie zdefiniowany stosunek do organizacji mniejszości narodowych. Na przykład XII Zjazd Walny ZHP, który odbył się w Warszawie

173 AAN, ZHP, t. 23, s. 13.

174 Drozdowski M. M., *Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910–1921). Antologia tekstów historycznych i literackich*, cz. I, Warszawa 1998, s. 175. W Królestwie Polskim drużyny żydowskich skautów syjonistycznych – Ha-Szomer ha-Cair – powstawać zaczęły już na jesieni 1915 r. i według niektórych źródeł na początku października 1918 r. organizacja liczyła około 4 tysięcy „szomrów”. W obliczu odzyskania przez Polskę niepodległości wśród jej działaczy narastała świadomość konieczności zjednoczenia autonomicznych, „zaborowych” oddziałów organizacji w jedną. Na zjeździe zjednoczeniowym w grudniu 1918 w Łodzi utworzono Żydowską Organizację Skautową Ha-Szomer ha-Cair. Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, dz. cyt., s. 258–259.

175 Por. Zieliński K., *Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach Królestwa Polskiego w czasie pierwszej wojny światowej*, rozdział IV, *Przed i po akcie 5 listopada*, 4.2. *Legiony, organizacje niepodległościowe i młodzieżowe*. Lublin 2005, s. 311 oraz M. M. Drozdowski, *Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910–1921). Antologia tekstów historycznych i literackich*, cz. I, Warszawa 1998, s. 77, 85. Informacje o poglądach ks. Lutosławskiego – np. Ajnenkiel A., *Historia Sejmu Polskiego*, t. 2, cz. II, Warszawa 1989, s. 46, 89, 319, 378; Baumol Y., *A Blaze In the Darkening Gloom. The Life of Rav Meir Shapiro*, Jerusalem-New York 1994, s. 149–151. O hallerczykach – np. Szczepański J., *Spółczesność Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa–Pułtusk 2000, s. 249.

w dniach 1–2 kwietnia 1932 r., podkreślając rolę wychowania obywatelskiego jako najistotniejszej treści pracy harcerskiej, opowiedział się za zastąpieniem, zarówno w prawie, jak i przyrzeczeniu, słowa *Ojczyzna* słowem *Polska*. Miało to służyć usankcjonowaniu możliwości należenia do harcerstwa *obywateli polskich narodowości niepolskiej*, czyli stworzeniu warunków do zapewnienia wychowania lojalnych obywateli z młodzieży mniejszości narodowych, stanowiących około 30 proc. ludności Polski międzywojennej¹⁷⁶.

e) HA-SZOMER HA-LEUMI

Ha-Szomer ha-Leumi (hebr., Strażnik Narodowy) to młodzieżowa organizacja syjonistyczna, utworzona na terenie zaboru rosyjskiego, a w okresie międzywojennym związana z ruchem ogólnosyjonistycznym. W 1932 r. połączyła się z organizacją Ha-Noar ha-Iwri z byłego zaboru austriackiego, powstało Zjednoczenie Młodzieży Syjonistycznej „Ha-Noar ha-Cij(j)oni” (Noar-Syjni)¹⁷⁷. Według opinii Natalii Aleksium była to próba stworzenia przeciwwagi dla wpływów lewicowych młodzieżowych organizacji skautowych¹⁷⁸. Należała do światowego ogólnosyjonistycznego ruchu młodzieżowego, na który składały się: Ha-Szomer ha-Leumi i Hercelij(j)a, w dawnym zaborze rosyjskim; oraz Ahawa (hebr., Miłość) i Agudat ha-Noar ha-Iwri „Akiba” w Galicji. W roku 1932 na zjeździe w Bistri doszło do ich połączenia i utworzenia organizacji Noar Syjni. W Ha-Szomer ha-Leumi sprzeciwiano się lansowaniu ideologii socjalistycznej (szczególnie teorii klasowej). W swojej działalności edukacyjnej organizacja opierała się na założeniu, że naród stanowi naturalną, organiczną całość. Ideowo była bliska organizacji Ceirej Syjon¹⁷⁹.

176 Kosmala W., *Zjazdy i zloty harcerskie (oprócz organizacji alternatywnych)*, „Rocznik Historii Harcerstwa” 2010, nr 6, s. 45–46.

177 Zob. omówienie działalności Noar Syjni.

178 Zob. hasło: Ha-Szomer ha-Leumi, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Ha-Szomer_ha-Leumi [dostęp: 03–08–2017].

179 CEIREJ SYJON (hebr. *Ceire(j) Cij(j)on* = Młodzi [Młodzież] Syjonu), właśc. Cijonistiszte Socjalistiszte Partaj „Ceirej Cijon” (jid., Syjonistyczna Partia Socjalistyczna „Młodzież Syjonu”) – organizacja syjonistyczna powstała w 1903–1904 na terenie Kongresówki i Galicji. Funkcjonowała jako autonomiczna frakcja w ramach Światowej Organizacji Syjonistycznej (ŚOS), krytykująca tę organizację za podejmowanie jedynie zabiegów dyplomatycznych. Wskazywano na potrzebę zwrócenia się ku robotnikom żydowskim, ale także uwzględnienia w hasłach ruchu syjonistycznego wezwania do walki o poprawę ich bytu. W Polsce najsilniejsza była na terenie byłego zaboru rosyjskiego, przede wszystkim na Wileńszczyźnie. Należeli do niej głównie robotnicy z niewielkich warsztatów rzemieślniczych oraz pracownicy handlu. Program organizacji został ustalony na światowym zjeździe w Wiedniu w sierpniu 1921. Na konferencji w Warszawie w 1923 podjęto decyzję o połączeniu z PS-P, a powstała w ten sposób organizacja przyjęła nazwę

F) ORGANIZACJA DRUŻYN HARCERSKICH IM. TADEUSZA KOŚCIUSZKI
PRZY STOWARZYSZENIU „HARCERZ POLSKI”

Kolejnym ugrupowaniem, którego celem było „wyrobienie w młodzieży żydowskiej poczucia odpowiedzialności za kraj, w którym żyje – Polskę”¹⁸⁰, była Organizacja Drużyn Harcerskich im. T. Kościuszki przy Stowarzyszeniu „Harcercz Polski”. Nurt asymilatorski miał za zadanie ukształtować społeczeństwo żydowskie w taki sposób, aby poczuło swą przynależność do społeczeństwa polskiego.

Asymilatorzy wywodzili się z kręgów polonizującej się wielkomiejskiej inteligencji żydowskiej. Ich działania nie przyniosły jednak znaczących skutków. Wśród ludności żydowskiej zdobywał coraz większe kręgi zwolenników ruch syjonistyczny w różnych swych odmianach. Asymilatorzy byli traktowani jako występujący przeciw odrębności narodowej i kulturowej Żydów w Polsce. Z drugiej strony część społeczeństwa polskiego niechętnie widziała próby asymilacji Żydów. Ruch asymilatorski był próbą nawiązania kontaktu między dwoma obcymi sobie, a często wrogimi światami. Działalność ta pozostała jednak na marginesie życia politycznego społeczeństwa zamieszkującego ziemię polskie¹⁸¹.

Organizacja „Harcercz Polski”¹⁸² reprezentowała właśnie taką postawę asymilatorską, dążyła do współpracy z polskim harcerstwem w szerokim zakresie, nie tylko do nawiązania stosunków organizacyjnych, ale także ideowych. Trzeba też zaznaczyć, że była związana z ogólnopolską Organizacją Drużyn Skautowych im. płka Berka Joselewicza.

Jako przykład działalności „Harcercza Polskiego” Jurek przytacza historię łódzkiej drużyny młodzieży żydowskiej, uważającej się za przynależną do narodu polskiego, która powstała prawdopodobnie w 1916 r. Została zalegalizowana przez okupacyjne władze niemieckie w dniu 21 listopada 1916 r. Liczyła wtedy około 140 członków, wywodzących się spośród uczniów polskich szkół średnich. W statucie Stowarzyszenia „Harcercz Polski”, które sprawowało „opiekę” nad tą drużyną, nie

Zjednoczonej Żydowskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej „Poalej Syjon” w Polsce (jid. *Farajngite Jidisze Sozialistisze Arbeter Partaj „Poalej Cijon” in Pojln*). Zob. więcej: hasło: Ceirej Syjon, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Ceirej_Syjon [dostęp: 03-08-2017].

180 Jurek K., *Przyczynek do problematyki mniejszości narodowych w ZHP*. „Harcerstwo” 1986, nr 6, s. 34–37.

181 Tamże, s. 34.

182 Autor wyjaśnia, że stosowana w artykule nazwa „Harcercz Polski” jest jedynie skrótem pełnej nazwy tej organizacji. Ponieważ jednak w korespondencji i dokumentach nie używano nazwy w pełnym brzmieniu, tj. Organizacja Drużyn Harcerskich im. T. Kościuszki przy Stowarzyszeniu „Harcercz Polski”, lecz stosowano tylko podany wyżej skrót – taka też nomenklatura została przyjęta przez autora.

było mowy o składzie narodowościowym tej organizacji¹⁸³. Poza tym przybrała imię Tadeusza Kościuszki, który w tym czasie był najbardziej popularnym patronem polskich drużyn harcerskich. Przepuszcza się, że założycielem drużyny był Henryk Berkowicz, występował on bowiem jako komendant przez cały czas istnienia „Harcera Polskiego”.

Dokumenty z tamtych lat pokazują wyraźnie, że problem udziału Żydów w polskim ruchu harcerskim był wielokrotnie poruszany przez władze harcerskie. Po raz pierwszy kwestia ta wypłynęła za sprawą grupy słuchaczy warszawskiej szkoły handlowej w październiku 1915 r. Zwrócili się oni z pytaniem do warszawskiej Naczelnej Komendy Skautowej, czy fakt, że są wyznania mojżeszowego, może być przeszkodą w przyjęciu do polskiej organizacji skautowej¹⁸⁴. Ponownie sprawa ta pojawiła się w listopadzie 1916 r. na zjeździe przedstawicieli czterech organizacji skautowych z terenów Królestwa Kongresowego w Warszawie. Podczas obrad zjazdu Józef Radwański w imieniu Patronatu Łódzkiego Polskiej Organizacji Skautowej przedstawił prośbę wspomnianej wyżej łódzkiej drużyny im. T. Kościuszki o przyjęcie jej w szeregi tworzonego właśnie Związku Harcerstwa Polskiego¹⁸⁵. Wniosku na zjeździe nie rozpatrzono, przekazano go bowiem Naczelnej Komendzie Związku Harcerstwa Polskiego. Kwestia ta pojawiała się tam wielokrotnie, zawsze wywoływała dyskusję i dwa skrajne stanowiska. Jedno z nich, prezentowane przez Konrada Chmielewskiego, z aprobatą odnosiło się do drużyn żydowskich o charakterze asymilatorskim podkreślając ich znaczenie dla sprawy polskiej. Chmielewski argumentował swoje zdanie powołując się na przykłady Żydów pełniących służbę w Legionach Polskich. Odmiennie stanowisko zajmował przewodniczący Naczelnej Komendy ksiądz Jan Mauersberger i Tadeusz Kalusiński, jeden z członków komendy. Obaj byli przeciwni przyjmowaniu Żydów do ZHP ze względu na „...nieszczęsną psychikę, która wnosi do pracy społecznej pesymizm”¹⁸⁶. Wniosek z posiedzenia w dniu 17 września 1916 r. stwierdza, że Żydzi do ZHP nie będą przyjmowani, chyba że jednoznacznie opowiedzą się za przynależnością do narodu polskiego.

Jak czytamy w artykule Jurka, łódzka organizacja „Harczerz Polski” rozwijała się bez przeszkód, utrzymując stosunki z łódzkimi organizacjami harcerskimi: Związkiem Harcerstwa Polskiego i Łódzkim Związkiem Harcerzy Polskich. Być

183 WAPŁ, zespół Prywatne Gimnazjum i Liceum Męskie Zgromadzenia Kupców w Łodzi, t. 2938, k. 2: Pismo założycieli „Harcera Polskiego” do dyrektora Łódzkiej Szkoły Handlowej Zgromadzenia Kupców z dn. 25.01.1917 r.; AAN, ZHP, t. 53: Statut Stowarzyszenia „Harczerz Polski”. Tamże, k. 3–6: Raport komendanta VII Okręgu POS S. Szletyńskiego z dn. 3.11.1916 r.

184 AAN, ZHP, t. 23, k. 1. Pismo „Do Komendy «Skauta» w Warszawie” z dn. 9.10.1915 r.

185 AAN, ZHP, t. 8, k. 276: Wnioski na Zjeździe.

186 AAN, ZHP, t. 6, k. 12–13: Protokół z posiedzenia Naczelnej Komendy ZHP z dn. 17.11.1916 r.

może właśnie dlatego Komenda „Harcerza Polskiego” w czerwcu 1919 r., za pośrednictwem inspektora Okręgu Łódzkiego ZHP Antoniego Olbromskiego, zwróciła się do naczelnych władz harcerskich z prośbą o przyjęcie do ZHP¹⁸⁷. Prośba ta wywołała długotrwałą korespondencję między Naczelnym Inspektoratem Harcerskim a łódzkimi władzami harcerskimi. Olbromski był zdania, że organizacji tej nie należy włączać bezpośrednio do ZHP, lecz jedynie uzależnić ją od władz okręgowych w Łodzi. Stanowisko swoje motywował tym, że choć harcerze z ZHP są nieprzychylni zjednoczeniu, to jednak inicjatywa młodzieży żydowskiej jest cenna, przede wszystkim ze względu na ogólnopaństwowy aspekt tej sprawy¹⁸⁸. Ostatecznie Naczelny Inspektorat Harcerski uznał, że oficjalne kontakty między „Harcerzem Polskim” a łódzkimi harcerzami są dopuszczalne. Historia ta pokazuje dobitnie, że mimo coraz bardziej powszechnego antysemityzmu, współpraca była możliwa, choćby tylko w ograniczonym zakresie. Wzajemne zrozumienie i porozumienie zależało od dobrej woli obu stron.

Sprawa miała ciąg dalszy, gdyż w roku 1921 nowy zwierzchnik łódzkiego ZHP Stefan Szletyński¹⁸⁹ ponownie zwrócił się do władz harcerskich o wyjaśnienie stanowiska wobec „Harcerza Polskiego”, którego komenda kolejny raz prosiła o przyjęcie do ZHP, stwierdzając, że istniejący stan łączności nie satysfakcjonuje tej organizacji¹⁹⁰. Władze naczelne ZHP pismem z dnia 16 września 1921 r. określiły zasady, na których organizacja „Harczerz Polski” mogłaby wejść do Związku Harcerstwa Polskiego. W praktyce jednak stosunki między ZHP a „Harcerzem Polskim” uregulowane zostały podczas rozmów przeprowadzonych dwa lata później, w dniu 29 maja 1923 r., przez komendantów obu łódzkich Chorągwi ZHP, Melanię Zaarównę i Józefa Janiczka z komendantem „Harcerza Polskiego” Henrykiem Berkowiczem. W podpisanym protokole określono zasady współpracy obu organizacji. Władze „Harcerza Polskiego” miały otrzymywać wszelkie pisma i rozkazy wewnętrzne ZHP, a także brać udział w odprawach komendantów hufców łódzkich chorągwi. Wybrani członkowie tej organizacji otrzymali prawo uczestnictwa w chorągwiowych kursach instruktorskich. Komenda „Harcerza Polskiego” zrezygnowała z prawa samodzielnych wystąpień niezgodzonych z komendami chorągwi, zobowiązała się również do stopniowego ujednoczenia systemu pracy i umundurowania.

187 AAN, ZHP, t. 235, k. 1: Pismo „Do Naczelnej Komendy ZHP w Warszawie” z dn. 17.06.1919 r.

188 Tamże, k. 7–8: Pismo „Do Naczelnego Inspektoratu Harcerskiego” z dn. 13.10.1919 r.

189 AAN, ZHP, t. 1260, k. 239, 266–267. Po wyjeździe z Łodzi dotychczasowego komendanta okręgu łódzkiego ZHP Franciszka Smolarka funkcję tę objął Stefan Szletyński. Na pierwszym zjeździe reprezentantów łódzkiego środowiska harcerskiego (16–17.04.1921 r.) został kandydatem na stanowisko komendanta tworzonej Chorągwi Łódzkiej, a w dniu 4.06.1921 r. został nim przez Naczelnictwo ZHP mianowany.

190 Tamże, k. 245–247.

Jej komendant zachował prawo do opiniowania mianowań w drużynach, komendanci chorągwi łódzkich bowiem nie znali dotychczasowych członków „Harcera Polskiego”. W okresie przejściowym specjalni referenci, wyłonieni z obu łódzkich chorągwi ZHP, zostali wyznaczni do bezpośredniego kierowania procesem zjednoczenia. Wszelkie sprawy sporne miały być rozstrzygane przez komendantów obu stron na specjalnie w tym celu zwoływanych spotkaniach¹⁹¹. W ten sposób zakończony został długotrwały proces łączenia organizacji „Harczerz Polski” z ZHP.

6. Inne organizacje młodzieżowe

Wiele organizacji młodzieżowych czerpało w różnym stopniu z wzorów skautingu, odwołując się do metody skautowej i tradycji polskiego harcerstwa¹⁹². Do takich organizacji zaliczyć można: ZJEDNOCZENIE MŁODZIEŻY SYJONISTYCZNEJ „HA-NOAR HA-CIJ(J)ONI”, Ha-Noar ha-Iwri (hebr., Młodzież Hebrajska), Ha-Szomer ha-Dati, Gordonia.

NOAR SYJONI

ZJEDNOCZENIE MŁODZIEŻY SYJONISTYCZNEJ „HA-NOAR HA-CIJ(J)ONI”, (hebr., *Ha-Noar ha-Cij(j)oni* – Młodzież Syjonistyczna) to młodzieżowa organizacja syjonistyczna związana z radykalnym skrzydłem ogólnego syjonizmu (Al ha-Miszmar¹⁹³), odwołująca się do metody skautowej. Powstała w Polsce latem 1932, w wyniku połączenia dwóch organizacji młodzieżowych, związanych z ogólnymi syjonistami – Ha-Szomer ha-Leumi z byłego zaboru rosyjskiego i Ha-Noar ha-Iwri z byłego zaboru austriackiego. Czytamy w opisie Natalii Aleksium, że miała stanowić przeciwwagę dla wpływów lewicowych młodzieżowych organizacji skautowych¹⁹⁴. W 1933 r. podjęto próbę połączenia organizacji Agudat ha-Noar ha-Iwri „Akiba” i Noar Syjoni. Ostateczne zjednoczenie organizacji młodzieżowej: „Akiba”, Noar Syjoni, Ahawa (hebr., Miłość) i Histadrut Akademim Cij(j)onim (hebr. Akademic-

191 AAN, ZHP, t. 481, k. 369–370; Protokół L. 1 z 29.05.1923 r.

192 Niektóre z tych organizacji uważały się za organizacje skautowe, np. Hanoar Hacijoni – Stąd dokonana przez autorów klasyfikacja jest subiektywna i umowna.

193 AL HA-MISZMAR (hebr., Na Straży) – frakcja Organizacji Syjonistycznej w Polsce w okresie międzywojennym, przeciwna utworzeniu i rozszerzeniu Agencji Żydowskiej, po uzyskaniu mandatu w Palestynie przez Wielką Brytanię w 1922. Jako radykalne skrzydło ruchu syjonistycznego zwalczała ustępstwa Agencji Żydowskiej na rzecz żywiołów niesyjonistycznych.

194 Zob. hasło: Noar Syjoni, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Noar-Syjoni> [dostęp: 20-08-2017].

ki Związek Syjonistyczny) proklamowano 10 marca 1935 r. na konferencji w Krakowie. Nad konsolidacją syjonistycznych organizacji młodzieżowych pracowano nadal w drugiej połowie lat trzydziestych. Właściwie wszystkie ugrupowania jednoczył ten sam główny cel: przygotowywanie młodzieży do wyjazdu do Palestyny i zbudowanie tam podwalin państwa żydowskiego. Dla realizacji tego celu należało wykonać dwa podstawowe zadania: posiąść umiejętności rolnicze, a także nauczyć się języka i kultury hebrajskiej. W związku z tym praca na rzecz *hachszary* była niezbędnym warunkiem, który poprzedzał wyjazd do Palestyny. Organizowano także lekcje języka hebrajskiego i pogadanki na temat historii syjonizmu. Urządzano kolonie letnie, kursy instruktorskie dla kierowników kibuców, wydawano też prasę. Prowadzono akcje na rzecz Keren Kaj(j)emet le-Israel oraz Keren ha-Jesod. Podobnie jak w innych organizacjach obowiązywał podział na członków, czyli osoby od 18 roku życia i młodszych uczestników, którzy nie posiadali praw wyborczych. Statystyki podają, że na początku 1934 r. Noar Syjoni skupiał w Polsce 22 tysiące młodzieży zorganizowanej w 320 „gniazdach”, wchodzących w skład ponad 17 okręgów¹⁹⁵. We wspólnej konferencji organizacji młodzieżowych, jaka odbyła się w Warszawie w 1937 roku, uczestniczyli: Noar Syjoni, „Akiba”, Frajhajt, Gordonia, Ha-Szomer ha-Cair, Ha-Szomer ha-Dati (hebr., Pobożny Strażnik) i He-Chaluc ha-Klal-Cij(j)oni (hebr., Pionier Ogólnosyjonistyczny). Postanowiono utworzyć wspólną, ogólnopolską centralę, a następnie zjednoczyć ruch chalucowy w ramach Brit ha-Irgunim ha-Chalucim (hebr., Związek Organizacji Pionierskich). W 1938 r. Noar Syjoni wezwała syjonistyczne organizacje młodzieżowe do zjednoczenia w ramach programu Światowej Organizacji Syjonistycznej¹⁹⁶.

HA-NOAR HA-IWRI

HA-NOAR HA-IWRI (HEBR., MŁODZIEŻ HEBRAJSKA) – organizacja syjonistyczna związana z nurtem ogólnego syjonizmu, która odwoływała się do praktyki skautowej. Powstała w latach dwudziestych na terenie byłego zaboru austriackiego. Jej centrala mieściła się we Lwowie. Szerszą działalność rozwinęła dopiero w la-

195 Zob. hasło: Noar Syjoni, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Noar-Syjoni> [dostęp: 20-08-2017].

196 ŚWIATOWA ORGANIZACJA SYJONISTYCZNA (ang. *The World Zionist Organization*, WZO) – żydowska organizacja, która skupia i koordynuje działalność wszystkich organizacji syjonistycznych na świecie. Została założona 3 września 1897 r. na I Światowym Kongresie Syjonistycznym w Bazylei (Szwajcaria). Głównymi założycielami byli: Theodor Herzl i Max Nordau. Jej celem była organizacja i udzielanie wsparcia żydowskiej akcji osiedleńczej w Palestynie. Podczas I Kongresu Syjonistycznego uchwalono „Program Bazylejski” – obiecano narodowi żydowskiemu utworzenie ojczyzny w Palestynie. Dokonano wyboru flagi i hymnu państwowego przyszłego państwa Izrael.

tach trzydziestych. Podobnie jak w Akiba tu też występował podział na członków i uczestników. Młodzież w wieku 14–15 lat tworzyła grupę uczestników, którzy nie posiadali praw członkowskich, a ich przyjęcie do organizacji było możliwe tylko za zgodą prawnych opiekunów. Członkami pełnoprawnymi zostawały osoby, które ukończyły 18 lat, uzyskiwały wówczas czynne i bierne prawo wyborcze. W organizacji występował podział na gniazda i kilku- lub kilkunastoosobowe grupy. Cel organizacji, analogicznie do wszystkich organizacji syjonistycznych, polegał na przygotowaniu młodzieży do pracy w Palestynie i odrodzeniu języka hebrajskiego. Wspierano akcje Keren Kaj(j)emet le-Israel. Przełom lat dwudziestych i trzydziestych to niekwestionowany rozkwit organizacji. Po połączeniu w roku 1932 ogólnosyjonistycznych organizacji młodzieżowych byłego zaboru rosyjskiego (Ha-Szomer ha-Leumi) i austriackiego Ha-Noar ha-Iwri powstała organizacja Noar Syjoni, tj. Zjednoczenie Młodzieży Syjonistycznej „Ha-Noar ha-Cij(j)oni”.

HA-SZOMER HA-DATI

Ha-Szomer ha-Dati to młodzieżowa organizacja utworzona przez syjonistów-ortodoksów z „Mizrachi”¹⁹⁷. Organizacja przeznaczona była dla młodzieży w wieku 12–13 lat, którzy wychowani w duchu syjonizmu religijnego mieli z czasem zastąpić starszą generację działaczy ruchu. Powstanie Ha-Szomer ha-Dati związane było także z szybką ekspansją ruchu skautowego oraz poszerzeniem tradycyjnych pól aktywności obozów hachszarowych. Ruch „Ha-Szomer ha-Dati” rozpoczął działalność w Polsce w roku 1928. Jego oddziały powstały we wszystkich miastach na terenie całego kraju. Celem organizacji było wychowanie młodzieży żydowskiej w duchu narodowym oraz religijnym, przygotowanie jej do emigracji do Palestyny, gdzie miała nastąpić budowa żydowskiego państwa narodowego rządzonego według zasad religii mojżeszowej. Ha-Szomer ha-Dati organizowała pogadanki i spotkania literackie, kursy języka hebrajskiego, ale także dbała o edukację religijną, opierając ją na tzw. świętych księgach judaizmu: Torze, Tanachu, Talmudzie, Misznie i Gemarze. Jednocześnie jako organizacja skautowa prowadziła zajęcia zgodnie z metodami harcerskimi, członkowie na przykład brali udział w wycieczkach oraz zawodach sportowych¹⁹⁸. We wszelkich działaniach przyświecało im trzynaście przykazań:

197 MIZRACHI – nazwa utworzona od hebrajskich słów *merkaz ruchani* = centrum duchowe; ale też – wschodni); w Polsce również Histadrut „Mizrachi” (hebrajski, Związek Mizrachi, Związek Wschodni); Organizacja Syjonistów-Ortodoksów „Mizrachi” – religijny ruch syjonistyczny, którego cele wyrażało, sformułowane przez Bar Ilana, motto: *Erec Israel le-am Israel al-pi Torat Israel* (hebrajski, Ziemia Izraela dla ludu Izraela, zgodnie z Torą [Prawem] Izraela). Zob. więcej: hasło: Mizrachi, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Mizrachi> [dostęp: 20-08-2017].

198 Na podstawie hasła: Haszomer Hadati, [on-line:]

1. Szomer Dati jest wierny narodowi, religii i ojczyźnie.
2. Szomer Dati wyznacza sobie stały czas na lekturę Tory.
3. Szomer Dati miłuje pracę.
4. Szomer Dati widzi przyszłość narodu żydowskiego w Palestynie.
5. Szomer Dati odnosi się do wszystkich ludzi życzliwie.
6. Szomer Dati jest bratem każdego szomra.
7. Szomer Dati jest posłusznym swym rodzicom i słucha rozkazów swych kierowników.
8. Szomer Dati jest czystym w myśli i w czynie.
9. Szomer Dati mówi zawsze prawdę.
10. Szomer Dati jest przyjacielem przyrody.
11. Szomer Dati jest zawsze żwawy i wesoły.
12. Szomer Dati jest oszczędny, a przytem ofiarny.
13. Szomer Dati dba o swą kulturę ciała¹⁹⁹.

GORDONIA

Gordonia była pionierską organizacją młodzieżową, związaną z partią Hitachdut²⁰⁰. Została założona w Galicji pod koniec 1923 r., w organizacji i formie zewnętrznej odnosząca się do skautingu.

Nawiązywała do idei propagowanych przez Aarona Dawida Gordona, którego etyczna filozofia inspirowana była witalizmem, wiarą w osobiste odkupienie i domniemaniem pozytywnych relacji pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi ludności żydowskiej, samorealizacji i przetrwania narodu. Gordon marzył o odrodzeniu żydowskiej ludności, żyjącej na rewitalizowanym obszarze Izraela,

<http://www.sztetl.org.pl/en/article/gabin/7,organizations-and-associations/29314,haszomer-hadati-w-gabinie/> [dostęp: 20-08-2017].

199 Jednodniówka „Hejd Haszomer Hadati” wydana przez krakowskie gniazdo „Haszomer Hadati”, Kraków 1932, kwiecień – Nissan 5692, s. 2.

200 HITACHDUT (hebr., Związek), właśc. Mifleget ha-Awoda ha-Cij(j)onit „Hitachdut” (hebr.), tj. Syjonistyczna Partia Pracy „Hitachdut” – świecka partia syjonistyczna, dążąca do stworzenia syntezy haseł narodowych i socjalistycznych, opartej na założeniu, że narodowe i społeczne wyzwolenie Żydów powinno dokonać się drogą ewolucyjną, a nie rewolucyjną. Celem partii było zbudowanie w Palestynie żydowskiego społeczeństwa w oparciu o kulturę hebrajską. Natomiast odrodzenie życia narodowego w diasporze miało nastąpić poprzez autonomię narodową, produktywizację ludności i krzewienie kultury hebrajskiej. Jej działalność koncentrowała się na przysposobieniu zawodowym Żydów, przygotowujących się do emigracji do Palestyny. Po II wojnie światowej partia wznowiła legalną działalność pn. „Hitachdut” – Żydowska Syjonistyczno-Socjalistyczna Partia Pracy; liczyła jednak tylko ok. 500 członków (głównie z kręgów inteligentnych). Ostatecznie została zlikwidowana decyzją MAP w grudniu 1949. Zob. więcej: hasło: Hitachdut, [autor hasła: Aleksius N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Hitachdut> [dostęp: 21-08-2017].

połączonej poprzez uczestnictwo w agrarnej pracy ręcznej. W Encyklopedii YIVO czytamy:

Gordonia była antymarksistowskim ruchem socjalistycznym, która w przeciwieństwie do doktryny walki klasowej odrzucała definicje Marksa. W rzeczywistości, filozoficzną figurą organizacji był belgijski krytyk Hendrik de Man, choć fakt ten później został ukryty ze względu na jego pronazistowskie sentymenty. Oddalając teorie struktury klasowej, Gordonia nazywała „produktywnymi ludźmi” wszystkich członków społeczeństwa, którzy potencjalnie mogli współpracować w zadaniach krajowych. Swoją filozofię zdefiniowała jako konstruktywny socjalizm²⁰¹.

Wpływ na Gordonię wywarła także organizacja Ha-Szomer ha-Cair, choć poddawano krytyce jej indywidualistyczne podejście. „Miała stać się ruchem młodzieżowych żydowskich mas”²⁰². Pierwsze stałe grupy formowały się na przełomie 1924 i 1925 r., w tym ostatnim organizowano już konferencje ruchu i wydano pierwsze publikacje. Oficjalna nazwa organizacji, przyjęta na zjeździe w Gdańsku w listopadzie 1928 r. brzmiała: Histadrut ha-Noar ha-Amamit he-Chalucit „Gordonia” (hebr., Ludowy Chalucowy Związek Młodzieży „Gordonia”). Cele ruchu były następujące: „budowa ojczyzny, wychowanie członków w duchu wartości humanistycznych, stworzenie narodu pracującego, renesans kultury hebrajskiej oraz własna praca (hebr. *awoda acmit*)”²⁰³. Trzydzieści zasad określało zachowanie członka organizacji, odnosiło się zarówno do jego życia prywatnego, społecznego, a także wyrażało stosunek do narodu żydowskiego, Palestyny, pracy i socjalizmu. „Podstawowym celem indywidualnym było osobiste spełnienie poprzez aliję i pracę w systemie kolektywnym”²⁰⁴. Gordonia należała do organizacji He-Chaluc, prowadziła ośrodki szkoleniowe, które przygotowywały młodzież do emigracji do Palestyny, wydawała też prasę („W drodze”, „Słowo Młodych”). Od początku na czele organizacji stał Pinchas Lawon²⁰⁵. Pierwsze grupy Gordonii zaczęły osiedlać się w Pa-

201 Por. hasło: Gordonia, [on-line:] <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Gordonia> [dostęp: 21-08-2017].

202 Hasło: Gordonia, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Gordonia> [dostęp: 21-08-2017].

203 Tamże.

204 Tamże.

205 Pinchas Lawon (właśc. Lubianiker) (1904–1976) – założyciel ruchu Gordonia, izraelski działacz lewicowy. Początkowo działał w organizacji Ha-Szomer ha-Cair, ale w latach 20. XX w. został jednym z głównych organizatorów Gordonii w Galicji. W 1929, wraz z pierwszą grupą członków ruchu, wyjechał do Palestyny. Uformował ideologię Gordonii, zwłaszcza program wychowawczy i polityczny. Zaczął działać w partii Histadrut. Był członkiem Knesetu (1949–1961) oraz ministrem rolnictwa (1950–1952) w rządzie Dawida Ben Guriona. W 1952 został ministrem bez teki, a w 1953–1954 ministrem obrony. W 1955 złożył swój urząd po niepowodzeniu wywiadu izraelskiego w Egipcie. Został ponownie wybrany na sekretarza generalnego

lestynie w roku 1929, osiem lat później organizacja zaczęła tam działać jako ruch młodzieżowy. Przed wybuchem II wojny światowej ruch liczył na świecie blisko 40 tys. członków²⁰⁶.

Pozostałe organizacje młodzieżowe, tj. Frajhajt, He-Chaluc ha-Cair (He-Chaluc Pionier), Dror i inne, były organizacjami typu pionierskiego. Ale zaznaczyć należy, że ruch ten miał też swoje korzenie (przynajmniej w formach zewnętrznych) w dynamicznie rozwijającym się w pierwszych dekadach XX wieku ruchu skautowym na świecie.

FRAJHAJT

Frajhajt (jid. Wolność), właściwie Socjalistyczny Związek Żydowskiej Młodzieży Robotniczej „Frajhajt” („Wolność”), to młodzieżowa organizacja blisko związana z PS-P²⁰⁷. Została utworzona 6 lipca 1926 r. z połączenia Żydowskiej Socjalistycznej Młodzieży Robotniczej (jid. *Jidisze Socjalistisze Arbeter Jugnt*) i Związku Młodzieży Syjonistyczno-Socjalistycznej (jid. *Cijonistisz-Socjalistisze Jugnt*). Największą popularność zyskała wśród młodzieży żydowskiej na wschodnich kresach Polski. Już na początku istnienia organizacja liczyła 3 tysiące członków, skupionych w 123 organizacjach lokalnych. Wydawane przez Żydowską Socjalistyczną Młodzież Robotniczą pisma „Arbeter Jugnt” (jid. Młodzież Robotnicza) i „Jugnt-Wort” (jid. Słowo Młodzieży) – dotychczasowy organ Związku Młodzieży Syjonistyczno-Socjalistycznej, zastąpił miesięcznik „Frajhajt”. We wrześniu 1938

Histadrutu, ale w 1961 usunięto go z zajmowanego stanowiska w związku z tzw. sprawą Lawona, która dotyczyła wydania niefortunnego rozkazu wojskowego. Grupa popierająca Lawona stworzyła organizację Min ha-Jesod (hebr., Od podstaw). Ben Gurion sprzeciwił się jednak wszelkim próbom rehabilitacji i Lewon usunął się z życia publicznego. Zob. więcej: hasło: Lawon Pinchas, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Lawon_Pinchas [dostęp: 21-08-2017].

206 Encyklopedia YIVO podaje, że w 1930 r. liczbę młodzieży związanej z Gordonią szacowano na 4000 na terenach dawnego Królestwa Kongresowego, 3000 w Galicji, a około 1500 w Rumunii. Zob. hasło: Gordonia, [on-line:] <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Gordonia> [dostęp: 21-08-2017].

207 PS-P (Poalej Syjon-Prawica) – ŻYDOWSKA SOCJALISTYCZNA PARTIA ROBOTNICZA „POALEJ SYJON” (jid., *Jidisze Socjalistisze Arbeter Partaj „Poalej-Cyjon [Cijen]”*) – robotnicza partia syjonistyczna, o umiarkowanych poglądach socjalistycznych. Powstała w wyniku rozłamu na V konferencji Światowego Związku Poalej Syjon (PS) w Wiedniu (1920). Po III Krajowym Zjeździe PS (1922), prawicowy odłam powołał samodzielną partię PS-P. W 1933 Hitachdut i PS-P w Galicji Wsch. połączyły się, tworząc Zjednoczoną Partię Syjonistyczno-Socjalistyczną „Hitachdut-Poalej Syjon”, występującą pod nazwą Zjednoczona Partia „Hitachdut-Poalej Syjon”. PS-P należała do Światowej Organizacji Syjonistycznej (ŚOS). W 1947 prawe skrzydło PS-P połączyło się z Syjonistyczno-Socjalistyczną Partią Pracy „Hitachdut” w Polsce. W wyniku połączenia powstała Żydowska Syjonistyczno-Socjalistyczna Partia Robotnicza „Poalej Syjon-Hitachdut” w Polsce. Została zlikwidowana decyzją MAP w grudniu 1949. Zob. więcej: hasło: Poalej Syjon-Prawica, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Poalej_Syjon-Prawica [dostęp: 23-08-2017].

doszło do zjednoczenia organizacji He-Chaluc ha-Cair i Frajhajt, powstała wówczas nowa socjalistyczna organizacja młodzieżowa Dror (hebr. Wolność)²⁰⁸.

He-Chaluc ha-Cair

He-Chaluc ha-Cair (hebr. Młody Pionier) to młodzieżowa organizacja syjonistyczna, która powstała w Polsce na przestrzeni lat 1924–1926, w ramach utworzonej wcześniej organizacji He-Chaluc. Pozostawała w bliskich kontaktach z żydowskimi organizacjami młodzieżowymi: Gordonią, Ha-Szomer ha-Cair, Frajhajt. Miała stanowić młodsze zaplecze dla He-Chaluc, ponieważ należała do niej młodzież do 18 roku życia. Zadaniem organizacji była przede wszystkim pomoc w przygotowaniu młodzieży do aliji. Dane statystyczne na rok 1927 wskazują, że w Polsce (bez Galicji) było już około 3 tys. członków He-Chaluc ha-Cair²⁰⁹. W większości była to młodzież robotnicza, bez formalnego wykształcenia. W ramach macierzystej organizacji He-Chaluc stworzono specjalne biuro, które miało zajmować się sprawami młodszej organizacji. Od roku 1925 He-Chaluc ha-Cair była organizacją autonomiczną, wydawała też własny miesięcznik „He-Chaluc ha-Cair – Młody Pionier”.

Statut „He-Chaluc-Pionier” w Polsce, zachowany w lubelskim archiwum²¹⁰, w piśmie Mieczysława Lissowskiego (za Komisarza Rządu m. st. Warszawy) z dn. 23.12.1929 r., informował o celach i sposobach działania organizacji. Oto ten zapis:

I. Nazwa, siedziba i teren działalności.

1. Stowarzyszenie nosi nazwę „Organizacja „Hechaluc-Pionier” w Polsce”.
2. Siedzibą Stowarzyszenia jest m. st. Warszawa. Teren działalności Stowarzyszenia jest Rzeczypospolita Polska (z zachowaniem miejscowych przepisów o Stowarzyszeniach).

II. Cel i sposoby działania.

3. Celem Stowarzyszenia jest zorganizowanie i odpowiednie przygotowanie tak pod względem zawodowym, jak i kulturalnym, tych wszystkich Żydów, którzy postanowili wyemigrować do Palestyny, by tam produkcyjnie pracować.

208 Na podstawie hasła: Frajhajt, [autor hasła: Borzymińska Z.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Frajhajt> [dostęp: 23-08-2017].

209 Zob. hasło: He-Chaluc ha-Cair, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/He-Chaluc_ha-Cair [dostęp: 23-08-2017].

210 Na podstawie przepisów tymczasowych o stowarzyszeniach i związkach z dn. 17.03.1906 r. (Dz Urz. M S Wewn. nr 4, poz. 41 – 1919 r.) oraz zgodnie z rozporządzeniem MSW z dn. 28.08.1926 r. zarządzą ponowny zapis stowarzyszenia pod nazwą „Organizacja „Hachaluc-Pionier” w Polsce” – do rejestru Komisarjatu Rządu pod nr 952.

4. Dla urzeczywistnienia tych celów Stowarzyszenie zachowuje obowiązujące przepisy i prawa:
 - a) otwiera szkoły zawodowe, warsztaty szkolne, kursy doksztalające, fermy i kursy rolnicze, urządza spółdzielnie wytwórcze i t. p. oraz organizuje grupy dla pracy w rolnictwie i różnych gałęziach przemysłu i rzemiosła,
 - b) udziela pomocy, subsydji i bezprocentowej pożyczki swym członkom, kształcącym się zawodowo,
 - c) zakłada Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowe dla swych członków, zgodnie z istniejącymi przepisami,
 - d) organizuje kursy języka hebrajskiego i palestynoznawstwa oraz kursy ogólnokształcące,
 - e) urządza odczyty i wykłady o zadaniach i celach Organizacji na tematy dotyczące Palestyny, również urządza zebrania, konferencje i zjazdy, poświęcone różnym zagadnieniom, jako też wystawy,
 - f) otwiera biblioteki, czytelnie, studia sztuki (dramatyczne, chóry, orkiestry, malarskie i t. p.), grupy sportowe w różnych gałęziach sportu, krajoznawcze i wycieczkowe, oraz kolonje letnie i t. p.,
 - g) tworzy fundusze na cele Organizacji „Hechaluc-Pionier” przez zbieranie składek, ofiar, urządzenie widowisk, odczytów, koncertów, sprzedaż znaczków itp,
 - h) dba o rozwój fizyczny swych członków,
 - b) zajmuje się wydawnictwami periodycznymi i książkowemi,
 - i) komunikuje się we wszystkich sprawach ze stowarzyszeniami o podobnych celach w kraju i za granicą.
5. Stowarzyszenie jest osobą prawną: posiada wszelkie prawa, jak np. kupna lub najmu majątków ruchomych oraz zawierania wszelkiego rodzaju umów i kontraktów, wchodzących w zakres działalności Stowarzyszenia.

III. Członkostwo.

6. Członkiem Stowarzyszenia może być każdy, bez względu na płeć, kto ukończył 21 lat życia.

/.../²¹¹.

O działalności tej organizacji można przeczytać w publikacji zatytułowanej *Zagadnienie przysposobienia emigrantów do Palestyny (z działalności organizacji „Hechaluc-Pionier”, ze specjalnym uwzględnieniem obozów pracy)*, wydanej w Warszawie w 1936 r.

211 APL, zesp. 35/410, sygn. 337, k. nieponumerowane.

Trzydziestoparostronicowa książka zawiera „referat D-ra M. Pekera, wiceprezesa Zarządu Głównego organizacji «He-Chaluc-Pionier», wygłoszony w Komisji Emigracyjnej Instytutu Badań Spraw Narodowościowych w Warszawie”²¹². Wychodząc od ogólnych rozważań dotyczących przygotowania emigrantów wyjeżdżających do różnych krajów, autor zwraca uwagę na dużo bardziej skomplikowaną sytuację osób udających się do Palestyny. Uzasadnia to przede wszystkim trudnościami związanymi ze środowiskiem geograficznym, wielowiekowymi zaniedbaniami w gospodarce, które generują ogromny wysiłek, jaki trzeba wykonać. Peker podsumowuje swoje uwagi w następujący sposób: „Praca ta wymaga nie tylko tężyzny fizycznej, lecz i dużej dozy szczerego idealizmu, hartu i równowagi duchowej”²¹³. Trudności wiążą się też z brakiem przygotowania społeczeństwa żydowskiego do zadań, jakie czekają w Palestynie. W tym właśnie obszarze referent widzi pole do działania, gdyż „tu na pomoc zjawiają się organizacje pionierów czyli chaluców, które za główne zadanie postawiły sobie przygotowanie robotników do tych właśnie gałęzi pracy, w których Żydzi diaspory byli dotychczas najmniej reprezentowani”²¹⁴. Praca polegająca na przygotowaniu zawodowym powinna być prowadzona według następujących zasad:

- a) własna praca wytwórcza bez wyzysku innych;
- b) pogłębienie ideowe i wiedzy chaluców oraz nauczanie języka hebrajskiego;
- c) życie zbiorowe i wspólnota gospodarcza²¹⁵.

Według autora to właśnie He-Chaluc-Pionier ma największe znaczenie dla ruchu emigracyjnego do Palestyny, po pierwsze dlatego, że jest najstarsza spośród innych organizacji, a po drugie, „jest ona i w dobie obecnej najbardziej liczebna, a ze względu na swoje nastawienie ideowe i socjalne, jest szczególnie zainteresowana w odpowiednim przysposobieniu emigrantów dla Palestyny”²¹⁶. Spis pionierów w obozach pracy dokonany 1 sierpnia 1935 r. przez Centralny Wydział Palestyński w Warszawie najlepiej obrazuje stosunek liczbowy członków poszczególnych organizacji. Dane z byłego Królestwa Kongresowego i Kresów Wschodnich (62,64 %), Małopolski Zachodniej (57,81 %) i Wschodniej (43,51 %) pokazują zdecydowaną przewagę liczebną He-Chaluc-Pionier nad innymi organizacjami, zarówno w ilości

212 *Zagadnienie przysposobienia emigrantów do Palestyny (z działalności organizacji „Hechaluc-Pionier”, ze specjalnym uwzględnieniem obozów pracy)*, Warszawa 1936, s. 1.

213 Tamże, s. 4.

214 Tamże, s. 6.

215 Tamże, s. 7.

216 Tamże, s. 8.

zorganizowanych obozów, jak i liczbie członków. W zestawieniu dla całego kraju He-Chaluc-Pionier reprezentuje 11196 członków (dla porównania znajdujących się na drugim miejscu Ogólnych Syjonistów – 2655) w 250 obozach (dla Ogólnych Syjonistów – 99)²¹⁷. Pozostałe organizacje, takie jak: Mizrachi, Rewizjoniści, Aguda, Państwowcy i Związek Kobiet „Wizo” mają zdecydowanie mniejszy udział w tych działaniach. He-Chaluc-Pionier na I Zjeździe Krajowym miał tylko 1100 członków, natomiast pod koniec roku 1935 liczba ta wzrosła do ponad 30000 (dane tylko z Kongresówki i Kresów Wschodnich, bez Małopolski i Śląska). Centralny Komitet, który stał na czele organizacji, pracował w obrębie siedmiu wydziałów: Hachszary (czyli przysposobienia) – odpowiadał za stronę organizacyjną obozów pracy; Aliji (czyli emigracyjny) – kierował emigracją chaluców do Palestyny; Kulturalno-Oświatowy – organizował, instruował i nadzorował pracę kulturalno-oświatową; Lekarski – dbał o stan zdrowia i higieny w obozach pracy; Gospodarczy – organizował pomoc społeczeństwa żydowskiego dla młodzieży chalucowej; Finansowo-Budżetowy – dbał o finanse całej organizacji (także o Fundusz Emigracyjny) i wreszcie Wydział Organizacyjny – zakładał oddziały, dysponował Biurem Instruktorów, instruował i sprawował kontrolę nad działalnością całej organizacji. Aby przybliżyć realia obozu pracy referent podaje jego przykładowy skład osobowy, sporządzony na podstawie spisu z dnia 20 stycznia 1936 r., przeprowadzonego w obozach He-Chaluc-Pionier na terenie byłego zaboru rosyjskiego. Analizie poddano 10 kryteriów: środowisko społeczne, wykształcenie, płeć, wiek, zajęcie przed wstąpieniem do obozu pracy, zajęcia podczas pobytu w obozie, okres pobytu, liczbę członków w obozach, liczebność obozów i budżet obozowy. Przewagę stanowiły dzieci osób zajmujących się handlem (29,2 proc.), absolwenci szkoły powszechnej (78 proc.), chłopcy (64,6 proc.), w wieku od 22 do 23 lat (31,9 proc.). Przed wstąpieniem do obozu pracowało 68,9 proc. młodzieży, w obozach zaś największą część (31 proc.) stanowili pracownicy niewykwalifikowani. 21,8 proc. pionierów pozostawało w obozach od półtora roku do dwóch lat. Liczba członków w obozach pracy systematycznie wzrastała (od 1028 w 1931 r., do 8500 w 1936). W 43,4 proc. obozów liczebność pracujących wynosiła od 30 do 60 osób. Średni zarobek dzienny chaluca wynosił 1 zł 40 gr, a dochód roczny (za 1935 r.) wszystkich kibuców wyniósł 2 065 535 zł. We wnioskach zapisanych przez autora znajdujemy informację, że rażący jest stosunkowo mały odsetek zatrudnionych na roli (7,3 proc.), a przecież rolnictwo stanowi podstawę wszelkiej kolonizacji, także w Palestynie. Dowiadujemy się też, że He-Chaluc-Pionier prowadził dwie farmy rolnicze, w Grochowiu pod Warszawą oraz w Częstochowie. W celu zwiększenia zatrudnienia w rolnictwie

217 Tamże, s. 10.

założono jeszcze około 40 tzw. gospodarstw pomocniczych, które miały „oswoić” młodzież żydowską z prowadzeniem gospodarstw wiejskich a także zaopatrywać obozy pracy w tanie i świeże produkty rolne i mleczarskie. Chaluce po około dwóch (do dwóch i pół) latach pracy kwalifikowani byli do emigracji do Palestyny. Bardzo mocno został wyartykułowany kult pracy, a także jej znaczenie zarówno dla kraju, jak i dla Palestyny. Dzięki działalności He-Chaluc-Pionier tysiące bezrobotnych młodych ludzi znalazło nie tylko zatrudnienie i utrzymanie, ale i cel w życiu. Wychowankowie obozów pracy stali się „pierwszorzędnym materiałem kolonizacyjnym, tworzącym trwały fundament dla budującej się Nowej Żydowskiej Palestyny”²¹⁸. W zakończeniu swojego wywodu Peker wypunktowuje znaczenie organizacji chalucowych, a szczególnie He-Chaluc-Pionier, dla życia społecznego:

- 1) 30 000 młodych ludzi, zrzeszonych w tej organizacji, znalazło dla siebie ideał, który wypełnia szarżę ich codziennego bytu treścią wzniosłą i szlachetną.
- 2) W obozach pracy zatrudnionych jest przez cały rok około 8500 młodych ludzi obojga płci, przeważnie pozbawionych u siebie w domu jakiegokolwiek pracy zarobkowej. Dzięki temu obozy pracy nie tylko przyczyniają się do odpowiedniego zmniejszenia się liczby bezrobotnych Żydów w Polsce, lecz ludzie ci nauce się tam fachu, a co najważniejsze, zaprawiają się do pracy fizycznej oraz zdobywają samodzielną podstawę egzystencji.
- 3) Ponad 26000 członków tej organizacji wyemigrowało dotychczas z Polski do Palestyny, co przyczyniło się do wyemigrowania dalszych blisko 50000 osób spośród bliższych krewnych tych chaluców.
- 4) Dzięki swojej inicjatywie i pracy twórczej w Palestynie, chalucowie otwierają nowe możliwości pracy i zarobkowania, a tym samym dają bodźca do dalszej imigracji.
- 5) Podczas ostatnich rozruchów w Palestynie właśnie chalucowie tworzyli kadry obrońców osiedli żydowskich i w dużym stopniu przyczynili się do obrony kraju²¹⁹.

Ostatnia kwestia, jaką porusza referent, dotyczy materialnego wsparcia ruchu chalucowego ze strony rządu i społeczeństwa, a przedstawione korzyści płynące z działań He-Chaluc-Pionier mają być do tego najlepszą motywacją.

218 Tamże, s. 27.

219 Tamże, s. 30–31.

W interesie społeczeństwa jednak leży, aby działalność tej organizacji nie tylko podtrzymać, lecz dążyć do jej dalszego rozszerzenia i pogłębienia, co da się osiągnąć przede wszystkim przez stałe i planowe materialne poparcie dla jej poczynań²²⁰.

W roku 1938 He-Chaluc ha-Cair połączył się z organizacją młodzieżową Frajhajt, tworząc organizację Dror.

DROR

Dror (hebr. Wolność)²²¹ to socjalistyczna młodzieżowa organizacja, założona w Polsce w 1938 r. Została utworzona z połączenia organizacji He-Chaluc ha-Cair i Frajhajt. Jej powstanie związane było z tendencją do jednoczenia syjonistycznych partii i organizacji młodzieżowych. Przedstawiciele Dror, obok innych syjonistycznych organizacji młodzieżowych (Gordonia i Ha-Szomer ha-Cair), zrzeszeni byli w organizacji He-Chaluc.

HASZACHAR

Ugrupowanie działające przy Organizacji Syjonistów Rewizjonistów (także pod nazwą Związek Syjonistów Aktywistów), nazywane Żydowskim Związkiem Skautowym „Haszachar” [Brith Haszomer, co można tłumaczyć jako „Przedświt” – Przy mierze harcerzy]. Jej głównym zadaniem było szerzenie idei Legionu Żydowskiego wśród młodzieży Palestyny i diaspory. W związku z tym nietrudno się domyślić, że ideowym przywódcą był kapitan Józef Trumpeldor, co z kolei powodowało, że Haszachar bywał mylony czy też utożsamiany z Betarem. Organizacja i dyscyplina w związku ułożona była na wzór wojskowy, wyglądała następująco: hufiec [gdud] składał się z trzech plug, pluga z czterech kwucy, a kwucę tworzyło 15 osób. Osoby funkcyjne w stopniu szeregowych to: kwucowy, starszy kwucowy, zastępca plugowego, sgan i mełamej rosz hasgan. W stopniu oficerskim: dowódca plugi, starszy dowódca plugi, komendant, starszy komendant, wicenaczelnik i naczelnik. W organizacji wprowadzono przymusowe nauczanie języka hebrajskiego kończące się egzaminami. Władzę sprawował Centralny Komitet Wykonawczy złożony z 7 członków (ten sam zarówno w Związku Syjonistów Aktywistów, jak Brit Haszachar). Naczelnym komendantem według danych z 1926 r. był dr L. Suchowczycki²²².

220 Tamże, s. 32.

221 Nazwę Dror nosiło też najstarsze żydowskie towarzystwo gimnastyczne, założone we Lwowie na przełomie XIX i XX w. przez inż. Izydora Zinna, który kierował nim przez 35 lat.

222 APL, zesp. 35/410, sygn. 191, k. 2: *Żydowskie ugrupowania i stronnictwa polityczne w Polsce (I półrocze 1926)*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

W Archiwum Państwowym w Lublinie odnajdujemy dokumenty dotyczące organizacji tego związku: regulamin i rozkazy podpisane przez naczelnego komendanta Haszacharu. Na początek przywołujemy regulamin dla członków związku:

Regulamin dla nowo wstępujących²²³

1. Nowo wstępujący składa deklarację, po przyjęciu tejeż zostaje luźnym członkiem Gdudu „Haszachar”.
2. Nowo wstępujący zostaje jako luźny członek drużyny „Haszachar” przez jeden miesiąc od dnia przyjęcia.
3. Specjalnego przyjęcia się nie ogłasza, lecz po upływie tego terminu automatycznie zostaje jako członek stały.
4. Nieprzyjęcie może być ogłoszone jeszcze przed upływem powyższego terminu.
5. Członek nowo wstępujący jest przyjmowany tylko raz jako szeregowiec bez względu na stopnie jakie posiadał w innych drużynach skautowych.
6. Świadectwo, co do posiadanego stopnia powinien członek złożyć do kancelarii bez dowiadywania się i czekać rozstrzygnięcia jego awansu.
7. Nowo wstępujący nawet w wyższym stopniu awansuje stopniowo i w miarę wykazanych przez niego zdolności.
8. Członek nowo wstępujący jest zobowiązany po przyjęciu go jako członka luźnego, zapoznać się szczegółowo z instrukcjami wydanymi do dnia jego przybycia i nie może pod żadnym pozorem się tłumaczyć niezajomością instrukcji.
9. Sekretarz zapozna każdego członka czy gromadnie, godziny przez niego wyznaczone na tablicy.
10. Przed uchwaleniem jako członka stałego podlega członek luźny przeglądowi dowódcy plugi, do której został przydzielony i ten plugowy ogłasza mu przyjęcie.

W rozkazie nr 1 z dnia 15.06.1925 r. czytamy, że z dniem wydania dokumentu ustala się reformę gniazda. Gniazdo otrzymuje nazwę Gdud. Dowódcą Gdudu jest jednoznacznie komendant. Gdud składa się z trzech plug, dowódcą plugi jest flagowym. Plugą składa się z 4 kwuc. Dowódcą kwucy jest kwucowy, kwuca liczy 15 ludzi. Komendant Gniazda, jednocześnie dowódcą Gdudy zostaje z rozkazu Naczelnego Komitetu Centralnego z dnia mianowany gdudowym (kapitanem)²²⁴.

Kolejny rozkaz nr 2, z adnotacją „poufny”, datowany na dzień 10 maja 1925 r., także podpisany przez naczelnego komendanta dr. L. Suchowczyńskiego, publi-

223 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 204, k. 158.

224 Tamże, k. 159 (pisownia oryginalna – SD).

kuje listę obrazów, które muszą być powieszone w każdym gdudzie „Haszachar”. Są to:

1. Teodor Hercel /po cywilnemu/,
2. Włodzimierz Żabotyński /w umundurowaniu/,
3. Jozef Trumpeldor /w umundurowaniu/,
4. Naczelný Komendant /Dr L. Suchowczycki/ w umundurowaniu.
5. Wieszanie jakichkolwiek innych jest surowo wzbronione²²⁵.

Rozkaz dzienny nr 5 z dnia 12 lipca 1925 r. ustala odznaki dla wszystkich gniazd „Haszachar”.

Odnaki szeregowych:

- 1) Memalej rosz hazgan
- 2) Zgan
- 3) Kwucowy
- 4) Starszy kwucowy
- 5) Zastępca plugowego

Odnaki szeregowych mają być zrobione z materiału koloru granatowego, długość poprzeczna 5 cm szerokości, jeden cal przyszyty na stałej podstawie na twardym płótnie. Odnaki umieszczone być powinny na krawacie 10 centymetrów licząc od początku (od kołnierza).

Odnaki oficerów:

- 1) Dowódca plugi
- 2) Starszy dowódca plugi
- 3) Komendant
- 4) Starszy komendant
- 5) Vice Naczelnik
- 6) Naczelnik

Odnaki oficerów mają być sporządzone z naszywek złotych długości 5 cm, szerokości 1 cala (również na krawacie). Odnaki mogą być wprowadzone z dniem²²⁶.

Rozkaz nr 9 na dzień 15 września 1925 r. dotyczył nauki języka hebrajskiego, czytamy w nim, że:

225 Tamże, k. 160.

226 Tamże, k. 161.

- 1) Z dniem 20 września 1925 r. zostaje wprowadzone przymusowe nauczanie języka hebrajskiego we wszystkich gniazdach „Haszachar”.
- 2) Kursy języka hebrajskiego mają być przy każdej organizacji „Haszachar”.
- 3) Do kierowania kursami i kontrolowania postępu zostają wyznaczone przy każdym gnieździe Komisje Oświatowe.
- 4) Kurs języka hebrajskiego ma trwać 6 miesięcy, w ciągu tego czasu ma członek kompletnie posiadać język hebrajski i umieć swobodnie rozmawiać.
- 5) Termin ten, liczy się od dnia zapisania na kurs.
- 6) Jeżeli członek wskutek wiadomości jakie posiadał uprzednio wcześniej posiadać język hebrajski to ma prawo zwrócić się do Komisji Oświatowej, a ta mu wyznaczy egzamin, nawet przed upływem terminu oznaczonego.
- 7) Komisja Oświatowa ma prawo przedłużyć termin 6-io miesięczny, jeżeli członek pilnie uczęszczał na Kursa i pomimo tego nie podołał.
- 8) Opuszczanie godzin bez przyczyn jest surowo karane.
- 9) Po upływie tego terminu, jeżeli Komisja Oświatowa wykaże niedostateczne wiadomości z języka hebrajskiego, danego członka, zostaje dany członek usunięty z organizacji „Haszachar”²²⁷.

Ostatni z zachowanych w lubelskim archiwum odpisów rozkazów dziennych (nr 10) na dzień 20.09.1925 r. odnosił się do anulowania kar nałożonych na członków „Haszacharu”. Przytaczamy go w całości:

Z dniem dzisiejszym z powodu przyłączenia do Gniazda „Haszachar” wydaję „amnestię” według niej zostają anulowane wszystkie kary nałożone i jeszcze nie odbyte przez członków wszystkich gniazd „Haszachar”. Zostają anulowane czarne listy w obrębie gniazd „Haszachar” z prawem rehabilitowania się poszczególnych członków.

Amnestia dotyczy wszystkich członków i członkinie, które kiedykolwiek należeli do Gniazd Haszachar. Członkowie, którym odbyta kara przeszkadzała do awansu, a na awans zasłużyli mają być mianowani.

Poszczególni Komendanci mają przeczytać ten rozkaz przed frontem oddziału 3 razy i mają przepilnować, aby ten został wykonany.

Naczelnny Komendant /-/ Dr. L. Suchowczycki²²⁸.

227 Tamże, k. 162.

228 Tamże, k. 163.

Dzieje skautingu żydowskiego na Lubelszczyźnie

Spróbujmy spojrzeć na przedstawione informacje o najważniejszych, najprężniej działających i najlepiej udokumentowanych żydowskich organizacjach skautowych na Lubelszczyźnie w kontekście administracyjnego podziału II Rzeczypospolitej. Województwo lubelskie zostało utworzone 14 sierpnia 1919 r. i nie graniczyło wówczas z żadnym państwem ościennym. Obejmowało w przybliżeniu obszar obecnego województwa lubelskiego wraz z powiatami garwolińskim, siedleckim, sokołowskim i węgrowskim (obecnie w woj. mazowieckim), a także okolice Krzeszowa i Zaklikowa (obecnie w woj. podkarpackim). W jego obszarze nie było natomiast południowego pasa Bełżec – Lubycza Królewska – Ulhówek – Chłopiatyn, należał on wówczas do województwa lwowskiego. Głównymi miastami województwa poza Lublinem były Siedlce, Chełm, Zamość, Biała Podlaska, Międzyrzec Podlaski, Łuków i Hrubieszów. W 1939 r. województwo liczyło piętnaście powiatów ziemskich i jeden grodzki. W kolejności alfabetycznej były to powiaty od bialskiego po zamojski.

Informacje dotyczące działalności żydowskich organizacji skautowych w poszczególnych miejscowościach województwa lubelskiego opierają się przede wszystkim na dostępnych dokumentach archiwalnych, a te są najczęściej bardzo fragmentaryczne, niepełne i zdawkowe. Nie mogą zatem stanowić podstawy prowadzenia historycznej narracji, są natomiast próbą odkrywania jej pojedynczych elementów i upamiętniania bohaterów tamtych czasów. Tłem niech będą informacje zaczerpnięte z *Informatora Powszechnego Rzeczypospolitej Polskiej z kalendarzem Policji Państwowej na rok 1922*²²⁹. Na dwudziestu dwu stronach (s. 351–373) odnajdujemy opis statystyczny województwa lubelskiego, z informacjami dotyczącymi najważniejszych miast regionu i powiatów w układzie alfabetycznym. Na początku – stolica województwa – Lublin. Według ostatniego spisu mieszkańców miasto liczyło 96 459 mieszkańców, w tym 60 178 osób narodowości polskiej. Z kolejnego zapisu

229 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej z kalendarzem Policji Państwowej na rok 1922* (tłoczono w Warszawie w drukarni Policji Państwowej).

dowiadujemy się, że „z 45 000 Żydów – 34 000 przyznały się do narodowości żydowskiej”²³⁰. Po krótkiej nocie na temat historii Lublina następują informacje dotyczące Urzędu Województwa, jego wydziałów, instytucji społecznych, szkolnictwa i sądów. Tę część informatora kończy zapis, że powiat lubelski na obszarze 1 845,84 km² zamieszkuje 175 000 ludności, w tym 7 proc. Żydów, i 0,5 proc. baptystów i obejmuje szesnaście gmin wiejskich²³¹.

230 Tamże, s. 351.

231 Tamże, s. 356.

1. Organizacje w Lublinie

Przed wybuchem I wojny światowej, a więc po zaledwie rocznym okresie działalności na terenie zaboru rosyjskiego, HA-SZOMER HA-CAIR liczył już 760 członków²³². Ten niewątpliwy sukces, wyrażający się tak szybkim rozwojem drużyn szomrowych, przyczynił się do powstania skautingu na terenie Królestwa Polskiego. Niestety, próby zakładania drużyn wywołały represje ze strony władz carskich. Sytuacja zmieniła się w 1915 r., wtedy bowiem Rosjanie ustąpili pod naporem wojsk państw centralnych. W Królestwie Polskim, podzielonym na strefę austro-węgierską i niemiecką, od późnej jesieni roku 1915 zaczęły powstawać pierwsze drużyny Ha-Szomer ha-Cair²³³. Choć nowi okupanci nie wyrazili oficjalnej zgody na ich organizowanie, to jednak działalność była tolerowana. W ciągu roku następnego nastąpił szybki rozwój skautingu na terenie obu stref okupacyjnych. Robert Kuwałek tak opisuje ówczesną sytuację w Lublinie:

Od 1917 r., obok politycznej organizacji, reprezentującej mieszczański, bardziej prawicowy kierunek ruchu syjonistycznego, w Lublinie zaczęły rozwijać się również organizacje młodzieżowe, głównie harcerskie, pozostające pod wpływem działaczy syjonistycznych. Skauci żydowscy – szomrowie, zorganizowani już w okresie I wojny światowej, wzięli udział w uroczystych obchodach 13. rocznicy śmierci twórcy syjonizmu, dr. Teodora Herzla²³⁴.

Jan Lewandowski wyjaśnia, że już sam fakt istnienia syjonistycznego skautingu w Lublinie powodował ataki asymilatorów lubelskich, którzy nie mogli pogodzić się z utratą wpływów (zresztą nigdy nazbyt silnych) wśród społeczności żydowskiej w mieście²³⁵. Na łamach „Myśli Żydowskiej”²³⁶, tygodnika wychodzącego

232 Cukierman M., *Na froncie młodzieży (Szlakiem dwudziestu lat)*, Lwów 1934, s. 37.

233 AAN, ZHP, sygn. 23, k. 6.

234 Kuwałek R., *Organizacja Ogólnych Syjonistów w Lublinie w latach 1918–1939*, [w:] *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, red. Radzik T., Lublin 1995, s. 311.

235 Zob. Lewandowski J., *Społeczność żydowska Lublina w czasie I wojny światowej*, [w:] *Żydzi w Lublinie...*, dz. cyt., s. 135.

236 „Myśl Żydowska” – tygodnik polityczny, społeczny i literacki w języku polskim ukazujący się w Lublinie w l. 1916–1918. Pierwszy numer pisma wyszedł 7.03.1916. Pismo o formacie 30 na 70 cm liczyło cztery strony w dni powszednie i osiem w piątek przed szabatem. Podtytuł „Tygodnik społeczny” definiował zakres tematyczny pisma, które drukowane było w drukarni Franciszka Pietrzykowskiego. Redakcja i siedziba administracji tygodnika znajdowały się przy ul. Radziwiłłowskiej 3. Kolportażu podjęły się lubelskie księgarnie W. F. Forema, Zyngierowej i Szaji Nissenbauma. W latach 1916–1918 wyszło łącznie 88 numerów. Do 28.09.1917 tygodnik ukazywał się pod redakcją Ludwika Rechtszafta, później redaktorem naczelnym został Izaak Kerszman, który pełnił tę funkcję do maja 1918, wówczas bowiem pismo

w latach 1916–1918, toczyła się dyskusja o nacjonalizmie żydowskim. Michał Wadyas (pseud. Mikołaj Schonbrunn), oskarżał działaczy partii syjonistycznych o wykorzystywanie żydowskiego skautingu dla własnych celów i o propagowanie wśród młodzieży militarizmu. Jego polemista, niepodpisany działacz skautingu wyjaśniał z kolei, że także polskie harcerstwo ma charakter polityczny i paramilitarny²³⁷.

Przy lubelskiej Organizacji Ogólnych Syjonistów powstały dwie niezależne od siebie organizacje skautowskie. Była to Ha-Szomer ha-Cair, która od połowy lat dwudziestych zaczęła ulegać wpływowi lewicowym, przede wszystkim Poalej Syjon-Prawicy, oraz Herzlija, która przez cały czas pozostawała pod wpływem ogólnych syjonistów. Nie ulega wątpliwości, że Ha-Szomer ha-Cair była najstarszą i najbardziej liczną organizacją skautową w Lublinie, w 1926 r. bowiem składała się z czterech drużyn i liczyła w sumie 150 członków. Oba ugrupowania prowadziły działalność oświatową, która polegała przede wszystkim na organizowaniu zajęć z historii Żydów, geografii Palestyny a także na nauce języka hebrajskiego. Liderem Ha-Szomer ha-Cair w Lublinie był Motel Lewin²³⁸. Popularność idei syjonizmu w latach dwudziestych wiązała się z aktywną działalnością Organizacji Ogólnych Syjonistów i emigracją młodzieży żydowskiej do Palestyny. Niestety, w konsekwencji niespodziewanego zakończenia się czwartej aliji²³⁹, którą spowodowało zamknięcie przez Brytyjczyków wjazdu do Palestyny, wielu niedoszłych imigrantów wróciło do Polski. Organizacja Syjonistyczna zaczęła tracić na popularności, kryzys pogłębił się rozłamem ze strony radykalnych syjonistów-rewizjonistów. Od roku 1926 można zaobserwować odpływ młodzieży do powstającej w Lublinie Organizacji Syjonistów-Rewizjonistów i radykalnej Poalej Syjon-Prawicy. O wzmożonej aktywności lubelskich rewizjonistów tak pisał Kuwałek:

W Lublinie powstały wtedy paramilitarne drużyny skautów żydowskich, pozostające pod wpływem syjonistów-rewizjonistów, w których większość stanowiła młodzież, wywodząca się z szeregow mieszczkańskich syjonistów. Rewizjoniści całkowicie podporządkowali sobie wtedy organizację He-Chaluc Pionier. Ich wpływom ulegała także młodzież ucząca się w Gimnazjum Humanistycznym, mieszczącym się wówczas jeszcze przy ul. Staszica 22. Jednym z liderów rewizjonistów w Lublinie, określano go nawet mianem „podpory moralnej organizacji”, był nawet

upadło na skutek kłopotów finansowych. Ostatni numer ukazał się 6.04.1918.

237 Zob. „Mysł Żydowska” 1917 maj–lipiec.

238 APL, UWL WSP, sygn. 455, s. 279.

239 Czwarta Alija – masowa imigracja Żydów pobudzonych ideami syjonizmu do Palestyny, która trwała w latach 1924–1931. Szacuje się, że w tym okresie osiedliło się w Palestynie około 80 000 Żydów pochodzących z Europy Wschodniej – w większości z Rosji, Polski (prawie 62 tys.), Rumunii i Litwy.

dyrektor tej szkoły, Samuel Dawid Rotberger. Przy partii tej powstały już w 1926 r. silne organizacje młodzieżowe: Związek Młodzieży Syjonistycznej „Massada” oraz harcerska organizacja Brith Trumpeldor – Związek Harcerzy im. Józefa Trumpeldora, którego członków nazywano także bejtarówcami. W Lublinie ta organizacja harcerska liczyła w 1929 r. już 120 członków²⁴⁰.

Kuwałek w przypisie do tego fragmentu dodaje, że w tym okresie bardzo szybko rozwijała się Organizacja Syjonistów-Rewizjonistów, co z kolei miało niekorzystny wpływ na Organizację Ogólnych Syjonistów. Już w 1930 r. BETAR liczył w Lublinie około 300 członków i tendencja była wzrostowa, a ostateczne usamodzielnienie się rewizjonistów w Lublinie nastąpiło dwa lata później. Byli oni zafascynowani ideą i legendą polskiej walki niepodległościowej, a szczególnie tradycją Legionów Józefa Piłsudskiego. Stąd też na pewno wywodzi się ustanowienie jako drugiego hymnu organizacji „Marszu I Brygady”, oprócz syjonistycznego hymnu „Hatikwa” (hebr., „Nadzieja”). Betar swoim członkom rekomendował używanie na co dzień tylko języka polskiego, a na spotkaniach organizacyjnych polskiego albo hebrajskiego. Obowiązywała też bezwzględna lojalność w stosunku do państwa polskiego. Ideologia rewizjonistów wyraźnie nawiązywała do populistycznych i nacjonalistycznych haseł włoskich faszystów, o czym pisaliśmy już wcześniej, dlatego też nazywano ich również faszystami żydowskimi, także z powodu stroju – brązowych koszul, które nosili. Najbardziej istotny był przede wszystkim aspekt narodowościowy i hasło walki zbrojnej o utworzenie państwa żydowskiego w Palestynie.

Właściwie wszystkie organizacje młodzieżowe, powstające w tamtym czasie, stawiały sobie za cel przygotowanie młodzieży żydowskiej do przyszłej pracy w Palestynie. Nie inaczej do sprawy kształtowania ideowych postaw podchodził socjalistyczny nurt syjonistyczny. Utworzona przez Żydowską Socjalistyczną Partię Robotniczą Robotnicy Syjonu (Poalej Syjon-Prawica) organizacja HE-CHALUC (PIONIER) powstała w Lublinie na początku lat dwudziestych, a pierwsze informacje o jej aktywności pochodzą z roku 1925. Siedziba He-Chaluc mieściła się przy ulicy Zamojskiej 20, od 1933 r. przy Grodzkiej 28. Prezesem organizacji był Lejba Szper²⁴¹. W artykule Emila Horocha czytamy:

Znikome wpływy, według władz państwowych, Poalej Syjon Prawica miała w kolejnej organizacji młodzieżowej Ha-Szomer ha-Cair (Młody Strażnik). Była to

240 Kuwałek R., *Organizacja Ogólnych Syjonistów w Lublinie w latach 1918–1939*, dz. cyt., s. 319.

241 Zob. Horoch E., *Żydowska Socjalistyczna Partia Robotnicza Robotnicy Syjonu (Poalej Syjon-Prawica) w Lublinie w latach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Żydzi w Lublinie...*, dz. cyt., s. 343.

organizacja skautów żydowskich, która stawiała sobie za cel wychowanie młodzieży na ludzi zdrowych fizycznie i moralnie, znających język hebrajski i polski, literaturę hebrajską i polską oraz mającej zamiłowanie do pracy fizycznej. Pierwsze wzmianki o działalności skautów żydowskich w Lublinie pochodzą z 1927 r. Ich siedziba mieściła się przy ul. Początkowskiej 22, a następnie przy ul. Zamojskiej 20²⁴².

Trzeba podkreślić, zwłaszcza w kontekście tak bardzo zróżnicowanego obrazu organizacji młodzieżowych i partii politycznych, że rywalizacja ugrupowań ulegała „zawieszeniu” na czas obchodów ważnych syjonistycznych świąt, na przykład z okazji rocznicy śmierci Teodora Herzla. Nabożeństwo odprawiane w synagodze Maharszala²⁴³ przy ulicy Jatecznej 5 gromadziło tysiące osób.

[...] następnie poszczególne organizacje (ogólni syjoniści, rewizjoniści, członkowie Mizrachi – religijni syjoniści oraz Poalej Syjon-Prawica, a także harcerze z Ha-Szomer ha-Cair, Brith Trumpeldor oraz Herzlij) pod swoimi sztandarami przechodziły zwartym pochodem przez dzielnicę żydowską do kina „Corso” lub „Panteon”, gdzie organizowano uroczystą akademię²⁴⁴.

W tym miejscu warto też wspomnieć o współpracy między Polakami i Żydami w ramach organizacji harcerskich, dotyczyło to szczególnie tych, którzy byli spolonizowani lub określano ich mianem asymilantów²⁴⁵. Nie zawsze ta współpraca

242 Tamże, s. 344.

243 Synagoga Maharszala w Lublinie, zwana też Wielką Synagogą. 23.08.1567 – król Zygmunt August wydał przywilej pozwalający na jej budowę. Ta największa żydowska budowla Lublina mieściła się u podnóża zamku, w miejscu, gdzie obecnie przebiega aleja Tysiąclecia. Najważniejsze daty z jej historii: 1655–1660 – odbudowa po pożarze w wyniku najazdu kozackiego; 1854 – zawalenie się stropów; 1855–1862 – budowa drugiej synagogi murowanej (po zawaleniu pierwszej); 1939–1942 – schronisko dla uchodźców i wysiedleńców; 1942 – zniszczenie bożnicy przez Niemców. Zob. więcej: Bałaban M., *Bożnice obronne na Kresach dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Studia historyczne*, Warszawa 1927; Bałaban M., *Żydowskie miasto w Lublinie*, Lublin 1991; Bergman E., Jagielski J., *Zachowane synagogi i domy modlitwy w Polsce. Katalog*, Warszawa 1996; Chabros D., *Synagogi Maharszala i Maharama w Lublinie*, Lublin 2005; Davidowicz D., *Synagoga im. Maharszala* (jęz. heb.), [w:] *The Encyclopaedia of the Jewish Diaspora. Lublin Volume*, Eds. Blumenthal N. and Korzen M., Jerusaleń 1957; Kubiak A., *Zabytkowa architektura żydowska w Polsce*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” nr 2–3, 1953, s. 122–170; Kuwałek R., Wysok W., *Lublin. Jerozolima Królestwa Polskiego*, Lublin 2001; *Ścieżki pamięci. Żydowskie miasto w Lublinie – losy, miejsca, historia*, red. Bojarski J. J., Lublin 2001; Piechotkowie K. i M., *Bramy nieba. Bożnice murowane na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999.

244 APL, UWL WSP, sygn. 165, s. 115; SPL, sygn. 95, s. 281.

245 Sprawa asymilacji Żydów jest dość skomplikowana, gdyż w wielu przypadkach trudno jest mówić o pełnym wymiarze tego procesu. Asymilacja bowiem, wg Todda Endelmana, pojęciowo obejmuje cztery analitycznie odrębne przemiany (i często jest mylnie z nimi utożsamiana), jakie zachodziły w zachowaniu

przebiegała wzorowo, niemniej jednak postęp był zauważalny. Jan Lewandowski opisuje przykład Loli Worman, która była jedną z pierwszych lubelskich skautek, pełniła też funkcję zastępowej w konspiracyjnej I Lubelskiej Żeńskiej Drużynie Skautowej im. Emilii Plater²⁴⁶ w Żeńskiej Szkole Handlowej Władysława Kunickiego²⁴⁷. W opracowaniu dotyczącym historii tej drużyny czytamy we wspomnieniach Mirosławy Kuncewicz-Mazurkowej („Miry”)²⁴⁸, że „Lola Worman była Żydówką, pracowała dobrze, wierzyliśmy w jej asymilację, zraniła nasze zaufanie boleśnie, gdy przy braniu matury oświadczyła, że nic z nami odtąd nie ma wspólnego, bo jest Żydówką”²⁴⁹. Młodzież żydowska z inteligenckich domów zasymilowanych czy spolonizowanych, garnęła się do polskiego harcerstwa. Żydzi należeli także do konspiracyjnych drużyn skautowych, nie było ich jednak wielu, bo Żydów z zasady nie przyjmowano do znajdującego się pod wpływami endecji Związku Harcerstwa Polskiego.

W zorganizowanej w 1925 r. Prywatnej Siedmioklasowej Koedukacyjnej Szkole Powszechnej Bronisławy Trachterówny, do której uczęszczały dzieci z zamożnych żydowskich rodzin, nacisk kładziono na nauczanie języków obcych, wprowadzając do programu od I klasy język niemiecki i francuski. Aby móc w pełni realizować postawione zadania zmieniono charakter szkoły na półinternatową, a dzieci po zajęciach odrabiały lekcje pod kierunkiem nauczycieli. Funkcjonowała świetlica, w której rozwijano czytelnictwo, organizowano gry towarzyskie. Taki sposób prowadzenia edukacji sprzyjał także rozwojowi innych aktywności. W szkole

i statusie Żydów XIX i XX wieku: akulturację (przyjęcie kulturowych i społecznych zwyczajów dominującej grupy nie-Żydów), integrację (wejście Żydów do nieżydowskich kręgów społecznych i sfer działalności), emancypację (otrzymanie praw i przywilejów, jakie posiadali obywatele/poddani z podobnej socjoekonomicznie warstwy) i sekularyzację (odrzućenie religijnych wierzeń oraz obowiązków i praktyk z nich wypływających). Zob. Endelman T. M., *Assimilation*, [w:] *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, red. Hundert G., Yale 2008, s. 81–87. Por. Jagodzińska A., *Pomiędzy. Akulturacja Żydów Warszawy w drugiej połowie XIX wieku*, Wrocław 2008, s. 11.

246 I Lubelska Żeńska Drużyna Skautowa im. Emilii Plater – od końca 1916 pod nazwą I Żeńska Drużyna Harcerska im. Emilii Plater.

247 Lewandowski J., *Ludność żydowska na Lubelszczyźnie w latach I wojny światowej*, [w:] *Z dziejów społeczności żydowskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, red. Doroszewski J., Radzik T., Lublin 1992, s. 32.

248 Mirosława Anna Kuncewicz-Mazurkowa (1896–1982) – dr medycyny, działaczka niepodległościowa. Założycielka żeńskiego skautingu w Lublinie. Założycielka i drużynowa I ŻDS im. E. Plater przy Szkole Handlowej W. Kunickiego (1911–1912), pierwsza drużynowa II LDH im. T. Kościuszki przy Gimnazjum Filologicznym H. Czarnieckiej w Lublinie (1912–1914), drużynowa III DH im. Królowej Jadwigi przy Gimnazjum W. Arciszowej (1917), komendantka I Obwodu XII b. Okręgu ZHP (1917–1918). Odnaczona Krzyżem Niepodległości. Zob. Dąbrowski S., Tryczyński S., *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa 1911–2001*, Lublin 2001, s. 104.

249 Kuncewicz-Mazurkowa M. „Mira”, *Swojej drużynie w 25-lecie jej istnienia*, [w:] *Przyczynki do historii I-jej Żeńskiej Drużyny Harcerskiej im. Emilii Plater w Lublinie: Rok 1911–1937*, Lublin 1937, s. 14.

prężnie działało harcerstwo²⁵⁰. Zygmunt Mańkowski charakteryzując życie społeczno-kulturalne Żydów lubelskich w przededniu II wojny światowej wymienia organizacje, które oddziaływały na jakość życia społeczności żydowskiej. Z jednej strony podkreśla inicjatywę powołania Żydowskiego Towarzystwa „Kultura i Wiedza”, którego zadaniem było krzewienie wiedzy wśród żydowskich robotników. Z drugiej strony wskazuje na znaczenie działalności Żydowskiego Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego „Tarbut”. Na odbywającą się w 1935 r. V ogólnokrajową konferencję tego towarzystwa z Lublina delegowano trzech delegatów, „z ramienia Ha-Szomer ha-Cair, jednego «rewizjonistę» i jednego «syjonistę»”²⁵¹. Wreszcie w 1936 r. powstał w Lublinie Oddział Stowarzyszenia „Kultur-Liga”, który np. prowadził kursy esperanto, organizował poranki muzyczno-wokalne, odczyty itp. Od 1932 r. działało w Lublinie także Towarzystwo Kulturalno-Oświatowe „Freiheit”. Mańkowski wskazuje w swojej pracy także na przejawy życia społeczno-politycznego. Wymieniając różne stowarzyszenia i organizacje, do najbardziej znaczących zalicza ZRZESZENIE ŻYDOWSKICH HARCERZY IM. JOSEFA TRUMPELDORA (BETAR), które 26 marca 1933 r. zorganizowało wiec z udziałem 300 osób, na którym „po przemówieniu Lazara Nisenbauma, Zylberga i Heszela Szapiro przyjęto rezolucję, uchwalając bojkot towarów niemieckich i wzywając do tego Żydów na całym świecie”²⁵². W tym samym roku, 23 kwietnia, odbył się w Lublinie przy ul. Szewskiej zjazd okręgowy tej organizacji, w którym wzięło udział 53 delegatów z 32 gniazd Betaru oraz sam komendant naczelny tej organizacji, Aron Propes²⁵³. Organizacja działała na rzecz Keren Tel-Haj²⁵⁴.

Informacje o działających w Lublinie organizacjach znajdujemy także we wspomnieniach osób, tzw. świadków historii. Symcha Wąjs²⁵⁵ we wstępie do swej książki wyjaśnia, że przekazuje do rąk czytelnika pracę, która „nie jest ani dziełem

250 Zob. *Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce*, t. 1, Warszawa 1938, s. 529.

251 Mańkowski Z., *Życie społeczno-kulturalne Żydów w Lublinie w przededniu II wojny światowej*, [w:] *Z dziejów społeczności żydowskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, dz. cyt., s. 125.

252 Tamże, s. 129.

253 Tamże, s. 130.

254 KEREN TEL-HAJ (Fundusz Odbudowy Palestyny) – założony w 1920 w Londynie przez Światową Organizację Syjonistyczną, powołany został w celu zbierania środków finansowych na planową emigrację Żydów do Palestyny. Keren Tel-Haj działał w Polsce w l. 1922–1939. Zebrane pieniądze przeznaczone były na pomoc imigrantom, na rozwój szkolnictwa, kultury, służby zdrowia, opieki społecznej i młodzieżowych organizacji paramilitarnych. Zob. Pater D., *Żydowski Akademicki Ruch Korporacyjny w Polsce w latach 1898–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2003 (XXXIV), nr 3, s. 6.

255 Symcha Wąjs (1911–1999) – lekarz stomatolog, pracownik naukowy, działacz społeczny, członek zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie, przewodniczący Kongregacji Domów Modlitwy w Polsce, opiekun żydowskiego domu starców, pierwszy prezes Fundacji Cmentarza Żydowskiego w Warszawie „Gęsia”, działacz na rzecz upamiętnienia historii Żydów w Lublinie.

naukowym, ani historycznym. Jest natomiast dość dokładną informacją, obejmującą ważniejsze wydarzenia związane z życiem, działalnością i tragedią Żydów Lublina na przestrzeni wieków²⁵⁶. Wśród zgromadzonych faktów, tworzących dzieje społeczności żydowskiej w Lublinie, znajdujemy informacje dotyczące organizacji działających na terenie miasta na początku XX wieku, także tych, które miały największy wpływ na żydowski skauting.

Poważną rolę w życiu społeczno-politycznym i kulturalno-oświatowym Żydów Lublina odegrał ruch syjonistyczny, poczynając od organizacji skrajnie prawicowych – rewizjonistycznych o charakterze paramilitarnym, tzw. Beitar z Żabotyńskim na czele, do lewicowych, jak np. żydowska partia pracy Poalej Syjon-Lewica. Towarzystw i organizacji zbliżonych do haseł syjonistycznych było w Lublinie wiele. Ich głównym celem było stworzenie państwa żydowskiego na terytorium Palestyny, gdzie w starożytności istniało państwo Izrael. Dla przykładu wymienić można: Mizrachi, Haszomer Hacair, Haszomer Haleumi, Hanoar Hasyjon, Brit Trumpeldor oraz Chałuc, przygotowujący młodzież do uprawy roli. Oprócz pracy politycznej syjoniści walczyli też o interesy społeczności żydowskiej; stąd widujemy ich w gminach żydowskich, radach miejskich i organizacjach związkowych²⁵⁷.

Zachowane dokumenty archiwalne przynoszą mnóstwo informacji na temat życia społeczno-politycznego mniejszości żydowskiej, funkcjonowania partii i stowarzyszeń oraz umocowanych przy nich organizacji młodzieżowych. Takimi cennymi źródłami wiedzy na ten temat są tajne miesięczne sprawozdania sytuacyjne z ruchu społeczno-politycznego polskiego i mniejszości narodowych przygotowane dla Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie. Na przykład w piśmie z 5.09.1931 r. w części II dotyczącej mniejszości narodowych w charakterystyce sytuacji ogólnej życia społecznego Żydów podkreślono, że na plan pierwszy wysuwał się ruch syjonistyczny²⁵⁸. Działalność lubelskich syjonistów koncentrowała się na organizacji we wszystkich niemal miejscowościach województwa akademii, uroczystości i odczytów poświęconych rocznicy walk żydowsko-arabskich w Palestynie. Poza tym omawiano znaczenie i wyniki ostatniego kongresu syjonistycznego w Bazylei. W te działania włączały się aktywnie organizacje i zrzeszenia społeczne podległe wpływom syjonistycznym jak Zrzeszenie Harcerzy Żydowskich im. Trumpeldora, Hachaluc Pionier i inne.

256 Wajs K., Wajs S., *Fakty i wydarzenia z życia lubelskich Żydów*, Lublin 1997, s. 5.

257 Tamże, s. 51.

258 APL, zesp. 35/410, sygn. 123, k. 65/107, k.72/114, s. 7/II.

Informator zwrócił także uwagę na tarcia, a nawet „pewnego rodzaju rozłam” w lubelskiej organizacji Ha-Szomer ha-Cair na tle ideowym. Nie ma wątpliwości, że sytuację tę spowodowali członkowie politycznie zależni od komunizującej Poalej Syjon-Lewicy. Pytanie o to, czy rozłam ten będzie się pogłębiać i czy grupa, która dziś w Lublinie znalazła się poza organizacją Ha-Szomer ha-Cair znajdzie się w szeregach KPP, pozostało bez odpowiedzi...²⁵⁹.

A) HA-SZOMER HA-CAIR

Pierwsza drużyna Ha-Szomer ha-Cair powstała w Lublinie w 1916 r. Adam Winiarz podaje dwie przyczyny, które sprzyjały szybkiemu rozwojowi szeregów skautów.

Z jednej strony spora baza rekrutacyjna, gdyż w Lublinie zamieszkiwała liczna społeczność żydowska, zaś z drugiej strony to, że wraz z wojskiem i administracją austriacką przybyli tu z Galicji aktywiści i sympatycy Haszomer Hacair. W Lublinie znajdowała się bowiem siedziba austriackiego wojskowego generał-gubernatorstwa, początkowo na czele z gen. Erichem Dillerem, a następnie gen. Karlem Kukiem²⁶⁰.

Warto dodać, że Lublin był miastem dogodnym dla rozwoju Ha-Szomer ha-Cair także ze względu na to, iż okupacja austro-węgierska była stosunkowo liberalna i tolerancyjna w kwestii powoływania nowych organizacji.

Już w 1917 r. lubelska organizacja wysłała delegatów na Zjazd Szomrów w Częstochowie, a idee ruchu skautowego propagowała w periodyku „Haszomer”, dodatku do wiedeńskiego pisma „Morja” oraz przy wsparciu łódzkiego „Haszachar”²⁶¹. Rozwój ośrodka lubelskiego był więc znaczący, ale niestety, trudno jest określić liczebność drużyn. Cytowany już Wichniarz proponuje, żeby w tym wypadku posłużyć się danymi dotyczącymi całego Królestwa Polskiego. 9.10.1918 r., na posiedzeniu Naczelnego Inspektoratu Harcerstwa Polskiego przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, w referacie W. Jezierskiego, znalazła się informacja, że Ha-Szomer ha-Cair liczył już 4 tysiące członków. Autor tych danych w dyskusji po referacie opowiedział się za rejestracją organizacji i objęciem opieką przez MWRiOP. Temu stanowisku przeciwstawił się Tadeusz Strumiłło (naczeln-

259 Tamże.

260 Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, dz. cyt., s. 258.

261 AAN, ZHP, sygn. 175, k. 74.

ny inspektor) i ks. Jan Mauersberger (członek Inspektoratu)²⁶². Kwestia stosunku władz harcerskich do żydowskich organizacji skautowych powracała wielokrotnie w następnych latach, o czym pisaliśmy już wcześniej, we wprowadzeniu.

Odrodzenie państwa polskiego po latach zaborów skłoniło działaczy Ha-Szomer ha-Cair do podjęcia próby zjednoczenia ruchu skautowego. W grudniu 1918 r. na zjeździe połączeniowym w Łodzi doszło do powstania ogólnopolskiej Żydowskiej Organizacji Skautowej Ha-Szomer ha-Cair. Punkt pierwszy statutu określał, że celem jej działalności miało być „wychowanie młodzieży żydowskiej, szczególnie zaś szkolnej, na ludzi zdrowych fizycznie i moralnie”²⁶³. Władze naczelne organizacji początkowo miały swoje siedziby w Warszawie i we Lwowie, a następnie już tylko w Warszawie. Organizacją kierowała Komenda Naczelna (Hanhaga Raszith), wybierana podczas Zjazdu Krajowego (Weida Arcit) na dwuletnią kadencję. W okresie między zjazdami krajowymi najwyższą władzą była Rada Naczelna (Moca Raszith), w której skład wchodził komendanci okręgów (galilów) i większych gniazd (kenów). Komendantów okręgów powoływała i odwoływała Komenda Naczelna. Podlegały jej komendy miejscowe, powoływane w każdej miejscowości, w której było więcej niż 7 szomrów. Wyłaniane były one w drodze wyborów, ale musiały być zatwierdzone przez Komendę Naczelną. Załatwiały wszystkie gniazda (kenu), na czele którego stał dowódca (haken)²⁶⁴. Wszystkie te ustalenia organizacyjno-formalne spowodowały zwiększenie popularności Ha-Szomer ha-Cair, a to z kolei przełożyło się na wzrost zainteresowania jej działalnością na terenie całej Polski, także w Lublinie. Chwilowe osłabienie aktywności spowodowane wojną 1920 r. szybko zostało zrekompensovane zaraz po ustaniu działań wojskowych. Zaczęły powstawać nowe drużyny także w innych miejscowościach na Lubelszczyźnie, a do wojewody lubelskiego spływały wnioski o ich rejestrację. Winiarz tak opisuje jeden z takich przypadków:

W 1921 roku złożyła wniosek o rejestrację drużyna z Radzyna Podlaskiego. Wojewoda lubelski, na którego ręce wpłynął wniosek, zwrócił się 9 grudnia tego roku o opinię do Naczelnictwa Związku Harcerstwa Polskiego w Warszawie²⁶⁵. Wprawdzie nie udało się odnaleźć w materiale archiwalnym odpowiedzi Naczelnictwa, ale najprawdopodobniej była ona negatywna, ponieważ nie uznawało ono Haszomer Hacair za organizację skautową²⁶⁶. W 1921 r. rozpoczęły się na ten temat roz-

262 Tamże. Do sprawy skautingu żydowskiego powrócono ponownie na posiedzeniu w dniu 6.11.1919 r. (k. 200).

263 AAN,ZHP, sygn. 481, k. 232.

264 Tamże, k. 233–234.

265 Tamże, k. 100.

266 Tamże, k. 194.

mowy między Komendą Naczelną Haszomer Hacaïr a Naczelnictwem ZHP, które jednak nie przyniosły pozytywnego rezultatu. Warunkiem postawionym przez Naczelnictwo było zadeklarowanie przez Haszomer Hacaïr lojalności wobec państwa i narodu polskiego, czego nie zawierało ani Przyrzeczenie, ani Prawo Szomrowe²⁶⁷. Konsekwencją odmowy uznania Haszomer Hacaïr za organizację skautową było to, że nie została ona zarejestrowana w takim charakterze i w związku z tym nie mogła korzystać z pewnych ułatwień przy realizowaniu statutowych celów. Zakładane nowe jednostki organizacyjne Haszomer Hacaïr prowadziły działalność na podstawie ogólnych przepisów o stowarzyszeniach i związkach²⁶⁸. Na tej samej zasadzie funkcjonowały drużyny szomrowe w ośrodku lubelskim²⁶⁹.

Zdarzało się też tak, że utworzone wcześniej drużyny zmieniały nazwy i swoje umocowanie partyjne. Ruch w tym zakresie był znaczący, dzielenie i łączenie organizacji odbywało się, rzecz by można, na porządku dziennym. Jednym z dowodów na taką praktykę jest pismo komendanta policji państwowej powiatu lubelskiego do lubelskiego starosty²⁷⁰, w którym informował, że dawniejsza organizacja skautów pod nazwą „Harclija” z siedzibą przy ul. Ruskiej 10 zmieniła nazwę na „Ha-Szomer ha-Cair”. Organizacja z nową siedzibą przy ul. Czwartek 13 liczy 120 członków podzielonych na 2 drużyny i 12 sekcji. Do zarządu weszli: Hersz Hurwie (przewodniczący), zamieszkały przy ul. 3 Maja 8; Bencjan Rubinsztajn (sekretarz), zamieszkały przy ul. Lubartowskiej 29; Estera Birenbaumówna (skarbnik), zamieszkała przy Krakowskim Przedmieściu 5. W dokumencie czytamy dalej, że „działalność organizacji zmierza do fizycznego rozwoju swych członków, którzy w przyszłości mają tworzyć kadry nacji żydowskiej w Palestynie” oraz „zbiórki i ćwiczenia odbywają się w języku polskim i hebrajskim”²⁷¹. Szomrowie rekrutują się spośród młodzieży szkolnej w wieku od 12 do 18 lat. Pismo kończy się uwagą, że Ha-Szomer ha-Cair jest organizacją pozostającą pod wpływem syjonistów.

Lubelski Ha-Szomer ha-Cair w 1928 r. zorganizował kolonię dla trzydziściorga dzieci w Kiełczewicach²⁷². Prowadzenie szerzej zakrojonej akcji letniej wymagało oczywiście sporych środków finansowych, które, niestety, nie zawsze udawało się pozyskać.

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych obserwujemy coraz silniejszą infiltrację drużyn skautowych przez komunistów. Na podstawie źródeł archiwal-

267 Tamże, k. 228, zob. tekst Przyrzeczenia i Prawa Szomrowego.

268 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1137, k. 1.

269 Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, dz. cyt., s. 260.

270 Podpisał wz. Komendanta Pow. P.P. /-/ „Kotra” podk. P.P. Zob. APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 204, k. 190.

271 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 204, k. 190.

272 AAN, ZHP, sygn. 481, k. 224.

nych można wywnioskować, że działaczom Komunistycznej Partii Polski udało się uzyskać znaczący wpływ na działalność lubelskiego ośrodka Ha-Szomer ha-Cair²⁷³. Władze organizacji ostro reagowały na te działania, udało się je znacznie osłabić, zwłaszcza że i policja wzmogła represje w stosunku do komunistów. Lubelscy działacze Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej postanowili założyć w Lublinie komórkę nielegalnej komunistycznej organizacji dziecięcej Pionier, która działała w Polsce od 1928 r. Założycielem lubelskiego oddziału był Lejba Niski, a jego członkami: Stefan Czarnecki (sekretarz), Dawid Lejzor Niski (skarbnik), Roman Orłowski (technik), Stanisław Kwaśniewski i Stefan Kłombukowski. Pionier w Lublinie skupiał młodzież żydowską i polską, został jednak rozbity przez policję a członkom kierownictwa wytoczono proces. Lejbie Niskiemu wymierzono karę siedmiu lat więzienia, Czarneckiemu dwa lata, zaś pozostałych z wymienionych, ponieważ byli niepełnoletni, skazano na pobyt w Domu Poprawczym²⁷⁴.

W sprawozdaniu miesięcznym za sierpień 1931 r., sporządzonym przez Wydział Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie, czytamy:

[...] w ostatnich miesiącach zaobserwowane zostało przenikanie do Haszomer Hacair wpływów Poalej Syjon-Lewicy w następstwie czego powstał rozłam. W dniach 4, 5 i 6 sierpnia 1931 r. odbywały się zbiórki i ćwiczenia członków Haszomer Hacair z Lublina z udziałem przedstawicieli Rady Naczelnej tejże organizacji z Warszawy – Lewinówny, która po ćwiczeniach wygłosiła referaty o Palestynie i podkreśliła konieczność wysyłania młodzieży syjonistycznej na kolonie letnie, celem zaprawienia jej w pracach na roli. Podczas referatów Lewinówny zarysował się wyraźnie rozdźwięk między grupą prawicową i lewicową, przy czym grupa lewicowa wypowiedziała się ujemnie o Palestynie i przeciwstawiła się wysyłaniu grup na kolonie letnie do majątków żydowskich. Widząc ten rozdźwięk Lewinówna [...] zaatakowała opozycję na jednym z ostatnich referatów i oświadczyła kategorycznie, że dla opozycji lewicowej w szeregach Haszomer Hacair miejsca nie ma i musi ustąpić, względnie podporządkować się nakazom władz centralnych. Po takim oświadczeniu Lewinówny z Haszomer Hacair wystąpiło 14 starszych i 10 młodszych członków [...]²⁷⁵.

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych do lubelskiej struktury Ha-Szomer ha-Cair przeniknęło wielu działaczy wywodzących się z Komunistycznej Partii

273 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 406, k. 17 oraz zespół: Starostwo Lubelskie, sygn. 178, k. 6.

274 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 388, k. 50, 54 i 57.

275 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny (WSP), sygn. 165, k. 132–133.

Polski (wcześniej KPRP), która działała nielegalnie od marca 1919 r. Środowiska, które nie utożsamiały się z komunistami prowadziły walkę o wyparcie ich z organizacji, w czym miały wsparcie ze strony administracji państwowej i policji.

Na podstawie zachowanych dokumentów można wskazać szczegóły dotyczące nie tylko działalności organizacji, ale także jej członków i kierownictwa. W dniu 21.02.1931 r. w lokalu przy ul. Szerokiej 1 odbyło się zebranie członków organizacji Ha-Szomer ha-Cair, w którym wzięło udział ok. 80 osób. Odczytano okólniki i pisma nadesłane z Warszawy, informujące o szkoleniu młodzieży i tworzeniu oddziałów skautowych. Sender Grycmacher podkreślił konieczność współpracy członków Ha-Szomer ha-Cair na korzyść Keren Kajemet i Keren Hajesod. Zachęcał też wszystkich do nauki języka hebrajskiego. Wybrano nowy zarząd organizacji, w skład którego weszli: Sender Grycmacher – jako sekretarz, Jakub Dawidzon, Szymon Langfus (brat Arona, męża Anny Langfus²⁷⁶), Doba Wilner, Teter (Estera) Karaś – jako członkowie²⁷⁷.

W dokumentach z tego samego roku czytamy, że Ha-Szomer ha-Cair jest organizacją skautowską, skupiającą w swoich szeregach młodzież robotniczą, rzemieślniczą i kupiecką, należącą do „zgrupowań lewego skrzydła syjonizmu, idąc przy wyborach z Poalej Syjon-Prawicą i pokrewnymi organizacjami”²⁷⁸. Rozłam natomiast był spowodowany przenikaniem do Ha-Szomer ha-Cair wpływów KZMP [Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej – AJP]. W dniach 4, 5 i 6 sierpnia odbywały się zbiórki, ćwiczenia skautów z Lublina, z udziałem przedstawicieli Rady Naczelnej tejże organizacji w Warszawie. Emma Lewinówna prezentowała referaty o Palestynie i podkreślała konieczność wysyłania młodzieży syjonistycznej na kolonie letnie, aby przygotować ją do pracy na roli. I właśnie wówczas doszło do rozdźwięku między grupą prawicową i lewicową, gdyż ta ostatnia przeciwstawiała się wysyłaniu grup młodzieży zarówno na kolonie letnie do majątków żydowskich, jak i do Palestyny. Lewinówna zaatakowała opozycję podczas jednego z ostatnich referatów oświadczając, że w szeregach Ha-Szomer ha-Cair nie ma miejsca dla opozycji lewicowej, która albo musi ustąpić, albo podporządkować się nakazom władz centralnych.

276 Anna Langfus (z domu Sztrenfinkiel) (1920–1966) – francuska pisarka pochodzenia żydowskiego, urodzona w Lublinie. Jej rodzice i mąż zginęli podczas II wojny światowej. W 1946 wyjechała do Francji, gdzie pracowała w sierocińcu, a potem jako nauczycielka matematyki. Jest autorką *Le sel et le soufre* (1960), *Les bagages de sable* (1962) – Nagroda Goncourtów, *Saute, Barbara* (1965).

277 APL, UWL, WSP sygn. 164, Wydz. Bezp. Publ. L. 40/5 P. Lublin 5 marca 1931 r. TAJNE. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 2, Część II. Mniejszości narodowe; APL, zesp. 413, sygn. 113, k. 68, 72.

278 APL, sygn. 165, Lubelski Starosta Powiatowy L. 3/B.P. Lublin, dn. [brak dokładnej daty] września 1931 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 8 za miesiąc sierpień 1931 r. Cz. II. Mniejszości narodowe. Żydz. a/ Haszomer Hacair.

W efekcie z szeregów organizacji wystąpiło 24 członków na czele z Jakubem Cukierfajnem i Mojżeszem Karasiem. Grupa starszych (14 osób) na razie nie opowiedziała się za żadną inną organizacją, natomiast z dziesięcioosobowej grupy młodszych część przystąpiła do KZMP, część z powrotem zgłosiła akces należenia do Ha-Szomer ha-Cair. Konkluzja w cytowanym dokumencie jest następująca: „Tarcia wśród członków organizacji Haszomer-Hacair mają przybrać konkretną formę dopiero na zjeździe krajowym tejże organizacji, który ma się odbyć w połowie września 1931 r. w Warszawie”²⁷⁹.

B) BETAR

Od roku 1928 obok Ha-Szomer ha-Cair działającego w Lublinie pojawił się Związek Skautowy im. kapitana Josefa Trumpeldora (Betar). Winiarz sytuację tę opisuje w kategoriach rywalizacji, odwołując się do ogólnokrajowych ideologicznych nieporozumień między tymi organizacjami. Uważa też, że rywalizacja obu ugrupowań prowadziła w konsekwencji do osłabienia żydowskiego ruchu skautowego²⁸⁰. Betar, podobnie zresztą jak Ha-Szomer ha-Cair, starał się, aby władze ZHP uznały go za organizację skautową²⁸¹, gdyż ułatwiłoby to realizację najważniejszego celu, czyli „wychowania żydowskiej młodzieży szkolnej na dzielnych i pożytecznych obywateli oraz popieranie emigracji do Palestyny”²⁸². Już w 1922 r. Komenda Naczelna Związku podjęła rozmowy z Naczelnictwem ZHP w sprawie uzyskania statusu organizacji skautowej. Winiarz tak wyjaśnia trudności, jakie pojawiły się w tej kwestii:

Przyczyny tkwiły w innym podejściu do założeń ideowych skautingu Baden-Powella. Dla polskiego harcerstwa treści ideowe skautingu były nierozzerwalnie związane z metodą wychowania skautowego. Żydowski Związek Skautowy z oczywistych względów nie mógł przyjąć w całej rozciągłości założeń ideowych Baden-Powella. Wykorzystywał natomiast dla realizacji zadań statutowych instrumentalną stronę metody wychowania skautowego²⁸³.

Rozmowy, które trwały rok, zakończyły się wydaniem 7 kwietnia 1924 r. oświadczenia, w którym władze ZHP stwierdziły, że „Żydowski Związek Skautowy

279 APL, sygn. 165; APL, zesp. 35/410, sygn. 123, k. 65/107, 72/114, 73/115, 74/116.

280 Zob. Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, dz. cyt., s. 263.

281 AAN, ZHP, sygn. 481, k. 86.

282 Tamże, k. 110.

283 Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, dz. cyt., s. 263.

im. kpt. Trumpeldora nie posiada tych cech, jakie w pojęciu Naczelnictwa ZHP i w pojęciu ustalonym w stosunkach międzynarodowych winna posiadać organizacja skautowa²⁸⁴. Stanowisko ZHP przedstawiono Ministerstwu Spraw Wewnętrznych z prośbą, żeby przy ewentualnym zatwierdzeniu statutu Betaru usunięto z jego nazwy określenie „skautowy”²⁸⁵.

Mimo takiego obrotu sprawy organizacja rozwijała się, zdobywając coraz szersze poparcie i nowych członków. Na początku lat trzydziestych w Lublinie istniało już gniazdo związku, które składało się z kilku drużyn. W roku 1932 komenda miała swoją siedzibę przy ulicy Szewskiej 4²⁸⁶.

W Archiwum Lubelskim zachował się statut stowarzyszenia „Histadrut Hacofim Al Szem Josejf Trumpeldor” [Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Jozefa Trumpeldora w Lublinie] z adnotacją wojewody lubelskiego [w zastępstwie podpisał Karasiński], że „na zasadzie postanowienia mego z dnia 12 grudnia 1928 r. L. 5849 BP wciągnięto do rejestru Stowarzyszeń i Związków pod nr 1553 Stowarzyszenie pod nazwą Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Jozefa Trumpeldora w Lublinie”²⁸⁷. Tekst statutu przytaczamy w całości:

I. Nazwa, siedziba, cel i środki stowarzyszenia.

Par. 1. Stowarzyszenie nosi nazwę „Histadrut Hacofim al. Szem Josejf Trumpeldor” czyli Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy imienia Trumpeldora, krótka zaś „Brith Trumpeldor”, czyli Zrzeszenie Trumpeldora ma swą główną siedzibę w Lublinie, filie zaś na obszarze województwa lubelskiego.

Par. 2. Celem stowarzyszenia jest 1) krzewienie i wykonywanie idei harcerskiej głoszonej przez gen. Baden-Powella wśród młodzieży żydowskiej na obszarze województwa lubelskiego, a w szczególności tępienia używania alkoholu, narkotyków i innych dla zdrowia szkodliwych środków wśród młodzieży, 3) podniesienie stanu umysłowego i fizycznego.

Par. 3. Stowarzyszenie zmierza do osiągnięcia tego celu za pomocą a) wykładów z dziedziny etyki, literatury, higieny, przyrodoznawstwa, zabaw harcerskich, b) wycieczek krajoznawczych, ćwiczeń fizycznych, c) utrzymywanie biblioteki i czytelnicy, oraz zakładania w łonie stowarzyszenia kółek.

Par. 4. Majątek stowarzyszenia powstaje z wpisowego, składek miesięcznych członków, datków dobrowolnych, dochodów z przedsiębiorstw urządzonych

284 AAN, ZHP, sygn. 481, k. 128.

285 Tamże, k. 132.

286 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1139, k. 3.

287 APL, zesp. 35/410, sygn. 340, k. 2, 8.

za zezwoleniem władz państwowych oraz subwencji publiczno-prawnych korporacji. Majątek ten zostaje użyty na spędzenie zwyczajnych, z życiem stowarzyszenia połączonych, wydatków.

II. Członkowie, ich prawa i obowiązki.

Par. 5. Zwyczajnym członkiem stowarzyszenia może być każda osoba nieposzlakowanej przeszłości, o ile zostanie w tym charakterze przez Naczelnictwo (przed I Walnym Zgromadzeniem przez komitet założycieli) przyjęta.

Par. 6. Członkowie zwyczajni mają (o ile czego innego statut nie postanawia) prawo czynnego i biernego wyboru do władz stowarzyszenia, przemawiania na walnym zgromadzeniu i stawiania wniosków, które muszą być wzięte pod obrady, korzystania z biblioteki i czytelnicy oraz brania udziału we wspólnych urzędzeniach²⁸⁸.

Dokument zawiera także spis członków komitetu założycielskiego, należeli do niego: dr Karol Holenberg, kupiec, radny m. Lublina, zam. Al. Raclawickie 6; Lejb Geliebter, prezes Banku Udziałowego, zam. ul. 3 Maja 22 oraz Mordko Erlich, kupiec, zam. przy ul. Szewskiej 1²⁸⁹.

Miesiąc później datowane jest pismo²⁹⁰, w którym naczelnik Dawid Milsztein informował lubelskiego starostę o Walnym Zgromadzeniu Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich im. Józefa Trumpeldora w Lublinie, które odbyło się dnia 12.01.1929 r. Wybrano wówczas zarząd składający się z następujących osób: Dawid Milszlej (naczelnik), zam. przy ul. Kowalskiej 2; Lejb Najszejn (sekretarz), zam. przy ul. Narutowicza 26; Szmul Frajlag (skarbnik), zam. przy ul. Grodzkiej 16; Jakub Wilder (członek), zam. przy ul. Przemysłowej 6 i Rachela Miczumacher (gospodarz), zam. przy ul. Nowej 7. Siedziba znajduje się w Lublinie przy ul. Szewskiej 3²⁹¹. Informowanie o wszelkich zmianach we władzach należało do obowiązkowej procedury określającej funkcjonowanie organizacji. Kolejne pismo zawierające uaktualniony skład zarządu Betaru, skierowane do starosty lubelskiego, nosi datę 10.03.1930 r. Wyniki Walnego Zgromadzenia „Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie, które odbyło się 9.03.1930 r. są następujące: naczelnik – Heszal Szpiro, zam. przy ul. Dawnej 22; sekretarz – Mojżesz Najsztajn, ul. Na-

288 Tamże.

289 Tamże; sygn. 341 [brak numeracji stron – SD].

290 Lublin, dnia 14 stycznia 1929 r.

291 APL, zesp. 35/410, sygn. 347 [brak numeracji stron – SD].

rutowicza 26; skarbnik – Jakub Wilder, ul. Przemysłowa 6, gospodarz – Rachela Miczumacher, ul. Nowa 5 i bezfunkcyjny Awrom Apelbaum, ul. Przemysłowa 22²⁹².

W cytowanym już wcześniej artykule o Organizacji Ogólnych Syjonistów w Lublinie Kuwałek poruszył również sprawę Brith Trumpeldor, przyznając że ta „bardzo interesująca organizacja i jej działalność na terenie Lublina i regionu nie doczekała się dotychczas opracowania”²⁹³. Wskazując na materiał źródłowy dostępny w lubelskim archiwum, dokonał krótkiej charakterystyki lubelskiego Betaru:

Rozwój Organizacji Syjonistów-Rewizjonistów w Lublinie w tym okresie był bardzo szybki i według władz odbywał się kosztem osłabienia wpływów Organizacji Ogólnych Syjonistów. Już w 1930 r. Brith Trumpeldor liczył w Lublinie około 300 członków, a liczba ta wciąż wzrastała. Ostateczne usamodzielnienie się rewizjonistów w Lublinie nastąpiło w 1932 r. Jako ciekawostkę warto podać, że rewizjonści zafascynowani byli ideą i legendą polskiej walki o niepodległość, a zwłaszcza tradycją Legionów Józefa Piłsudskiego. Oprócz syjonistycznego hymnu „Hatikwa” – „Nadzieja”, drugim hymnem organizacyjnym był również „Marsz I Brygady”. Organizacja zalecała również swoim członkom używanie na co dzień tylko języka polskiego, a na spotkaniach organizacyjnych albo języka polskiego, albo hebrajskiego. Oczywiście obowiązywała bezwzględna lojalność w stosunku do państwa polskiego. Rewizjonistów nazywano w okresie międzywojennym również faszystami żydowskimi – harcerze rewizjonistyczni ubrani byli w brązowe koszule, a w ideologii ich nie brakowało populistycznych i nacjonalistycznych haseł, przypominających hasła faszystów włoskich. Oczywiście, najważniejszy był moment narodowościowy i hasło walki zbrojnej z Brytyjczykami i Arabami o utworzenie państwa żydowskiego w Palestynie²⁹⁴.

W sprawozdaniu sytuacyjnym nr 5 z 5.06.1931 r. (Wydział Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie) znajduje się informacja, że od 2 do 4 maja miał miejsce w Lublinie Zjazd Wojewódzki Wszechświatowej Organizacji Syjonistów-Rewizjonistów z udziałem 118 delegatów z terenu województwa i około 200 osób z samego Lublina. Spotkaniu przewodniczył Hersz Zylberberg, który powitał zgromadzonych w imieniu następujących organizacji: Keren Tel Chaj, Keren Kajemeti Masada. Przemówienia powitalne wygłosili: Abram Turkieltaub z Lublina w imieniu Keren Hajesod, Josef Wajselfisz z Lublina w imieniu Brith

292 Tamże.

293 Kuwałek R., *Organizacja Ogólnych Syjonistów w Lublinie w latach 1918–1939*, dz. cyt., s. 319.

294 Tamże.

Trumpeldor, Sztajman w imieniu młodzieży syjonistycznej, Srul Szper (Mizrachi), Szew Lewinsztajn (Syjoniści), Mandelblit (Tarbut), Mojżesz Zylberberg (Akiba), Chil Szyf (Ha-Szomer ha-Leumi), Chil Edelsberg (Mizrachi).

Następnie odczytane zostały depesze i listy gratulacyjne. Doktor Feldszu z Warszawy przedstawił sprawozdanie z drugiej konferencji światowej Brith Trumpeldor, która odbyła się w Gdańsku, wskazując na zwycięstwo rewizjonistów. Podkreślił, że Brith Trumpeldor i Rewizjoniści muszą odegrać historyczną rolę w dziejach syjonizmu²⁹⁵.

Dnia 26.03.1933 r. w Lublinie odbył się, staraniem Brith Trumpeldor, wiec, na którym uczestnicy protestowali przeciwko napadom hitlerowców na Żydów w Niemczech. Udział wzięło około 300 osób. Do zebranych przemawiali: Lazar Nisenbaum, Zylberger i Heszal Szpiro. Przyjęto rezolucję, w której zgromadzeni uchwalili bojkot towarów niemieckich i przyłączyli się do światowego protestu Żydów²⁹⁶.

W dniu 23.04.1933 r. odbył się w Lublinie zjazd okręgowy (wojewódzki) instruktorów Brith Trumpeldor przy udziale 53 delegatów z 31 gniazd, oraz komendanta naczelnego tejże organizacji z Warszawy – Arona Propesa. Referaty na zjeździe wygłosili: komendant naczelny Propes na temat ideologii Brith-Trumpeldor, Ch. Wertheim z Hrubieszowa mówił o wychowaniu kulturalnym a L. Hurwitz z Zamościa o istocie wychowania sportowego i fizycznego. Po referatach wyłoniła się ożywiona dyskusja, w efekcie której przyjęto dwie rezolucje, pierwsza, dotyczyła hebraizowania szeregów Brith-Trumpeldor i podniesienia stanu kulturalnego członków w oparciu o kursy języka hebrajskiego, palestynografii i historii Żydów; druga, w celu wzmocnienia siły fizycznej członków polecała zakładać na terenie województwa lubelskiego placówki sportowe, organizować kursy gier sportowych dla dziewcząt, jak również prowadzić przysposobienie wojskowe. Poza tym zjazd przyjął rezolucję-protest przeciwko barbarzyństwu hitlerowców w stosunku do Żydów niemieckich. Na zjeździe reprezentowane były gniazda Brith-Trumpeldor w osobach ich komendantów z następujących miejscowości: Bełżyce, Łaszczów, Kraśnik, Krasnystaw, Bychawa, Lubartów, Parczew, Zaklików, Tomaszów Lubelski, Rejowiec, Kock, Żółkiewka, Wysokie, Radzyń Podl., Janów Lub., Zamość, Biłgoraj, Markuszów, Modliborzyce, Chodel, Hrubieszów, Uchanie, Piaski Luterskie, Lublin, Kurów, Zakrzówek, Izbica, Głusk i Szczepieszyn²⁹⁷. W sprawozdaniu nr 5/33 z 9.06.1933 r. znalazła się notatka, że w związku ze świętem „Lag ba-Omer”

295 APL, zesp. 413, sygn. 113, k. 215, 220, 221.

296 APL, zesp. 35/404, sygn. 372, k. 55–60.

297 Tamże, k. 80–84; sygn. 124, k. 43, 55, 114A, s. 10/II; zesp. 413, sygn. 116, k. 103, 107a, s. 10/II.

poszczególne oddziały Brith Trumpeldor zorganizowały w dn. 13 i 14.05.1933 r. wycieczki, akademie, zabawy itp.²⁹⁸

Do najbardziej znaczących wydarzeń z życia lubelskiego Betaru należały obchody piątej rocznicy rozpoczęcia działalności w mieście i w regionie. Właśnie z tej okazji zorganizowano w dniach 21–22.06.1933 r. zjazd Związku Okręgu Lubelskiego, obejmującego teren województwa. Wzięło w nim udział około 950 „bejtarowców” oraz około 150 członków Żydowskiego Stowarzyszenia Rezerwistów i Byłych Wojskowych (Brith Hachajał)²⁹⁹.

W dokumentach Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego (Wydział Bezpieczeństwa Publicznego L. 40/BP)³⁰⁰ odnajdujemy dokładny opis przebiegu tego zjazdu w tajnym piśmie skierowanym do ministra spraw wewnętrznych w Warszawie (z 9.07.1933). W pierwszym dniu zjazdu, 21.06.1933 roku, po zbiórce o godz. 9, uformował się pochód z trzema sztandarami i orkiestrą na czele, który około godz. 12 przeszedł ulicami miasta zamieszkanymi przeważnie przez ludność żydowską. Po dojściu do ul. Nowej pochód został zatrzymany przez policję, ponieważ organizatorzy zjazdu nie mieli zezwolenia na niesienie sztandarów oraz na udział orkiestry. W związku z tym pochód zawrócił na ul. Szewską, gdzie został przed lokalem partyjnym syjonistów-rewizjonistów rozwiązany. Zebrani na chodnikach członkowie „Bundu”³⁰¹ i „Cukunftu” wznosili wrogie okrzyki przeciwko trumpeldowcom, np. „Precz z faszystami żydowskimi”, „Precz z hitlerowcami żydowskimi”, „Śmierć Żabotyńskiemu”, „Precz z brązowymi koszulkami” itp.

W oparciu o zezwolenie udzielone przez Urząd Wojewódzki, w pierwszym dniu zjazdu miało się odbyć uroczyste nabożeństwo w synagodze, które jednak zo-

298 APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 166, 167 s. 12/II; zesp. 413, sygn. 116, k. 136, 141a, s. 12/II.

299 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1139, k. 27.

300 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 56–62.

301 BUND (jid., Ałgemajner Jidiszer Arbajter [Arbeter] – Bund in Lite, Rusland un Pojłn, Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Rosji i Polsce) – partia założona w 1897 w Wilnie. W 1919 zalegalizowana na terenie Polski, Litwy, Łotwy i Estonii. W 1930 przystąpiła do Socjalistycznej Międzynarodówki Robotniczej. Bund wydawał własną prasę: „Folks-Cajtung” (jid., Gazeta Ludowa), „Jugnt-Weker” (jid., Pobudka Młodych), „Walka” oraz „Biuletyn Informacyjny”. Dużą wagę przykładał do pracy z młodzieżą, patronował organizacjom: Cukunft, skupiającej młodzież robotniczą i Skif (jid., Socjalistischer Kinder Farband, Socjalistyczny Związek Dziecięcy, założony w 1926) – dla dzieci szkolnych. Ponadto działały bundowska organizacja kobieca JAF (jid., Jidisze Arbeter-Froj, Żydowska Kobieta Pracująca) oraz klub sportowy Morgensztern (jid., Jutrzenka). W okresie okupacji niemieckiej partia działała w podziemiu, organizując opór cywilny i zbrojny w gettach, a także akcje samopomocowe i charytatywne. Po wojnie centrala partii przeniosła się do Stanów Zjednoczonych. W Polsce Bund poparł politykę Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego i Krajowej Rady Narodowej. Wchodził w skład Centralnego Komitetu Żydów w Polsce. Współdziałał z Polską Partią Socjalistyczną. W 1949 mimo protestu dużej części działaczy, partia rozwiązała się podczas zjazdu 16.01.1949. Zob. więcej: hasło: Bund, [autorki hasła: Cała A., Zalewska G.], [on-line:] <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/54,bund/> [dostęp: 21–07–2018].

stało odwołane, ponieważ rabin Szapiro³⁰² otrzymał anonimowy list z pogroźkami, że jeżeli odprawi nabożeństwo, to w synagodze będą trupy. Rabin Szapiro polecił zatem zamknąć synagogę i nie zgodził się na odprawienie modłów, co z kolei wywołało wielkie oburzenie uczestników zjazdu.

Tego samego dnia o godz. 17 uczestnicy udali się na boisko WKS Unia, gdzie odbyły się próbne ćwiczenia gimnastyczne i próbna defilada. Po ćwiczeniach grupy trumpeldowców zwiedzały miasto, przy wtórce okrzyków członków Bundu i Cukunftu, na szczęście nie doszło do żadnych poważniejszych zajść.

W drugim dniu zjazdu, 22 czerwca o godz. 6 rano grupy trumpeldowców w liczbie około 800 osób kontynuowały próbne ćwiczenia na boisku WKS Unia, które trwały do godz. 12, potem nastąpił odmarsz grupami na obiad. Przewidziane w programie powitanie Żabotyńskiego na stacji kolejowej nie odbyło się, gdyż Starostwo Powiatowe z uwagi na zagrożenie ze strony socjalistycznych organizacji syjonistycznych nie zezwoliło na przemarsz ulicami miasta. W rezultacie na stację kolejową w charakterze delegacji udało się kilkanaście osób, które powitały przybyłego z Warszawy prezesa i delegata Centralnego Komitetu. Żabotyński tym pociągiem nie przyjechał.

Powracające z boiska na obiad oddziały trumpeldowców zostały przywitane przez bundowców wrogimi okrzykami, a następnie między godz. 12 a 13 wywiązała się między obiema stronami bójka na kije i sztachety. W jej wyniku zostało rannych 10 osób, w tym 9 członków Brith Trumpeldor doznało ciężkiego uszkodzenia ciała i umieszczono ich w szpitalu żydowskim. W związku z tym zajściem

302 Majer (Meir) Szapira (Szapiro) (1887–1933) – rabin, działacz oświatowy, poseł na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. W 1907 był jednym z założycieli Stow. Żydów Religijnych „Tiferet Hadas” (Piękno Wiary), propagującego reformę podstawowego szkolnictwa żydowskiego. W 1912 uczestniczył w Katowicach w konferencji założycielskiej międzynarodowej organizacji ortodoksyjnych Żydów „Agudat Israel” (Związek Izraela). W 1913 otworzył w Glinianach zreformowaną szkołę elementarną talmud-tora (elementarze szkoły religijnej) „Bnei Tora” (Synowie Tory). Uczestniczył w Warszawie w II Zjeździe polskiej „Agudy” (1922) i został wybrany na jej przewodniczącego. Z ramienia tej organizacji kandydował w wyborach do Sejmu i otrzymał mandat z listy Bloku Mniejszości Narodowych; wstąpił do Klubu Posłów i Senatorów „Szłomej Emunej Israel” (Całkowicie Wierni Izraelici). W 1923 uczestniczył w I Światowym Kongresie „Agudy” w Wiedniu, gdzie przyjęto jego koncepcję Daf Jomi (Karta Codzienna) uporządkowania studiów nad Talmudem. Wprowadzała ona jednolity, siedmioletni cykl studiów nad Talmudem Babilońskim, zakładający studiowanie jednej karty każdego dnia (pierwszy cykl Daf Jomi rozpoczęto 11 IX 1923, pierwszego dnia żydowskiego Nowego Roku 5684). Przedstawivszy na Kongresie projekt założenia w Polsce uczelni rabinicznej, zawiązał wspólnie z Elim Klaczkinem, Szmulem Ajchenbaumem, Mojżeszem Szczarańskim, Elim Aronem Kirszenbaumem, Szulimem Sztternfinklem i Mojżeszem Ajzenbergiem, Komitet Budowy Wyższej Szkoły Religijnej „Keren Hatora”. Kamień węgielny pod uczelnię nazwaną Jesziwat Chachmej Lublin (Jesziwa Mędrców Lublina) położono 22.05.1924, a 24.06.1930 otwarto uczelnię. Szapira zmarł po krótkiej chorobie 27.10.1933 w Lublinie. Zob. więcej: hasło: Majer Szapira, [autor hasła: Gašiorowski S.], [on-line:] <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/majer-szapira> [dostęp: 21–07–2018].

zatrzymano dwóch członków Bundu, zostali oskarżeni o pobicie trumpeldowców. O godz. 16 uczestnicy zjazdu, trumpeldowcy i członkowie „Brith-Hachajal”, w liczbie około 800 osób, zebraли się na boisku WKS Unia na pokazowe ćwiczenia, przybyło też około 1500 osób spośród społeczeństwa żydowskiego. O godz. 18 odbyła się defilada przed władzami organizacji Syjonistów-Rewizjonistów i zgromadzoną publicznością. Po defiladzie i odegraniu hymnów do zebranych przemówił w języku polskim komendant wojewódzki Brith-Trumpeldor (Sztajman), który scharakteryzował pięcioletnią działalność organizacji. Następnie głos zabrał przedstawiciel Komitetu Centralnego (Unger), który nawoływał bejtarowców do dalszej intensywnej pracy z bronią w rękę, aby odbudować państwo żydowskie i nie obawiać się terroru ze strony przeciwników politycznych.

O godz. 19 przybył na boisko Włodzimierz Żabotyński, którego zgromadzona publiczność i bejtarowcy powitali oklaskami i okrzykami na jego cześć. Żabotyński, dla zdezorientowania przeciwników politycznych, z Warszawy do Puław jechał pociągiem, a z Puław do Lublina taksówką. W swoim wystąpieniu podziękował zgromadzonym za owacje, a zwracając się do bejtarowców, apelował o wiarę nie tylko w wodzów, ale także we własne siły. Po przemówieniu odbyła się defilada, a potem podziękowania poszczególnym oddziałom. Żabotyński udał się do hotelu „Victoria”, zaś oddziały trumpeldowców rozeszły się do swych kwater. Tak zakończył się zjazd młodzieży Brith-Trumpeldor. Zaniechano bowiem dalszych ćwiczeń, przewidzianych na dzień 23 czerwca na boisku WKS Unia, ze względu na nieprzychylną postawę przeciwników politycznych.

O godz. 22 odbyło się zebranie z referatem Żabotyńskiego, na który przybyło około 2000 osób, w tym około 600 młodzieży. Zebranie zagał w imieniu lubelskiej organizacji Syjonistów-Rewizjonistów Heszal Szpiro. W imieniu miejscowej gminy wyznaniowej Żabotyńskiego powitał Kestenberg. Po przemówieniach powitalnych głos zabrał Żabotyński, referował sprawę palestyńską, krytykował politykę Anglii, która usiłuje stworzyć w Palestynie parlament z większością arabską. Krytycznie odniósł się także do polityki dotychczasowych prezydentów wszechświatowej Organizacji Syjonistycznej, za ich ugodowe stanowisko wobec polityki angielskiej. Źle ocenił Agencję Żydowską, która, chociaż składa się z ludzi majątnych, nie reprezentuje należycie interesów żydowskich przed władzami całego świata, podkreślając, że Syjoniści-Rewizjoniści nie widzą żadnych korzyści z istnienia tej Agencji. Zdaniem mówcy naród żydowski, tak jak wszystkie inne narody, chce mieć własne państwo i być jego gospodarzem, natomiast obecnie gospodarzem w Palestynie jest kto inny, zaś Anglia żąda od Żydów ciągle tylko pieniędzy. Żabotyński omawiał również ostatnie wypadki w Niemczech, stwierdził, że hitleryzm zniszczył życie 500 tysięcy Żydów w Niemczech. Na koniec zaznaczył, że na mającym się

odbyć XVIII Kongresie Syjonistycznym, rewizjoniści wyraźnie postawią kwestię stworzenia własnego państwa, który to cel można będzie osiągnąć przez masowe wykupywanie szekli. Po przemówieniu Żabotyńskiego Heszel Szpiro odczytał rezolucję, w której uczestnicy zebrania wypowiadają się za Żabotyńskim, jako swym wodzem. W czasie swego przemówienia, Żabotyński był kilkakrotnie oklaskiwany przez zgromadzoną publiczność. Przebieg odczytu był zupełnie spokojny.

Sprawozdanie kończy jeszcze informacja, że w związku ze zjazdem akcja KPP w Lublinie ograniczyła się do wywieszenia dwóch transparentów oraz rozrzucenia w czasie zebrania zwinka odezwo komunistycznych przez nieznaną z nazwiska Żydówkę. W prasie polskiej omawiany zlot został fałszywie opisany na łamach „Głosu Lubelskiego” z dn. 22 i 23.06.1933. W związku z tym numer 170 „Głosu Lubelskiego” z dn. 23 czerwca z artykułem „Wojna Arabów” w *Kozim Grodzie. Program armii palestyńskiej w Lublinie* został przez starostę grodzkiego skonfiskowany, jako noszący cechy przestępstwa przewidzianego art. 170 k.k. Z okazji zlotu Brith-Trumpeldor i pobytu Żabotyńskiego w Lublinie, ugrupowania żydowskie wydały 5 różnego rodzaju odezwo i jednodniówek, które w ilości po jednym egzemplarzu zostały przez Urząd Wojewódzki przesłane Ministerstwu Spraw Wewnętrznych³⁰³.

W dniach 15–19.08.1933 r. w Lublinie odbył się kurs instruktorski Brith Trumpeldor połączony z akcją na rzecz Keren Tel Chaj³⁰⁴. W otwarciu wzięło udział około 60 osób. Na temat znaczenia i zadań funduszu przemawiał Szaja Ungier z Warszawy, mówił także o wychowaniu fizycznym i kulturalnym młodzieży syjonistycznej. Dwunastu uczestników kursu zapoznano z następującymi tematami: geografiją Palestyny, historią syjonizmu i rewizjonizmu, dziejami gmin żydowskich i akcji Keren Tel Chaj. Absolwenci kursu otrzymali dyplomy instruktorskie. W uroczystości zakończenia kursu (28.08.1933) wzięło udział około 50 osób. Odbył się wówczas egzamin słuchaczy, wygłoszono też okolicznościowe przemówienia. 29 sierpnia na cześć absolwentów zorganizowano bankiet z udziałem zaproszonych gości³⁰⁵. Natomiast 24 sierpnia, jak czytamy w cytowanym już miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym nr 8/33, staraniem Brith Trumpeldor odbyła się akademія żałobna poświęcona wypadkom w Palestynie z 1929 r. Udział wzięło 150 osób. Przemawiali Frank Manachim, Landau Ber i Szaja Ungier, który w swoim referacie na temat palestyńskich wydarzeń ostro skrytykował Anglię za jej stosunek do spraw Palestyny³⁰⁶.

303 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 56–62; zesp. 413, sygn. 116, k. 166, 170a, 171a, 172a.

304 KEREN TEL CHAJ – fundusz na rzecz odbudowy państwa żydowskiego w Palestynie, powołany przez Organizację Syjonistów Rewizjonistów.

305 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 110/118, 114/122, 118/126; sygn. 125, k. 48/119, 50/123, s. 5/II.

306 Tamże; zesp. 413, sygn. 117, k. 47, 49, 51.

W dniach 8–9.10.1933 r. w Lublinie odbył się zjazd wojewódzki delegatów oddziałów Związku Tel Chaj – Hachajał z udziałem około 200 osób. Otwarcia dokonał komendant okręgu Ber Bakman, który wskazał cele Związku Tel Chaj – Hachajał, zarówno w Polsce, gdzie ma bronić granic Rzeczypospolitej, jak i w Palestynie, gdzie ma służyć własnemu państwu. Następnie wygłoszono szereg przemówień, w których podnoszono znaczenie Palestyny dla Żydów oraz wskazywano zadania Związku Tel Chaj – Hachajał. Głos zabrali: dr Maks Sokuler z Chełma, Lejb Rozenberg z Dębina, Fajwel Akiersztajn z Piask Luterskich, Abram Engiel z Lublina w imieniu org. Masada, Zyskind Dawidzon z Lublina w imieniu org. Menora, Ber Rajchnudel z Lublina w imieniu Brith Trumpeldor, Heszal Szpiro z Lublina w imieniu Brith Hazohar, Lejzor Mokotowski z Lublina w imieniu Mizrachi i Mordechaj [nazwisko nieczytelne] z Lublina w imieniu Ceirei Mizrachi. Uroczystość zakończono odśpiewaniem hymnu Hatikwa³⁰⁷.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 12/33 (9.01.1934) odnotowało grudniową aktywność lubelskiego Betaru. Czytamy w nim na przykład, że 2.12.1933 r. w Lublinie odbyło się zebranie antyhitlerowskie z udziałem 250 osób. Przemawiali Heszal Szpiro i Abram Herc na temat stosunku hitleryzmu do Żydów. Mówcy nawoływali do walki z hitleryzmem przede wszystkim drogą bojkotu towarów niemieckich. 18.12.1933 r. także w Lublinie odbyła się uroczystość otwarcia wystawy prac ręcznych członków Brith Trumpeldor z udziałem 250 osób. Okolicznościowe przemówienie, poświęcone 10-leciu istnienia Brith Trumpeldor wygłosił Hersz Zylberberg³⁰⁸. Ten sam dokument przyniósł informację, że w Lublinie powstał komitet organizacyjny kibucu, rozumiany jako „sekcja pracy przygotowawczej do Palestyny”³⁰⁹, złożony z przedstawicieli Brith Hazchar, Brith Trumpeldor, Mohory i Masady, który 12.12.1933 r. urządził zebranie młodzieży syjonistycznej z udziałem 50 osób. Iser Zajdenman wyjaśniał wówczas cele i zadania kibucu oraz zlecił zebrany zbieranie datków pieniężnych na potrzeby organizacyjne. Za niecałe dwa tygodnie, 25 grudnia odbyło się zebranie członków zarządów wszystkich organizacji rewizjonistycznych z udziałem 28 osób. Zostało zwołane w związku z pobytem generalnego dyrektora Keren Tel Chaj – Lerner, który w swoim przemówieniu zaznaczył, że przybył do Lublina w celu zorganizowania Keren Tel Chaj i uruchomienia akcji zbiórkowej. Zdaniem Lerner fundusze tej organizacji wyczerpały się w związku z intensywnym wsparciem wychowania fizycznego młodzieży w ramach organizacji Brith Trumpeldor i Tel Chaj Hachajał³¹⁰.

307 Tamże, k. 81, 85a, s. 10/II, k. 86, s. 7/II.

308 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

309 Tamże.

310 Tamże; zesp. 413, sygn. 117, k. 111, 42a, 43, 115, s. 9/II, 115a, s. 10/II.

Przebieg pracy organizacyjnej Betaru skrzętnie odnotowywany w miesięcznych sprawozdaniach MSW odśladania także sytuacje konfliktowe, spory personalne itp. incydenty. W dokumencie z 9.09.1934 r. czytamy, że w związku z wyjazdem z Lublina dwóch członków z zarządu, naczelnik gniazda (Rozenberg) samorzutnie mianował jego nowy skład. Okazuje się jednak, że „naczelnictwo stowarzyszenia nie zaakceptowało zarządzenia Rozenberga i naczelnictwo gniazda rozwiązało, mianując tymczasowego komisarza w osobie Frydhajma, aż do czasu przybycia z Warszawy instruktora centrali organizacyjnej”³¹¹. Ciąg dalszy tej historii został opisany dokładnie miesiąc później (9.10.1934). Władze stowarzyszenia w Lublinie w porozumieniu z centralą w Warszawie mianowały nowy zarząd, w którym dotychczasowy naczelnik gniazda Chil Rozenberg został mianowany zastępcą naczelnika. Uspokoiło to tarcia wewnątrz organizacji, choć prawdopodobnie nie na długo, gdyż obecnie mianowany naczelnik gniazda lubelskiego wyjeżdża do Palestyny, Rozenberg zatem automatycznie zostanie ponownie naczelnikiem, co z kolei wywoła sprzeciw szeregu członków, zarzucających Rozenbergowi pełnienie funkcji w sposób dyktatorski³¹².

W pierwszym kwartale 1934 r. Brith Trumpeldor w Lublinie zorganizował szereg spotkań dla swoich członków. 1 lutego odbył się odczyt Natana Bystryckiego pt. „Życie młodzieży pracującej w Palestynie”, obecnych było 250 osób. 9 lutego 250 osób wysłuchało odczytu Szymona Juniczmana na temat sytuacji w syjonizmie i akcji palestyńskiej. Natomiast 26 lutego miała miejsce akademie z okazji rocznicy śmierci Trumpeldora, uczestniczyło w niej 200 osób³¹³. Materiały źródłowe odnotowały jeszcze odczyt pt. „Rewizjonizm i robotnicy żydowscy w Palestynie” prof. Wajnbengera, wygłoszony w Lublinie 24 marca wobec 200 słuchaczy³¹⁴.

Kolejne dokumenty z tego okresu informują, że między organizacją Masada a Brith Trumpeldor w Lublinie ostatnio wynikły dość silne tarcia, spowodowane przez członków Betaru, którzy dążą do likwidacji Masady i wcielenia jej członków w swoje szeregi. Rozpoczęli już nawet ich agitację. Jednak wniosek o rozwiązanie Masady i wcielenie jej członków do Brith Trumpeldor, zgłoszony na zebraniu Masady 12.05.1934 r. upadł, gdyż z obecnych 26 członków zagłosowały tylko 4 osoby.

W tym samym miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym (5/34 z 9.06.1934) czytamy, że członkowie Brith Trumpeldor biorą aktywny udział w akcjach prowadzonych przez Organizację Syjonistów-Rewizjonistów, zachowując się agresywnie

311 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 375, k. 50, s. 1/II; 52, s. 6/II, 53, s. 5/II.

312 Tamże, k. 59, 62, s. 8/II, 63, s. 9/II.

313 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 36, s. 8/II.

314 APL, zesp. 413, sygn. 118, k. 17, 20a, k. 28, 31a, s. 8/II.

wobec syjonistów i lewicowych ugrupowań żydowskich. Z okazji święta Lag ba-Omer Brith Trumpeldor zorganizował szereg wycieczek, w których wzięło udział od kilkadziesiątu do kilkuset osób³¹⁵.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 6/34 z ruchu politycznego polskiego oraz z życia społeczno-politycznego mniejszości narodowych, datowane na 9.07.1934 r., informowało, że 31.06.1934 r. w Lublinie odbyło się posiedzenie zarządu Brith Trumpeldor z udziałem 12 osób. Przedmiotem obrad były przygotowania do uroczystości z okazji rocznicy śmierci twórcy syjonizmu Teodora Herzla³¹⁶.

„Wobec wyjazdu z Lublina 2 członków Naczelnictwa gniazda Brith Trumpeldor – Naczelnik tego gniazda Rozenberg samorzutnie mianował nowy skład Naczelnictwa” czytamy w sprawozdaniu nr 8/34 z 9.09.1934 r.³¹⁷ Ponieważ zarządzenie Rozenberga nie zostało zaakceptowane przez pozostałych członków zarządu powołano tymczasowego komisarza w osobie Frydhaima aż do czasu przybycia z Warszawy instruktora centrali organizacyjnej³¹⁸. O ciągu dalszym sprawy dowiadujemy się z kolejnego dokumentu (9/34 z 9.10.1934), w którym znajdujemy informację, że w porozumieniu z władzami warszawskimi mianowano nowe „naczelnictwo gniazda lubelskiego”, dotychczasowy naczelnik gniazda Chil Rozenberg został mianowany zastępcą. Zapobiegło to dalszym nieporozumieniom wewnątrz organizacji, ale zapewne nie na długo, gdyż obecny mianowany naczelnik wyjeżdża do Palestyny i Rozenberg automatycznie zostanie ponownie naczelnikiem, co z kolei wywoła sprzeciw szeregu członków, zarzucających Rozenbergowi wykonywanie swoich obowiązków w sposób dyktatorski³¹⁹.

W następnym sprawozdaniu (10/34 z 9.11.1934) znowu pojawia stwierdzenie, że Brith Trumpeldor jest w dalszym ciągu jedną z najbardziej aktywnych organizacji żydowskich, działających w ścisłym kontakcie z Organizacją Syjonistów-Rewizjonistów. Potwierdzeniem tej opinii jest przywołany odczyt Begina Menachewa na temat „Wojna i pokój w syjoniźmie” wygłoszony 14.10.1934 r. w Lublinie wobec 300 słuchaczy. Wystąpienie poruszało sytuację w Palestynie i dążenia rewizjonistów³²⁰.

W zbiorach Lubelskiego Archiwum zachowały się krótkie, czasami wręcz lakoniczne dokumenty będące zapisem składu osobowego zarządu oddziałów Betaru na

315 Tamże, k. 40, s. 42a, s. 6/II; k. 44a, s. 10/II.

316 Tamże, k. 55, 59, 60, 62.

317 Tamże, k. 14, 16a, s. 6/II, 7/II.

318 Tamże.

319 Tamże, k. 23, 26a, 26.

320 Tamże, k. 33, 36.

przestrzeni lat ich funkcjonowania w życiu publicznym. Do podawania takich informacji byli zobligowani starostowie powiatowi. Świadczy o tym poufne pismo Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego z 7.01.1935 r. skierowane do wszystkich starostów powiatowych i starosty grodzkiego w Lublinie: „Urząd Wojewódzki prosi nadesłać do dnia 10.II. br. sprawozdanie o stanie organizacyjnym stowarzyszenia p.n. „Histadrut Hacofim al. Szem Josefa Trumpeldora” w skrócie „Brith Trumpeldor”, czyli „Zrzeszenie Trumpeldora” wg danych z dnia 1.II.br.”³²¹ Dokument ma być „należyście uzgodniony” z materiałami nadsyłanymi w ramach miesięcznych sprawozdań sytuacyjnych i dotyczy wyłącznie stowarzyszenia „którego statut został zatwierdzony postanowieniem Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego z dnia 12/XII 1928 r. L. 5849/BP., stowarzyszenie zaś wciągnięte do rejestru stowarzyszeń i związków Urzędu Wojewódzkiego pod Nrem 1553”³²². Pismo precyzuje dalej, jakie informacje powinny być uwzględnione. Zgodnie ze statutem stowarzyszenie ma prawo zakładania oddziałów tzw. gniazd (fili). Władzami stowarzyszenia macierzystego są: Walne Zgromadzenie, Naczelnictwo i Rada Opiekunów. Naczelnictwo składa się z 5 członków: naczelnik, sekretarz, skarbnik i gospodarz. Członkowie i uczestnicy stowarzyszenia mogą być podzieleni na sekcje, tzw. kwuce, liczące nie mniej niż 6 i nie więcej niż 18 członków. Siedziba stowarzyszenia mieści się w Lublinie przy ul. Szewskiej 3. Stowarzyszenie jako takie jest ekspozyturą Syjonistów-Rewizjonistów³²³.

Na karcie nr 94 tego samego dokumentu archiwalnego czytamy, że w dniu 11 maja br. (1935 – SD) w godz. 17.30–19.20, odbyło się w lokalu przy ul. Szewskiej 3 posiedzenie członków miejscowego Zarządu Brith-Trumpeldor z udziałem przedstawicieli innych organizacji rewizjonistycznych, w sumie 16 osób. Pod przewodnictwem Rajnmana miano podjąć decyzję w sprawie zaproszenia do Lublina Żabotyńskiego z odczytem. Dawid Kolberg oświadczył, że razem ze Skórnikiem sfinansuje przyjazd Żabotyńskiego do Lublina i jeżeli pozostanie jakiś dochód, to będzie przeznaczony na zakup instrumentów muzycznych. Odczyt Żabotyńskiego w Lublinie projektuje się na 4 czerwca br. w sali kina „Corso”.

W dniu 26 maja br. (1935 – SD) w godz. 13–15 odbył się w Lublinie w lokalu przy ul. Szewskiej 3 zjazd okręgowy delegatów Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich im. J. Trumpeldora przy udziale około 250 osób. Przewodniczył Lejb Hurwita z Zamościa, który wezwał zgromadzonych do uczenia minutą ciszy śp. marszałka

321 APL, zesp. 35/410, sygn. 346 [brak numeracji stron – SD].

322 Tamże.

323 Tamże.

Piłsudskiego. Ciąg dalszy raportu (na karcie nr 95, s. 16) informuje, że w następnej kolejności głos zabrali Aron Propes (reprezentant władz naczelnych Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich), który wygłosił referat dotyczący spraw organizacyjnych, podkreślił też, że zjazd odbywa się w bardzo ważnej dla ruchu rewizjonistycznej chwili. Wkrótce bowiem rozstrzygnie się kwestia, czy rewizjoniści zgadzają się pozostać w egzekutywie wszechświatowej. Poza tym pochwalił ugodową politykę Żabotyńskiego. Dalszy ciąg zjazdu rozpoczął się o godz. 16.55 i trwał do północy w lokalu Brith-Hachajał (Rynek 5). Poszczególni delegaci z prowincji złożyli sprawozdania z działalności na swych terenach. Po sprawozdaniach rozpoczęto dyskusję w sprawach dotyczących zarówno działalności w Polsce, jak i emigracji do Palestyny. Przyjęto uchwałę, w której uczestnicy wyrażają wotum zaufania Egzekutywie Rewizjonistycznej. Na zjeździe były reprezentowane 33 miejscowości Lubelszczyzny³²⁴.

Kolejny zapis informuje, że 21 lipca br. (1935 – SD) w godz. 21.00–23.10 odbyła się w lokalu przy ul. Szewskiej 3 akademii żałobna, podczas której uczczono trzydziestą pierwszą rocznicę śmierci Teodora Herzla. Na uroczystość przybyło około 200 osób. Wygłoszono stosowne przemówienia i odśpiewano pieśni „Baszuw-Adonia” i „Hatikwa”³²⁵.

W sprawozdaniu nr 5/35 z 15.06.1935 r. czytamy, że Brith Trumpeldor interesuje przede wszystkim sytuacja na VI Konferencji Światowej Rewizjonistów w Krakowie, a także stosunek Żabotyńskiego do Egzekutywy Światowej Organizacji Syjonistycznej oraz plebiscyt rewizjonistów mający się odbyć dnia 2 czerwca.

324 APL, sygn. 1897, k. 95, s. 16–17. 1) Zamość: Lejb Hurwic vel Wajsbrodzt Lejb, 2) Lublin: Izaak-Srul Epelbaum, Chaim Langleben, Jakub Wilder, Lejb Licht, Izrael Rajman, Izaak Rozenbaum, Sara(?) Feder, Majer Frank, 3) Włodawa: Josef Minc, Lejzor Barenholc, Jojne Kac, Lejba Goldman, 4) Janów Lubelski: Majlech Ejbuszyc, Abram Wajnryb, Chawa Ejbuszyc, Sara Ejbuszyc, 5) Szczepieszyn: Jozef Bejm, Lejb Wajntas, Dawid Frydlander, Lejb Mus, 6) Kryłów: Szachna Szprynger, 7) Piaski Luterskie: Icek Goldberg, 8) Hrubieszów: Zelig Holcer, Szyja Frajman, 9) Biłgoraj: Szymon Majsberg, Koram Kronenberg, Leizor Sas, 10) Żółkiewka: Dawid Chaim Wagon, 11) Parczew: Szloma Zansztajn, 12) Tomaszówka / Włodawa: Głatsztajn, 13) Dorohusk: Jankiel Samet, Gitla Honil, 14) Łęczna: Chaim Cukierman, Zysla Rabinowicz, Abram Cumerman, 15) Radzyń Podlaski: Abram Blumen, Abram Wajzman, 16) Kurów: Chaim Wurman, Koram Zandmer, 17) Zaklików: Chana Szechtman, Rachela Mirtbaum, Szymon Loffeld, 18) Turobin: Lemel Kac, 19) Bychawa: Dawid Lewenbaum, 20) Lubartów: Dawid Apfelbaum, Szloma Sztern, 21) Krasnystaw: Hersz Rozencwajg, 22) Izbica: Herez Licht, Szloma Klajnman, 23) Chodel: Szymon Rybak, Szyja Feder, 24) Garbów: Eljasz Rykiel, 25) Markuszów: Moszek Cukierman, Szloma Fajersztajn, Chemja Wasersztajn, 26) Modliborzyce: Dawid Ajzar, 27) Chełm: Szyja Zylber, (c.d. na s. 17 – nieczytelne), 28) Kraśnik: Josef Modehaj (?), Frejda (...?), 29) Ostrów k. Lubartowa: Samuel (?), (...?), Saloma Wasserman (?), Chaim Cyngler (?), 30) Bełżyce: Chaim Jakobson, Mojżesz Szpiro (?), (...?) Wizer (?), 31) Wojsławice: (...?) Sochler (?), 32) Horodło: Hersz Lechman (?), 33) Zwierzyniec: Dawid Frachtlander (?), Charkiel (?) Miler (?), Lenz Szlef (?).

325 Tamże, k. 147.

26 maja w Lublinie odbyło się walne zgromadzenie Brith Trumpeldor z udziałem 250 osób, reprezentujących 32 miejscowości. Bliższe szczegóły przesłano w sprawie tego zgromadzenia MSW pismem L.PP.N.5/34 w dn. 3.06.1935 r. Brith Trumpeldor niemal bez zastrzeżeń popiera linię taktyczną Żabotyńskiego, stojąc na stanowisku, że Egzekutywa Światowej Organizacji Syjonistycznej coraz bardziej skręca na lewo, podporządkowując się wpływowi II Międzynarodówki. Zapomina przez to o tworzeniu narodowego państwa żydowskiego w Palestynie, czego Brith Trumpeldor jako organizacja nacjonalistyczna i antysocjalistyczna zaakceptować nie może³²⁶.

Z tego samego roku (14.07.1935) pochodzi też zapis, że w okresie sprawozdawczym uwaga Brith Trumpeldor, ściśle współdziałającego z Organizacją Syjonistów-Rewizjonistów, skupiona była na przygotowaniach macierzystej organizacji politycznej do uczczenia zasług śp. Marszałka Piłsudskiego. Betar organizował „na własną rękę okolicznościowe uroczystości”³²⁷.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 9/35 z dnia 10.10.1935 r. zawierało informację, że Zarząd Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich im. Trumpeldora w Warszawie (Naczelną Komendą) rozwiązał oddział tejże organizacji w Lublinie. Przyczyną rozwiązania była zła sytuacja finansowa oraz nieprzychylny stosunek członków Zarządu Komendy Lubelskiej, a także brak w ostatnim czasie własnego lokalu. Naczelną Komendą Zrzeszenia Harcerzy w Warszawie zarządziła ponowną rejestrację członków, którą powierzyła Iserowi Zajdemanowi. Rejestrację miano przeprowadzić w lokalu Masady przy ul. Niecałej 6. Według przypuszczeń około 50 proc. dotychczasowych członków Brith Trumpeldor zostanie usuniętych z organizacji, jako tzw. element destrukcyjny, cechujący się opieszałością, niedbalstwem i niepodporządkowaniem się władzom naczelnym. Nowy lokal Brith Trumpeldor mieścić się będzie przy Rynku nr 5 w lokalu Brith Hachajał. Informację tę kończyło objaśnienie, że zrzeszenie jest organizacją lubelską, a nie oddziałem organizacji warszawskiej, nie może zatem być rozwiązane przez komendę w Warszawie³²⁸. To jeden z wielu przykładów niekończących się konfliktów i animozji pomiędzy członkami organizacji, partii i stowarzyszeń.

Następne miesięczne sprawozdanie starosty grodzkiego pochodzi z 6.12.1935 r. Znajdujemy tam ciekawostkę dotyczącą bojkotu filmów niemieckich przez spo-

326 APL, zesp. 413, sygn. 120, k. 19, 32a, s. 8/II.

327 Tamże, k. 32, 35a, s. 8/II.

328 APL, sygn. 1897, k. 188, s. 14; Zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 378, k. 13,20; APL, zesp. 413, sygn. 120, k. 67, 70a, s. 8/II.

łeczność żydowską. Informator stwierdza, że akcję tę prowadzili rewizjoniści, ale nie przyznali się do tego. Doszło jednak do wybicia szyb w reklamach kin „Apollo” i „Stylowy” oraz rozdawania ulotek nawołujących do bojkotu tych kin. Ustalono, że ulotki te rozdawali członkowie organizacji Brith Trumpeldor. Akcja jednak nie odniosła zamierzonego skutku, gdyż Żydzi dość licznie uczęszczali do „Apolla” i „Stylowego”³²⁹.

Kolejną informacją, pochodzącą z tego dokumentu, była relacja z ogólnego zebrania członków Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich im. Josefa Trumpeldora w dniu 23.11. br. (1935 – SD), które odbyło się w godz. 17–18.55 w lokalu przy ul. Rynek 5, przy udziale około 80 osób. Przewodniczący Iser Zajdeman przedstawił zebranym Lewina [brak imienia – AJP], delegata Komendy Naczelnej z Warszawy, który przeprowadził kontrolę działalności zrzeszenia w Lublinie. Lewin w referacie skrytykował syjonizm lewicowy dążący do komunizmu. Zachęcał natomiast do wzmocnienia agitacji za wstępowaniem w szeregi Betaru oraz do zbierania funduszy na Keren Tel Chaj. Zebranie zakończono odśpiewaniem pieśni Beszuv-Adonaj.

Następnego dnia w godz. 19.15–20.55, odbyło się w lokalu przy ul. Rynek 5, posiedzenie zarządu Brith Trumpeldor, w którym wzięło udział 12 osób. Przewodniczył Icchok Epelbaum, wziął także udział delegat z Warszawy. Lewin przedstawił projekt organizowania patronatów, których zadaniem będzie kontrola pracy politycznej i kulturalnej, prowadzonej przez betarczyków. Zdania w tej sprawie były podzielone, większość zebranych uważała bowiem, że w tej sprawie kompetentna jest organizacja Brith-Haszar jako „matka” wszystkich organizacji rewizjonistycznych. Po przeprowadzonej w tej sprawie dyskusji wyłoniono tymczasowy patronat z trzech osób, stały zaś w rozszerzonym składzie ma być wybrany przez Brith-Haszar³³⁰.

W nocy z 4 na 5 stycznia 1936 r. rozklejone zostały w dzielnicy żydowskiej w Lublinie ulotki w języku polskim, skierowane przeciwko hitleryzmowi. Miesięczne sprawozdanie (1/36 z 10.02.1936) podaje treść ulotki:

Co robią Niemcy – „Juda verecke” – ustawy norymberskie..., konfiskata żydowskich majątków, zakaz sprzedawania żywności Żydom, znęcanie się nad kobietą i dzieckiem żydowskim – antyhitlerowski front bojkotowy – nasza odpowiedź: Żydzi! Bojkotujemy towary. Bojkotujemy filmy – Bojkotujemy wszystko, co niemiec-

329 Tamże. k. 233, s. 8. Starosta Grodzki Lubelski L. 31/BP. Lublin, dnia 6 grudnia 1935 r. Tajne. Miesięczne Sprawozdanie Sytuacyjne nr 11 z ruchu politycznego polskiego – legalnego i ruchu politycznego i społecznego mniejszości narodowych. Przedkładam /przesyłam/. Starosta Grodzki /Olearczyk/. /podpis nieczytelny – przyp. SD/; APL, zesp. 35/410, sygn. 127, k. 20/159. 21/161, s. 3/II.

330 APL, sygn. 1897, k. 232, s. 18.

kie. Listopad 1935 r. Kupuj wyroby krajowe. Daj pracę polskiemu robotnikowi!
Prowadzone poufne wywiady wykazują, że akcję powyższą prowadzą członkowie „Brith Trumpeldor”³³¹.

Najczęstsze informacje z zachowanych dokumentów dotyczą relacji z uroczystości, które były udziałem członków organizacji syjonistycznych. Tak jak np. raport z dnia 5.03.1937 r. opisujący akademię ku czci odznaczonych przez Zarząd Główny członków organizacji z Lublina za pracę dla dobra Palestyny i sprawy żydowskiej. Uroczystość miała miejsce 21 lutego przy udziale około 250 osób. Po wygłoszeniu okolicznościowych przemówień i po odśpiewaniu kilku hebrajskich pieśni postanowiono wysłać depesze do Żabotyńskiego i Propesa³³².

Kolejne wydarzenie w dziejach lubelskiego oddziału, które odnotowano w dokumentach, to ogólne zebranie członków Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich im. Trumpeldora przy udziale około 160 osób. Spotkaniu w dniu 10.04.1937 r. przewodniczył Icchok Epelbaum, witając Propesa, naczelnika Komendy Głównej z Warszawy. Gość mówił o syjonizmie i rewizjonizmie, jak również o konieczności organizowania się młodzieży żydowskiej. W ostrych słowach potępił działalność Egzekutywy Syjonistycznej wskazał na krytyczną sytuację materialną Żydów w Polsce. Zebranie zakończono pieśnią Beszuw-Adonaj. Po zebraniu Propes dokonał inspekcji gniazda lubelskiego³³³.

Dłuższy raport dotyczył zjazdu naczelników gniazd Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich im. Josefa Trumpeldora z terenu okręgu lubelskiego, jaki odbył się 2.05.1937 r. przy ul. Cyruliczej 1. Wzięli w nim udział: Rozenberg i Rubinsztejn z Markuszowa, Zycer i Erlich z Piask Luterskich, Ferszman i Winer z Bełżyc, Rozenzon i Wurman z Kurowa (pow. puławski), Rozenberg z Lubartowa, Epelbaum Wilder Licht, Zakolik, Kuczej i Loterszpigel z Lublina, oraz Kac, delegat rewizjonistów z Londynu. Icchok Epelbaum wezwał do bezwzględnej walki ze skrajną lewicą, która zdobywa coraz silniejsze wpływy wśród młodzieży żydowskiej. Należy z tym walczyć, gdyż Betar skupia młodzież narodową, która ma na celu stworzenie własnego państwa żydowskiego w Palestynie. Delegaci poszczególnych gniazd złożyli sprawozdania z działalności na swych terenach. Z raportów tych wynika, że

331 APL, zesp. 413, sygn. 121, k. 7, 9a,

332 APL, sygn. 1899, k. 23, 37, s. 14. Starosta Grodzki Lubelski L. 1/tj. Lublin, dnia 5 marca 1937 r. Poufne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 2. Za miesiąc luty br. z legalnego ruchu politycznego polskiego, oraz ruchu społeczno-politycznego mniejszości narodowych.

333 Tamże, k. 77, s. 15. Starosta Grodzki Lubelski L. 1/tj. Lublin, dnia 5 marca 1937 r. Poufne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 2. Za miesiąc luty br. z legalnego ruchu politycznego polskiego, oraz ruchu społeczno-politycznego mniejszości narodowych.

gniazda te pod względem organizacyjnym są zaniedbane z powodu braku jakiegokolwiek nadzoru ze strony władz naczelnych. Na końcu zabrał głos Kac, który wspominał o konferencji Żabotyńskiego z ministrem Beckiem na tematy emigracyjne i kolonizacyjne. Ostro skrytykował działalność Egzekutywy Syjonistycznej.

W dniu 9 maja organizacje rewizjonistyczne: Syjoniści-Rewizjoniści, Brith Hachajał i Brith Trumpeldor w liczbie ok. 200 osób urządziły wspólną wycieczkę do wsi Elizówka w powiecie lubartowskim. Tam, na miejscu, doktor Lipman z Warszawy wygłosił do zebranych przemówienie na temat sytuacji w syjonizmie i Palestynie. Wycieczka ta urządzona została z okazji święta *Lag ba-Omer*. Dwa dni później odbyło się w lokalu przy ul. Cyruliczej 1 zebranie członków Brith Trumpeldor, w którym uczestniczyło około 120 osób. Lipman, przedstawiając krytyczną sytuację młodzieży żydowskiej dowodził, że rozwiązanie tzw. kwestii żydowskiej jest możliwe tylko przez odbudowę państwa żydowskiego w Palestynie³³⁴.

W sprawozdaniu z 12.06.1937 r. znalazła się informacja o tym, że 2 maja odbył się w Lublinie z udziałem 16 osób zjazd naczelników gniazd Zrzeszenia Harcerzy im. Józefa Trumpeldora z terenu okręgu lubelskiego. W charakterze gościa przybył delegat rewizjonistów z Londynu Kac. Icchok Apelbaum wzywał do bezwzględnej walki ze skrajną lewicą, ta bowiem „wdziera się do młodzieży żydowskiej”. Natomiast celem Betaru i skupionej w nim młodzieży narodowej jest własne państwo żydowskie w Palestynie. Następnie poszczególni delegaci gniazd złożyli sprawozdania z działalności na swych terenach, z których wynikały liczne zaniedbania spowodowane brakiem nadzoru ze strony władz okręgu. Na zakończenie głos zabrał Kac, który wspominał o konferencji Żabotyńskiego z ministrem Beckiem na tematy emigracyjne i kolonizacyjne. Ostro skrytykował działalność Egzekutywy Syjonistycznej³³⁵.

Przy okazji omawiania działalności lubelskiego gniazda Betaru warto zwrócić uwagę na różnorodne formy pracy ideowo-propagandowej. Jedną z nich były okolicznościowe akademie organizowane z okazji świąt czy rocznic. Odbywały się one najczęściej w lokalu przy ulicy Lubartowskiej 7. W dniu 27.06.1937 r. odbyła się akademie poświęcona pamięci Teodora Herzla. Sylwetkę ideologa syjonizmu i jego zasługi dla sprawy żydowskiej przedstawił Abram Turkieltaub³³⁶. Na uroczystość przybyło około 120 osób.

334 Tamże, k. 80, 96, s. 16. Starosta Grodzki Lubelski L. 1/tj. Lublin, dnia 5 czerwca 1937 r. Poufne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 5. Za miesiąc kwiecień br. z legalnego ruchu politycznego polskiego, oraz ruchu społeczno-politycznego mniejszości narodowych.

335 APL, zesp. 35/410, sygn. 129, k. 9/14, 21, s. 8/II.

336 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1139, k. 114 i 129.

Ostatnim dostępnym dokumentem dotyczącym działalności Betaru, który chcielibyśmy przytoczyć jest sprawozdanie z 12.01.1939 r., dotyczące zjazdu prezesów i ich zastępców Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora, jakie odbyło się w Lublinie 4 grudnia 1938 r. Uczestnicy zjazdu reprezentowali następujące miejscowości: Międzyrzec – Abram Jawerbum, Parczew – Mordko Zensza, Piaski Luterskie – Jakub Zycer, Lubartów – Kopel Kasersztrum, Markuszów – Rachmil Rubinsztejn, Janów Lubelski – Majlech Ejbuszyc, Puławy – Dawid Rubinsztejn, Kurów – Chaim Wyrman, Bełżyce – Menasze Winer, Lublin – Abram Blas, Jakub Wilder, Mendel Zakalik. W zjeździe brali udział przedstawiciele władz naczelnych Zrzeszenia Harcerzy Żydowskich z Warszawy, Propes i Ponimański. Zjazd otworzył ten ostatni i odczytał porządek dzienny obrad i spraw, które będą poruszane: kurs wychowania fizycznego, emigracja i wybór naczelnictwa okręgu lubelskiego. Przewodniczący Propes z kolei wygłosił przemówienie, w którym zaprezentował nowe drogi działalności Betaru w Palestynie i w Golusie. Podkreślał konieczność prowadzenia kursu wychowania fizycznego i obchodzenia się z bronią palną, które będą legalnie prowadzone w Warszawie. Szeroko omówił też sprawę emigracji betarczyków do Palestyny. Po przemówieniu Propesa nastąpiła dyskusja, w której zabierało głos szereg osób. Uchwalono, że na kursy do Warszawy wysyłani będą betarczyki w wieku od 18 do 20 lat, którzy zobowiążą się do należenia do organizacji jeszcze co najmniej przez półtora roku. Kurs trwać będzie 3 miesiące. Postanowiono też zwrócić się do władz naczelnych o urządzenie tanich, a nawet bezpłatnych podróży do Palestyny. Dokonano też wyboru zarządu okręgowego, do którego weszli: Abram Blas z Lublina (naczelnik), Mendel Zakalik (sekretarz), Abram Jawerbaum z Międzyrzecza (skarbnik), Chaim Warman z Kurowa i Kopel Wasersztrum z Lubartowa³³⁷.

Zarówno Ha-Szomer ha-Cair, jak również Żydowski Związek Skautowy im. kpt. Józefa Trumpeldora wywodziły się ze środowisk syjonistycznych. Ha-Szomer ha-Cair powiązana była z Organizacją Ogólnych Syjonistów, a Żydowski Związek Skautowy z radykalną Organizacją Syjonistów-Rewizjonistów, które rywalizowały ze sobą. Silna polaryzacja i rywalizacja między obydwoma żydowskimi organizacjami skautowymi rozpoczęła się w 1928 r. Miała charakter głównie ideologiczny, co prowadziło do osłabienia żydowskiego skautingu. Główną płaszczyzną była rywalizacja o wpływy w środowiskach żydowskiej młodzieży.

337 APL, sygn. 1899, k. 80, s. 7. Wojewoda Lubelski. LP. 39/12/tjn/38. Lublin, dnia 12 stycznia 1939 r. Nr ewid. 53. Tajne. Do Ministra Spraw Wewnętrznych na ręce Pana Dyrektora Departamentu I Politycznego w Warszawie. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 12/38 z ruchu politycznego polskiego, oraz z życia społeczno-politycznego mniejszości narodowych/.

c) HASZACHAR

O istnieniu i działalności w Lublinie Żydowskiego Związku Skautowego Haszachar [Brith Haszomer] dowiadujemy się z zachowanego w archiwum tygodniowego sprawozdania sytuacyjnego nr 9, skierowanego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego przez starostę lubelskiego 14.07.1927 r. Czytamy w nim, że dnia 9 lipca o godz. 22, w lokalu przy ul. Początkowskiej 22 odbyło się uroczyste odsłonięcie sztandaru organizacji Haszachar z udziałem około 120 osób. Uroczystości przewodniczył Sztajman, przywódca Haszacharu. Na trybunie ustawiono biało-niebieski sztandar z nazwą organizacji i tarczą Dawida. Do prezydium powołano najwybitniejszych działaczy syjonistycznych. Przemawiał Wajsbrod, który scharakteryzował życie i działalność społeczną wodzów syjonizmu, Herzla i Trumpeldora oraz nawoływał zebranych do naśladowania ich „ku chwale narodu żydowskiego i jego ojczyzny”. Następnie Sztajman podziękował zebranych za tak liczny udział w uroczystości. Kolejnym punktem programu była część artystyczna z deklamacjami, śpiewem i tańcami, które trwały do godz. 1.30 w nocy. Przy sztandarze pełniono wartę honorową³³⁸.

Z kolei z okazji odbywającego się XV kongresu syjonistów w Bazylei 6.09.1927 r. o godz. 17 lubelska młodzież syjonistyczna zgrupowana w organizacjach skautowskich Ha-Szomer ha-Cair i Haszachar w liczbie około 150 osób, na czele z orkiestrą z żydowskiego gimnazjum humanistycznego, przeszła pochodem ulicami: Świętoduską, Kowalską, Szeroką, Ruską i Lubartowską do lokalu przy ul. Początkowskiej 22, gdzie po odśpiewaniu piosenek skautowskich i wzniesieniu okrzyków na cześć organizacji syjonistycznej i kongresu, uroczystość zakończono³³⁹.

Podobny przebieg miała uroczystość zorganizowana z okazji 10-lecia deklaracji Balfoura³⁴⁰. Pochód z orkiestrą, w którym wzięli udział członkowie Ha-Szomer ha-Cair i Haszachar, ze sztandarami i transparentami, a także uczniowie szkół: Szpera i Humanistycznej, w liczbie około 600 osób przeszedł ulicami: Świętoduską, Lubartowską i Ruską do synagogi, gdzie odprawiono nabożeństwo. Potem do zebranych przemówił w języku polskim dr Zajdman, wyjaśniając znaczenie uroczystości. Następnie orkiestra odegrała hymny polski, angielski i żydowski, a uczestnicy zgromadzenia udali się do własnego lokalu przy ul. Początkowskiej 22, gdzie pochód został rozwiązany. Sprawozdanie kończy lakoniczna uwaga: „Przebieg pochodu spokojny”³⁴¹.

338 APL, zesp. 35/404 SP, sygn. 92, k. 45, 45A.

339 Tamże, sygn. 93, k. 1/249, 2/250; zesp. 35/410 SP, sygn. 96, k. 55, 63.

340 DEKLARACJA BALFOURA – oświadczenie rządu brytyjskiego z 2.11.1917 w sprawie żydowskiej siedziby narodowej, przekazane w liście ministra spraw zagranicznych, A.J. Balfoura, do lorda L. Rothschilda.

341 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 93, k. 28, 28A; zesp. 35/410, sygn. 97, k. 109, 113.

D) AKIBA

Od 1935 r. działała w Lublinie Ha-Noar ha-Iwri „Akiba”, czyli Żydowska Organizacja Skautowa „Akiba”, która znajdowała się pod wpływem syjonistów ogólnych. Sytuacja żydowskich organizacji skautowych była skomplikowana nie tylko z powodu rywalizacji o wpływy w środowisku żydowskim, ale także w związku z rozbieżnym stanowiskiem polskich władz państwowych i brakiem spójnej polityki wobec tych ugrupowań. Lubelski Urząd Wojewódzki nie widział przeszkód w zarejestrowaniu „Akiby”, natomiast Starostwo Grodzkie było temu przeciwnie. Negacja związana była z faktem istnienia innych żydowskich organizacji i trudnościami w ich kontrolowaniu³⁴². Największym poparciem Starostwa Grodzkiego cieszył się Żydowski Związek Skautów im. kpt. J. Trumpeldora, a gniazdo tej organizacji w Lublinie liczyło w 1937 r. co najmniej 160 członków³⁴³.

Jak już zostało powiedziane wcześniej, Żydowska Organizacja Skautowa wydawała pismo „Diwrej Akiba”, które wychodziło od maja 1933 do czerwca 1939 r. Choć wydawane było w Krakowie (z adnotacją: Kraków – Lwów – Warszawa) w numerze 12 z roku 1934 (z piątku, 2 lutego) odnajdujemy artykuł poświęcony rabinowi Majerowi Jehudzie Szapiro, twórcy lubelskiej Jesziwas Chachmej Lublin (Lubelskiej Szkoły Mędrców). Redakcja pisma w przypisie do tytułu artykułu wyjaśnia przyczynę jego powstania w następujący sposób:

Zaabsorbowani sprawami ruchu i problematyką sjońską niewiele zajmujemy się życiem żydowskim poza obozem sjonistycznym. A jednak winniśmy mu nieco uwagi poświęcić. Starać się będziemy poprzez „Diwrej Akiba” częściowo stan ten zmienić. W związku z tym ogłaszamy poniższy artykuł o niedawno zmarłym rabinie M. Szapiro³⁴⁴.

Autor tekstu, Perec Nowomiaszt, prezentując postać Szapiro zwraca uwagę na pochodzenie rabina, „głębokie wykształcenie judaistyczne”³⁴⁵ dziadka – rabiego Pinchasa, a także pokrewieństwo z wielkimi uczonymi niemieckimi ojca – rabiego Jakowa Szimszona i rodowód matki od autora *Turej Hazzahaw*, rabiego Dawida ben Szmuel Halewiego. Już jako dziecko Majer Szapiro wykazywał niezwykle zdolności w zgłębianiu świętych ksiąg i nauce, był uczniem, „który przysparza wiedzy swoim

342 APL, UWL, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1139, k. 35.

343 Tamże, sygn. 1899, k. 77.

344 Nowomiaszt P., *Rabini Meier Szapiro i jego jesziwa*, „Diwrej Akiba” z 2.02.1934 r., nr 12, s. 286.

345 Tamże.

mistrzem³⁴⁶. W roku 1910 objął urząd rabina w Glinianach i, jak zauważa biograf, był to rok przełomowy w życiu Szapiro. Przystąpił bowiem do budowy szkoły „Bnej-Tora”, która miała być prototypem jesziwy lubelskiej. Po dziesięcioletnim pobycie w Glinianach przeniósł się do Sanoka, został też wkrótce posłem na sejm. Właśnie jako poseł rozpoczął starania o fundusze na rzecz budowy jesziwy w Lublinie. Był twórcą projektu „Hadaf Hajomi”, który zakładał, że „wszyscy Żydzi przerabiają z tego samego rozdziału, umówionej masechty, jeden «daf», jedną kartę dziennie, ofiarując przy tym jednego grosza na rzecz jesziwy lublińskiej³⁴⁷. Pomysł został przyjęty entuzjastycznie przez światowy kongres żydostwa ortodoksyjnego, który odbył się w Wiedniu w 1923 roku. „Myśl «Hadaf Hajomi» wyryła niezatarte piętno w sercu każdego Żyda, a imię Szapiry zostało na zawsze z nią związane³⁴⁸. Nadrzędnym celem wszystkich starań rabina stało się wybudowanie jesziwy, umożliwiającej naukę na najwyższym poziomie młodym utalentowanym ludziom.

Po wielu trudach w Lag Baomer roku 1924 położono kamień węgielny pod jeszywę w Lublinie. W niespełna dwa lata potem stanął 5-cio piętrowy piękny budynek, o jasnych, obszernych salach, wyposażony w pełny komfort³⁴⁹. W gmachu mieszczą się oprócz sal wykładowych, bogata biblioteka i internat dla uczniów. W jeszywie znajduje się znany z piękności model Świątyni. Poziom nauki jest bardzo wysoki. Przyjmowani są tylko najzdolniejsi, bez względu na stan majątkowy.

Jeszywa lublińska to dzieło życia Meira Szapiry. Złotymi zgłoskami wypisane będzie jego imię w historii żydostwa polskiego³⁵⁰.

Niestety, co autor artykułu podkreśla z głębokim smutkiem, Szapiro zmarł nagle [w nocy z czwartku na piątek 27 listopada 1933 r., mając zaledwie 46 lat– AJP], „ku niepowetowanej szkodzie całego żydostwa³⁵¹.

e) HE-CHALUC-PIONIER

Do grupy lubelskich organizacji harcerskich należało także ugrupowanie He-Chaluc-Pionier, w którym skupiała się większość lewicowego ruchu syjonistycznego,

346 Tamże, s. 287.

347 Tamże, s. 288.

348 Tamże.

349 Budowę zakończono wiosną 1930 r. Uroczyste otwarcie jesziwy odbyło się 24 czerwca 1930 r.

350 Nowomiast P., *Rabin Meier Szapiro i jego jeszywa*, dz. cyt., s. 289.

351 Tamże, s. 290.

a także młodzież bezpartyjna. Niestety, w dostępnych źródłach archiwalnych informacji o działalności tej organizacji w Lublinie są śladowe. W lubelskim archiwum odnaleźć można pismo okólne do wszystkich starostów województwa (L.926/BP, z 28.09.1933 r.), w którym czytamy, że organizacja He-Chaluc-Pionier w Polsce istnieje na mocy statutu zarejestrowanego przez Komisariat Rządu m.st. Warszawy na zasadzie postanowienia z dnia 23.12.1929 r. (nr BP 10045/29) i wciągniętego do rejestru stowarzyszeń i związków Komisariatu Rządu pod numerem 952. W myśl paragrafu 2 statutu siedzibą stowarzyszenia jest Warszawa, zaś działalność rozciąga się na całą Rzeczpospolitą. Zgodnie z paragrafami 27, 29 i 30 statutu Komitet Centralny Organizacji może zakładać oddziały stowarzyszenia we wszystkich miejscowościach Polski na żądanie 5 członków stowarzyszenia. Na czele oddziałów stoją zarządy o rocznej kadencji złożone z 5–9 członków, w tym przewodniczący, sekretarz i skarbnik, oraz 2–4 zastępców. Oddziały posiadają również Komisje Rewizyjne o rocznej kadencji. W myśl paragrafu 37 statutu zarządy oddziałów mają prawo powoływać do wypełnienia poszczególnych funkcji stowarzyszenia specjalne komisje (pracy zawodowej, kulturalną, gospodarczą, agronomiczną, redakcyjną itp.) z członków stowarzyszenia, ale też z osób postronnych. W imieniu wojewody dokument podpisał R. Kędziński (wz. naczelnika wydziału)³⁵².

Pod sygnaturą nr 1897³⁵³ znajdujemy relację ze zjazdu He-Chaluc-Pionier, jaki odbył się 4 maja br. (1935 – SD) w lokalu przy ul. Królewskiej 3. Przytaczamy jej treść (ze stylistycznymi poprawkami) niemalże w całości przede wszystkim dlatego, że zawiera wykaz uczestników zjazdu, którzy byli kandydatami (w liczbie 47) na wyjazd do Palestyny. Były to następujące osoby: Motel Saturn z Kryłowa (pow. hrubieszowski), Samuel Flaks z Hrubieszowa, Samuel Celnikier z Gniewoszowa, Chaim Goldiner i Hercel Klajnman z Izbicy, Icchok Fiszman i Hersz Pryzant z Annopola, Josef Tennenbaum i Chasim Frym z Łęcznej, Nechuma Ryder i Miriam Frydler z Turobina, Trajstman Mendel, Zelcer Mendel i Moszek Guzman z Puław, Hersz Kohen z Węgrowa, Chil Forsztadt i Hersz Lehtfeld z Janowa Lub., Chaim Zylber i Mordko Retig z Kraśnika, Abram Goldberg, Chil Rubinsztajn, Samuel Niremberg i Tobiasz Huberman z Wąwolnicy (pow. puławski), Chaim Welczer, Lejzor Szechter i Szyja Ponirowski z Józefowa Biłgorajskiego, Samuel Sztymelman i Saloma Gutenberg z Sawina, Jozef Lerman, Arja Ryder, Ber Rotsztejn, Szymon Degon, Szloma Ajchenblat, Zalik Lederman, Moszek Grynberg, Daniel Cukierkorn i Fajga Himelfaro z Bychawy (pow. lubelski), Jafa Ginburg z Modliborzyc, Szmul Ferelmutter z Urzędowa, Jakob Arbusz z Parczewa, Eljasz Rabinowicz,

352 APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 27, 27a, s. 2.

353 APL, sygn. 1897, k. 93, s. 14.

Boruch Rabinowicz, Chaja Frydman, Tauba Zyto i Ryfka Apelbaum z Parczewa oraz Izrael Frydlant z Chelma.

Uczestnikami pochodzącymi z Lublina byli też: inż. Hachamiasz Perel, oraz przedstawiciele Centralnego Komitetu Ha-Chaluc-Pionier [brak imienia – AJP] Bibel i Izrael Ołykier. W sumie zaproszono z Lublina około 25 osób w charakterze gości spośród członków Poalej Syjon-Prawicy. Autor relacji wyjaśnia, że zjazd miał charakter zebrania, ponieważ uczestniczyli w nim tylko członkowie organizacji i zaproszeni goście. Omawiano też sprawy organizacyjne. Poza tym delegat Komitetu Centralnego – Bibel – wygłosił dłuższy referat pt. „Zadanie He-Chaluc-Pioniera w dobie obecnej”. Ostatnim punktem programu zjazdu były sprawy związane z emigracją do Palestyny³⁵⁴.

F) HA-NOAR HA-CIJONI

Na informację dotyczącą Zjednoczenia Młodzieży Syjonistycznej „Ha-Noar ha-Cij(j)oni”, a zatem organizacji syjonistycznej związanej z radykalnym skrzydłem ogólnego syjonizmu, natrafiamy w miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym nr 9/35 noszącym datę 9.11.1935 r. do Urzędu Wojewódzkiego wpłynęło zawiadomienie o zorganizowaniu w dniach 13 i 14.09.1935 r. w Lublinie narady instruktorów gniazd organizacji skautowej Ha-Noar ha-Cijoni. Zjazd ten jednak nie odbył się, gdyż organizatorzy nie uzyskali zniżek kolejowych dla swoich członków. Informatorzy ustalili, że w Lublinie istnieją 2 organizacje pod nazwą Ha-Noar ha-Cijoni, jedna legalnie jako Wydział Organizacji Sjonistycznej, z siedzibą przy ul. Złotej 2, druga zaś nielegalna, z siedzibą przy ul. Bonifraterskiej 10 (niefigurująca w ewidencji stowarzyszeń Starostwa Grodzkiego). W związku z tym starosta grodzki decyzją z dnia 3.10.1935 r. zarządził likwidację tej organizacji. Trzej kierownicy tej nielegalnej organizacji, powstałej pół roku temu, zostali ukarani w trybie postępowania karno-administracyjnego grzywną od 20 do 25 zł każdy. Powstanie organizacji spowodowane było tarciami w łonie Wydziału tejże nazwy w Org. Sjonistycznej³⁵⁵.

Właściwie wszystkie lubelskie ugrupowania harcerskie współpracowały ze sobą, przede wszystkim w obszarze organizacji syjonistycznych uroczystości jubileuszowych, jak np. rocznice śmierci Herzla. Jako dowód może posłużyć informacja o takim przedsięwzięciu pochodząca z miesięcznego sprawozdania sytuacyjnego

354 Tamże.

355 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 378, k. 39/58, s. 9/II; zesp. 413, sygn. 120, k. 73, 78, 81.

z ruchu społeczno-politycznego polskiego i mniejszości narodowych. Czytamy w tym dokumencie:

W dniu 5 lipca 1931 r. miejscowa organizacja syjonistyczna (w Lublinie) oraz pozostające pod jej wpływami organizacje Haszomer Hacair, Haszomer Aleumi Brit Trumpeldorf i Herelija urządziły w Lublinie uroczysty obchód rocznicy śmierci Hercla, na który nałożyły się nabożeństwo żałobne w synagodze, pochód ze sztandarami ulicami żydowskiej dzielnicy miasta i akademia przy udziale około 600 osób, podczas której przemówienie aktualne wygłosił dr Gotendiner, dyr. Lub. Szkoły Hebrajskiej „Tarbut”³⁵⁶.

2. Organizacje na terenie Lubelszczyzny

Informacje na temat funkcjonowania poszczególnych organizacji na terenie województwa lubelskiego przynoszą zachowane w archiwum materiały źródłowe, a także istniejące już opracowania historyczne czy opublikowane wspomnienia osób pamiętających czasy II Rzeczypospolitej. Czytamy np.:

Ruch syjonistyczny narodził się w Biłgoraju dopiero w czasie I wojny światowej, gdy miasto znalazło się pod okupacją austro-węgierską. Pierwszymi, którzy zaszczepili w Biłgoraju idee syjonistyczne, byli młodzi żydowscy oficerowie armii austro-węgierskiej, stacjonujący w Biłgoraju. Z ich inicjatywy doszło w roku 1916 do zawiązania w mieście pierwszej organizacji syjonistycznej, na czele której stanęli: oficer armii CK Ozerkes Gesztanen, Aron Berman, Sz. I. Szper, Honigbojm, Lajb Bromberg, Brafman i Eli Grojsman³⁵⁷.

Adam Kopciowski, pisząc o historii Żydów biłgorajskich podkreślał, że „wpływom ideologii syjonistycznej ulegali przede wszystkim ludzie młodzi, nieliczni jeszcze w Biłgoraju uczniowie gimnazjów z Zamościa i Lublina oraz idealisci, pozostający pod urokiem dawnych «Chibbatim Cijonim» (Miłośników Syjonu)”³⁵⁸. Autor ar-

356 APL, sygn. 165. Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Bezpieczeństwa Publicznego L.40/B.P./31. Lublin, 5 sierpnia 1931 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 7 z ruchu społeczno-politycznego polskiego i mniejszości narodowych. Cz. II. Mniejszości narodowe.

357 Oberhant M., Grojsman M., Kronenberg A., *Di cjonistiszte bawegung in Bilgoraj*, [w:] *Churbn Bilgoraj*, red. Kronenberg A., Tel Awiw 1956, s. 84.

358 Kopciowski A., *Żydzi w Biłgoraju na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Biłgoraj czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma*, red. Adamczyk-Garbowska M., Wróblewski B., Lublin 2005.

tykułu przywołał także wspomnienia tamtych czasów noblisty Izaaka Baszewisa Singera³⁵⁹:

W Biłgoraju, który mój dziadek przez tak długie lata skutecznie chronił przed światem, dokonywał się przewrót. Zdawało się, że życie w tym mieście nie ulegnie nigdy żadnym zmianom, a jednak zmiany zaczęły przenikać, i to z wielu źródeł. Młodzież miasteczka założyła Stowarzyszenie Syjonistów. Członkowie Bundu wznowili swoją działalność. Niektórzy młodzi ludzie wykazywali sympatie pro-bolszewickie. Młodociani wierni z domów modlitwy podzielili się na dwie frakcje: mizrachistów i tradycjonalistów. Nute Szwederszarf utworzył oddział pionierów Hachalutz albo Haszomer. Ciągnęły za nim hordy dzieciaków jako za przywódcą grupy i nazywali „Zewim” – wilki. [...] Na ulicach mijający się chłopcy prostowali się i trzaskając obcasami na austriacką modłę wołali: „Chazak! Bądź silny!”³⁶⁰

Najpopularniejsze wśród młodzieży żydowskiej były dwie podstawowe organizacje skautowe: Żydowski Związek Skautowy im. kapitana Josefa Trumpeldora (Betar) i Ha-Szomer ha-Cair, ale działały także: He-Chaluc Pionier, Ha-Szomer ha-Dati oraz Haszachar.

Korespondencja Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie skierowana do starostów powiatowych pokazuje tendencję przeciw-

-
- 359 Izaak Baszewis Singer (ur. 14.07.1904 lub 26.11.1902 w Leoncinie, zm. 24.07.1991 w Surfside k. Miami) – pisarz tworzący w języku jidysz. Urodził się jako Icek Hersz Zynger w rodzinie rabina Pinchasa Menachema i Batszewy, córki biłgorajskiego rabina, Jakowa Zylbermana. Akcja większości jego utworów rozgrywa się w przedwojennej Polsce, do najważniejszych należą: *Der knecht* (ang. *The Slave*, 1968; pol. *Niewolnik*, 1991), *Der hoff* (ang. *The manor*, 1967; pol. *Dwór*, 1983), *Der kuncenmacher fun Lublin* (ang. *The magician of Lublin*, 1960; pol. *Sztukmistrz z Lublina*, 1983), *Szojm* (ang. *Scum*, 1991; pol. *Szumowiny*, 1992) czy *Cerifikat* (ang. *The certificate*, 1992; pol. *Certyfikat*, 1993). W wielu utworach przemycił wątki autobiograficzne, podkreślające jego związki z Polską – *Majn tatns bejs din sztrib* (ang. *In my father's court*, 1963; pol. *Urząd mojego ojca*, 1992), *Szosza* (ang. *Shosha*, 1978; pol. *Szosza*, 1991) oraz *Love and exile* (1984; pol. *Miłość i wygnanie*, 1993). Singer był laureatem prestiżowych nagród oraz doktoratów *honoris causa* w Stanach Zjednoczonych, we Włoszech, Francji oraz Izraelu, a w 1978 r. otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury. Na podstawie jego utworów powstały filmy fabularne – *Yentl* (1983), *The Magician of Lublin* (1979) oraz *Enemies. A love story* (1989). Niektóre trafiły też na deski teatrów – w Polsce m.in.: *1666* (2011; na podst. *Szatana w Goraju*), *Wrogowie. Historia pewnej miłości* (1995, 2009), *Opowiadania dla dzieci* (2007), *O karpiu, kozie i trąbce, która gasiła pożary* (2014). Zob. więcej: Hadda J., *Isaac Bashevis Singer. A life*, New York 1997; Sherman J., *Singer, Isaac Bashevis*, [w:] *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*; Tuszyńska A., *Singer. Pejzaże pamięci*, Gdańsk 1996; Burgin R., *Conversations with Isaac Bashevis Singer*, 1992; Adamczyk-Garbowska M., *Polska Isaaca Bashevisa Singera: rozstanie i powrót*, 1994; Zamir I., *Journey to My Father, Isaac Bashevis Singer*, 1994; Shmeruk Ch., *Świat utracony: o twórczości Isaaca Bashevisa Singera*, 2003; *Biłgoraj czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma*, dz. cyt.
- 360 Singer I. B., *Nowy powiew*, [w:] tegoż, *Urząd mojego ojca*, przeł. Wyrzykowska I., Warszawa 1995, s. 275.

stawiania się „rozdrabnianiu” organizacji, powołując się na rozporządzenia MSW. Np. reskrypt z dnia 19.09.1930 r. PN. 1550/30 podawał do wiadomości:

[...] iż w celu nierozdrabniania ruchu skautowego wśród młodzieży żydowskiej, co niezmiernie utrudnia kontrolę i nadzór nad tym ruchem, wskazaniem jest, aby były legalizowane stowarzyszenia jednego tylko typu, a więc w pierwszym rzędzie stowarzyszenia „Haszomer Hacair”, które są najliczniejsze i najstarsze spośród żydowskich organizacji tego rodzaju, o ile oczywiście organizatorzy tych stowarzyszeń w poszczególnych miejscowościach dają gwarancję niepociągania młodzieży w kierunku sprzecznym z interesami Państwa Polskiego, jak również niewykorzystywania jej w ogóle w akcji politycznej³⁶¹.

Jednocześnie podkreślono, że stowarzyszenie Ha-Szomer ha-Cair nie powinno używać nazwy „harcerz” i nazw pochodnych, gdyż te są zastrzeżone dla Związku Harcerstwa Polskiego, ani nazwy „skaut”, te bowiem przysługują wyłącznie organizacjom należącym do Międzynarodowego Biura Skautowego. Odznaki i strój członków Ha-Szomer ha-Cair powinny odróżniać się od stroju i odznak ZHP. W ich statutach musi być wyraźnie zaznaczone prawo ingerencji i kontroli władz oświatowych, analogicznie do paragrafu 35 Statutu ZHP, oraz zastrzeżenie, że młodzież szkolna może należeć do drużyn Ha-Szomer ha-Cair wyłącznie w oparciu o zezwolenia odpowiednich władz szkolnych, ogólne – dotyczące zgody na istnienie drużyny przy danej szkole, i szczegółowe – odnoszące się do indywidualnego uczestnictwa ucznia w organizacji. Końcowa uwaga dopowiada, że zgłoszenia do zarejestrowania organizacji „Ha-Szomer ha-Cair” powinny być traktowane w każdym wypadku indywidualnie, sprawa zarejestrowania zaś każdej zgłoszonej organizacji zależna jest od uznania władz administracji ogólnej.

Przypomnienie o powyższych ustaleniach pojawiło się w piśmie z 29.11.1933 r., „w związku z ujawnionymi tendencjami do zakładania stowarzyszeń Ha-Szomer ha-Cair i podobnych w formie stowarzyszeń zwykłych, posługujących się w swej nazwie nomenklaturą »skautowych« względnie »harcerskich«, [...] z prośbą o jak najściślejsze ich przestrzeżenie”³⁶².

Kilka dni później, 4.12.1933 r., w kolejnym piśmie okólnym, nastąpiły dalsze wyjaśnienia związane z ustosunkowaniem się władz do stowarzyszeń żydowskich, w szczególności tych znajdujących się pod wpływem Organizacji Syjonistów-Rewi-

361 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 620, k. 92/33.

362 Tamże, k. 133/34.

zjonistów³⁶³. A. Gajl, pełniący obowiązki naczelnika wydziału (Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Bezpieczeństwa Publicznego), podpisany pod dokumentem wyjaśniał, że na terenie Rzeczypospolitej działa szereg żydowskich ugrupowań politycznych, które z własnej inicjatywy zalegalizowały się jako stowarzyszenia na mocy odpowiednich przepisów dla stowarzyszeń i związków. Do tych zarejestrowanych należą: centralna Organizacja Żydów Ortodoksów w Polsce [Agudas Tarcel], Organizacja Syjonistów-Rewizjonistów w Polsce [Brith Hazchar] i Organizacja Syjonistyczna w Polsce. Każda z nich, podobnie jak i ugrupowania polityczne żydowskie, tworzy własne stowarzyszenia i instytucje kulturalno-oświatowo-szkolne, wychowania fizycznego, sportowe, młodzieżowe, dziecięce, skautowe, kobiece, także dobroczynne i związki zawodowe. W związku z tym żydowskie życie społeczne jest silnie umocowane politycznie i ściśle zespolone z działalnością ugrupowań politycznych. Ogromne znaczenie ma specyfika życia społeczno-politycznego Żydów polskich, ich odrębność i skomplikowany charakter. Wiąże się to przede wszystkim z ich trójjęzycznością (język polski, hebrajski i jidysz) a także ze sprawą odbudowy własnego państwa (syjonizm i kwestia Palestyny).

W wyniku bardzo intensywnego rozwoju życia społeczno-politycznego, oprócz partii i organizacji zalegalizowanych przez polskie władze, funkcjonują stowarzyszenia odrębne i w pewnym zakresie samodzielne, których istnienie z punktu widzenia formalnoprawnego jest więcej niż problematyczne. Na szczególną uwagę w tym zakresie zasługują wszelkie organizacje zajmujące się wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym skupiające młodzież, liczące od kilku do kilkunastu tysięcy członków. Niektóre z nich nie odpowiadają minimalnym wymogom prawa: ich daleko posunięta koedukacja, wpływy zbyt radykalne lub szowinistyczne przynoszą szkodę państwu polskiemu. Na specjalną uwagę w tej dziedzinie zasługuje tzw. harcerstwo żydowskie [podkreślenie – AJP] nadużywające tej nazwy i niemające nic wspólnego z ideałami harcerstwa. Harcerstwo żydowskie obecnie liczy 11 organizacji, z czego zaledwie dwie zostały zalegalizowane, Ha-Szomer ha-Cair i Brith Trumpeldor. Pozostałe 9, z wyjątkiem Wolnego Skauta [Frajer Szomer], pozostającego pod wpływem komunizującej Poalej-Syjon-Lewicy, prawdopodobnie będą zalegalizowane, o ile oczywiście przyjmą warunki polskich władz. Wywód ten zakończony został konkluzją, że wobec nadmiernego zróżnicowania społeczności żydowskiej, utworzenie jednej żydowskiej organizacji harcerskiej, w której zyliby zgodnie np. ortodoksi z syjonistami, uznać należy za nieosiągalne. W dalszej części pisma czytamy, że ostatnio Organizacja Syjonistów-Rewizjonistów w Polsce (grupa Żabotyńskiego) utworzyła nową organizację

363 Tamże, k. 137/27, 138/28.

Tel Chaj Hachajał im. Żabotyńskiego w Polsce (wzgl. Brith Hachajał), która ma za zadanie zrzeszać rezerwistów żydowskich i tzw. nadliczbowych, czyli tych, którzy są już po wieku poborowym, a w wojsku nie służyli. W związku z chaosem istniejącym wśród żydowskich organizacji młodzieżowych i nieliczeniem się z obowiązującymi przepisami prawa oraz wytycznymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, MSW ustaliło następujące wytyczne:

1. Wszelkie związki sportowe muszą poddać się dyrektywom Państw. Urzęd. WF i PW.
2. Samodzielne harcerstwo żydowskie istnieć nie powinno. Obecne organizacje powinny wejść w porozumienie z Polskim Związkiem Harcerstwa z tem, że na terenie państwowych Szkół Średnich nie może być oddzielnych drużyn żydowskich, natomiast na terenie żydowskich szkół prywatnych i w szkołach powszechnych o ile zajdzie tego potrzeba mogą istnieć samodzielne drużyny, ale tylko pod nadzorem nauczycielstwa i pod patronatem Polskiego Związku Harcerstwa.

Powyższe Urząd Wojewódzki podaje do wiadomości celem należytego zorientowania PP. Starostów w ustosunkowaniu się centralnych władz państwowych do omówionych wyżej momentów z życia mniejszości żydowskiej. Niniejszego pisma okólnego nie należy udzielać do wiadomości organów policyjnych³⁶⁴.

Oprócz tygodniowych i miesięcznych sprawozdań sytuacyjnych do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego trafiały także rejestry zgromadzeń i widowisk. W jednym z takich dokumentów³⁶⁵ czytamy, że na przestrzeni lat 1932–1934 odbyły się następujące uroczystości:

- 19.02.1932 – Organizacja Syjonistów-Rewizjonistów w Białej Podlaskiej zorganizowała akademię ku czci J. Trumpeldora we własnym lokalu przy pl. Wolności 6 (s. 7 A, poz. 87).
- 19.10.1932 w kinie „Miraz” w Białej Podlaskiej Żydowski Związek Harcerzy im. J. Trumpeldora zorganizował zabawę taneczną (s. 19A, poz. 155).
- 11.03.1933 r. w świetlicy Straży Pożarnej w Piszczacu Żydowski Związek Harcerzy im. J. Trumpeldora zorganizował akademię żałobną ku czci swego patrona (s. 39A, poz. 155).

364 Tamże, k. 137/27, 138/28.

365 APL, zesp. 35/404, sygn. 429 SP-bialskie.

- 12 i 18.04.1933 r. w prywatnym lokalu Rywki Stołowickiej w Kodniu, Brith Trumpeldor zorganizował przedstawienie teatralne pt. „Pieniądz, miłość i hańba” (s. 42A, poz. 197).
- 16.07.1933 r. w kinie „Miraż” w Białej Podlaskiej Teatr Żołnierski D.O.K. II w Lublinie wystawił dla m.in. czł. Brith Trumpeldor przedstawienie pt. „Berek Joselewicz” (s. 52A, poz. 357).
- 28.01.1934 r. Brith Trumpeldor w Białej Podlaskiej zorganizował akademię z okazji 10-lecia organizacji (s. 67A, poz. 33).
- W styczniu 1934 r. koło Brith Trumpeldor w Piszczacu w miejscowej remizie strażackiej zorganizowało akademię ku czci J. Trumpeldora (s. 71A, poz. 100); Koło w Kodniu zorganizował w lokalu Fromma Zylberwareza przedstawienie teatralne (s. 71A, poz. 104).
- 10.03.1934 r. Oddział Betaru w Białej Podlaskiej w sali Klubu Obywatelskiego przy ul. Krótkiej 9 zorganizowało bal maskowy (s. 72A, poz. 109).
- 17.03.1934 r. Koło Ha-Szomer ha-Cair przy stowarzyszeniu „Tarbut” w Białej Podlaskiej w sali kina „Miraż” zorganizowało wieczór jubileuszowy organizacji z tańcami, śpiewami, recytacjami itp.
- 7.07.1934 r. Oddział Betaru w sali kina „Miraż” w Białej Podlaskiej zorganizował akademię ku czci T. Herzla (s. 81A, poz. 245).

W analizowanych źródłach odnajdujemy też pojedyncze notatki odnoszące się do zebrań czy zjazdów kół (gniazd) poszczególnych organizacji, nabożeństw w synagogach z okazji świąt czy ważnych historycznie rocznic, odczytów dedykowanych aktualnym sprawom społeczno-politycznym, uroczystościom poświęcenia sztandarów organizacji, pochodów, akademii, akcji charytatywnych itp.³⁶⁶

A) HA-SZOMER HA-CAIR

Żydowskie organizacje o charakterze skautowym powstawały na terenach Lubelszczyzny już od pierwszych lat po zakończeniu I wojny światowej. Bazą dla tych ugrupowań był szybko zyskujący popularność ruch syjonistyczny, którego celem było doprowadzenie do utworzenia w przyszłości własnego państwa żydowskiego. Podejmowano zatem szereg działań przygotowujących młodych ludzi do tego za-

366 Zob. APL, zesp. 35/410, sygn. 101, k. 1, 5, 11, 13; sygn. 103, k. 305, 313; sygn. 108, k. 3, 21, 135, 151; sygn. 109, k. 155; sygn. 110, k. 43, 67; sygn. 115, k. 257; sygn. 118, k. 82; sygn. 123, k. 22, s. 1/II, k. 24, s. 3/II, k. 28, s. 7/II.

dania, a powstające wówczas organizacje skautowe miały właśnie przyczynić się do kształtowania nowej świadomości wśród młodych Żydów. Miała ona tak wpłynąć na rozwój autonomii narodowo-kulturalnej Żydów w Polsce, aby w przyszłości przygotować młodych osadników do pracy w Palestynie³⁶⁷. Organizacje skautowe, podobnie jak sportowe, stanowiły bazę, dzięki której później przygotowywano młodych ludzi do emigracji.

Przegląd informacji na temat drużyn Ha-Szomer ha-Cair na terenie województwa lubelskiego rozpoczniemy zgodnie z alfabetycznym porządkiem, posługując się danymi zaczerpniętymi z cytowanego już wcześniej *Informatora Powszechnego Rzeczypospolitej Polskiej z kalendarzem Policji Państwowej na rok 1922*.

POWIAT BIALSKI

Obszar 164 126 morgów (tj. ok. 910 km²) zamieszkiwało wówczas 59 666 mieszkańców, z czego 48 969 to ludność polska³⁶⁸. Miasto Biała zajmowało obszar 2 526 morgów (ok. 14 km²), liczyło 12 966 mieszkańców, w tym 66 proc. Żydów³⁶⁹. Do powiatu bialskiego należały następujące miejscowości: Biała Podlaska, Kodeń, Łomazy, Rossosz, Sławatycze, Terespol.

Historia ugrupowań o charakterze syjonistycznym sięga w Białej Podlaskiej lat dwudziestych XX w., zachowało się bowiem zawiadomienie komendanta policji w sprawie Organizacji Żydowskiej pod nazwą Harcerzy (Szomrów)³⁷⁰. Z pisma wynikało, że przy ul. Piłsudskiego 4 mieścił się [sztab – S.D.] organizacji żydowskiej pod nazwą „Szomer” i istniało w Białej od 4.07.1922 r. Stowarzyszenie w liczbie 50 osób na czele z Mojżeszem Rubinstajnem (zam. przy ul. Rynek 17) oraz instruktorem Lejzerem Edeltuchem (zam. przy ul. Pocztovej), środki finansowe na utrzymanie otrzymuje z dobrowolnych składek członkowskich oraz odczytów, a także urządzanych wieczorów i zabaw. Cieszy się poparciem organizacji Tarbut z centralą w Warszawie. Stowarzyszenie było utworzone i zarejestrowane na podstawie zezwolenia starostwa z dn. 4.07.1924 r., a powstało na skutek starań Zarządu Głównego żydowskiego Stowarzyszenia Tarbut, do czego „powyższy zarząd jest rzekomo upoważniony punktem II Statutu zatwierdzonego przez MSW z dn. 11.03.1922 r. za

367 Zob. Żyndul J., *Żydzi w Polsce przed 1939 r.*, [w:] *Pamięć. Historia Żydów polskich*, red. Tych F., Warszawa 2004, s. 60.

368 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 2122 km², ludność – 116 000.

369 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 357.

370 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 186, k. 14.

nr. b. s. 164/22³⁷¹. Komendant policji zanotował także informację, że działalność polega wyłącznie na ćwiczeniach fizycznych i pracy kulturalno-oświatowej, oraz że stowarzyszenie nie wydaje żadnego pisma. W ostatnim punkcie dokumentu czytamy, że będąc pod wpływem syjonistów organizacja ma takie same zadania i cele, tzn. zakłada odbudowę ojczyzny w Palestynie oraz organizowanie w diasporze życia społecznego. Z kolejnego sprawozdania dowiadujemy się, że 12.05.1925 r. o godz. 11, w kinie „Ognisko” odbył się odczyt Menoacha na temat działalności „Hechaluców” i „Haszomrów”³⁷². Zebranie poprzedziła wycieczka do Roskoszy³⁷³, w której wzięli udział członkowie Ha-Szomer ha-Cair w pełnym rynsztunku oraz He-Chaluc.

W raporcie starosty powiatowego z 23 marca 1930 r., będącym uzupełnieniem dokumentu przesłanego 14 grudnia 1929 r., znalazły się dodatkowe dane, które informują, że organizacja funkcjonuje na ul. Reformackiej 9, liczy 55 członków, kierownictwo sprawuje Uszer-Lejb Grynblat zamieszkały przy ul. Janowskiej 17³⁷⁴. W roku 1936 drużyna skautowa skupiała 67 osób, a drużynowym był nadal szewc Grynblat. Najważniejsze cele, jakie stawiała sobie organizacja to, podobnie jak Betar, prowadzenie pracy kulturalnej wśród młodzieży i dbanie o jej rozwój fizyczny przez organizowanie ćwiczeń gimnastycznych. W czerwcu 1938 r. drużyna zrzeszała 40 członków, a jej głównym celem stała się nauka języka hebrajskiego. Opiekunami drużyny byli: Dyna Szejman, Srul Bekerman i Maria Kamień³⁷⁵.

Informator w piśmie z 3.06.1938 r. skierowanym do starosty powiatowego donosi, że w Białej Podlaskiej przy Stowarzyszeniu Tarbut istniało kółko sportowe Ha-Szomer ha-Cair, które miało siedzibę przy ul. Jatkowej 7 i liczyło 40 członków. W skład zarządu weszli: jako przewodnicząca z ramienia Stowarzyszenia Tarbut – Dyna Szejman (bez zawodu, zam. przy placu Wolności 4), jako sekretarka – Maria Kamień (zam. przy rodzicach, ul. Dreszera 6), jako skarbnik – Srul Bekerman (drukarnia, zam. przy ul. Grabanowskiej 4) i jako członek zarządu – Gołda Wisznia (zam. przy rodzicach, ul. Szkolny Dwór 19). Celem organizacji było szerzenie wśród młodzieży żydowskiej kultury hebrajskiej i przygotowanie sportowe. W ramach zajęć prowadzono pogadanki na temat języka hebrajskiego, palestinografii i sportu, a także zbiórki i ćwiczenia sportowe. Ponadto organizowano dwa razy

371 Tamże.

372 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 198, k. 6.

373 Roskosz – wieś położona w województwie lubelskim, w powiecie bialskim, w gminie Biała Podlaska. We wsi znajduje się obecnie odrestaurowany klasycystyczny dwór z połowy XIX w., zaprojektowany przez Franciszka Jaszczolda z parkiem w stylu angielskim.

374 APL, sygn. 455. Starosta Powiatowy w Białej Podlaskiej. L. 135/P. Przedmiot: Ugrupowania polityczne mniejszości narodowych. Biała Podlaska, dnia 23/III 1930. Do Pana Wojewody w Lublinie.

375 APL, SPB, sygn. 137, k. 20, 24; UWL, WSP, sygn. 455, k.136.

w roku kolonie zimowe i letnie. Ha-Szomer ha-Cair pozostawał pod wpływem organizacji syjonistycznej – dodał w zakończeniu podpisany z upoważnienia komendanta powiatowego Józef Szabelski (starszy przodownik)³⁷⁶.

POWIAT BIŁGORAJSKI

Obejmował obszar 254.522 morgów (ok. 1425 km²), liczył 90.863 mieszkańców, w tym narodowości polskiej 70.029³⁷⁷. Katolicy stanowili 73,7 proc., prawosławni – 18,4 proc., Żydzi – 7,9 proc.³⁷⁸. Największymi miastami powiatu były: Biłgoraj, Tarnogród, Krzeszów, Józefów.

W przeanalizowanych przez nas dokumentach archiwalnych nie udało nam się znaleźć informacji na temat funkcjonowania Ha-Szomer ha-Cair w tym powiecie.

POWIAT CHEŁMSKI

Zamieszkiwało go w interesującym nas czasie 120.032 osób³⁷⁹, w tym 57 proc. katolików, 20 proc. prawosławnych, 16 proc. Żydów i 4 proc. Niemców. W samym Chełmie liczba ludności wynosiła 22.491³⁸⁰. Najważniejszymi miastami powiatu chełmskiego, oprócz Chełma były: Pawłów, Rejowiec, Sawin, Siedliszcze, Wojślawice.

Dokładniejsze informacje o działalności drużyn Ha-Szomer ha-Cair odnajdujemy w dokumentach archiwalnych dotyczących Chełma. W piśmie starosty chełmskiego z dnia 22 grudnia 1922 r. czytamy, że założyciele żydowskiej organizacji skautowej: Berek Orensztajn, Hersz Welger, Lang Mojżesz, Borys Felhandler, Judka Lejbe Staz, Icek Jurcajg należą do żydowskiej partii syjonistycznej i brali czynny udział w ruchu wyborczym, agitując za listą nr 16. Autor tego poufnego dokumentu stwierdza dalej, że:

Są to ludzie przeważnie młodzi i dzisiaj ich stosunek do państwowości polskiej jest mniej więcej lojalny, przynajmniej nic podejrzanego w ich dotychczasowej działalności nie zauważono, co zaś dotyczy gwarancji lojalności z ich strony na przyszłość, to w tej sprawie nic pewnego stwierdzić jest niemożliwe, są to bowiem, jak zauważyłem, ludzie młodzi i dla rozmaitych wpływów nader podatni³⁸¹.

376 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 417, k. 24.

377 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1720 km², ludność – 116.900.

378 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 358.

379 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r. ludność powiatu chełmskiego wynosiła – 162.300.

380 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 359.

381 APL, sygn. 1137, k. 3. Starostwo Chełmskie L. 20584/22 Lr. Chełm, dn. 22.12.1922 r. Poufne. Przedmiot: Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomer Hacair” – rejestracja. Do Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie.

Trzy lata później starosta kieruje pismo do Komisariatu Policji Państwowej w Chełmie z poleceniem zbadania „w drodze wywiadów”, czy w Chełmie istnieje żydowska organizacja skautowa Ha-Szomer ha-Cair, która powstała w czerwcu 1922 r. Przywołane zostają zarówno nazwiska: Motka Iwrego, M. Langa, Berka Grensztajna, Hersza Welczera, Borysa Felherdlera, Judki Lejba Stara i Icka Jurcajga jako założycieli drużyny, jak i adresy siedziby organizacji: ul. Hrubieszowska 25 oraz ul. Poczтовая 47. Pismo zakończone jest wyraźnym poleceniem operacyjnym: „W razie twierdzącym należy mi donieść, jaką działalność wykazuje wspomniana organizacja i jej założyciele”³⁸². Z maja tego samego roku zachowało się pismo w sprawie rejestracji statutu Ha-Szomer ha-Cair, pozytywnie zaopiniowane przez starostę chełmskiego³⁸³. Z kolei pismo listopadowe (30.11.1925) skierowane do naczelnika okręgowego Urzędu Policji Państwowej zostało przesłane w celu sprawdzenia w kartotekach osób politycznie podejrzanych nazwisk założycieli organizacji Ha-Szomer ha-Cair w Chełmie³⁸⁴.

Czteroletnią udokumentowaną historię drużyny skautowej kończy pismo z dnia 17.07.1926 r., z którego dowiadujemy się, że sprawa w przedmiocie: „Żydowska Organizacja Skautowa »Ha-Szomer ha-Cair« w Chełmie” jest już nieaktualna z powodu wyjazdu organizatorów do Palestyny. Pieczęć potwierdzająca przyjęcie korespondencji przez kancelarię wojewody lubelskiego nosi datę 19.07.1926 r.³⁸⁵

POWIAT GARWOLIŃSKI

Obszar wynosił 1544 km², ludność to 130.493 osoby, z czego 128.470 narodowości polskiej³⁸⁶. W Garwolinie liczącym 4899 mieszkańców jest 80 proc. katolików³⁸⁷. Pozostałe miasta powiatu to: Żelechów, Stężyca, Ryki, Łaskarzew, Maciejowice, Dęblin.

Około roku 1919 drużyna Ha-Szomer ha-Cair powstała w Żelechowie, który do roku 1939 należał do województwa lubelskiego. W okresie międzywojen-

382 Tamże, k. 11. Starosta Chełmski L. 834/III Chełm, dn. 10.02.1925 r. Poufne. Komisariat Policji Państwowej w Chełmie.

383 Tamże, k. 14. Starosta Chełmski. L. 2049/III. Chełm, dnia 9.05.1925 r. Przedmiot: Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomer Hacair” – rejestracja statutu.

384 Tamże, k. 18. Lubelski Urząd Wojewódzki. Kancelaria wznawia sprawę L. 4710/Ip. z 1925 r. w przedmiocie: Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomar Hacair” w Chełmie – rejestracja.

385 Tamże, k. 17. Starosta Chełmski. L. 2997/III. Chełm, dnia 17.07.1926 r. Przedmiot: Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomer Hacair” w Chełmie. Do Pana Wojewody w Lublinie.

386 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1974 km², ludność – 159.900. 1.04.1939 r. wyłączono powiaty: garwoliński, sokołowski, węgrowski i gminę Irena z powiatu puławskiego (którą przyłączono do powiatu garwolińskiego – DzU z 1939 r. nr 14, poz. 82) i włączono je do województwa warszawskiego (DzU z 1938 r. nr 27, poz. 240).

387 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 359.

nym syjoniści w zarządzie gminy stanowili większość, reprezentowaną przez różne ugrupowania, od syjonistów ogólnych po Mizrachi. Od 1927 r. pojawili się w ich szeregach Rewizjoniści, a dwa lata później – ruch młodzieżowy Betar. W 1928 r. powstała organizacja He-Chaluc. Ha-Szomer ha-Cair, którą według niektórych źródeł³⁸⁸ utworzono już w roku 1919, odegrała w syjonistycznej aktywizacji społeczeństwa żelechowskiego kluczową rolę. Niestety, w roku następnym doszło w jej szeregach do rozłamu. Część członków powołała organizację Ha-Szomer ha-Leumi, która z czasem stała się ważną siłą syjonistyczną w mieście³⁸⁹. Ponadto w miasteczku działała jeszcze drużyna Ha-Szomer ha-Dati i Gordonia³⁹⁰.

POWIAT HRUBIESZOWSKI

Obejmował 250.744 morgi (ok. 1404 km²) liczył 103.918 mieszkańców, w tym 75.542 ludności polskiej³⁹¹. W samym Hrubieszowie na obszarze 2794 morgów mieszkały 9534 osoby³⁹². Warto odnotować też fakt, zapisany w analizowanym informatorze, że w tym czasie notariuszem w Hrubieszowie był Bolesław Lesman, wybitny polski poeta pochodzenia żydowskiego, znany pod nazwiskiem Leśmian³⁹³. Do największych miast powiatu należały: Dubienka, Grabowiec, Horodło, Uchanie.

Powstanie drużyny Ha-Szomer ha-Cair w **Hrubieszowie** miało miejsce w latach dwudziestych. Potwierdziło ten fakt sprawozdanie dotyczące ugrupowań politycznych mniejszości narodowej żydowskiej na terenie powiatu hrubieszowskiego. Organizacja założona w 1922 r. skupiała 70 członków i „większego rozwoju nie wykazuje”³⁹⁴. Pozostałe informacje dotyczyły sposobu funkcjonowania ugrupowania, a przede wszystkim funduszy, które czerpało ze składek członkowskich oraz zapomóg magistratu. Podkreślono w dokumencie, że drużyna podlegała centralnym władzom w Warszawie i była organizacją o charakterze syjonistycznym. Hrubieszowski zarząd tworzyli: Szmerek Minc, Mordko Gertel, Majer Pinkwas, Estera Sznirer i Rachela Wertman³⁹⁵. W *Encyklopedii gmin żydowskich* czytamy jeszcze,

388 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Żelechów, s. 199–203. [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00199bp.html [dostęp: 26-07-2017]

389 *Zelechow*, Encyclopedia of Jewish Communities in Poland, Volume VII (Poland) [on-line:] http://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00199bp.html [dostęp: 26.07.2017].

390 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Żelechów, dz. cyt., s. 199–203.

391 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1575 km², ludność – 130.000.

392 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 360–361.

393 Tamże, s. 360.

394 APL, sygn. 455 (brak numeracji kart).

395 Tamże.

że skauci z Ha-Szomer ha-Cair pracowali w miejscowym młynie, w magazynach zbożowych oraz w żydowskich tartakach³⁹⁶.

Informacje na temat zakresu działalności organizacji w Hrubieszowie są skromne. Z miesięcznego sprawozdania sytuacyjnego, skierowanego do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego przy Lubelskim Urzędzie Wojewódzkim (nr 5/32 z 5.06.1932) wynika, że w dniu 8.05.1932 r. odbyło się w Hrubieszowie walne zebranie miejscowego oddziału organizacji przy udziale około 40 członków. Wybrano nowy zarząd, do którego weszli: jako prezes – Chilen Horensztajn, jego zastępca – Judka Gibertz i jako sekretarz – Lejzor Bart. Z innych przejawów działalności zanotowano jedynie udział oddziałów organizacji w obchodach święta Lag ba-Omer, przygotowanego przez organizację syjonistów³⁹⁷.

POWIAT JANOWSKI

Obejmował następujące miejscowości: Janów, Zaklików, Urzędów, Modliborzyce, Kraśnik, Anopol. Liczba ludności to 65.010, z czego 57.205 stanowili Polacy³⁹⁸. W Janowie Lubelskim na obszarze 3207 morgów (ok. 18 km²) mieszkały 3354 osoby, w przywoływanym informatorze z 1922 r. brakuje danych na temat mniejszości narodowych³⁹⁹. Odnajdujemy je natomiast w zbiorach dokumentów archiwalnych, sprawozdań przesyłanych do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego przy Urzędzie Wojewódzkim w Lublinie w kontekście charakterystyki życia społeczno-politycznego.

W opisanu mniejszości narodowych, znajdujących się na terenie powiatu janowskiego z 4.12.1929 r., można znaleźć informację, że w **Janowie Lubelskim** od roku 1928 działała Żydowska Organizacja Skautowa Ha-Szomer ha-Cair w liczbie 30 członków pod przywództwem Mailecha Ejbuzycza⁴⁰⁰. Zachowane źródła odwołują się do szczegółów funkcjonowania Ha-Szomer ha-Cair, na przykład te związane z rejestracją statutu organizacji. Odręczne pismo z Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego do Starostwa Powiatowego w Janowie Lubelskim informowało, dłaczego dokonano zwrotu trzech egzemplarzy projektu statutu z żądaniem jego uzupełnienia. W wyjaśnieniu czytamy, że stowarzyszenie nie mogło używać w statucie nazwy „skaut” i pochodnych, ani też „harcerz” i pochodnych, ponieważ nazwa

396 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Hrubieszów, s. 147–152. [on-line]

https://www.jewishgen.org/lyizkor/pinkas.../pol7_00147.html [dostęp: 27–07–2017].

397 APL, zesp. 413, sygn. 114, k. 124, 128a, 129.

398 Wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1960 km², ludność – 152.700.

399 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 362.

400 APL, sygn. 455. Starosta Powiatowy. Janów Lubelski, dnia 4 grudnia 1929r. zał. do L. 232/Pr. „Opisanie” mniejszości żydowskiej uwzględniające stronnictwa polityczne, działające na terenie powiatu janowskiego.

pierwsza zastrzeżona jest tylko dla organizacji należących do Międzynarodowego Biura Skautowego, druga natomiast zastrzeżona jest dla Związku Harcerstwa Polskiego. Również znaki i strój członków Ha-Szomer ha-Cair, których opis zawiera artykuł 26 projektu statutu, powinny odróżniać się od strojów i oznak Związku Harcerstwa Polskiego. W dalszej części dokumentu znalazła się szczegółowa analiza zakwestionowanych zapisów statutu:

Biorąc zaś pod uwagę § 2 i 3 projektu statutu, które przewidują udział młodzieży w ogóle w realizacji celów stowarzyszenia wyjaśniam, że młodzież szkolna może brać udział w drużynach „Haszomer Hacair” wyłącznie za zezwoleniem odpowiednich władz szkolnych i to zezwoleniem tak ogólnym (na istnienie drużyny przy danej szkole), jak i szczegółowym (na należenie do drużyny poszczególnych osób). Wobec powyższego w statucie winno być wyraźnie zaznaczone prawo ingerencji i kontroli władz szkolnych, o ile oczywiście w działalności Stowarzyszenia przewidziany jest udział młodzieży szkolnej.

Jednocześnie nadmieniam, iż postanowienia § 14 projektu statutu są ze sobą sprzeczne, ponieważ jedno zdanie określa, że do zwołania walnego zebrania nadzwyczajnego potrzebne jest „życzenie 1/3 członków Zarządu lub gdy konieczność zwołania uzna Zarząd”, a więc jedno z tych postanowień jest zbędne.

Następnie § 14 określa możliwość zwołania zebrania walnego „o 8 dni przed terminem zebrania”, co jest również niemożliwe, natomiast wyrazy „przed terminem” winny być zastąpione wyrazami „przed rozpoczęciem”, a wówczas wyraźnie będzie wyrażona myśl, którą prawdopodobnie kierowali się członkowie założyciele⁴⁰¹.

Przywołany dokument odślaniał trudności, jakie napotykały żydowskie organizacje młodzieżowe o charakterze skautowym czy harcerskim, działające na terenie II Rzeczypospolitej. Negowano ich status, odmawiano uznania zarówno przez kierownictwo organizacji skautowych, jak i harcerskich. Do tego dochodziło jeszcze drobiazgowo sprawdzanie osób, które były założycielami drużyn i wydawanie o nich opinii, czy nie figurują w policyjnych kartotekach⁴⁰². Oto przykład takiej

401 Tamże, k. 24–25. Lubelski Urząd Wojewódzki Wydział BP. L. 1608/30/BP. Z dnia 25 IV 1930 L. 1654/3. Podano dnia 28/IV. Nadesłane przez Starostę Powiatowego w Janowie Lubelskim. Znak akt. III/21. B. Pilne. Przedmiot sprawy: Stow. „Haszomer Hacair” w Janowie Lubelskim – rejestracja statutu do L. 1654/3 z 25 IV 1931. Wys. 1 do Pana Starosty Powiatowego w Janowie Lubelskim.

402 Tamże, k. 26. Okręgowy Wojewódzki Urząd Policji Państwowej. Sąd Śledczy [napisy z pieczęci b. nieczytelne – przyp. SJD]. L. 2448/31 Lublin, dn. 17/III–1931. POUFNE. Odręcznie. Przedmiot: Stow. „Haszomer Hacair” w Janowie Lub. opinia o założycielach. Do Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego Wydział Bezpieczeństwa Publicznego w/m.

opinii sporządzonej na podstawie wywiadu przeprowadzonego przez starszego posterunkowego policji w Janowie Lubelskim:

1/ Fimcia Forsztatówna c. Chaima l. 24 wyznania mojżeszowego, panna zamieszkała przy rodzicach w Janowie Lubelskim przy ul. Zamojskiej zapisana do ksiąg ludności stałej w Janowie Lub. jak ustaliłem majątku żadnego nie posiada tak ruchomego jak i nieruchomego, karaną sądownie ani administracyjnie nie była, pod śledztwem i nadzorem nie jest, zachowanie się jej tak pod względem moralnym i politycznym nienaganne jest ideową działaczką.

2/ Szymon Szlafarman s. Szymma l. 27 wyznania mojżeszowego, stale zamieszkały w Janowie Lub. przy ul. Plk. Beliny, posiada sklep spożywczy zapisany do ksiąg ruchomości stałej w Janowie Lub. karany sądownie ani administracyjnie nie był, pod śledztwem i nadzorem nie jest, zachowanie się jego tak pod względem moralnym i politycznym nienaganne, przy tem jest ideowym⁴⁰³.

Kolejne dokumenty odślaniały drobiazgową procedurę wymaganą przy rejestracji organizacji, a więc potwierdzenie złożenia podania o zarejestrowanie stowarzyszenia przez Fimcię Forsztatównę i Szymona Szlafarmana⁴⁰⁴ oraz pismo z policji, że Żydowska Organizacja Skautowa Ha-Szomer ha-Cair „nie zdąży” do celów państwu przeciwnych i opinia o założycielach jest nienaganna⁴⁰⁵. Po pozytywnym zaopiniowaniu starosta powiatowy przedłożył podanie założycieli Stowarzyszenia Żydowska Organizacja Skautowa – Ha-Szomer ha-Cair w Janowie Lubelskim lubelskiemu wojewodzie⁴⁰⁶.

POWIAT KONSTANTYNOWSKI

Zajmował obszar 1272 km², a liczba mieszkańców według danych z 1921 r. wynosiła 58 460⁴⁰⁷. Powiat istniał w latach 1867–1932, a jego ośrodkiem administracyjnym był Janów Podlaski, jednakże nazwę powiatu utworzono od sąsiedniego Konstantynowa, aby powiatu nie mylić z powiatem janowskim. Powiat został zniesiony 1.04.1932 r., a jego terytorium włączone do powiatu białskiego i siedleckiego (DzU

403 Tamże, k. 27–28. /pismo odręczne/ Wywiad. Dnia 19/4.1930. Ja st. post. Bednarski Wacław z Posterunku P.P. w Janowie [...].

404 Tamże, k. 31. Starostwo w Janowie Lub. L. 1654/2. Janów Lub., dnia 9 IV 1930 r. Do Komisariatu Policji Państwowej w Janowie Lub.

405 Tamże, k. 32. Komisariat P.P. L. 1471/30. Janów Lub., dnia 19/4 1930. Do Starostwa w Janowie Lub.

406 Pieczęć kancelarii Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego z datą 28.04.1930. L. 1608/BP.

407 Dane wg Pierwszego Powszechnego Spisu Ludności z 30.09.1921r. DzU z 1919 r. nr 85, poz. 464 – *Ustawa z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej.*

z 1932 r. nr 6, poz. 33). Najważniejsze miejscowości powiatu konstantynowskiego to: Janów Podlaski, Łosice, Sarnaki, Konstantynów.

W Janowie Podlaskim ślady istnienia Ha-Szomer ha-Cair sięgały roku 1926, zachowała się bowiem notatka informująca, że 20 XI 1926 r. w Domu Ludowym w Janowie Podlaskim odbył się odczyt Izaaka Zygieta, członka organizacji Ha-Szomer ha-Cair, przybyłego z Radzyna Podlaskiego. Na spotkanie, poświęcone sprawom Krymu i Palestyny, przybyło około 160 szomrów⁴⁰⁸.

Mniej więcej w tym samym czasie, w końcu lat dwudziestych, powstały oddziały w Lubartowie i Łosicach⁴⁰⁹, gdzie 29 października 1929 r. z okazji święta Sukot⁴¹⁰ odbył się kongres Freiheit z udziałem 100 delegatów z Siedlec, Międzyrzecza Podlaskiego i innych miast wschodniej Polski. Głównym tematem dyskusji były sprawy związane z emigracją do Palestyny. Postanowiono wówczas zorganizować pionierski obóz szkoleniowy, aby przygotować młodzież do pracy na roli. Do udziału w obozie zgłosiło się dużo grup młodzieżowych, m.in. właśnie z Ha-Szomer ha-Cair.

POWIAT KRASNOSTAWSKI

Na obszarze 256.689 morgów (ok. 1437 km²) mieszkało 135.500 obywateli, w tym 12.000 Żydów i 3316 Rusinów⁴¹¹. Oprócz Krasnegostawu, największymi miejscowościami powiatu są: Fajslawice, Izbica, Kraśniczyn, Tarnogóra, Turobin, Wysokie, Zakrzew i Żółkiewka⁴¹².

Żydowskie życie polityczne kwitło także w Krasnymstawie. Największym poparciem cieszyła się ortodoksyjna Aguda, na czele której stał Abram Stok. W latach 1922, 1929 i 1939 partia ta miała swojego przedstawiciela w Radzie Miejskiej⁴¹³. W roku 1926 założone zostały oddziały kilku partii syjonistycznych: m.in. Syjoni-

408 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 192, k. 34.

409 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Łosice, s. 280–284. [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00280b.html [dostęp: 28–07–2017].

410 Sukot to jedno z trzech (obok Pesach i Szawuot) biblijnych świąt pielgrzymich, podczas których należało udać się z pielgrzymką do świątyni w Jerozolimie, gdzie składano ofiary z tegorocznych plodów rolnych i owoców. Tradycja biblijna ściśle łączy Sukot z wyjściem z Egiptu: „Będziecie mieszkac w szałasach przez siedem dni (...). Aby wiedziały wasze przyszłe pokolenia, że w szałasach kazałem mieszkac synom izraelskim, gdy wyprowadziłem ich z ziemi egipskiej” (Księga Kapłańska 23:42–43). Zgodnie z biblijnym nakazem, Święto Szałasów obchodzi się przez siedem dni, od 15 do 21 dnia miesiąca *tiszwri*, na pamiątkę wyjścia Żydów z Egiptu i ich czterdziestoletniej wędrówki przez pustynię. [on-line:] <http://www.jhi.pl/blog/2017-10-04-swieto-sukot> [dostęp: 14–02–2018].

411 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1521 km², ludność – 134.200.

412 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 363.

413 Dąbrowski R., *Mniejszości narodowe na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, Kielce 2007, s. 45, 49.

stów-Rewizjonistów⁴¹⁴, a także komórka lewicowego Bundu i nielegalna komórka Komunistycznej Partii Polski. Funkcjonowały też młodzieżowe organizacje syjonistyczne: He-Chaluc ha-Mizrachi, He-Chaluc Pionier oraz Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora.

Kluczową rolę w działaniach na rzecz ideologii syjonistycznej odegrała drużyna skautowa Ha-Szomer ha-Cair, którą powołano do życia w 1928 r. Jednak po upływie roku od momentu powstania nastąpił rozłam w jej szeregach. Część członków Ha-Szomer ha-Cair założyła Ha-Szomer ha-Leumi – Zjednoczenie Młodzieży Syjonistycznej, organizację związaną z radykalnym skrzydłem ogólnego syjonizmu (Al ha-Miszmar), też odwołującą się do metody skautowej.

Organizacja Ha-Szomer ha-Cair powstała w Izbicy po roku 1927. Oprócz typowej działalności skautowej, szomrowie zajmowali się także organizacją imprez kulturalnych i edukacyjnych. Uczyli się języka hebrajskiego, poznawali aktualne tematy polityczne, a także historię ruchu syjonistycznego i Palestyny. Starsza młodzież brała również udział w szkoleniach gospodarczych w miejscowym kibucu⁴¹⁵.

POWIAT LUBARTOWSKI

Leżący na obszarze 218.431 morgów (ok. 1223 km²) liczył 95.809 mieszkańców, z czego Polaków (katolików) było 96,2 proc., ewangelików – 1,5 proc., prawosławnych – 1 proc. i Żydów – 1,3 proc.⁴¹⁶. Najważniejszymi miastami były Lubartów i Łęczna, poza tym do bardziej znaczących miejscowości należały: Czemierniki, Firlej, Kamionka, Michów. Powiat obejmował 14 gmin wiejskich⁴¹⁷.

W dokumentach archiwalnych udało się znaleźć informację o działalności Ha-Szomer ha-Cair jedynie w Lubartowie⁴¹⁸.

POWIAT ŁUKOWSKI

Dane z informatora były niepełne, zawierały tylko krótką historię samego Łukowa i opis gmin (obszar, liczba szkół, nazwisko wójta). Zabrakło danych statystycznych dotyczących mieszkańców, bo jak czytamy w wyjaśnieniu: „O liczbie ludności i liczbie uczących się w szkołach powszechnych nie nadesłano wiadomości”⁴¹⁹.

414 Bęcal P., *Żydzi w Krasnymstawie*, [w:] *Zapiski krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic*, red. Kardeła P., Lublin 1994, s. 41.

415 Dąbrowski R., *Mniejszości narodowe na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, dz. cyt., s. 57.

416 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1389 km², ludność – 108.000.

417 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 364.

418 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Łosice, s. 280–284. [on-line:] https://www.jewishgen.org/lyizkor/pinkas.../pol7_00280b.html [dostęp: 28-07-2017].

419 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 364.

W uzupełnieniu należy dodać, że powiat o powierzchni 1762 km² zamieszkiwało w 1931 r. 129.100 obywateli. Łuków, Adamów, Kock, Serokomla i Stoczek to najważniejsze miejscowości powiatu.

Informacji o drużynach Ha-Szomer ha-Cair działających na tym obszarze zachowało się całkiem sporo i sięgają one jeszcze lat dwudziestych XX w.

Wojewoda lubelski postanowieniem z dnia 11.10.1927 r. nr 5894/BP zarejestrował stowarzyszenie pod nazwą: Żydowska Organizacja Skautowa Ha-Szomer ha-Cair w Łukowie⁴²⁰. Oddział liczył wówczas 68 członków (z czego 70 proc. stanowili syjoniści, a 30 proc. bezpartyjni)⁴²¹. Z informacji, jakie złożył do łukowskiego starosty sekretarz H. Cukierman 9.03.1931 r. wynikało, że w organizacji było wówczas 60 osób, oddział podlegał Komendzie Naczelnej w Warszawie przy ul. Długiej 50, natomiast komenda podlaskiego rejonu znajdowała się w Międzyrzeczu (skrytka pocztowa nr 60). Ha-Szomer ha-Cair miało swoją siedzibę w Łukowie przy ul. Stodolnej 5. W skład zarządu weszło 7 osób. Prezesem był Izaak Benderman, jego zastępczynią – Estera Srebrnikówna, sekretarzem – H. Cukierman. Członkami zaś: K. Estrajch, Sara Krelenbaum, Sz. Huberman i M. Tarasówna. Oddział liczył 63 osoby⁴²².

Na podstawie kolejnych zachowanych dokumentów spróbujemy przyjrzeć się, jak wyglądała działalność oddziału w Łukowie.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne (nr 11) z 3.12.1931 r. starosty łukowskiego informuje, że Żydowska Organizacja Skautowa Ha-Szomer ha-Cair w Łukowie w dniu 13 listopada zorganizowała odczyt pt. „Paryż w płomieniu” o czasach rewolucji francuskiej. W spotkaniu udział wzięło około 30 osób. Prelegentem był Dawid Rozenszток z Łukowa⁴²³. Notatka odręczna, pochodząca z 5.12.1931 r. informowała, że prezesem Ha-Szomer ha-Cair w Łukowie jest Izaak Bendelman, właściciel składu aptecznego, sekretarzem Estera Srebrnikówna i skarbnikiem Dawid Rozenbok. Drużyna liczyła 48 członków⁴²⁴.

Według dostępnych źródeł archiwalnych 20.06.1927 r., Icek Zygielman (syn Lejzora, zam. w Radzynie, w domu Cyrli Gliwki) założył w Kocku oddział Związku Skautowego Ha-Szomer ha-Cair Młodzieży Izraelskiej, komendantem został Gerszon Złotnik, a instruktorem Dawid Siemiatycki (?) (zam. w Kocku)⁴²⁵. Według opracowania H. Mierzwińskiego drużyna Ha-Szomer ha-Cair w Kocku powstała

420 APL, zesp. 413, sygn. 392, k. 17.

421 APL, zesp. 413, sygn. 172, k. 7.

422 APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 37.

423 APL, zesp. 413, sygn. 94, k. 102.

424 APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 5.

425 APL, zesp. 413, sygn. 392, k. 14.

dwa lata później⁴²⁶. Potwierdzało ten fakt pismo Żydowskiej Organizacji Skautowej Ha-Szomer ha-Cair w Polsce, gniazda w Kocku, noszące datę 9.03.1931 r., skierowane do Starostwa Powiatu Łukowskiego. Przytaczamy jego znaczący fragment:

Zgodnie do listu W.P. z dnia 21 lutego r.b. przesyłamy następujący odpis:

1. Rok założenia i data rejestracji: 12 grudnia 1929 r. liczba 1074/BP. Wciągnięto do rejestru stowarzyszeń i związków pod N 1883 przez Władzę Wojewódzką i Naczelnika Wydziału Ubezpieczeństwa Publicz.
2. Jesteśmy samodzielną Organizacją oddziałów nie mamy.
3. Zarząd wybrany w osobach 1. Jankiel Handelsman 2. Motek Siemiatycki 3. Szloma Rozenblat 4. Majer Cudek 5. Dawid Libfrajnd

Liczba obecnych członków 47 [...]⁴²⁷

Z zachowanej odręcznej notatki (L. 40/BP) z 5.12.1931 r. dowiadujemy się, że prezesem oddziału w Kocku był Jankiel Handelman, a członkami Dawid Siemiatycki i Moszek Britman. Drużyna składała się z 30 członków. W piśmie znalazła się też informacja, że organizacja ta nie pozostawała pod wpływem polskiego harcerstwa, ale hierarchicznie podlegała Okręgowej Komendzie Żydowskiej Organizacji Skautowej Ha-Szomer ha-Cair w Białej Podlaskiej oraz Komendzie Naczelnej w Warszawie⁴²⁸.

Z 19.12.1931 r. pochodzi dość obszerna informacja starosty łukowskiego, Jana Siokała, skierowana do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie (L. 321/BP), dotycząca „Stowarzyszenie p.n. Żydowska Organizacja Skautowa Haszomer Hacair”⁴²⁹. W części I znalazła się ogólna charakterystyka, w której czytamy, że organizacja nie odgrywała żadnej znaczącej roli i miała znikome wpływy wśród społeczności żydowskiej. Przede wszystkim dlatego, że skupiała tylko młodzież, nie stanowiła bowiem obiektu zainteresowania ludzi starszych. Na ten stan rzeczy miało wpływ także wrogie ustosunkowanie się do stowarzyszenia ortodoksyjnej części społeczności żydowskiej. Ha-Szomer ha-Cair była jedyną tego typu organizacją na terenie powiatu, nie miała żadnych kontaktów z organizacjami polskimi, jak Skaut czy Strzelec. W konkluzji tej części dokumentu czytamy, że „wrogiego ustosunkowania się do Państwa i Rządu ze strony „Haszomer Hacair” – nie stwierdzono”⁴³⁰. W części II, poświęconej stanowi organizacyjnemu, zostały przywołane

426 Mierzwiński H., *Dzieje Kocka do roku 1939*, Warszawa 1990, s. 228.

427 APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 43.

428 APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 5.

429 APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 49 i 51.

430 APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 49 i 51.

dokumenty potwierdzające powstanie oddziałów w Łukowie (10 listopada 1927 r., zatwierdzona przez Urząd Wojewódzki pismem z dnia 11.10.1927 r., L. 5894 Nr. rej. stow. 1045) oraz w Kocku (26.11.1929 r. zatwierdzona przez Urząd Wojewódzki 12.12.1929 L. 1074/BP. Nr. rej. stow. 1883). Dalej zapisano imienny skład władz stowarzyszenia w Łukowie: organizator i opiekun – Izaak Benderman (lat 39, właściciel składu aptecznego w Łukowie); zarząd: prezes – Estera Srebrnik (lat 22, handlarka); sekretarz – Herszek Gerszon Cukierman (lat 18, bez zajęcia, przy rodzicach); skarbnik i wiceprezes – Dawid Rozensztoł (lat 19, terminator fryzjerski); członkowie zarządu: Chana Zakalik (lat 19, przy rodzicach), Sara Krelenbaum (lat 17). Wszyscy wymienieni należeli do Organizacji Syjonistycznej.

Stowarzyszenie fundusze czerpało ze składek członkowskich. Na utrzymanie świetlicy, zakup sprzętu i umundurowanie było wspomagane przez Organizację Syjonistyczną w Łukowie. Oddział prenumerował dwutygodnik „Ha-Szomer ha-Cair”, wychodzący w Warszawie.

W Kocku organizatorami i opiekunami byli: Gerszon Brandsztajn (lat 36, kuciec) oraz Lejzor Siemiatycki (lat 50, biuralista). Zarząd: prezes – Icek Majer Rozenblat (lat 20, handlarz); sekretarz – Majer Cudek (lat 18, handlarz); skarbnik – Dawid Libfrajnd (lat 19, handlarz). Tak jak w Łukowie, tak i w Kocku stowarzyszenie podlegało komendzie rejonu podlaskiego w Międzyrzeczu, fundusze czerpało ze składek członkowskich i otrzymywało zapomogi od Organizacji Syjonistycznej w Kocku, także prenumerowało dwutygodnik „Ha-Szomer ha-Cair”. Część III zawierała zestawienie liczbowe organizacji w powiecie. W Łukowie było 68 członków, w Kocku – 47. W części IV wskazano na wpływy żydowskich stronnictw politycznych na organizację. W Łukowie 68 proc. członków należało do Organizacji Syjonistycznej, pozostali byli bezpartyjni, w Kocku 98 proc. członków to syjoniści, reszta bezpartyjni. Część V ograniczyła się do lakonicznego stwierdzenia, że „wpływów komunistycznych na organizację Ha-Szomer ha-Cair nie ujawniono”⁴³¹.

W kwietniu 1932 r., lokal Ha-Szomer ha-Cair w Łukowie został przeniesiony z ul. Stodolnej 4 na ul. Browarną 59⁴³², a w niespełna rok, 25.02.1933 r., siedziba organizacji znalazła się przy ul. Warszawskiej 3⁴³³.

W sprawozdaniu posterunkowego Misiurskiego z 23–24 maja 1932 r. czytamy o przebiegu święta Lag ba-Omer w Łukowie. Informator zapisał nazwiska osób, które stały na czele organizacji: Dawid Rozenbok i Estera Srebrnikówna. Dnia 23.05.1932 r. o godz. 20 członkowie Ha-Szomer ha-Cair wyruszyli z lokalu przy

431 Tamże.

432 Tamże, k. 39.

433 Tamże, k. 41.

ul. Browarnej 59, niosąc chorągwie i śpiewając po hebrajsku pieśń *Piękne morze i wolna ziemia Palestyny*. O godz. 20:15 wyszli od mostu przez ulicę Chęcińskiego do ulicy Piłsudskiego, potem doszli do alei Kościuszki, następnie do ulicy Warszawskiej i o godz. 21 powrócili do swego lokalu przy ul. Browarnej. Dnia następnego o godz. 7 rano wymaszerowali do lasu przy Karwaczu, skąd o godz. 21.30 powrócili do Łukowa. Notatkę zakończono komentarzem, że opisywane wydarzenia miały przebieg spokojny, a nastrój wśród zebranych „mniej zainteresowany”. W uroczystościach brało udział około 80 członków organizacji⁴³⁴.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne (datowane na 28.05.1932) z legalnego ruchu politycznego na terenie posterunku policji w Kocku za okres od 1 do 28 maja 1932 r. informowało, że Żydowska Organizacja Skautowa Ha-Szomer ha-Cair „przejawiała znaczną żywotność⁴³⁵. Niemal codziennie odbywały się w jej lokalu pogadanki, wykłady, odczyty przygotowywane przez członków. W dniu 24 maja obchodzono tam święto Lag ba-Omer (podobnie jak dzień wcześniej w Łukowie). O godzinie 7 cała organizacja ustawiona w czwórki z zielonymi chorągwiami udała się za miasto do lasu, gdzie spędzono czas na zabawach i ćwiczeniach harcerskich. W szeregach było około 100 osób. Powrót nastąpił o godzinie 19, defilada odbyła się przed magistratem, przed zaproszonymi wcześniej burmistrzem, ławnikami i zarządem Gminy Wyznaniowej Żydowskiej. Wznosząc okrzyki: „Niech żyją przedstawiciele miasta” i śpiewając uczestnicy przemaszzerowali przez miasto i udali się do lokalu organizacji, gdzie wieczorem urządzili zabawę taneczną⁴³⁶.

Kolejna aktywność organizacji w powiecie łukowskim została odnotowana 5.08.1932 r. (L. 42/BP, sprawozdanie nr 7/32) i dotyczyła po pierwsze, obchodu 28 rocznicy śmierci Teodora Herzla w **Kocku**, oraz po drugie, obozu harcerskiego zorganizowanego przez drużynę Ha-Szomer ha-Cair z Kocka w Wólce Rozwadowskiej (gmina Firlej). Udział w obozie wzięło 27 osób w wieku 12–16 lat⁴³⁷.

Syjonizm był wiodącym tematem spotkań i szkoleń organizowanych z inicjatywy tej organizacji. W dniu 20.08.1932 r. w Kocku miała miejsce publiczna pogadanka pt. „Palestyna a tułactwo”, w której uczestniczyło około 250 osób. Mówcy: Dawid Moncarz, Srul Moszek Rubinsztejn i Icek Kupiec nawoływali do organizowania i osiedlania się w Palestynie, gdyż według nich tylko w ten sposób będzie możliwa zmiana warunków politycznych i ekonomicznych Żydów. Spotkało się to ze sprzeciwem sympatyka KPP Michela Goldfingera, który wzywał z kolei do

434 APL, zesp. 413, sygn. 178, k. 87.

435 APL, zesp. 413, sygn. 1260, k. 81, 83, 84.

436 Tamże.

437 APL, zesp. 413, sygn. 115, k. 15, 19a, s. 10/II.

nieemigrowania do Palestyny i jednoczenia się „w jednej organizacji”. Zwolennicy KPP urządzili Goldfingerowi owację, a wystąpienia syjonistów przerywali gwizdaniem. W sprawozdaniu z tego wydarzenia znalazła się też uwaga, że pogadanka zorganizowana była bez uprzedzenia starostwa, w związku z tym organizatorów pociągnięto do odpowiedzialności⁴³⁸.

Na informację o „niefortunnym” zakończeniu wycieczki za miasto zorganizowanej przez oddział w Kocku dnia 3.12.1932 r. napotykamy w sprawozdaniu z 5.01.1933 r. (L. 42/BP, nr 12/32). Podczas powrotu miejscowi zwolennicy Kompartii, członkowie Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Skórzanego, napadli na uczestników wycieczki usiłując ich pobić. Wywiązała się ogólna bójka, interweniowała policja. Na winnych 20 robotników sporządzono doniesienie karne o zakłócenie spokoju publicznego⁴³⁹.

Na 28.03.1933 r. datowany jest „arkusz ewidencyjny stowarzyszenia”, przesłany do Starostwa Powiatowego w Łukowie za pośrednictwem posterunku policji. Zawierał informacje dotyczące oddziału Ha-Szomer ha-Cair w Kocku, z siedzibą przy Rynku 40, liczącego wówczas 67 osób. Do zarządu wchodziło: Bezek Ajzenman (ur. 1910) – prezes, Chana Moncarzówna (ur. 1911) – wiceprezes, Moszek Smolar (ur. 1907) – sekretarz, Jechet Grzywacz (ur. 1912) – skarbnik i Aron Korman (ur. 1912) – członek zarządu. W dokumencie znalazła się również data ostatniego walnego zebrania (17.02.1933 r.) oraz data ostatniej zmiany zarządu (15.01.1933)⁴⁴⁰. Ale już w październiku 1933 r. skład zarządu był następujący: prezes – Bezek Ajzenman (syn Szmula-Lejby, zam. w Kocku przy ul. Browarnej 9); sekretarz – Moszek Smolar (syn Jankiela i Rywki, zam. j.w.) oraz skarbnik – Chil Rozenblat (syn Joska i Cywji, zam. Rynek 40)⁴⁴¹.

Analogiczny arkusz ewidencyjny z Łukowa (22.03.1933 r.) informował, że w skład zarządu oddziału (liczącego 80 członków) weszli: prezes – Rajza Srebrnik (ur. 1908); wiceprezes – Abram Goldsztejn (ur. 1912); sekretarz – Jakub Peleman (ur. 1910); skarbnik – J. Goldsztejn (ur. 1914) oraz jako członek zarządu – Matla Krefenbaum (ur. 1914). Siedziba stowarzyszenia mieściła się przy ul. Warszawskiej 3. Data ostatniego walnego zebrania to 11.03.1933 r., a ostatnia zmiana zarządu nastąpiła 15.03.1933 r.⁴⁴²

438 APL, zesp. 35/404, sygn. 371, k. 184/116, 187/119, 188/120; zesp. 413, sygn. 115, k. 36, 39a, 40, 40a, 164, 169a, 172.

439 APL, zesp. 413, sygn. 115, k. 164, 169a, 172; zesp. 450, sygn. 58, k. 172.

440 APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 67.

441 Tamże, k. 79 i 80.

442 Tamże, k. 69.

Z tajnego pisma starosty powiatowego w Łukowie przesłanego 16.11.1933 r. do Wydziału Bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie wynikało, że chociaż działalność Organizacji Syjonistycznej na terenie powiatu jest niewielka, to jej wpływom „podlega Haszomer Hacair w 100 proc., którego na terenie pow. łukowskiego jest dwa oddziały: w Łukowie – 75 członków i w Kocku – 52 członków”⁴⁴³.

Sprawozdanie miesięczne z legalnego ruchu politycznego na terenie posterunku policji w Kocku za marzec 1934 r. przynosi informację, że 10.03.1934 r. odbyło się tu przedstawienie amatorskie, urządzone przez Żydowską Organizację Skautową Ha-Szomer ha-Cair⁴⁴⁴. Natomiast w raporcie lipcowym (z dnia 30.07.1934 r., podpisanym przez komendanta posterunku W. Marczyka) zapisano, że na terenie tutejszego posterunku nie odnotowano żadnej działalności politycznej w stronnictwach politycznych, stowarzyszeniach i organizacjach zarówno polskich jak i żydowskich. Wakacyjną ciszę „przerwała” jedynie organizacja Ha-Szomer ha-Cair, która od 2 do 14 lipca urządziła zlot swych członków, a od 25 lipca do 6 sierpnia kolonie letnie w Wólce Rozwadowskiej (gm. Firlej, pow. lubartowski). W zlocie wzięło udział 12 członków, a w koloniach 7⁴⁴⁵.

Data 16.10.1934 r. opatrzonej został meldunek sytuacyjny za dwa tygodnie października, w którym czytamy: „W ostatnich czasach dało się zauważyć w organizacji skautowej Ha-Szomer ha-Cair, Gniazdo w Kocku, występowanie członków z tej organizacji, a wstępowanie do KPP”⁴⁴⁶.

W archiwum zachowały się też krótkie notki dotyczące zmian w zarządzie organizacji z lat 1934–1936. Przywołujemy je zgodnie z chronologią.

28.05.1934 r. na walnym zebraniu Ha-Szomer ha-Cair w Kocku wybrano nowy zarząd w składzie: prezes – Jonta Moncarzówna (lat 23, zam. ul. Radzyńska 3); sekretarz – Chil Rozenblat (lat 20, zam. ul. Rynek 40); skarbnik – Jachet Grzywacz (lat 23, zam. ul. B. Joselewicza 11). Członkami zarządu zostali Chaim Alfiszcz i Herszek Frajndlich⁴⁴⁷.

6.10.1934 r. na walnym zebraniu w Łukowie wybrano nowy zarząd w składzie: prezes – Rejzla Srebrnikówna; sekretarz – Jakub Peleman; kasjer – Dawid Rozensztoł; członkowie zarządu: Icchak Lindenbaum i Berek Wunderbaum⁴⁴⁸.

5.01.1935 r. na walnym zebraniu w Kocku wybrano nowy zarząd organizacji, która liczyła 53 członków w składzie: Jachet Grzywacz – prezes; Herszek Frajndlich

443 APL, zesp. 413, sygn. 161, k. 13, 15.

444 APL, zesp. 413, sygn. 1261, k. 26, 27.

445 Tamże, k. 66.

446 Tamże, k. 134.

447 APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 85.

448 Tamże, k. 95.

– wiceprezes; Chil Rozenblat – sekretarz; Dawid Libfrajnd – skarbnik i Chaim Alfisz – członek zarządu⁴⁴⁹.

29.04.1936 r. na walnym zebraniu w Łukowie wybrano nowy zarząd w składzie: prezes – Herszek Cukierman; wiceprezes – Jakub Peleman; sekretarz – Mosze Pakman; skarbnik – Prengles Nuchim i Rajzla Srebrnik – członek zarządu⁴⁵⁰.

Gustaw Orłowski, łukowski starosta powiatowy, w cyklicznym miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym z dnia 4.03.1935 r. (nr 2) informował, że mniejszości narodowe w powiecie łukowskim nie przejawiały żadnej działalności społecznej, gospodarczej, czy politycznej. Wyjątkiem była organizacja syjonistyczna, która urządziła pokaz własnych wyrobów artystycznych dla zebrania środków finansowych na lokal. Nie odbyły się żadne zebrania i „w ogóle kryzys wpłynął hamująco na życie społeczne żydowskie” – konkluduje autor sprawozdania. Dalej zapisał, że na podstawie art. 16 prawa o stowarzyszeniach zawiesił działalność Stowarzyszenia Żydowska Biblioteka Ludowa w Łukowie oraz wystąpił do Urzędu Wojewódzkiego o zlikwidowanie i rozwiązanie tego towarzystwa ze względu na działalność komunistyczną. Z tych samych przyczyn zawiesił działalność oddziałów Ha-Szomer ha-Cair w Łukowie i w Stoczku⁴⁵¹.

POWIAT PUŁAWSKI

Obszar wynosił 18.125 (ok. 101 km²), ludność – 151.137, w tym 27.600 Żydów⁴⁵². W samych Puławach żyło 7202 mieszkańców, połowę stanowili Żydzi. Pozostałe miejscowości powiatu to: Baranów, Bobrowniki, Józefów, Kazimierz, Końskowola, Kurów, Markuszów, Opole, Wąwolnica⁴⁵³.

Żydowskie życie polityczne i społeczne w okresie międzywojennym bardzo bujnie rozwijało się również w Puławach⁴⁵⁴. Przedstawiciele poszczególnych ugrupowań byli obecni w organach samorządu terytorialnego. Obok działającego tu od 1921 r. oddziału konserwatywnej religijnej partii Aguda, popieranej przez znaczną część miejscowej ludności żydowskiej i dominującej w instytucjach gminnych, istniały także różne odłamy partii syjonistycznych, spośród których szczególnie dużą aktywność przejawiał puławski oddział Poalej Syjon-Lewicy. Pod patronatem partii syjonistycznych w mieście działały liczne żydowskie organizacje społeczne

449 Tamże, k. 157.

450 Tamże, k. 165.

451 APL, zesp. 413, sygn. 97, k. 49.

452 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1618 km², ludność – 156.500.

453 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 366.

454 *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław. Fenomen kulturowy miasteczka – sztetl*. Materiały z sesji naukowej „V Janowieckie Spotkania Historyczne”. Janowiec nad Wisłą 28 czerwca 2003 r., red. Jaroszyński F.

i kulturalne. Pod auspicjami Agudy funkcjonowała religijna szkoła dla dziewcząt Bet Jaakow, świecka szkoła hebrajska prowadzona przez Stowarzyszenie Kulturowo-Oświatowe Tarbut (1928–1930), a także szkoła CISZO⁴⁵⁵. Od 1927 r., z inicjatywy sympatyzującego z syjonizmem miejscowego lekarza Leona Nudelmana, powstał w Puławach oddział Towarzystwa Ochrony Zdrowia w Polsce, zajmujący się edukacją prozdrowotną. Puławscy syjoniści zainicjowali również powstanie w mieście Klubu Obywatelskiego Żydowskiego (1927), patronującego działalności o charakterze artystycznym, a także Towarzystwa Gimnastyczno-Sportowego Makabi (1931) oraz klubu sportowego Hapoel. W mieście działały też młodzieżowe organizacje syjonistyczne, m.in. Ha-Szomer ha-Cair⁴⁵⁶.

Młodzież syjonistyczną skupiały także organizacje harcerskie. Taki charakter ideologiczny miała Żydowska Organizacja Sportowa działająca w ramach Ha-Szomer ha-Cair, pod prezesurą Milrada⁴⁵⁷.

Dowodem starań założycieli Ha-Szomer ha-Cair o zarejestrowanie statutu organizacji w Kazimierzu Dolnym są zachowane dokumenty z września i listopada 1931 r.⁴⁵⁸ Niemniej jednak o planach założenia Ha-Szomer ha-Cair w Kazimierzu Dolnym znacznie wcześniej informował komendant puławskiej policji w piśmie do Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Lublinie w dniu 6.03.1925 r.: „W sprawie tej wnieśli prośbę do Starostwa w Puławach o zarejestrowanie, poza tym w żadnej innej osadzie tutejszego powiatu nie zauważono dotychczas agitacji w sprawie powyższej”⁴⁵⁹.

Jednym z przejawów aktywności organizacji skautowych było tworzenie hachszar, należy podkreślić, że w tym obszarze istniała międzyorganizacyjna współpraca. W Opolu na przykład w 1936 r. Ha-Szomer ha-Cair, Betar oraz He-Chaluc założyły w pobliskiej wsi szkoleniową farmę gospodarczą. Członkowie tych grup wzięli na siebie dodatkowe obowiązki, takie jak służba porządkowa i wartownicza podczas zajęć i spotkań miejscowych organizacji żydowskich. Utrzymywano też bibliotekę, założoną w 1916 r., która służyła jako żydowskie centrum kulturalne miasta, była także miejscem spotkań i prób miejscowego koła teatralnego⁴⁶⁰.

455 CISZO – właśc. Centrale Jidisze (Idyzye) Szul-Organizacje (jid., Centralna Żydowska Organizacja Szkolna) – jidyszystyczna świecka organizacja oświatowa w Polsce. Zob. więcej: hasło: CISZO, autor hasła: R. Żebrowski, [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/CISZO>, [dostęp: 22.11.2018].

456 Kowalik T., *Żydowskie partie i organizacje społeczne w Puławach okresu międzywojennego*, [w:] *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław...*, dz. cyt., s. 108–141.

457 Strzemiński M., *Nasze Puławy. Kolekcja wspomnień*, Lublin 1986, s. 324.

458 APL, sygn. 455, k. 34, 38. Starostwo w Puławach L. 64/./31 Puławy, dnia 21/XI 1931. Przedmiot: Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomer Hacair” w Kazimierzu Doln. Do Pana Wojewody w Lublinie.

459 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 195, k. 9.

460 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Opole, s. 64–67, [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00064.html [dostęp: 27–08.2017].

POWIAT RADZYŃSKI

Zajmował obszar 29,21 mil kwadratowych i zamieszkiwało go 88.271 obywateli, z czego 73.898 było katolików, 1914 prawosławnych, 12.600 Żydów i 459 protestantów. Kolejna informacja, że „wśród ludności 60 proc. Żydów, reszta Polacy”⁴⁶¹, wydaje się sprzeczna z podanymi wcześniej danymi liczbowymi⁴⁶². Najważniejsze miejscowości powiatu to: Radzyń, Komarówka, Międzyrzec, Wohyń.

Pismo komendy policji powiatu radzyńskiego z 8.03.1925 r.⁴⁶³ zawiera informację, że Ha-Szomer ha-Cair w Międzyrzecu z siedzibą przy ul. Lubelskiej 9 liczy 90 członków. Na jej czele stoi Szmul Wisznia (lat 20). Organizacja utrzymuje się z dobrowolnych składek sympatyków syjonizmu a także z „wieczornic i popisów gimnastycznych”. Komendant policji (podpis nieczytelny) zamieścił też uwagę, że członkowie rzekomo posiadają niezatwierdzony lecz zgłoszony do starostwa powiatowego statut organizacji (jeszcze w 1921 r.), z centralą w Warszawie przy ul. Długiej 50 i zrzesza wyłącznie młodych Żydów, którzy „żadnej działalności antypaństwowej nie ujawniają”⁴⁶⁴.

Nawet w środowiskach zdominowanych przez zwolenników ortodoksji wśród młodego pokolenia coraz większe wpływy zdobywał ruch syjonistyczny. Tak było np. w Radzynie, gdzie we władzach gminy przeważali ortodoksi, skupieni w działającej od 1921 r. partii Aguda. Obok działającej od czasów I wojny partii Mizrach, zakładano komórki innych partii syjonistycznych m. in. Partii Syjonistów Ogólnych (frakcje Al ha-Miszmar i Et Liwnot) oraz Hitachdut (w 1929 r.). Działały tu także Poalej Syjon-Lewica, Syjoniści-Rewizjoniści oraz organizacje młodzieżowe, na czele z Ha-Szomer ha-Cair⁴⁶⁵.

POWIAT SIEDLECKI

Na obszarze 1356 km² obejmował miasta Siedlce i Mordy oraz 16 gmin wiejskich. Powiat zamieszkiwało 110.530 ludności, w tym Polaków (chrześcijan) było 88.253, a 22.427 Żydów⁴⁶⁶.

[Z tego terenu brak danych na temat funkcjonowania Ha-Szomer ha-Cair].

461 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 367.

462 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1621 km², ludność – 99.100.

463 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 196, k. 12.

464 Tamże.

465 *Sefer Radzyn*, red. Zigelman Y., Tel Awiw 1957,

[on-line] <http://www.jewishgen.org/yizkor/radzyn/radzyn.html> [dostęp: 21–12–2017].

466 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 368. Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1988 km², ludność – 151.400.

POWIAT SOKOŁOWSKI

Obszar wynosił 1190,8 km², a liczba mieszkańców – 76.091, w tym 69.129 Polaków, 6962 Żydów. Katolików było 67.212, ludności wyznania mojżeszowego – 8854, a prawosławnych – 25⁴⁶⁷. Najważniejsze miasta powiatu, oprócz Sokołowa Podlaskiego, to Kossów i Sterdyń.

Od początku XX w. w Sokołowie Podlaskim powstawały organizacje i partie polityczne, które skupiały wokół siebie głównie młodzież. Otwierały one domy robotnicze, w których organizowano spotkania oraz biblioteki. Miejsca te pełniły funkcje kółek samokształcących, umożliwiających młodzieży robotniczej zdobywanie dalszej wiedzy. Początkowo w mieście nielegalnie działał Bund i Poalej Syjon.

Nowe organizacje polityczne, głównie syjonistyczne, zaczęły powstawać po 1916 r. W tym okresie nastąpił rozłam w Poalej Syjon i powstały dwa skrzydła: Prawica i Lewica oraz swoją działalność rozpoczęli komuniści, którzy rekrutowali się z byłych członków Poalej Syjon i bundowców. Oni też przejęli prowadzenie w związkach zawodowych. Od 1917 r. istniały także miejscowe oddziały organizacji syjonistycznych takich jak: Mizrachi (z Pinkusem Rafałowiczem⁴⁶⁸ na czele), Bnej Akiwa oraz Ogólni Syjoniści, chalurowe ugrupowania młodzieżowe, m.in.: Ha-Szomer ha-Cair⁴⁶⁹.

W Sokołowie Podlaskim działały aż trzy żydowskie organizacje skautowe. Na pierwszym miejscu przywoływany jest Ha-Szomer ha-Cair, który powstał w 1927 r., a dalej Żydowski Związek Skautowy im. kpt. J. Trumpeldora – Betar (1929) i Ha-Szomer ha-Dati.

POWIAT TOMASZOWSKI

Mieszkało w nim ogółem 99.906 osób ludności polskiej, katolików było 61.249, prawosławnych – 21.613 i Żydów – 10.529. W stolicy powiatu, Tomaszowie, liczba mieszkańców wynosiła 8468, w tym katolików – 3509, prawosławnych – 385 i 4592 Żydów⁴⁷⁰. Do największych miejscowości powiatu należały: Jarczów, Komarów, Łaszczów i Tyszowce.

467 Tamże. Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1276 km², ludność – 83.900.

468 Rafałowicz Pinkus. Lista przedsiębiorców. Zespół 62/61 Sąd Okręgowy w Siedlcach, Wydział Rejestru Handlowego. Akta rejestrowe 1917–1943. 8278 Rafałowicz Pinkus, Rynek, handel manufakturą 1921.

469 Chajne M., *Dem rebnis jesiwe*, s. 48; Madanski Ch., *Undzer hojz ojfn szul-hoff*, s. 84; Kojfman N., *Dos ekonomisze lebn in Sokolow*, s. 169, 177; Rubiszntejn A., „Ha-Szomer ha-Dati” in Sokolow, s. 207; Fodemberg N., *Sokolower bal-meloches*, s. 189; Nachari-Mendrzicki I., *Sokolower jugnt*, s. 212, [w:] *Sefer ha-Zikaron Sokolow Podlask*, red. Geldbart M., Tel Aviv 1962.

470 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 370. Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1397 km², ludność – 121.100.

W okresie międzywojennym Tomaszów Lubelski był prężnym ośrodkiem działalności wielu żydowskich partii politycznych i ich młodzieżowych przybudówek. W mieście działały różne organizacje młodzieżowe, do najbardziej aktywnych i popularnych należały: Ha-Szomer ha-Cair, Betar, Ha-Szomer ha-Dati, pionierski Ha-Chalutz (od 1924 r.).

Wielu członków He-Chalutz i Ha-Szomer ha-Dati odbywało szkolenia i praktyki w sklepie miejscowego cieśli, a od 1925 r. w nowo założonym gospodarstwie rolnym na przedmieściach Tomaszowa. W l. 1925–1927 w Tomaszowie odbywały się konferencje regionalne He-Chalutz ha-Mizrachi⁴⁷¹.

POWIAT WĘGROWSKI

Na obszarze 172.680 morgów (967 km²), zamieszkiwało 90.053 obywateli, z czego rzymskich katolików było 72.990, ewangelików – 1372, mariawitów – 3175, prawosławnych – 65 i 12.450 Żydów⁴⁷². Powiat, oprócz Węgrowa z 11.412 mieszkańcami, obejmował 16 gmin wiejskich⁴⁷³. Informator wymieniał jeszcze następujące miejscowości: Liw, Miedzna, Ostrówek i Baczki.

Z danych dotyczących tego powiatu udało nam się dotrzeć do miesięcznego sprawozdania sytuacyjnego Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie nr 6/33, datowanego na 9.07.1933 r., w którym znalazły się dwa zdania dotyczące funkcjonowania organizacji Ha-Szomer ha-Cair na tamtym obszarze. Przytaczamy je w całości:

Dnia I.VI.b.r. w Węgrowie, staraniem „Haszomer-Hacair”, odbył się odczyt Borucha Babinowa z Warszawy, pod tytułem: „Hitleryzm a sprawa żydowska”.
W odczycie wzięło udział 40 osób⁴⁷⁴.

POWIAT WŁODAWSKI

Obejmował 242.954 morgów (ok. 1360 km²). Informacje o liczbie ludności są w cytowanym zestawieniu nieprecyzyjne⁴⁷⁵, więc podajemy dane na podstawie Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r. Powiat włodawski liczył

471 Encyklopedia Gmin Żydowskich. Pinkas Hakehillot Polin: Tomaszów Lubelski, s. 237–241, [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00237b.html [dostęp: 26–07–2017].

472 Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1301 km², ludność – 88.800.

473 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 371.

474 APL, zesp. 413, sygn. 116, k. 166, 170a, 171a, 172a.

475 Są to następujące wielkości: 90675 albo 52730 oraz liczba „narodowości niepolskiej” – 27945. Zob. *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 372.

113.600 mieszkańców (na obszarze 2326 km²)⁴⁷⁶. Włodawa zajmuje obszar 1940 morgów, z 74[14]? (nieczytelne) mieszkańcami, w tym katolików jest 55 proc., prawosławnych – 22 proc., Żydów – 21 proc. i ewangelików – 2 proc.⁴⁷⁷. Najważniejsze miejscowości powiatu to: Horodyszczce, Orchówek, Ostrów, Parczew, Sosnowica i Wisznice.

Ha-Szomer ha-Cair jako pierwsze ugrupowanie związane z Organizacją Syjonistyczną powstało we Włodawie w 1922 r.⁴⁷⁸. Jej założycielem i opiekunem był Szabtaj Szepsł Kominer, a jego najbliżsi współpracownicy to Lajbl Festman i Itka Samelson⁴⁷⁹. Także tu, jak i w innych miejscowościach młodzi szomrowie za główne cele stawiali sobie wzajemną integrację przez wspólne spotkania, zabawy, czy letnie obozy. Wśród dzieci i młodzieży popularyzowano przy okazji różnego rodzaju ćwiczenia o charakterze sportowym oraz oczywiście idee syjonistyczne.

Aktywną działalność Ha-Szomer ha-Cair prowadziła przez kilka lat, do czasu wyjazdu z Włodawy jej założyciela. Kominer z żoną Szajndlą znaleźli się bowiem wśród pierwszych emigrantów do Palestyny. Wkrótce po nich wyjechał także Festman⁴⁸⁰, co niewątpliwie przyczyniło się do osłabienia organizacji i wielu członków Ha-Szomer ha-Cair przeszło wówczas do innych ugrupowań o podobnym charakterze.

O drużynie Ha-Szomer ha-Cair we Włodawie wspomina Chaim Kliger, potwierdzając nie tylko jej istnienie, ale także znaczenie jakie odegrała w jego rodzinnym mieście⁴⁸¹:

[...] Nieco dalej znajdowało się atelier fotografa Kaleckiego, który każdego przechodnia witał swoim radosnym „dzień dobry”. Kalecki był arystokratą o wytworzonych manierach i europejskiej ogładzie. Jego starszy syn Jankiel grał w orkiestrze „Makabi”. A jego córka Chasie, która początkowo związana była z Ha-Szomer ha-Cair, przeszła później do organizacji lewicowych. W ich domu często spotykali się młodzi ludzie, by porozmawiać o literaturze, sztuce i polityce⁴⁸².

476 Drugi Powszechny Spis Ludności (DzU z 1931 r. nr 80, poz. 629).

477 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 372.

478 Rozenblat J. Sz., *Historyczny kalendarz*, [w:] *Sefer zikaron Włodawa wehasawiwa Sobibor. Yizkor Book In Memory of Włodawa and Region Sobibor*, red. Kanc Sz., Tel Aviv 1974, szp. 106.

479 Matitiahu B., *Ruch syjonistyczny*, [w:] *Sefer zikaron Włodawa wehasawiwa Sobibor. Yizkor Book In Memory of Włodawa and Region Sobibor*, red. Kanc Sz., Tel Aviv 1974, szp. 329.

480 Rozenblat J. Sz., *Szepsł Kominer*, dz. cyt., szp. 470; Matitiahu B., *Szmerl Barnholc*, dz. cyt., szp. 316.

481 *Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich*, Adamczyk-Garbowska M., Kopciowski A., Trzciński A., Lublin 2009, s. 474.

482 Tamże.

W międzywojennym **Parczewie** działały najważniejsze ogólnopolskie partie polityczne. Silna Aguda opierała się przede wszystkim na licznych w mieście chasydach, którzy byli zwolennikami dworu rabiego w Górze Kalwarii. Funkcjonował także Bund, znajdujący poparcie w związkach zawodowych, promujący przede wszystkim kulturę jidysz. Byli także syjoniści, m. in. młodzieżówki jak Ha-Szomer Ha-Cair czy He-Chaluc, które od 1929 r. dysponowały własną hachszarą, przygotowującą chętnych do wyjazdu do Palestyny⁴⁸³.

POWIAT ZAMOJSKI

Na obszarze 1809,5 km² znajdowało się 15 gmin wiejskich oraz, oprócz Zamościa, miasto Szczepreszyn, z ogólną liczbą ludności wynoszącą 162.039. Katolików było 136.041, prawosławnych – 4491, Żydów – 21 233. W samym Zamościu mieszkało 21.000 ludności, w tym 48 proc. katolików, prawosławnych – 0,2 proc., Żydzi stanowili większość – 51,8 proc.⁴⁸⁴. Pozostałe miejscowości powiatu to: Frampol, Krasnobród i Grabowiec.

O działalności zamojskiej organizacji Ha-Szomer ha-Cair opowiada we wspomnieniach Mieczysław Weinryb⁴⁸⁵. Dowiadujemy się z jego historii życia o „gnieździe” (po hebr. ken) Ha-Szomer ha-Cair w **Zamościu**, którego członkami byli uczniowie żydowskiego gimnazjum. Weinryb podkreśla, że pochodził z rodziny, w której wszyscy byli syjonistami, jego dwie siostry wyemigrowały do Palestyny w 1920 r. i tak jak on należały wcześniej do Ha-Szomer ha-Cair. Weinryb opowiada, że szomrowie w ramach przygotowań do emigracji uczyli się uprawy ziemi „praktykując” w zamojskiej hachszarze⁴⁸⁶, która obejmowała duży sad i ogród warzywny. Autor tak podsumowuje tamte czasy:

Mimo kryzysu gospodarczego, okres międzywojenny był jednym z najlepszych dla rozkwitu żydowskiej działalności politycznej, a przede wszystkim dla ruchu syjonistycznego. Już w 1919 r. [1917 – przyp. SJD] powstała skautowa drużyna Haszomer Hacair, a dopiero 10 lat później – Żydowski Związek Skautowy im. kpt. J. Trumpeldora – Bejtara⁴⁸⁷.

483 *Parczew*, [w:] *The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust*, red. Spector S., Wigoder G., t. 2, New York 2001, s. 969.

484 *Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 372–373. Dla porównania wg Drugiego Powszechnego Spisu Ludności z 9.12.1931 r.: powierzchnia – 1662 km², ludność – 149.500.

485 Zob. Weinryb M., *Moje miasto Zamość*, Centropa Cinema: digital story telling and 20th century Jewish memory (Opublikowany 18.10.2012), [on-line:] https://www.youtube.com/watch?v=b1f5hjNLa_w, [dostęp: 12-02-2018].

486 Zob. przypis nr 102.

487 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Zamość, s. 203–221, [on-line:]

O sytuacji w zamojskiej gminie wyznaniowej w okresie międzywojennym, która „stanowiła najbardziej jaskrawe odzwierciedlenie wewnętrznych sprzeczności targających miejscową społecznością żydowską”⁴⁸⁸ pisał Adam Kopciowski w publikacji poświęconej Zagładzie Żydów. Autor wskazywał na walkę pomiędzy tzw. siłami postępowymi a zachowawczymi, walkę, która miała charakter konfrontacji ideologicznej pomiędzy „starym” a „nowym”⁴⁸⁹. Opozycją dla nurtu ortodoksyjnego, reprezentowanego przez Agudę, był ruch syjonistyczny, najsilniejsze poparcie miała liberalno-mieszczkańska Organizacja Ogólnych Syjonistów i socjalistyczna Poalej Syjon-Prawica⁴⁹⁰. Właśnie Poalej Syjon-Prawica „[...] w pierwszej połowie lat 1920 wchłonęła organizacje syjonistyczne powstałe w mieście jeszcze przed 1918 r. – Cejrej Syjon, Dror oraz Haszomer-Hacair (ta ostatnia stała się częścią podległego Poalej Syjon-Prawicy Towarzystwa Sportowego »Makabi«)”⁴⁹¹. Najbardziej aktywnymi działaczami Poalej Syjon-Prawicy, według Kopciowskiego, byli: Jochanan Morgensztern, Majer Pekler, Jehuda Wagner, Lejba Rozenman, Lejba Goldgraber, Mojżesz Zahler oraz Motel Lastigzon⁴⁹².

B) STOWARZYSZENIE MŁODZIEŻY ŻYDOWSKIEJ IM. TRUMPELDORA [„BRIT TRUMPELDOR”; „BETAR”]

BETAR zwany również ZWIĄZKIEM SKAUTOWYM IM. KAPITANA JOSEFA TRUMPELDORA (hebr. *Brit [Josef] Trumpeldor*), a nazywany także Zrzeszeniem Żydowskich Harcerzy był organizacją bardzo popularną na terenie Lubelszczyzny w interesującym nas czasie, niestety często informacje na temat tego ugrupowania ograniczają się tylko do stwierdzenia, że w danej miejscowości działały gniazda betarczyków. Poniższy tekst powstał w oparciu o dokumenty archiwalne i publikacje, które opisują ich aktywność, relacjonują ich pracę, przywołują nazwiska działaczy, przedstawiają także problemy, z jakimi borykały się drużyny skautowe Betaru.

Zachowano kolejność alfabetyczną powiatów, analogicznie do opisu działalności Ha-Szomer ha-Cair.

https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00203.html [dostęp: 12-02-2018].

488 Kopciowski A., *Zagłada Żydów w Zamościu*, Lublin 2005, s. 22.

489 Tamże.

490 Tamże, s. 24.

491 Tamże; Zob. także: APL, Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie sygn. 150, k. 72; APL Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie sygn. 121, k. 22; APL Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Zamościu sygn. 21, s. 48; Goldwag I., Szlam M., *Di cijnonistise baewung in Zamoszcz* (Ruch syjonistyczny w Zamościu) [w:] Pinkaz Zamosc, Izkor-buch, oprac. Berstein M. W., Buenos Aires 1957, s. 555.

492 Kopciowski A., *Zagłada Żydów w Zamościu*, dz. cyt., s. 25.

POWIAT BIALSKI

W Białej Podlaskiej zachowało się zawiadomienie od tamtejszej Organizacji Syjonistycznej z 11 czerwca 1928 roku skierowane do starosty bialskiego. Kierownik kółka Jankiel Kahan informował, że w tym dniu zostało otwarte „kółko Związku Harcerzy Rewizjonistycznych Syjonistycznych pod nazwą Haszachar (Brith Trumpeldor)”. Czytamy dalej: „Przy niniejszym zawiadamiam, że powyższy (Haszachar) związek jest zalegalizowany przez Ministerstwo, jako związek czysto syjonistyczny (rewizjonistyczny) przy ramieniu skautowym sportowym⁴⁹³. Wydaje się, zwłaszcza w kontekście językowych niedoskonałości, że zaszła tutaj pomyłka. Haszachar został utożsamiony z Betarem i jak się można domyślać, chodziło raczej właśnie o Brith Trumpeldor. Początkowo zrzeszało 25 członków (chłopców i dziewczęta) na czele z Jankielem Kahanem (zamieszkałym w Białej Podlaskiej przy ul. Prostej 5), który „pod względem moralnym i politycznym dotychczas w niczym nie jest zauważony. Sądownie również karany nie jest, ma lat 27” – czytamy w wywiadzie przeprowadzonym przez starszego posterunkowego W. Skłodowskiego 22 VII 1928 r.⁴⁹⁴ Dalsze losy owego „kółka”, niestety, nie były już tak bezproblemowe jakby mogło wynikać z początkowych dokumentów. Otóż we wrześniu 1928 r. do starosty podlaskiego zostało skierowane pismo od Organizacji Syjonistycznej w Polsce (Oddział w Białej Podlaskiej), przytaczamy je w całości, warto bowiem przyjrzeć się skomplikowanej sytuacji w ruchu organizacji syjonistycznych:

Organizacja Sjonistyczna w Polsce,
Oddział w Białej-Pol.
Piłsudskiego 4.

Do Starostwa Podlaskiego
w miejscu

Niniejszym mamy zaszczyt zakomunikować, że wobec niewłaściwego i haniebnego zachowania się grupy, składającej się z kilku członków działających na szkodę naszej organizacji, postanowiliśmy zreorganizować miejscowy Oddział Organizacji Sjonistycznej w Polsce.

Reorganizacja odbędzie się przez publiczne odwołanie dotychczasowych rejestracji, wszystkie legitymacje członkowskie za lata 1927–8 zostaną unieważnione i równocześnie odbędzie się ponowna rejestracja wszystkich członków organizacji przez złożenie piśmiennych deklaracji do Zarządu miejscowego Oddziału.

493 APL, zesp. 35/404, sygn. 147 (brak numeracji kart – SD).

494 Tamże.

W związku z powyższym uprzejmie donosimy, że zarejestrowane w Starostwie w swoim czasie koło sportowe p. n. „Brit Trumpeldor – Haszachar” zostaje rozwiązane aż do odwołania, jego działalność zawieszona, i kierownik tegoż koła p. Jankiel Kahan wobec wykluczenia go spośród członków organizacji odwołany. Równocześnie zwracamy uwagę, że dotychczas nie została zarejestrowana przez nas w Starostwie grupa „Związek Syjonistów-Rewizjonistów”, wobec czego nie bierzemy na siebie odpowiedzialności za jej działalność, gdyż powyższa grupa nie podlega naszej kontroli.

Pozwalamy sobie dla orientacji wyjaśnić, że wszystkie podania z ramienia oddziału miejscowego w sprawie przedsięwzięć organizacyjnych muszą być podpisane przez przewodniczącego tegoż oddziału p. Uszera Hoffera względnie jego zastępcy p. Zelka Jakubowskiego i zaopatrzone pieczęcią organizacji, która nosi brzmienie „Organizacja Syjonistyczna w Białej-Podlaskiej” w językach polskim i hebrajskim, przy czym nadmieniamy, że za wszelkie dokumenty nie zaopatrzone jednym z powyższych podpisów i pieczęcią /okrągłą/ nie bierzemy na siebie żadnej odpowiedzialności, jak również nie bierzemy odpowiedzialności za wszelką pracę organizacyjną, odbywającą się poza lokalem naszym przy ul. Piłsudskiego nr 4 bez naszego zawiadomienia.

Poniżej zamieszczamy listę wykluczonych na posiedzeniu Zarządu miejscowego Oddziału z dnia 25.VIII. r. b. członków naszej organizacji, którzy nie mają prawa jej reprezentować i działać w jej imieniu. Powyższe uchwały zostały zatwierdzone w myśl § 8 i 19 naszego Statutu przez Centralny Komitet Organizacji Syjonistycznej w Polsce w dniu 25.IX. r. b.

Z poważaniem

Zarząd: (podpis nieczytelny)

Prezes (Uszer Hoffer)

Sekretarz: (podpis nieczytelny)

Lista wykluczonych członków:

1. Jankiel Kahan, ul. Prosta 5
2. Izrael Lebenberg, ul. Narutowicza 23
3. Fiszle Lebenberg, ul. Narutowicza 23
4. Herszko Szajenberg, ul. Janowska 21
5. Ela Lerner, ul. Brzeska 12
6. Lejbko Bialer, ul. Brzeska 17

Biała Podlaska, dnia [nieczytelne] 1928 roku⁴⁹⁵.

495 Tamże.

Kolejny zachowany dokument, będący sprawozdaniem z posterunku policji w Białej Podlaskiej do starosty powiatowego informował, że 29.06.1929 r. w lokalu gminy żydowskiej odbyło się zebranie zorganizowane przez Organizację Syjonistyczną Mizrahi. Między innymi poruszano sprawę wyboru delegatów na XVI Kongres Syjonistyczny. Lejtko Bialer (szósty wykluczony z organizacji) agitował zebranych, aby głosowali na listę nr 4, którą reprezentować będzie młodzież żydowska z organizacji syjonistycznej rewizjonistycznej Haszachar⁴⁹⁶. Następne sprawozdanie (z 29.09.1929) dotyczyło tym razem odczytu urządzonego przez Haszachar przy ul. Piłsudskiego 4 (w siedzibie Oddziału Organizacji Syjonistycznej). Na temat upadku polityki Weizmana przemawiał Jakub Kahan z Białegostoku. Prelegent podkreślił, że wszystko co zdarzyło się w Palestynie, przewidział wcześniej Żabotyński, przekonywał też zgromadzonych o zasadności stworzenia stałego legionu w Palestynie, gdyż tylko taki zapewni Żydom dalszą pracę kolonizacyjną i umożliwi stworzenie państwa żydowskiego. Agitował do przeciwstawienia się wszystkim przeciwnikom idei syjonistycznej i zapewniał, że młodzież która jest w szeregach Trumpeldora i Żabotyńskiego zawsze stanie w obronie ojczyzny⁴⁹⁷.

Reasumując informacje o działalności Betaru w Białej Podlaskiej trzeba stwierdzić, że praca skupiała się na organizowaniu różnego rodzaju odczytów wzbogacających wiedzę młodzieży na temat historii Izraela, ale także spotkań mających na celu podnoszenie sprawności fizycznej przez ćwiczenia gimnastyczne itp.⁴⁹⁸ Pretekstem do spotkań były także różne rocznice i jubileusze ważne dla społeczności żydowskiej. Z dokumentów archiwalnych wynika na przykład, że 19.03.1932 r. odbył się wieczór pamięci Josefa Trumpeldora, w którym wzięło udział 80 osób⁴⁹⁹.

POWIAT BIŁGORAJSKI

W Biłgoraju skautowa drużyna Betaru powstała w 1928 r. i od początku prowadziła aktywne szkolenia dla swoich członków⁵⁰⁰. Tu też, podobnie jak w innych miejscowościach najwięcej informacji odnaleźć można ze sprawozdań miesięcznych „z legalnego ruchu politycznego i społecznego Polski oraz mniejszości narodowych”. W takim dokumencie (nr 5) z 3.06.1932 r. przygotowanym przez biłgorajskiego

496 APL, zesp. 35/404 Starostwa Powiatowe (SP), sygn. 35, k. 133–134.

497 APL, zesp. 35/404 Starostwa Powiatowe (SP), sygn. 36, k. 73–74.

498 APL, SPB, sygn. 143, k. 1–3, sygn. 371, k. 71; zob. Zaporowski Z., *Ludność żydowska w Białej Podlaskiej w latach 1918–1939*, „Studia Podlaskie”, t. II, Białystok 1989, s. 277–280.

499 APL, SPB, sygn. 372, k. 82.

500 *Encyklopedia gmin żydowskich*, Pinkas Hakehillot Polin: Biłgoraj, t. 7, s. 93–97, opublikowana przez Instytut Yad Vashem w Jerozolimie 1999, [on-line] http://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00093.html [dostęp: 20–08–2018].

starostę czytamy, że dnia 6 maja do starostwa powiatowego w Biłgoraju wpłynęło zawiadomienie Naczelnictwa Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora w Lublinie, o założeniu w Biłgoraju gniazda organizacji. Na walnym zebraniu 14 maja do zarządu zostały wybrane osoby, które w zgłoszeniu figurowały jako założyciele gniazda. Byli to: Abram Kronenberg – naczelnik (lat 27, zecer); Dawid Lichtenfeld – zastępca (lat 27, rymarz); Moszko Bojm – skarbnik (lat 27, handlowiec); Jankiel Tajer – sekretarz (lat 28, krawiec). Wszyscy syjoniści. Natomiast Judyta Bromberg – gospodarz (lat 19, hafciarka), pozostawała pod wpływami KPP (a jej bracia karani byli za działalność wywrotową). Pozostali członkowie zarządu cieszyli się dobrą opinią⁵⁰¹.

Jak już niejednokrotnie wskazywaliśmy, wśród działaczy i członków organizacji dochodziło do nieporozumień i animozji różnego pochodzenia. Podobna sytuacja miała miejsce w **Józefowie**, jak wynika ze sprawozdania miesięcznego nr 5 z 3.06.1932 r., przedstawionego przez starostę biłgorajskiego. 15 maja odbyło się Walne Zgromadzenie Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora w Józefowie w celu dokonania wyborów nowego zarządu, gdyż z powodu nieporozumień, jakie wynikły wśród członków Zarządu – większość ustąpiła. Powodem tej sytuacji były obraźliwe anonimowe listy dotyczące członków zarządu (o co podejrzewano dotychczasowego naczelnika organizacji Azryła Lemera). Walne Zgromadzenie wybrało nowy Zarząd w składzie: naczelnik – Samuel Kalichman (lat 27, kupiec); sekretarz – Fredla Fiszłówna (lat 21 – bez zajęcia); skarbnik – Sruł Rapaport (lat 24 – kupiec); gospodarz – Samuel Waks (lat 21 – kupiec); zastępca naczelnika – Szyja Kawerszток (lat 22 – kupiec). Wszyscy syjoniści, jak informował autor sprawozdania, wszyscy też „opinią cieszą się dobrą”⁵⁰².

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 10/32 (z 5.12.1932 r.) przynosi informacje, że z inicjatywy i pod przewodnictwem Abrama Kronenberga w Tarnogrodzie odbyło się spotkanie założycielskie organizacji Betar. Wśród zgromadzonych około 100 osób połowę stanowili sympatycy Organizacji Syjonistycznej, którzy do idei Brith Trumpeldor odnieśli się nieprzychylnie. Nie doszło zatem do powołania oddziału tej organizacji w tym dniu. 6 listopada ponownie zwołano zebranie i w bardziej sprzyjających okolicznościach powołano oddział organizacji w Tarnogrodzie⁵⁰³, który rozpoczął swoją działalność. Ze sprawozdania nr 12/32 z 5.01.1933 r. dowiadujemy się bowiem, że na kolejnym zebraniu oddziału właśnie w Tarnogrodzie, w którym wzięło udział około 50 osób, dokonano wyboru zarządu w następu-

501 APL, zesp. 35/1223, sygn. 4, k. 28–30.

502 Tamże.

503 APL, zesp. 413, sygn. 115, k. 135, 139a.

jącym składzie: Mojżesz Sztruzer – prezes, Lejba Zylbercwałj, Janczer Fajfer, Syma Puter i Ela Montel⁵⁰⁴.

Głównym polem działalności były obchody rocznic ważnych dla organizacji. W związku z trzynastą rocznicą śmierci Józefa Trumpeldora, 13.03.1933 r. odbyła się akademie ku czci patrona. Podczas przemówienia Abrama Kronenberga z widowni w stronę mówcy polecały torebki z końskim nawozem, zepsutym jajkiem, kośćmi itp. Sprawcami okazali się przedstawiciele He-Chaluc Pionier i jak informuje sprawozdanie, za zakłócanie porządku publicznego zostali pociągnięci do odpowiedzialności karno-administracyjnej⁵⁰⁵.

„Na gruncie Brith Trumpeldor wpływy Syjonistów-Rewizjonistów coraz jaśkrawiej się akcentują” – czytamy w sprawozdaniu z ruchu społeczno-politycznego i mniejszości narodowych nr 5/33⁵⁰⁶. Dnia 28.05.1933 r. oddział organizacji w Biłgoraju zorganizował odczyt delegata Naczelnej Komendy Zrzeszenia Joela Białobrowa pt. „Wrogi państwa żydowskiego i ich walka z Rewizjonistami”⁵⁰⁷. Mówca nawoływał do popierania Syjonistów-Rewizjonistów, co spotkało się z protestami zgromadzonych na sali członków He-Chaluc-Pionier. W rezultacie prelegent nie ukończył głośzenia referatu. Spotkanie zgromadziło 250 osób⁵⁰⁸.

Zachował się też dokument informujący o Okręgowym Zjeździe Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora w Lublinie, na który z powiatu biłgorajskiego udały się następujące osoby – z Biłgoraja: Abram Kronenberg, Moszko Szarf, Jakub Rubin, Lipa Lichtenfeld, Bajła Lich, Sura Pech, Wolf Laks i Necha Bergier; z Tarnogrodu: Moszko Struzer, Chyl Muterpeler, Dawid Puter, Dawid Grosman, Syna Puter, Icek Grynapel i Ela Mantel; z Frampoła: Mordko Zysmilich, Ita Zaskbaum, Mechel Welcher, Majer Honigman i Majer Knoblich. Listę uczestników zamyka komentarz, że powyższe osoby należały do miejscowych organizacji harcerzy żydowskich i przez nie zostały delegowane na zjazd. Wymienieni wyjeżdżali do Lublina w przeddzień zjazdu 19.06.1933 r., zaś powrócili po ukończeniu zjazdu, tj. 23.06.1933 r.⁵⁰⁹

Już 14 lipca, z okazji 29 rocznicy śmierci Teodora Herzla, Brith Trumpeldor urządził nabożeństwo w biłgorajskiej synagodze. Organizacja miała w planach przygotować jeszcze pochód uliczny, na który jednak władze nie zezwołyły ze

504 Tamże, k. 164, 169a, 172.

505 APL, zesp. 35/404, sygn. 372, k. 55–60; APL, zesp. 413, sygn. 116, k. 78, 83a, s. 12/II.

506 APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 166, 167, s. 12/II.

507 APL, zesp. 413, sygn. 116, k. 136, 141a, s. 12/II.

508 APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 166, 167, s. 12/II.

509 APL, sygn. 1139, k. 26. Starosta pow. biłgorajskiego. Nr BB 8/933. Okręgowy Zjazd Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy. Do L. 663/BP. Z dn. 16.VI.33 r. Biłgoraj, dnia 5 lipca 1933 r. Pufne – Pilne! Do Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie.

względem na antagonizmy panujące między poszczególnymi ugrupowaniami politycznymi⁵¹⁰.

Z kolei 26 sierpnia staraniem miejscowego gniazda Brith Trumpeldor odbyło się zgromadzenie publiczne z udziałem około 250 osób. Przemówienia na temat zadań i roli ugrupowania wygłosili, pochodzący ze Szczepreszyna, Lejba Kaczor i Szloma Gonik. Natomiast Szymon Buchbinder, członek Organizacji Syjonistycznej, skrytykował działalność Żabotyńskiego i Syjonistów-Rewizjonistów. W uwadze pod informacją czytamy, że zgromadzenie miało przebieg spokojny, a „nastrój dla Syjonistów-Rewizjonistów był przychylny”⁵¹¹.

Stałym elementem pracy Betaru było organizowanie tzw. odczytów dla członków organizacji, ale także dla sympatyków. Skutkowało to powstawaniem nowych gniazd w miejscowościach, w których ich jeszcze nie było. Struktura Betaru rozrastała się, dochodziły nowe miejsca działalności organizacji, o których dowiadujemy się z kolejnych miesięcznych sprawozdań MSW.

Natomiast notatka z 3 września informowała, że staraniem gniazda Brith Trumpeldor w Tarnogrodzie, Leon Kuczer ze Szczepreszyna (pow. zamojski) wygłosił odczyt na temat znaczenia, roli i zadań Brith Trumpeldor. Obecnych było około 300 osób⁵¹².

W grudniu 1933 r. w powiecie biłgorajskim bawił przedstawiciel centrali stowarzyszenia z Lublina Izaak Mordko Waldman, który odwiedził gniazda w Biłgoraju, Tarnogrodzie i Józefowie, gdzie w gronie członków zrzeszenia wygłosił odczyty propagandowe, zachęcając członków do wytrwałej pracy. Frekwencja na tych zebraniach wynosiła od 40 do 100 osób⁵¹³.

20.02.1934 r. w Biłgoraju na odczycie adwokata Jankiela Bacha pt. „Obecna sytuacja w Palestynie” obecne były 122 osoby. Natomiast 25 lutego 16 osób wzięło udział w akademii z okazji rocznicy śmierci Trumpeldora. Tego samego dnia podobna uroczystość w Krzeszowie zgromadziła 60⁵¹⁴, a we Frampolu 16 osób⁵¹⁵.

POWIAT CHEŁMSKI

WŚRÓD POWSTAJĄCYCH OD 1918 r. w Chełmie organizacji młodzieżowych na czoło wysuwała się działalność ŻYDOWSKIEGO ZWIĄZKU SKAUTOWEGO IM. KPT.

510 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 83–96; APL, zesp. 35/410, sygn. 125, k. 34/97, s. 15/II, 35/98, s. 16/II.

511 Tamże, k. 110/118, 114/122, 118/126; zesp. 35/410, sygn. 125, k. 52/127, s. 9/II, k. 73/148; k. 81/156; zesp. 413, sygn. 117, k. 47, 49, 51.

512 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k.14, s. 1/II; k. 18, s. 9/II; zesp. 413, sygn. 117, k. 65, 69.

513 Tamże, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

514 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 36, s. 8/II; zesp. 413, sygn. 118, k. 17, 20a.

515 APL, zesp. 413, sygn. 118, k. 17, 20a.

J. TRUMPELDORA – BETAR⁵¹⁶. Przyjmowano tam chłopców i dziewczęta w wieku powyżej 9 lat. Powstało kilka grup w różnym wieku, a opiekowali się nimi J. Mendelbajm, Fajwel Dreksler, M. Morgensztern, J. Herz, Fiszelson i autor opracowania poświęconego początkom żydowskiego skautingu w Chełmie – W. Gottlieb. Właśnie jego zaproszono do udziału w organizowaniu ruchu, ponieważ jeszcze przed 1914 r. był w Palestynie członkiem oddziałów „Ha-Szomer”. Przygotowywano ćwiczenia fizyczne i zabawy sportowe, wycieczki zamiejscowe, urządzano pogadanki wychowawcze i kursy historii Żydów. Z okazji obchodów herzlowskich młodzież skautowa zorganizowała paradę w strojach organizacyjnych, która zgromadzić miała wielu widzów. Skauci asystowali w dalszej części tych uroczystości w chełmskiej synagodze⁵¹⁷. Betarowcy byli także organizatorami przedstawień teatralnych, akademii, koncertów i imprez charytatywnych⁵¹⁸.

W budynku przy ul. Reformackiej 16 funkcjonowały chełmskie struktury Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora oraz Stowarzyszenie Brith Hachajał im. Włodzimierza Żabotyńskiego⁵¹⁹.

W dniu 12.10.1932 r. w świetlicy „Strzelca” w Dorohusku odbyło się organizacyjne zebranie harcerzy żydowskich im. Józefa Trumpeldora, na którym po wygłoszeniu referatu przez Abrahama Haikinda z Warszawy oraz członka Komendy Gniazda Chełmskiego Sendera Dawidzona postanowiono zorganizować Gniazdo Harcerzy w Dorohusku. Dokonano wyboru członków miejscowej komendy, w skład której weszli: komendant – Moszko Samet (lat 31), zastępca komendanta – Lejba Rozenberg (lat 24), sekretarz – Naftali Wajngarten (lat 22), skarbnik – Dawid Alter (lat 25), gospodarz – Jankiel Alter (lat 21). Wszyscy członkowie komendy byli sympatykami organizacji syjonistycznej. Na zebraniu było 45 osób. Do nowo powstałego oddziału przystąpiło 45 osób⁵²⁰.

30 października tego samego roku w lokalu Stowarzyszenia Rzemieślników Żydowskich przy ul. Lubelskiej 27 Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora zorganizowało odczyt na temat „Obecna sytuacja w Palestynie”. Odczyt wygłosił Sazor Jelin (lat 21), członek Naczelnej Komendy Organizacji Syjonistycznej w Palestynie, czasowo mieszkający w Warszawie. W swoim odczycie Jelin przedstawił krótki rys historyczny rozwoju Palestyny na przestrzeni ostatnich lat, zaznaczając wyraźnie, że postęp byłby zdecydowanie większy, gdyby nie egzekutywa

516 *Żydzi w Chełmie* – publikacja towarzysząca wystawie pod tym samym tytułem. Chełm IX–XII 2010, s. 14.

517 Gottlieb W., *Skautowa organizacja* [w:] *Izkor buch Chełm...*, s. 217; cyt. za: Zieliński K., *Żydzi Lubelszczyzny 1914–1918*, Lublin 1999, s. 253–254.

518 *Żydzi w Chełmie...*, dz. cyt., s. 28.

519 Tamże, s. 70.

520 APL, sygn. 169, s. 14.

syjonistyczna, która wyłącznie popiera ugrupowania lewicowe. Mówca nawoływał zebranych do tworzenia silnej organizacji, która by mogła przeciwstawić się tym, którzy świadomie dążą do stawiania przeszkód w rozbudowie żydowskiego kraju. Dalej wzywał do zwalczania komunizmu siejącego nienawiść między ludźmi i propagującego sprzeczne założenia. Głosząc równość i braterstwo oraz żądając powszechnego rozbrojenia, kładł jednocześnie nacisk na zbrojenia i organizowanie wyszkolonej armii. W konkluzji swojego wystąpienia prelegent agitował młodzież do walki z „zarazą komunizmu”⁵²¹.

W miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym WBP UW w Lublinie (L. 42/BP, nr 12/32) z dnia 5.01.1933 r. odnajdujemy wzmiankę o działaniach Betaru na terenie powiatu chełmskiego. Zorganizowano tam 2 odczyty, oba na temat „Młodzież żydowska na rozdrożu” referował Abram Lipman. Pierwszy w dniu 22.12.1932 r. w Chełmie, z frekwencją około 90 słuchaczy, drugi dwa dni później w Dorohusku. Obecnych było około 100 słuchaczy⁵²².

Działalność organizacji na początku roku 1933, jak czytamy w sprawozdaniu nr 1/33, zaznaczyła się w powiecie chełmskim dwoma odczytami i jednym zebraniem dyskusyjnym oddziału w Dorohusku⁵²³.

W miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym nr 7 z 9.08.1933 r. Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego UW w Lublinie czytamy, że 12 lipca w Chełmie organizacja rewizjonistyczna Brith-Trumpeldor zarządziła capstrzyk w związku z przyjazdem Włodzimierza Żabotyńskiego, wodza światowej organizacji Syjonistów-Rewizjonistów. Dnia następnego zorganizowano pochód młodzieży żydowskiej z Chełma i powiatu chełmskiego oraz gości powiatu włodawskiego, Lublina, Białej Podlaskiej i Siedlec. Na czele pochodu kroczyła orkiestra żydowska z Włodawy, następnie 4 oddziały męskie harcerzy Betaru, jeden żeński i jeden oddział związku rezerwistów żydowskich Brith Hachajał, razem około 120 osób. Za nimi szło jeszcze około 2000 osób. Pochód ten pod dowództwem Majera Sokulera (miejscowego dentystry), udał się do synagogi, gdzie odprawiono nabożeństwo za prezydenta Rzeczypospolitej, marszałka Piłsudskiego i Żabotyńskiego. Orkiestra odegrała hymn żydowski i polski. Na zakończenie nabożeństwa aplikant adwokacki Natan Rugag [ew. Rugak] wygłosił okolicznościowe przemówienie. Następnie uczestnicy przeszli pod pomnik Poległych, gdzie złożono wieniec z napisem: „W hołdzie poległym bohaterom Ziemi Chełmskiej – organizacja Syjonistów Rewizjo-

521 Tamże; zesp. 413, sygn. 115, k. 105, 110a.

522 APL, zesp. 413, sygn. 115, k. 164, 169a, 172.

523 APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 43, 55, 114A, s. 10/II.

nistów, Brith Trumpeldor, Brit Hachajał w Chełmie”. Rozwiązanie pochodu nastąpiło na ulicy Reformackiej⁵²⁴.

8.12.1933 r. Szymon Juniczman z Warszawy wygłosił w Chełmie odczyt na temat sytuacji w Palestynie i stosunku Anglii do kwestii palestyńskiej. Wydarzenie wzbudziło duże zainteresowanie, było obecnych 200 słuchaczy. Cztery dni później, również w Chełmie, Szloma Wolf Weliczker z Warszawy wystąpił z referatem na temat ostatnich wydarzeń w Palestynie. Obecnych było 49 osób. 16 grudnia w Chełmie staraniem Brith Trumpeldor odbył się wieczór chanukowy z udziałem 80 osób, w czasie którego Weliczker wystąpił z przemówieniem na temat stosunków panujących w Palestynie⁵²⁵.

W tym samym czasie, jak wynika z dokumentów archiwalnych, oddziały Beta-ru powstawały też na terenie powiatu chełmskiego. Dnia 9.07.1933 r. w Cycowie odbyło się zebranie organizacyjne harcerzy żydowskich Brith Trumpeldor, w którym wzięło udział 50 osób. Po referacie Szyi Zylbera z Chełma postanowiono założyć w Cycowie gniazdo Brith Trumpeldor, do którego zapisały się 33 osoby⁵²⁶. Dokument (tj. miesięczne sprawozdanie sytuacyjne L. 40/BP, nr 11/33), z 9.12.1933 r., informował o powstaniu gniazda Brith Trumpeldor w Cycowie, potwierdzonym decyzją starosty powiatowego chełmskiego z dn. 23.11.1933 r. Oddział liczył 12 członków⁵²⁷. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 6/34 z 9.07.1934 r. przyniosło decyzję starosty chełmskiego o rozwiązaniu gniazda Brith Trumpeldor w Cycowie z powodu nieprzejawiania żadnej działalności (wg oświadczenia organizatorów gniazda)⁵²⁸.

7.12.1933 r. w Sawinie na spotkaniu tamtejszego oddziału Szymon Juniczman wygłosił przemówienie na temat celów i zadań Brith Trumpeldor. Obecnych 80 osób⁵²⁹.

9.12.1933 r. w Wojsławicach odbyło się zebranie gniazda, na którym wybrano nowy zarząd. Naczelnikiem został Chaim Ajzen. Obecnych 30 osób⁵³⁰.

Dnia 30.12.1933 r. w Dorohusku miała miejsce akademia w związku z 10-leciem ruchu syjonistycznego w Polsce. W uroczystości wzięło udział 50 osób⁵³¹.

524 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 83–96; zesp. 35/410, sygn. 125, k. 28/91, s. 9/II; zesp. 413, sygn. 117, k. 11, 14a, 16, 19, s. 16/II.

525 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

526 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 83–96.

527 APL, zesp. 413, sygn. 117, k. 97, 101a, s. 10/II.

528 APL, zesp. 413, sygn. 118, k. 55, 59, 60, 62.

529 APL, zesp. 413, sygn. 117, k. 111, 42a, 43, 115, s. 9/II, 115a, s. 10/II.

530 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

531 Tamże.

7.01.1934 r. w Chełmie odbyło się zebranie członków i sympatyków Brith Trumpeldor, w którym wzięło udział 120 osób. Szyja Zylber, Gedala Hersz Bakalczuk i Natan Rugak przemawiali na temat stosunków Anglii i Palestyny. Komentarz tego sprawozdania (nr 1/34) był krótki: „Duże zainteresowanie”⁵³².

Dokładnie miesiąc później, 7.02.1934 r., także w Chełmie, na zebraniu członkowskim przemawiał Szymon Juniczman. Tematem wystąpienia było stanowisko Anglii w kwestii palestyńskiej⁵³³.

Dokument z 14.09.1935 r. (L. PPP/2b/8, nr 8/35), w części dotyczącej życia społecznego i kulturalno-oświatowego na interesującym nas terenie, przynosił informację, że w związku z kampanią na rzecz NOS⁵³⁴ akcją („o charakterze par excellence politycznym”) zakrojoną na szeroką skalę rozwinął Brith Trumpeldor. Najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem tej akcji był wiec w Chełmie, w którym wzięło udział 500 osób, rozwiązany przez policję na skutek bójki między rewizjonistami a ich przeciwnikami. Drugie wydarzenie, jakie wymienił informator, to odczyt Żabotyńskiego w Siedlcach z udziałem 1000 osób⁵³⁵.

W dniach 24–25.08.1936 r. odbył się w Chełmie zjazd delegatów Betaru z powiatu chełmskiego. Tematem zjazdu były następujące sprawy: po pierwsze, obrona młodzieży żydowskiej przed asymilacją, po drugie, sposób hebraizacji oddziałów Brith Trumpeldor i po trzecie, wychowanie młodzieży żydowskiej pod względem fizycznym⁵³⁶.

POWIAT GARWOLIŃSKI

Informacje dotyczące działalności Betaru w tym powiecie są, niestety, skromne. W sprawozdaniu z 5.09.1932 r. czytamy, że działalność Brit Trumpeldor przejawiała się w powiatach: hrubieszowskim, garwolińskim i w Lublinie w postaci zjazdów, czyli tzw. zlotów oraz licznych odczytów zorganizowanych z okazji 15-lecia istnienia organizacji⁵³⁷.

Zlot w Garwolinie odbył się w dniach 13, 14 i 15 sierpnia. Wzięły w nim udział oddziały organizacji z Siedlec, Stoczka Łukowskiego, Mińska Mazowieckiego, Siennicy (pow. Mińsk Mazowiecki) w łącznej liczbie 140 osób (kobiety i mężczyźni). Na program trzydniowego zjazdu złożyły się popisy gimnastyczne poszcze-

532 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 11, 18.

533 Tamże, k. 36, s. 8/II.

534 NOS – NOWA ORGANIZACJA SYJONISTYCZNA (hebr. *Brit ha-Cijonim ha-Rewizjonistim*, „Związek Syjonistów--Rewizjonistów”, skrót nazwy: *Brit ha-Cohar*).

535 APL, zesp. 413, sygn. 120, k. 55, 58a, s. 8/II.

536 APL, zesp. 35/410, sygn. 128, k. 17, 19, s. 5/II; zesp. 413, sygn. 122, k. 18, 19.

537 APL, zesp. 35/404, sygn. 371, k. 184/116, 187/119, 188/120.

gólnych oddziałów oraz wszystkich razem, zawody sportowe, defilada oraz dwa referaty: jeden na temat: „Młodzież a sport” i drugi poświęcony był postaci Herzla.

Działalność organizacji na początku roku 1933, jak czytamy w sprawozdaniu nr 1/33, zaznaczyła się w powiecie garwolińskim powołaniem do życia koła organizacji w Garwolinie i odczytu w tejże miejscowości. Zarząd nowo powstałego oddziału w Garwolinie tworzyli: Motel Herc, Srul Aronson i Boruch Robak. Odczyty dotyczyły spraw palestyńskich, które „naświetlone były wg poglądów rewizjonistycznych”⁵³⁸.

4.02.1933 r. w Maciejowicach odbyło się zebranie organizacyjne, w wyniku którego powołano do życia miejscowy oddział Betaru. Prezesem zarządu został Majer Kisiel Gutwoks, jego zastępcą – Szyja Szloma Buch, a skarbniczką – Dwojra Judkowska. Do oddziału przystąpiło 15 członków⁵³⁹. Dnia 3 września tego roku staraniem Brith Trumpeldor w Garwolinie Abram Lipman z Warszawy dla około 30 słuchaczy wygłosił odczyt na temat przygotowania zawodowego kandydatów do osiedlania się w Palestynie. „Nastrój obecnych przychylny” – skonstatował informator⁵⁴⁰.

Warto odnotować także, że komendantem drużyny Betaru w miejscowości Dęblin-Irena⁵⁴¹ (rok 1932) był Baniamin Tede, poeta i tłumacz wielu dzieł literackich.

POWIAT HRUBIESZOWSKI

ŻYDOWSKI ZWIĄZEK SKAUTOWY IM. KPT. J. TRUMPELDORA – BETAR powstał w Hrubieszowie w 1927 r.⁵⁴² W sierpniu roku 1932 odbył się tam wojewódzki kongres tego związku. Praca drużyny hrubieszowskiej zorientowana była przede wszystkim na ogólne przygotowanie wojskowe. Instruktorzy Betaru, którzy rekrutowali się spośród byłych żołnierzy polskiej armii, zakupili broń w celu prowadzenia nauki posługiwania się nią i organizowania ćwiczeń strzeleckich.

Z zachowanych w archiwum dokumentów dowiadujemy się o aktywności tej organizacji na terenie powiatu hrubieszowskiego w latach trzydziestych. Na przykład sprawozdanie sytuacyjne nr 4/32 z 5.05.1932 r. opisuje zebranie, jakie odbyło się 24 kwietnia w Uchaniach, na którym powołano do życia oddział organizacji

538 APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 43, 55, 114A, s. 10/II.

539 APL, zesp. 35/404, sygn. 372, k. 26–31.

540 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k.14, s. 1/II; k. 18, s. 9/II; zesp. 413, sygn. 115, k. 36, 39a, 40, 40a.

541 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Dęblin-Irena, s. 139–143. Pinkas Hakehillot Polin: Dęblin-Irena, [on-line:], https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00139p.html, [dostęp:17.07.2017].

542 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Hrubieszów, s. 147–152, [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00147.html [dostęp: 23–07–2017].

i wybrano zarząd w składzie: Abram Wajnryb, Tojga Klajner, Uszer Szafran. Wszyscy członkowie zarządu byli stronnikami Syjonistów-Rewizjonistów. W zebraniu wzięło udział 10 osób⁵⁴³.

W kolejnym dokumencie (nr 5/32, zawierającym dane z powiatu hrubieszowskiego i biłgorajskiego) z 5.06.1932 r. informator stwierdził na początku, że „działalność stowarzyszenia w okresie sprawozdawczym była stosunkowo ożywiona”⁵⁴⁴. Takim pierwszym przejawem były obchody święta Lag ba-Omer w Hrubieszowie w dniu 24 maja, obchody podzielone, osobno obchodzili je bowiem tzw. Syjoniści Ogólni z pozostającymi pod ich wpływami organizacjami społecznymi, osobno Syjoniści-Rewizjoniści ze stowarzyszeniami od nich zależnymi. Informator dodał też komentarz, że „Brith Trumpeldor stoi na gruncie ideologii Syjonistów-Rewizjonistów i dlatego zasięg działalności organizacji Brith Trumpeldor i żywotność jej jest miernikiem siły wpływów Syjonistów-Rewizjonistów”⁵⁴⁵.

Poza udziałem w święcie Lag ba-Omer działalność organizacji przejawiała się w postaci odczytów, zebrań i powoływania do życia nowych jednostek organizacji. Nowe gniazdo powołano na przykład w Biłgoraju, w wyniku zebrania, które odbyło się w dniu 14 maja. Wybrano zarząd z Abramem Karaumbergiem jako naczelnikiem, Dawidem Lichtenfeldem (zastępcą naczelnika) i Moszko Bejmem (skarbnikiem).

Zebrania odbyły się także w terenie, 2.05.1932 r. w Dubience i 25.05.1932 r. w **Józefowie** (pow. biłgorajski). W obu przypadkach wybrano nowe zarządy. Do zarządu w Dubience weszli: Icek Grinberg – jako naczelnik, Srul Mandel – skarbnik, Lejb Grinfeld – sekretarz. Zarządu w Józefowie tworzyli: Samuel Kalichman – naczelnik, Frendla Fiszlówna – sekretarz i Srul Rapaport – skarbnik.

Odczyty wygłosiło dwóch prelegentów. Abram Ungier, członek Komendy Naczelnej, w dniach 21 i 22 maja w Janowie Lubelskim mówił na temat „Wychowanie fizyczne młodzieży żydowskiej”, przy udziale około 30 słuchaczy na każdym spotkaniu. Wolfgang Weisl z Wiednia wystąpił w Siedlcach z referatem pt. „Anglia – Żydzi – Arabowie”, którego wysłuchało około 400 słuchaczy”⁵⁴⁶.

Kolejne sprawozdanie (nr 8/32, z 5.09.1932 r.) zdominowały informacje z obchodów piętnastej rocznicy istnienia Betaru, czytamy bowiem we wstępie:

543 APL, zesp. 413, sygn. 114, k 93, 97a, s. 10/II.

544 Tamże, k. 124, 128a, 129.

545 Tamże.

546 Tamże.

[...] W życiu ludności żydowskiej należy zwrócić uwagę na uroczystości organizowane przez pozostającą pod wpływami Sjonistów Rewizjonistów organizację Brith Trumpeldor z okazji 15-lecia istnienia tej organizacji, podczas których mówcy nie omieszkali podkreślić swoją lojalność względem państwa polskiego⁵⁴⁷.

Zlot w Hrubieszowie odbył się w dniach 21 i 22 sierpnia, przy udziale około 600 uczestników z pow. zamojskiego, chełmskiego, tomaszowskiego, lubelskiego, radzyńskiego, krasnostawskiego i włodawskiego (z woj. lubelskiego), oraz lubomelskiego i włodzimierskiego (z woj. wołyńskiego). Na program uroczystości złożyły się: uroczyste nabożeństwo w synagodze, defilada, otwarcie zjazdu na rynku i okolicznościowa akademie. Podczas otwarcia zjazdu przemawiało wielu mówców. W imieniu magistratu uczestników zjazdu powitał dyrektor gimnazjum, Nieć, życząc młodzieży żydowskiej wychowania w duchu polskim i owocnej pracy. Następnie przemawiał reprezentant Żydowskiej Gminy Wyznaniowej, Józef Hecht. Józef Chrust, zastępca naczelnika z Warszawy, zachęcał młodzież do ćwiczeń o charakterze wojskowym i wspólnej pracy w szeregach organizacji, stawiając za przykład młodzież polską. Oks, aplikant sądowy z Hrubieszowa, wypowiedział się na temat tolerancji Polski wobec Żydów i przywiązania tych ostatnich do polskiej państwowości. Z raportu dowiadujemy się, że podczas akademii sprawy polityczne w przemówieniach nie były poruszane.

W tym samym dokumencie znalazły się informacje z innych miejscowości. Na przykład zapisano, że w Lublinie miejscowy oddział 15-lecie istnienia organizacji obchodził w dniu 23 sierpnia. Na program obchodu złożyły się ćwiczenia gimnastyczne na podmiejskich łąkach, defilada oraz akademie z frekwencją około 200 słuchaczy. Przemówienia o znaczeniu legionu żydowskiego wygłosił Heszel Szpiro, o obywatelskim stanowisku członków legionu mówił Łazarz Mokotowski, a o zbuzieniu Jerozolimy i martyrologii Żydów – Hersz Zylberberg.

Odczyty na temat Palestyny wygłosił trzykrotnie Lejba Hochman, adwokat z Rawy Ruskiej, 9 i 10 sierpnia w Dubience, a 14 sierpnia w Horodle (pow. hrubieszowski)⁵⁴⁸.

Betar w latach trzydziestych był organizacją, która różnorodnymi aktywnościami obejmowała coraz to większy obszar. Widać to na podstawie zachowanych dokumentów-sprawozdań sytuacyjnych z ruchu społeczno-politycznego i mniejszości narodowych. W piśmie z 5.03.1932 r. znajduje się informacja o „zaakcentowanej” działalności w powiecie hrubieszowskim i tomaszowskim. W Horodle miejscowy

547 APL, zesp. 413, sygn. 115, k. 36, 39a, 40, 40a.

548 Tamże; sygn. 169. Urząd Wojewódzki Lubelski. Wydział Bezpieczeństwa Publicznego L. 42/B.P. Lublin, dnia 5 września 1932 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 8/32 r. /z ruchu społeczno-politycznego polskiego i mniejszości narodowych/; s. 1/II.

oddział Brith Trumpeldor zorganizował uroczyste obchody dwunastej rocznicy śmierci patrona organizacji z pochodem i akademią⁵⁴⁹. Dokument z 5.05.1932 r. informował o zebraniu organizacyjnym w **Uchaniach** 24 kwietnia z udziałem 10 osób, w wyniku którego powołano do życia oddział organizacji, wybrano też zarząd w składzie: Abram Wajnryb, Tojma Klajner i Uszer Szafran. Wszyscy członkowie zarządu byli stronnikami Syjonistów-Rewizjonistów⁵⁵⁰.

„Dnia 24.07.1932 r., z inicjatywy Brith Trumpeldor odbyły się uroczystości, poświęcone 28-ej rocznicy śmierci twórcy syjonizmu dra T. Herzla w Hrubieszowie, Dubience, Horodle i Uchaniach” – czytamy w miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym nr 7/32 z 5.08.1932 r. „Na program uroczystości złożyły się nabożeństwa w synagogach i okolicznościowe przemówienia. W poszczególnych obchodach wzięło udział od 50 do 100 osób”⁵⁵¹.

5.11.1932 r. działalność Betaru dała wyraz w postaci odczytu, który wygłosił w Hrubieszowie Ewi Zilberger na temat znaczenia sportu wśród młodzieży żydowskiej. Obecnych było około 200 osób⁵⁵².

Przywoływane już wcześniej miesięczne sprawozdanie sytuacyjne z 9.02.1933 r. (nr 1/33) informowało między innymi, że działalność Betaru przejawiała się w okresie sprawozdawczym w powiecie hrubieszowskim w postaci odczytu, który dotyczył spraw palestyńskich, naświetlanych przez prelegenta z pozycji poglądów rewizjonistycznych⁵⁵³.

POWIAT JANOWSKI

Na mocy paragrafu 28, zatwierdzonego przez wojewodę lubelskiego postanowieniem z dnia 12.12.1928 roku (l. 58 49/B.P.), statutu Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie (Rejestr Stowarzyszeń i Związków, nr 1553⁵⁵⁴) utworzono gniazdo w Modliborzycach. Fakt ten odnotowano w miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym nr 1/32 na temat ruchu społeczno-politycznego mniejszości narodowych, skierowanym do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie (5.02.1932). Znalazła się tam informacja dotycząca zebrania organizacyjnego w Modliborzycach, które odbyło się 13.01.1932 r. Uchwalono wówczas skład zarządu nowego oddziału Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im.

549 APL, zesp. 35/404 SP, sygn. 371, k. 45–48.

550 Tamże, k. 95–99; zesp. 413, sygn. 114, k. 45, 48.

551 APL, zesp. 413, sygn. 115, k. 15, 19a, s. 10/II.

552 Tamże, k. 135, 139a.

553 APL, zesp. 413, sygn. 116, k. 23, 29; APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 43, 55, 114A, s. 10/II.

554 APL, sygn. 1139, k. 5. Starostwo Powiatowe Janowskie Nr BP/341/32. Janów Lub. dnia 26 lutego 1932 r. Przedmiot: Zrzeszenie Żyd. Harcerzy – powstanie Oddziału w Modliborzycach.

Trumpeldora: naczelnikiem został Mordko Mendelkern, sekretarzem – Mojżesz Liberbaum, skarbnikiem – Mojżesz Tropen, gospodarzem – Chawa Laks, a zastępcą naczelnika – Abraham Ajsbaum. Do oddziału przystąpiło 16 członków. Dokument zawierał również standardową informację, że wymienione osoby nie były karane ani sądownie, ani administracyjnie, a pod względem moralnym zachowywały się bez zarzutu. Dotychczas nie udzielały się politycznie, poza tym, że były sympatykami Stronnictwa Syjonistów-Rewizjonistów⁵⁵⁵.

W sprawozdaniu nr 4/32 z 5.05.1932 r. oddział organizacji w Modliborzycach urządził dn. 2.04.1932 r. akademię żałobną poświęconą pamięci Józefa Trumpeldora. Okolicznościowe przemówienie wygłosił miejscowy działacz Mordka Mandelkern. Obecnych było około 50 osób⁵⁵⁶.

W miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym (nr 6/32) Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego (L. 42/B.P.) z 5.07.1932 r. czytamy, że w ramach działalności Brith Trumpeldor w powiecie janowskim odbył się odczyt i zebranie organizacyjne⁵⁵⁷.

Zebranie organizacyjne odbyło się w Zaklikowie (pow. janowski), następnie zebrani podjęli uchwałę założycielską oddziału organizacji i wybrali zarząd w składzie: Mojżesz Fajngold (syn Judki, lat 28); Mordko Fajngold (syn Judki, lat 23); Lejzor Rozen (syn Chaskiela, lat 35); Dawid Rozenel (syn Szmula, lat 23) i Symcha Haus (syn Berka, lat 24). „Wszyscy syjoniści-rewizjoniści”⁵⁵⁸ – czytamy w zakończeniu sprawozdania.

18.02.1934 r. w Kraśniku 150 osób uczestniczyło w odczycie adwokata Jankiela Bacha pt. „Sjonizm i Palestyna w dobie obecnej”⁵⁵⁹.

7.06.1934 r. w Janowie Lubelskim odbyła się akademie z okazji 70-lecia pracy syjonistycznej przy udziale około 200 osób⁵⁶⁰ – informowało miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 6/34 datowane na 9.07.1934 r.

POWIAT KONSTANTYNOWSKI

Jedynym zachowanym zapisem aktywności Betaru w tym powiecie jest jednozdaniowa notatka z miesięcznego sprawozdania sytuacyjnego dotycząca województwa lubelskiego z początku roku 1934. Czytamy w niej, że 17 lutego w Łosicach 150 osób uczestniczyło w odczycie Pinkusa Chidekiela pt. „Żydzi, Anglicy, Arabowie”⁵⁶¹.

555 APL, zesp. 35/404 SP, sygn. 371, k. 19–23; zesp. 413, sygn. 114, k. 19, 22a, s. 8/II, k. 23.

556 APL, zesp. 413, sygn. 114, k. 93, 97a, s. 10/II.

557 APL, zesp. 413, sygn. 114, k. 150, 154.

558 APL, zesp. 35/415, sygn. 32, k. 212, 220; zesp. 413, sygn. 113, k. 302, 309–311.

559 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 36, s. 8/II.

560 APL, zesp. 413, sygn. 118, k. 55, 59, 60, 62.

561 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 36, s. 8/II.

POWIAT KRASNOSTAWSKI

Betar na tym terenie najwcześniej powstał prawdopodobnie w Izbicy, po roku 1927, na przestrzeni dwudziestolecia międzywojennego rozwijały się tu różne żydowskie organizacje i partie polityczne. Działała m.in. Agudat Israel, Organizacja Syjonistyczna, Bund, Żydowska Partia Ludowa⁵⁶². Oprócz typowej działalności skautowej betarowcy zajmowali się także organizacją imprez kulturalnych i edukacyjnych, takich jak nauka języka hebrajskiego, zapoznawanie się z aktualnymi tematami politycznymi i historią ruchu syjonistycznego. Starsza młodzież brała również udział w szkoleniu gospodarczym miejscowego kibucu.

W Żółkiewce działała czynnie Organizacja Ogólnych Syjonistów do początku lat 30., wtedy bowiem w jej szeregach nastąpił rozłam. Większość działaczy partii założyła wówczas organizację syjonistów-rewizjonistów, podległą Nowej Organizacji Syjonistycznej kierowanej przez Włodzimierza Żabotyńskiego. Szczególną żywotnością wykazała się w Żółkiewce, założona w sierpniu 1932 r., młodzieżowa przybudówka nowo powstałej partii – Betar (Stowarzyszenie Młodzieży Żydowskiej im. J. Trumpeldora), kierowana przez naczelnika gniazda Chaima Dawida Wagona. Betar w 1933 r. liczył 42 członków. Siedziba oddziału mieściła się w domu Brandta. Funkcję naczelnika pełnił Chaim Dawid Wagon, sekretarza – Chaim Milsztajn, skarbnika – Szloma Bajnberg, a gospodarza Chaja Aff⁵⁶³.

Okresem największej aktywności Betaru była połowa lat 30. W tym okresie organizacja regularnie urządzała odczyty, akademie, obchody rocznicowe, amatorskie przedstawienia teatralne, zabawy itp. W roku 1935 jedną z akcji propagowanych przez trumpeldorczyków, było zbieranie funduszy na dom emigranta polskiego w Palestynie im. Marszałka J. Piłsudskiego⁵⁶⁴. O sile organizacji w tym okresie świadczy fakt, iż na odbywający się w Lublinie w dniach 21–23.06.1933 r. zlot okręgowy Betaru przybyło aż 21 delegatów z Żółkiewki⁵⁶⁵.

POWIAT LUBARTOWSKI

Od 1929 r. w Lubartowie działały organizacje młodzieżowe, m.in. Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora Brith Trumpeldor, pozostające pod wpływem organizacji syjonistycznych. Przywódcą betarowców był Jakub Rajchnudel⁵⁶⁶. Informację o powstaniu organizacji można znaleźć w dokumentach archiwalnych. Starosta lubartowski w piśmie do wojewody lubelskiego „donosił”, że w Lubartowie

562 Dąbrowski R., *Mniejszości narodowe na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, dz. cyt., s. 57.

563 APL, SPK sygn. 132, s. 3.

564 APL, UWL, WSP sygn. 1817, s. 68.

565 APL, UWL, WSP sygn. 185, s. 88.

566 Dumala R., *Wojna, okupacja, wyzwolenie – Lubartów 1939–1949*, Lublin 2001, s. 95.

powstał Oddział Stowarzyszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora na podstawie statutu zalegalizowanego przez Pana Wojewodę postanowieniem z dnia 12.12.1928 r. (L. 5849/BP), wciągniętego do Rejestru Stowarzyszeń i Związków pod nr 1553. Informował też, że zgłoszenie o powstaniu oddziału przyjął do wiadomości, wydając założycielom odpowiednie zaświadczenie.

W skład zarządu oddziału weszło 5 mieszkańców Lubartowa: Jakub Rajchnudel (lat 24) – naczelnik, Chaim Bergerzon (lat 24) – zastępca naczelnika, Moszko Nordman (lat 26) – sekretarz, Mordko Cwajman (lat 22) – gospodarz oraz Jakub Erlich (lat 22) – skarbnik. Starosta nie omieszkał dodać, że wszyscy wymienieni są sympatykami syjonizmu i cieszą się dobrą opinią⁵⁶⁷.

Organizacja w dniu 5.07.1931 r. przygotowała akademię ku czci Herzla, na której odbyły się okolicznościowe przemówienia oraz śpiewy. Obecne były 73 osoby. Sporządzony przez starostę lubartowskiego raport określał przebieg uroczystości jako spokojny, chociaż zaznaczał, że obecni na sali sympatycy Bundu odnosili się niezyczliwie do całej akademii, starając się „jej nastrój obniżyć”⁵⁶⁸.

5.06.1934 r. w Lubartowie staraniem miejscowego oddziału Brith Trumpeldor odbył się odczyt Majera Ungiera z Warszawy pt. „Palestyna w płomieniach”, omawiający obecną sytuację w Palestynie. Obecnych było około 200 osób⁵⁶⁹.

Na ślad działalności Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora natrafiamy też w Łęcznej⁵⁷⁰.

POWIAT LUBELSKI

Oto garść informacji na temat żydowskiego ruchu skautowego w następujących miejscowościach: Bełżyce, Bychawa, Chodel, Głusk, Piaski Luterskie.

O istnieniu oddziału Betaru w Bełżycach zaświadcza informacja skierowana do starostwa powiatowego (z 3.01.1932 r.), że „19.12.1931 r. odbyła się akademie Żydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora. Chaim Winer i Moszek Klajnman

567 APL, sygn. 1139, k. 1. Starosta Powiatowy w Lubartowie. L. 211. Lubartów, dn. 30 października 1930. Przedmiot: Stow. Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy, powstanie oddziału w Lubartowie. Do Pana Wojewody w Lublinie.

568 APL, sygn. 165. Tajne pismo starosty powiatu lubartowskiego do Wojewody Lubelskiego. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 7/31 z legalnego ruchu politycznego i społecznego polskiego i mniejszości narodowych. Cz. II. Mniejszości narodowe. Żydzi. Ruch polityczny. Syjoniści.

569 APL, zesp. 413, sygn. 118, k. 55, 59, 60, 62.

570 Horoch E., *Łęczna w okresie międzywojennym (1918–1939)* [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. Sochacka A., Łęczna 2017, s. 466.

z Bełżyc opowiadali o powstaniu Bar-Kochby⁵⁷¹. Zebranych było około 40 osób. Przebieg spokojny⁵⁷².

Z 5.01.1934 r. zachowało się pismo komendanta policji w Bełżycach (powiat lubelski), pismo potwierdzające (na polecenie starosty powiatowego), że „stowarzyszenie Brith Hachajał im. Wł. Żabotyńskiego w Polsce, które od kilku lat istnieje pod nazwą Brith Trumpeldor w os. I gm. Bełżyce, do którego to należy około 60 członków⁵⁷³. W skład zarządu omawianej organizacji weszli: komendant – Jakobson Chaim Szanel, syn Szmula, lat 20, z zawodu kupiec; zastępca – Roman Winer Jankiel, syn Szlomy, lat 27, handlarz; sekretarz – Fersztman Moszek, syn Szmula, lat 18, handlarz; skarbnik – Goldyner Szloma, syn Abusia, lat 20, rzeźnik. Informator zapisał następujące cele organizacji: ćwiczenia wojskowe, gotowość do obrony Palestyny, ustrój syjonistyczny-prawicowy pod kierownictwem Żabotyńskiego [...]”⁵⁷⁴. W odręcznym „meldunku” gniazda Betaru w Bełżycach skierowanym do Starostwa Powiatowego w Lublinie, datowanym na 16.03.1934 r., znalazł się nieco inny wykaz członków zarządu organizacji: naczelnik: Szmul Zylbernadel, lat 28; zastępca: Manas Frydman, lat 28; sekretarz: Jankiel Winer, lat 28; skarbnik: Moszek Wajsbrod, lat 26; gospodarz: Szmul Baumgold, lat 22⁵⁷⁵.

Z 23.04.1936 r. pochodzi informacja na temat Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora, sporządzona „stosownie do polecenia z dnia 18 kwietnia 1936 r. za nr 28/12/tjn.”⁵⁷⁶, w której pełniący obowiązki komendant posterunku policji starszy posterunkowy J. Janicki zgłasza, że w Bełżycach istnieje oddział wymienione w przedmiocie zrzeszenia. Podlega ono Wojewódzkiemu Związkowi w Lublinie, zgłoszone zostało w Starostwie Powiatowym w Lublinie w dniu 29.01.1932 r. (L. 521/Stow.). Stowarzyszenie liczy obecnie 35 członków, pozostaje pod wpływem syjonistów „spod znaku Żabotyńskiego”⁵⁷⁷. Jednocześnie informator stwierdził, że organizacja ma znikome wpływy na młodzież żydowską innych opcji politycznych, cechuje ich słaba działalność organizacyjna, nie mają filii, nie prowadzą i nie popierają materialnie innych instytucji. W skład zarządu weszli: komendant – Winer Manas, syn Szlomy, lat 22; wicekomendant – [na-

571 Powstanie Bar-Kochby (132–135 n.e.) – ostatni w starożytności zryw narodowy Żydów przeciwko panowaniu Rzymu. Na czele zbuntowanych stanął Szymon bar (ben) Kosiba (Kozeba). Zacięta walka powstańców, dla których punktem oparcia była tylko pustynia, zakończyła się ich klęską. Zob. więcej: [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Bar_Kochby_powstanie [dostęp: 20–07–2018].

572 APL, zesp. 35/410, sygn. 1507, k. 57, 58, s.4.

573 APL, zesp. 35/410, sygn. 333, [brak numeracji stron – SD].

574 Tamże.

575 APL, zesp. 35/410, sygn. 341, k. 15.

576 APL, zesp. 35/410, sygn. 346 [brak numeracji stron – SD].

577 Tamże.

zwisko nieczytelne] Moszek, syn Szmula, lat 20; skarbnik – Sherman Abram, syn Izaaka, lat 20; sekretarz – Hirszt Chaim, syn Wolfa, lat 21. Wszyscy zamieszkali w osadzie i gminie Bełżyce⁵⁷⁸.

Organizacja Brith Trumpeldor działała także w Bychawie, potwierdzają to zachowane dokumenty, między innymi zawiadomienie o założeniu gniazda, złożone do Starostwa Powiatowego w Lublinie 14.01.1932 r. (na mocy § 28 statutu zatwierdzonego przez wojewodę lubelskiego dn. 12.12.1928 za L. 5849/B.P. p.n. „Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie”). Do zarządu nowego oddziału weszli: naczelnik: Brawer Szmul Gedali; sekretarz: Brawer Łaja; skarbnik: Rajs Jozef; gospodarz: Hochman Hersz; zastępca naczelnika: Klajnman Abram⁵⁷⁹. W kolejnym sprawozdaniu przekazanym przez oddział bychawski w odpowiedzi na wezwanie starosty (L 138/541), przedstawiono „imienny skład naczelnictwa wybranego dnia 28 lipca 1932 / protokół nr 18”⁵⁸⁰, który (podobnie jak to miało miejsce w Bełżycach) różnił się od tego podanego wcześniej: Szmul Gedali Brawer, lat 23, handlowiec – naczelnik gniazda; Josek Brand, syn Szlomy, lat 23, handlowiec – sekretarz gniazda; Josek Rajs, lat 24, właściciel samochodu – skarbnik; Abram Klajnman, syn Judki, handlowiec lat 25 – gospodarz i Hersz Hochman, lat 24, handlowiec – zastępca naczelnika. Wszyscy zamieszkali w osadzie Bychawa (pow. Lublin). Liczba członków zrzeszenia 53⁵⁸¹.

Z pisma komendanta posterunku policji T. Kamińskiego, datowanego na 30.01.1935 r., dowiadujemy się, że w osadzie Bychawa istnieje gniazdo Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora, które „dąży do wychowania fizycznego młodzieży żydowskiej”⁵⁸². W skład zarządu wymienionego gniazda wchodzi: naczelnik – Józef Brandt, syn Szlomy i Chany, ur. 1909 r.; zastępca naczelnika – Dawid Lewinbaum, syn Jankiela Majera i Tajgi, ur. 1913 r.; sekretarz – Judka Brandt, syn Jojny i Chany, ur. 1913 oraz skarbnik – Pesz Erlich, córka Caliska i Łai, ur. 1911 r., wszyscy mieszkańcy osady i gminy Bychawa. Należą do organizacji syjonistycznej. Gniazdo liczy 35 członków. Meldunek kończy się następującym zdaniem: „Czy jest zarejestrowane ustalić nie zdołano, poza tym sekcji *kwuc* w gnieździe wymienionym nie ma”⁵⁸³. Do powyższego pisma dołączono napisaną odręcznie „relację” z przeprowadzonych w Bychawie wywiadów. Ustalono, że Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora w osadzie Bychawa istnieje,

578 Tamże.

579 Tamże; zesp. 413, sygn. 115, k. 15, 19a, s. 10/II.

580 APL, zesp. 35/410, sygn. 341 [brak numeracji stron – SD].

581 Tamże.

582 APL, zesp. 35/410, sygn. 346 [brak numeracji stron – SD].

583 Tamże.

lecz nie posiada gniazd ani filii. Siedziba mieści się w Bychawie i podlega związkowi w Lublinie, liczy około 30 osób, w skład zarządu wchodzi osoby wymienione powyżej, oprócz skarbnika, tu pismo podaje: Szyję Goldsztajna, syna Abrama i Małki z Madermanów, ur. 16.01.1911 r.⁵⁸⁴ Jednocześnie informator podaje, że zarząd nie posiada żadnych dokumentów o przyjęciu do wiadomości przez Starostwo Powiatowe o istnieniu powyższego stowarzyszenia. Nie ma ono żadnych sekcji i nie jest przez nikogo subsydiowane, a utrzymuje się z własnych datków, obecnie nie prowadzi żadnej działalności⁵⁸⁵.

Tego typu informacje odnajdujemy w dokumentach związanych z innymi miejscowościami na Lubelszczyźnie. Z zawiadomienia z 14.04.1930 r. skierowanego do komendanta policji w Chodlu wynika, że założono tam na zasadzie § 28 zatwierzonego statutu przez Pana Wojewodę Lubelskiego postanowieniem z dnia 12 grudnia 1928 r. L. 5849/B.P. oddział Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie – w Chodlu. Do naczelnictwa gniazda należą: naczelnik – Szymon Rybak, sekretarz – Rafał Grosbauman (?), skarbnik – Szyja Feder i gospodarz – Izrael Liecht⁵⁸⁶.

Niewątpliwie warte przytoczenia jest pismo Starostwa Powiatowego w Lublinie 26.09.1934 r. (L. B. 8/3) do inspektora szkolnego powiatu lubelskiego w sprawie udziału młodzieży szkolnej w organizacjach pozaszkolnych, a właściwie... ich braku udziału. Czytamy bowiem:

W odpowiedzi na pismo z dnia 5/IX 1934 r. L. 4993/pf., Starostwo Powiatowe zawiadamia, że „Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora” oddział w Chodlu w roku 1933 przyjmowało na członków młodzież szkolną, a mianowicie: 1/ Chemję Rotenbergera lat 12, ucz. Kl. IV, 2/ Rojżę Tauber ucz. III kl., 3/ Chanę Licht i in., za co Rotenberg Chemja został usunięty ze szkoły, a pozostałe dzieci wycofały się z zrzeszenia i obecnie żadne dzieci szkolne nie należą.

Za Starostę:

[podpis nieczytelny – SD]⁵⁸⁷.

Chronologicznie kolejnym zachowanym pismem dotyczącym istnienia Betaru w Chodlu jest zawiadomienie skierowane do starosty powiatowego w Lublinie z 14.12.1934 r. Władze organizacji załączyły egzemplarz statutu stowarzyszenia

584 Tamże.

585 Tamże.

586 APL, zesp. 35/410, sygn. 342 [brak numeracji stron – SD].

587 Tamże.

pod nazwą Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora oraz dowód zgody centrali na powstanie oddziału i zgodnie z art. 41 Prawa o stowarzyszeniach informują o założeniu w Chodlu oddziału wymienionego stowarzyszenia. Gniazdo utworzone w styczniu 1935 r. według dokumentów archiwalnych liczyło 20 członków⁵⁸⁸.

Jednocześnie zawiadamiają, że lokal, w którym ma się mieścić oddział stowarzyszenia znajduje się w Chodlu przy ul. [brak], w skład kierownictwa oddziału weszli: naczelnik – Szymon Rybak, sekretarz – Rafael Grosbaum, skarbnik – Izrael Licht i gospodarz – Szyja Feder. Wszyscy są mieszkańcami Chodla⁵⁸⁹. Zarząd Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Trumpeldora w Chodlu 13.05.1935 r. komunikował Starostwo Powiatowe, że Stowarzyszenie Harcerzy Żydowskich liczy obecnie 29 członków, w roku bieżącym odbyły się 23 zebrania⁵⁹⁰.

Informacje przekazane przez chodelski zarząd Betaru potwierdził komendant policji Józef Witek w tajnym sprawozdaniu (brak daty), przekazany Starostwu Powiatowemu w Lublinie. Komendant odwołując się do polecenia z dnia 15.01.1935 r. (L. 37/tajne/35) zgłaszał, że w osadzie i gminie Chodel istnieje gniazdo Stowarzyszenia „Histadrut Hacofim Szem Josef Trumpeldor”, które prowadzi pracę kulturalno-oświatową i sportową, nie zajmując się polityką pozostaje pod wpływami syjonistów-rewizjonistów. Gniazdo ma swoją siedzibę i terytorialnie działa w rejonie gminy Chodel, liczy 22 członków. Informator potwierdził też znany skład zarządu i wyjaśnił, że brak daty i numeru postanowienia starostwa o przyjęciu do wiadomości powstania tego gniazda spowodowany jest tym, że zgłoszono je tuż przed Nowym Rokiem⁵⁹¹.

Ten sam komendant jest też autorem kolejnej informacji z 22.04.1936 r. na temat istniejącego w Chodlu oddziału Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie, „które ma za zadanie zaprawianie swych członków w tężyznie fizycznej”⁵⁹² i liczy 30 członków. Zarząd stanowią: prezes – komendant Grosbaum Rafał, lat 26, kamasznik; sekretarz: Pancer Jankiel, lat 21, kupiec; skarbnik: Grosbaum S., lat 21, kamasznik. Oddział dysponuje pismem potwierdzającym przyjęcie do wiadomości o jego powołaniu przez Starostwo Powiatowe w Lublinie z dnia 18.01.1935 r. (L. B. 8/124/5-II). W oddziale są trzy sekcje (kwuce): pierwsza gromadzi członków do lat 14, jest ich 6, druga gromadzi członków do lat 18, jest ich 19 i trzecia dla starszych i liczy 5 członków. Informację kończy

588 APL, zesp. 413, sygn. 120, k. 7.

589 APL, zesp. 35/410, sygn. 342 [brak numeracji stron – SD].

590 Tamże.

591 APL, zesp. 35/410, sygn. 346 [brak numeracji stron – SD].

592 Tamże.

zdanie: „Oddział corocznie wysyła pewne ściśle nieustalone kwoty do Warszawy przeznaczone na instytucję t. z. »Keren-Tel-Chaj« (Fundusz Wychowania Młodzieży Fizycznie)⁵⁹³, które po pierwsze, niewiele mówi o wsparciu dla wymienionej instytucji („pewne ściśle nie ustalone kwoty”), a po drugie, zupełnie błędnie tłumaczy jej nazwę (przypomnijmy: Keren Tel Chaj był funduszem na rzecz odbudowy państwa żydowskiego w Palestynie, powołany przez Organizację Syjonistów Rewizjonistów).

Kolejnym miejscem na harcerskiej mapie powiatu lubelskiego jest Głusk. Z 10.03.1931 r. pochodzi zawiadomienie wysłane do Starostwa Powiatowego o założeniu gniazda Betaru w osadzie Głusk. Pismo z załącznikiem w postaci statutu organizacji zawierało jeszcze wykaz „naczelnictwa” gniazda: naczelnik – Kelman Fajnzylber; sekretarz – Majer Elehanz; skarbnik – Krysia Akierman; gospodarz – Chil Markrajch i [brak funkcji] – Fejnel Furtak⁵⁹⁴. Zmiany personalne w zarządzie pojawiły się już wkrótce, z dnia 14 kwietnia pochodzi bowiem kolejne pismo, w którym czytamy, że „naczelnik Oddziału Żydowskich Harcerzy w Głusku, druh Kelman Fajnzylber oddał się do dymisji i na jego miejsce został wybrany druh Kestelman Abram⁵⁹⁵. Zarząd oddziału liczącego 35 członków składał się wówczas z następujących osób: Abram Kestelman (naczelnik), zamieszkały w Głusku; Abram Majer (sekretarz), zamieszkały w Lublinie, ul. Szewska 4 oraz Chela Akierman (skarbnik), zamieszkały w Głusku; Chil Markrajch (gospodarz) i bez funkcji Fejnel Furtak⁵⁹⁶. O wynikach kolejnych wyborów władz gniazda (4.03.1933 r.) informowano w zawiadomieniu, które wpłynęło do starosty 9 marca. Nowe „naczelnictwo” tworzyli: Lejba Śpiewak (naczelnik); Szyja Dorfsman (zastępca i sekretarz); Sruł Rochweg (skarbnik) i Icek Akierman (gospodarz)⁵⁹⁷. Stan osobowy potwierdził w wywiadzie z 10.03.1933 r. posterunkowy Wacław Kurowski, uzupełniając informacje na temat członków zarządu. Wszyscy wymienieni są drobnymi handlarzami i mieszkają w Głusku, „pod względem moralnym spostrzeżeń ujemnych nie zauważono, natomiast pod względem politycznym działalności żadnej nie przejawiają, jednak wszyscy są sympatykami syjonistycznymi⁵⁹⁸. Gniazdo liczyło wówczas 18 czynnych członków, ale tendencja była wzrostowa, bo niespełna dwa lata później gniazdo w Głusku miało już 50 osób obojga płci. W sprawozdaniu o stanie organizacji z 8.02.1935 r. komendant posterunku [podpis nieczytelny] donosił, że kome-

593 Tamże.

594 APL, zesp. 35/410, sygn. 343 [brak numeracji stron – SD].

595 Tamże.

596 Tamże.

597 Tamże.

598 Tamże.

dantem został Srul Rochweg, jego zastępcą i jednocześnie sekretarzem – Szyja Dorfsman, skarbnikiem – Rydel Kopel, a gospodarzem – Chil Markrauch. Informator wyjaśnił, że z powodu niepłacenia składek przez członków stowarzyszenia, w okresie zimowym gniazdo nie przejawia żadnej działalności. Stwierdził także, że oddział nie ma znaczenia w życiu społeczno-politycznym miejscowej ludności żydowskiej, choć na charakter stowarzyszenia ma wpływ Organizacja Syjonistów-Re wizjonistów. W zakończeniu znalazła się informacja, że „stowarzyszenie powyższe powstało w roku 1931 dnia 29. XII”⁵⁹⁹.

Ślady istnienia oddziału Betaru w Piaskach Luterskich sięgają roku 1931, z 16 listopada pochodzi bowiem zawiadomienie wystosowane przez „naczelnictwo” Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie o utworzeniu gniazda. Standardowo w piśmie znajdujemy skład zarządu: Icek Kohn (naczelnik), Nuchym (?) Guthaze (sekretarz), Chaskiel Gluzman (skarbnik), Szmul-Ber Cymring (gospodarz) i Lejb Szarf (członek)⁶⁰⁰.

W miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym na temat ruchu społeczno-politycznego mniejszości narodowych skierowanym do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie (nr 1/32 z 5.02.1932 r.) odnajdujemy informacje dotyczące Piask. W części II (s. 8/II) czytamy, że 2.01.1932 r. odbyła się tam uroczystość poświęcenia sztandaru miejscowego oddziału organizacji Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Trumpeldora. Na temat znaczenia organizacji w narodowym ruchu żydowskim przemawiali: Icek Kon, Nusym Sutharc i Josek Wajzer, wznoszono okrzyki na cześć prezydenta Rzeczypospolitej oraz marszałka Piłsudskiego⁶⁰¹.

Na kolejną informację o nowym zarządzie oddziału natrafiamy 9.10.1933 r. Wiceprezesem był Joachim Wajzer (zamieszkały przy ul. Zamojskiej 1); sekretarką – Chana Herszenhozer (zam. przy ul. Lubelskiej 21); kasjerką – Ella Rozenblat (zam. przy ul. Lubelskiej 19); gospodarzem – Sendez Lustman (zam. przy ul. Gardzienickiej). Członkami kierownictwa byli także: Dora Gluzman i Icek Goldberg. Gniazdo liczyło 100 członków, którzy spotykali się w lokalu przy ul. Lubelskiej⁶⁰².

Następne odnotowane w dokumentach spotkanie odbyło się 21.01.1934 r., doktor J. Gelodej z Palestyny wygłosił odczyt pt. „Anglia, Żydzi i Arabowie” dla 150 słuchaczy. Mówca skupił się wokół tezy, że Anglia nie chce dopuścić do utworzenia większości żydowskiej w Palestynie, aby nie utracić mandatu nad tym krajem⁶⁰³.

599 APL, zesp. 35/410, sygn. 346 [brak numeracji stron – SD].

600 APL, zesp. 35/410, sygn. 345 [brak numeracji stron – SD].

601 APL, zesp. 35/404 SP, sygn. 371, k. 19–23; zesp. 413, sygn. 114, k. 19, 22a, s. 8/II, k. 23.

602 APL, zesp. 35/410, sygn. 345 [brak numeracji stron – SD].

603 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 11, 18.

Z informacji przekazanych do starostwa przez komendanta posterunku policji (z datą 6.05.1936 r.) o działalności gniazda dowiadujemy się już trochę więcej, przytaczamy je zatem w całości z zachowaną pisownią:

W wykonaniu polecenia z dn. 18/IV/36 r. L. 28/17/Tjn. zgłaszam, że w os. Piaski pow. lubelskiego istnieje Stow. p. n. „Histadrut Hacořim im. Josefa Trumpeldora”, czyli „Zrzeszenie Źydowskich Harcerzy im. Josefa Trumpeldora”. Stow. to lokal posiada wspólnie ze Stow. p. n. „Brith Hachajał” im. Wł. Źabotyńskiego w domu Szarfa przy ul. Lubelskiej. Stow. działa tylko na terenie gminy Piaski. Skład osobowy Zarządu: 1) Wajzer Jochanan, komendant, 2) Zytcer Jakób, prowadzi dział kulturalno-oświatowy, 3) Goldberg Icek, prowadzi wyszkolenie wychowania fizycznego, 4) Hersuncham Chana, prowadzi sekretariat, 5) Rozenblat Elta, prowadzi dział finansowy. Członków obojga płci jest 70. Celem Stow. jest szerzenie wśród młodzieży oświaty, t.j. nauczanie historii Źydowskiej i języka hebrajskiego, uprawianie sportu i ćwiczeń, urządzenie wycieczek. Stow. jest pod wpływami Org. Sjonistycznej w spólnym ich zadaniem jest stworzenie samoistnego Państwa Źydowskiego w Palestynie. Stow. szkodliwe dla Państwa nie jest.

Komendant Posterunku P. P.

T. Cybulski przod.

/podpis nieczytelny/⁶⁰⁴.

Wielokrotnie przywoływane w niniejszej pracy tajne miesięczne sprawozdania sytuacyjne przygotowywane przez starostów powiatowych są często jedynym źródłem informacji o działalności interesujących nas organizacji. Wśród nich na uwagę zasługują także te, w których dokonywano podsumowywania życia społeczno-politycznego na obszarze całego powiatu. Jako przykład może posłużyć pismo (z 11.03.1935 r., Dot. L. 241/BP z dn. 7/I-1935 r.), w którym lubelski starosta powiatowy „donosi” do Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego (Wydział Społeczno-Polityczny w Lublinie), że:

na terenie powiatu Lubelskiego istnieją następujące oddziały Zrzeszenia Źydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora:

1. Oddział w Głusku gm. Zemborzyce.

Skład zarządu: 1) Komendant – Rochwerg Sruł, l.19, rzeźnik, 2) zastępca komendanta i Sekretarz – Dorfsman Szyja, l. 24, krawiec, 3) Skarbnik – Kopel Rytel, l. 19,

604 APL, zesp. 35/410, sygn. 346 [brak numeracji stron – SD].

krawiec, 4) Gospodarz – Markrauch Chit, l. 32, robotnik, wszyscy zamieszkali w Piaskach. Do stowarzyszenia należy około 50 osób dziewcząt i chłopców. Wobec niepłacenia przez członków składek, działalność finansowa słaba. Oddział pozostaje pod wpływami Organizacji Syjonistów Rewizjonistów. Wpływ na ludność żydowską, jedynie w osadzie Głusk wywiera minimalny. Powstanie przyjęłem do wiadomości pismem z dn. 18/3–1931 r. za L. 398/Stow.

2. Oddział w Piaskach.

Skład zarządu: 1/ Komendant – Wajzer Johanał (?) l. 19, przy rodzicach – ref. Wych. Fizycznego, 2/ Herszenko. (?) Chana l. 20, przy rodzicach – sekretarz, 3/ Rozenblat Ella l. 21, przy rodzicach – skarbnik, wszyscy zam. w Piaskach. Oddział liczy 70 członków i zostaje pod wpływami organizacji Sjonistów-Rewizjonistów, i większego znaczenia w życiu żydowskim jedynie w osadzie Piaski nie odgrywa. Powstanie przyjęłem do wiadomości pismem z dn. 17/XI – 1931 r. za L. 522/Stow.

3. Oddział w Beżycach.

Skład Zarządu: 1/ Komendant – Jakobson Chaim, handlarz l. 20, 2/ Zastępca Komendanta – Winer Menasze, handlarz, l. 21, 3/ Sekretarz – Kirszt Chaim l. 20, krawiec, 4/ Skarbnik – Goldyner Szlama l. 20, rzeźnik, wszyscy zamieszkali w Beżycach. Do oddziału należy około 30 członków z terenu osady Beżyce i gminy Niedrzwica. Oddział pozostaje pod wpływami Org. Sjonistów-Rewizjonistów. Znaczniejszego wpływu na ludność żydowską osady Beżyce i gm. Niedrzwica nie wywiera. Stan finansowy stowarzyszenia słaby. Powstanie przyjęłem do wiadomości pismem z dn. 20/I–1932 za L. 321/Stow.

4. Oddział w Bychawie.

Skład Zarządu: 1/ Komendant – Brandt Josef, ur. 1909 r. przy rodzicach, 2/ Zastępca – Lewinbaum Dawid ur. 19.., przy rodzicach, 3/ Sekretarz – Brandt Judka, ur. w 1913, przy rodzicach, 4/ Skarbnik – Erlich Pesa ur. w 1911 r. wszyscy mieszkańcy Bychawy. Oddział liczy członków 35 i lokalu własnego nie posiada, pozostaje pod wpływami org. Sjonistów-Rewizjonistów. Znaczniejszych wpływów na ludność żydowską Bychawy nie wywiera. Stan finansowy słaby. Powstanie przyjęłem do wiadomości pismem z dnia 19/VII–1932 r. za L. B 8/541.

5. Oddział w Chodlu.

Skład Zarządu: 1/ Komendant – Rybak Szymon, nauczyciel języka hebrajskiego, l. 26, 2/ Sekretarz Grosbaum Rafał, l. 25, kamasznik, 3/ Skarbnik – Licht Izrael, l. 24, kupiec i 4/ Gospodarz – Feder Szyja, l. 23, piekarz, wszyscy zamieszkali w os. Chodel. Oddział lokalu własnego nie posiada, członków liczy 32, ulega wpływom Org. Sjonistów-Rewizjonistów i znaczniejszego wpływu na ludność żydowską osady Chodel nie wywiera. Stan finansowy Oddziału słaby. Powstanie przyjęłem

do wiadomości pismem z dnia 18/I–1935 r. za L. B 8/124–5/Mies. Spraw. Syt. Nr 1/35/.

Wszystkie powyższe oddziały sekcji kwuc nie posiadają.

/podpis nieczytelny⁶⁰⁵.

Sprawozdanie z 12.06.1936 r. (Dot. L. MN 5/34 z dn. 23/III–1936 r.) informuje, że:

„Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie posiada na terenie powiatu lubelskiego następujące oddziały:

1. w Bełżycach, liczy 35 członków z terenu osady Bełżyce i gminy Niedrzwica z zasięgiem działalności na terenach obu powyższych gmin, z następującym składem Zarządu: 1/ Komendant – Winer Menas, l. 22, 2/ Wice komendant – Fersztman Moszek, l. 20, 3/ Skarbnik – Sherman (?) Abram, l. 20, 4/ Sekretarz – Kirszt Chaim l. 21, wszyscy zamieszkali w osadzie i gminie Bełżyce. Powstanie przyjąłem do wiadomości pismem z dn. 20/I–1932 za L. 321/Stow.
2. w Bychawie, liczący 30 członków z terenu osady Bychawa z następującym składem Zarządu: 1/ Komendant – Brandt Josef l. 26, 2/ Zastępca – Lewinbaum Dawid, l. 23, 3/ Sekretarz – Brandt Judka, lat 23, 4/ Skarbnik – Goldsztajn Szyja. l. 25, wszyscy zamieszkali w osadzie i gminie Bychawa. Powstanie przyjąłem do wiadomości pismem z dnia 19/VII–1932 r. za L. B 8/541.
3. Oddział w Chodlu liczy 30 członków z zasięgiem działania w osadzie Chodel z następującym składem Zarządu: 1/ Komendant – Grosbaum Rafał, l. 26, 2/ Sekretarz Pancer Jankiel, l. 21, 3/ Skarbnik – Grosbaum Tyna (?), l. 21, wszyscy zamieszkali w os. i gminie Chodel. Oddział powyższy podzielony jest na trzy sekcje (kwuce): a/ – poniżej lat 14, licząca 6 członków, b/w wieku 14–18 lat, licząca 19 członków i powyżej 18 lat licząca 5 członków. Powstanie przyjąłem do wiadomości pismem z dnia 18/I–1935 r. za L. B 8/124–5.
4. w Głusku, gm. Zemborzyce, liczący 50 członków z następującym składem Zarządu: 1/Komendant – Rochweg Sruł, l.20, 2/ zastępca komendanta i sekretarz – Dorfsman Szyja, l. 25, 3/ Skarbnik – Kopel Rytel, l. 20, 4/ Gospodarz – Markrauch Chil, l. 33, wszyscy zamieszkali w osadzie Głusk, gm. Zemborzyce. Powstanie przyjąłem do wiadomości pismem z dn. 18/3–1931 r. za L. 398/Stow.
5. w Piaskach liczący 70 członków wyłącznie z terenu osady Piaski z następującym składem Zarządu: 1/ Komendant – Wajzer Johanał (?) 2/ sekretarz – Herszenko.(?) Chana, 3/skarbnik – Rozenblat Elta, 4/ kierownik sekcji wychowa-

605 Tamże.

nia fizycznego – Goldberg Icek, 5/ kierownik sekcji kulturalno-oświatowej – Zytcer Jakób, wszyscy zam. w osadzie i gminie Piaski. Oddział ten posiada lokal wspólnie z org. „Brith Hachaja”. Powstanie przyjąłem do wiadomości pismem z dn. 17/XI – 1931 r. za L. 522/Stow.

Wszystkie powyższe oddziały pozostają pod wpływami organizacji Sjonistów-Rewizjonistów i odgrywają pewną rolę w życiu młodzieży żydowskiej w dziale wychowania fizycznego oraz jako przybudówka młodzieżowa organizacji politycznej Sjonistów-Rewizjonistów.

Od jakiegoś czasu wszystkie oddziały wykazują słabą żywotność.

Stan finansowy oddziałów również od dłuższego czasu słaby.

/podpis nieczytelny/

12/6.36⁶⁰⁶.

Ewidencja Stowarzyszeń 1926 r. [wpis odręczny, mało czytelne nazwiska i imiona – SD].

„Tom II, s. 19. Lp. 102. Żydowska Organizacja Skautowa „Haszomer Hacail” /Stróż Młody/ m. Lublin. Cel: Wychowanie młodzieży żydowskiej na ludzi zdrowych fizycznie i moralnie. Siedziba: Lublin, ul. Ruska 10. Zarejestrowane: Wojew. Lub. dn 4/II.21 r. Nr 56. Skład zarządu: 1/ Guzman Haszek – sekretarz, ul. Lubartowska 21, 2/Chaskiel Raszet (?), ul. Ruska 10, 3/Kauchenlagen (?) Abram, ul. Lubartowska 24, 4/ Hurwic (?) Cwi (?), ul. Nowa 19.

Tom III, s. 8. Lp. 139. Żydowskie Gimnastyczno-Sportowe Towarzystwo Makabi (Malacheusz) w Lublinie. Nie posiada własnego lokalu lecz korzysta z lokalu Stow. Rzemieślników przy ul. Krak. Przedm. nr 26. Dążenie do racjonalnego rozwoju fizycznego młodzieży żydowskiej i rozbudzenie życia sportowego wśród społeczeństwa. Skład zarządu: Alten M. adw. Prezes ul. Wieniawska 1, Dr Manfelbaum (?) Viceprezes ul. Namiestnikowska 13, Dr F. Herszenbaum (?) skarbnik ul. Bernardyńska 20, Goldman sekretarz ul. Krak. Przedm. 48, Kol..... ul. Rybna 6, H. Nissenbaum ul. Browarna 1. 1925 r. XII.

W 1926 r. zmieniło nazwę na „Hakoach”⁶⁰⁷.

POWIAT ŁUKOWSKI

Informacje dotyczące działalności Betaru z tego terenu pochodzą z lat trzydziestych.

W arkuszu ewidencyjnym stowarzyszeń, skierowanym do Starostwa Powiatowego w Łukowie za pośrednictwem posterunku policji, datowanym na 30.03.1933 r., czytamy, że organizacja Brith Trumpeldor (gniazdo w Kocku) liczyła 20 członków.

606 Tamże.

607 APL, zesp. 35/410, sygn. 1433, t. II, s. 19; t. III, s. 8, k. 98–99.

Do zarządu wchodził: Aron – Lejbs Krajcman (prezes), 24 lata; Aron Blumenfeld (wiceprezes), lat 26; Chil Starowieszczyk (?) (sekretarz), 20 lat; Alta-Chaim (?) Zakalik (skarbnik), lat 26 i Icek-Majer Rozenblat (gospodarz), 24 lata. Siedziba stowarzyszenia mieściła się w Kocku przy ul. Berka Joselewicza 9, w domu Suzy-Małki Grosman. W dokumencie zapisano także datę ostatniego walnego zebrania i datę ostatniej zmiany zarządu. W obu przypadkach podano 1.04.1933 r. Dziewiąty punkt arkusza zawiera informację, że wszyscy członkowie oddziału należą do Syjonistów-Rewizjonistów⁶⁰⁸.

W dniach 21–23.06.1933 r. w Lublinie odbywał się okręgowy zjazd organizacji, w którym, według informacji komendy powiatowej policji w Łukowie (miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 6 z 4.07.1933 r.), wzięło udział 6 osób z Kocka: Symcha Krajcman, Aron Blumenfeld, Aron Grinchaim (Grynchajn), Herszek Rajbuch, Icek-Majer Rozenblat (Rozenblum) i Lejb Szulman. I. K. Kłoczewski, starszy przodownik, podpisany w zastępstwie komendanta pod notatką, dopisał jeszcze uwagę, że celem zjazdu miał być wybór delegatów na kongres syjonistyczny, który prawdopodobnie ma się odbyć w połowie lipca w Warszawie lub Krakowie⁶⁰⁹.

Jednym z szeregu zachowanych dokumentów, które opisują funkcjonowanie organizacji Brith Trumpeldor w Łukowie, jest zapis wywiadu przeprowadzonego 7.07.1933 r. przez starszego posterunkowego Władysława Sawickiego: „stosownie do polecenia Pana Starosty Pow. w Łukowie z dnia 5/VII 33 r. L. B. 8/33 w sprawie ustalenia istnienia Komendy „Tel-Chaj” w Łukowie”⁶¹⁰. Informator wyjaśnił na początku, że Tel Chaj oznacza miejscowość w Palestynie, w której w walce z Arabami zginął twórca ruchu syjonistycznego Józef Trumpeldor⁶¹¹. Nazwa tej miejscowości używana jest przez członków Betaru jako powitanie. Na czele oddziału stoi Izaak Lust. Powyższe stowarzyszenie znajduje się w fazie organizacji. Informator załączył także odpis ulotki, kolportowanej przez założycieli organizacji Syjonistyczno-Rewizjonistycznej w okresie przed stworzeniem organizacji w Łukowie. Ulotki do Izaaka Lusta przesłała komenda Betaru ze Stoczka Łukowskiego⁶¹².

Następne pismo poruszające kwestie związane z łukowskim oddziałem Betaru zostało wystosowane przez komisarza Dobromirskiego (komendanta posterunku policji) 19.09.1933 r. do starosty powiatowego. Informator po przeprowadzeniu wywiadów „donosi”, że Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora

608 APL, zesp. 413, sygn. 393, k. 11.

609 Tamże, k. 13; sygn. 95, k. 115, 117.

610 APL, zesp. 413, sygn. 336, k. 15, 15a. Zapewne chodzi o Tel Chaj (Wzgórze Życia), żydowską osadę, założoną w 1905 w Palestynie, która została zniszczona 1.03.1920 w wyniku ataku libańskich Beduinów.

611 W. Sawicki popełnił błąd, podaje bowiem rok 1924, a Trumpeldor zginął w 1920.

612 APL, zesp. 413, sygn. 336, k. 15, 15a.

istnieje jedynie w Łukowie. Utworzyło się ze Związku Syjonistów-Rewizjonistów, do jego zadań należy wyszkolenie wojskowe swoich członków i wysłanie ich w przyszłości do Palestyny. Z tego powodu ma całkowite poparcie żydowskiej społeczności. Oddział ma siedzibę w Łukowie przy ul. Marszałka Piłsudskiego 11, swoją działalnością obejmuje Łuków i sąsiednie miejscowości. Dotychczas udało im się pozyskać tylko dwóch członków ze Stanina. Związek liczy 50 członków. Skład osobowy zarządu przedstawia się następująco: Jakub Landau, lat 24, student, pełni funkcję komendanta; Sruł Robak, lat 25, rymarz, pełni funkcję instruktora ćwiczeń wojskowych; Fiszel Słodzian, lat 18, przy rodzicach, pełni funkcję sekretarza i Szoel Szpilfogiel, lat 18, pełni funkcję skarbnika. Związek jest pod całkowitym wpływem Syjonistów-Rewizjonistów. Fundusz organizacyjny zasilają wyłącznie składki członkowskie, w wysokości 20–30 gr. miesięcznie. Z czasopism przeniekują: „Die Welt” i „Siedlecer Wochenblat”. Pismo kończy zdanie, że „wpływów komunistycznych i akcji komunistycznej tak zewnątrz, jak wewnątrz organizacji nie ujawnia się”⁶¹³.

Na podstawie zgromadzonych danych, łukowski starosta powiatowy 29.09.1933 r. sporządził sprawozdanie do Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie. Przytaczamy je w całości:

- I. Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora, czyli Sistadrut Ha-cofim al. Szem Josef Trumpektor /w skrócie „Brith Trumpeldor”/, istnieje na terenie powiatu łukowskiego w formie dwóch oddziałów w Łukowie i Kocku. Oddziały te nie są jeszcze zalegalizowane, gdyż sprawa ich legalizacji znajduje się w toku. Z tych względów z powodu nierozwinięcia szerszej działalności trudno już obecnie ocenić znaczenie i rolę tej organizacji wśród ludności żydowskiej. Sądząc z dotychczasowych objawów ustosunkowania się ludności do powstającej organizacji można przypuszczać, że zostanie ona przychylnie przyjęta przez ludność żydowską.
- II. Jak zaznaczono wyżej w fazie organizacji są dwie jednostki organizacyjne Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora na terenie powiatu, a mianowicie w Łukowie i Kocku.
Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Łukowie ma chwilową siedzibę w Łukowie przy ul. Marszałka Piłsudskiego Nr 11 w lokalu Organizacji Sjonistów Rewizjonistów. Zakresem działania oddziału ma być jedynie miasto Łuków. Oddział liczy w chwili obecnej 50 członków. W skład zarządu wchodzi: Landau Jakób, lat 24, student, Robak Sruł,

613 APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 15.

lat 25, rymarz, Słodzian Fiszel, lat 18 i Szmilfogiel Szoel, lat 18, przy rodzicach. Landau Jakób pełni funkcję komendanta, Robak Srul – funkcję instruktora ćwiczeń wojskowych, Słodzian Fiszel – sekretarza i Szpilfogiel Szoel – skarbnika. Członkowie zarządu, jak i wszyscy członkowie oddziału są w 100% pod wpływami sjonistów rewizjonistów. Oddział nie jest jeszcze, jak zaznaczono wyżej zalegalizowany przez Starostwo, gdyż sprawa legalizacji jego znajduje się w toku.

Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Kocku ma siedzibę przy ul. Berka Joselewicza Nr 9. Terytorialnym zakresem działania jest miasto Kock. Oddział liczy 25 członków. W skład zarządu wchodzi: Krajcman Aron Lejba, lat 25, kamasznik jako komendant, Zakalik Ałta, lat 26, młynarz, instruktor ćwiczeń wojskowych, Starowierczyk Chil, lat 20, kamasznik, jako sekretarz i Rozenblat Icek, lat 25, kupiec, skarbnik. Wszyscy członkowie zarządu są sympatykami Sjonistów Rewizjonistów. Wpływy polityczne wynoszą: 60% Sjoniści Rewizjoniści, 30% Ortodoksi i 10% symp. K.P.P. Oddział nie jest jeszcze, jak zaznaczono wyżej zalegalizowany przez Starostwo, gdyż sprawa legalizacji jego znajduje się w toku.

- III. Fundusze Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora tak w Łukowie, jak i Kocku czerpie ze składek członkowskich, które wynoszą w oddziale łukowskim: od 20 do 30 gr. miesięcznie, oddziale w Kocku – od 30 do 70 gr. miesięcznie. Innych źródeł dochodowych nie stwierdzono.
- IV. Prasy własnej Oddziały Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora – nie posiadają. Oddział w Łukowie prenumeruje czasopisma „Dieweld” i „Siedlecer Wochenblat”. Oddział w Kocku prenumeruje czas. „Der Moment”. Obydwa oddziały prenumerują tygodnik związkowy p.n. „Dewelda”.
- V. Wpływów komunistycznych i akcji komunistycznej w Oddziale w Łukowie tak zewnątrz, jak i wewnątrz organizacji nie ujawniono. Oddz. w Kocku stwierdzono około 10% sympatyków K.P.P. Działalności komunistycznej jednak nie stwierdzono.

Starosta Powiatowy
/podpis nieczytelny/
Dr Jan Siekało⁶¹⁴.

Sprawa obu oddziałów Betaru, w Kocku i Łukowie, okazała się dość skomplikowana, o czym zawiadamiają kolejne pisma kierowane z komendy policji do starosty łukowskiego i od starosty do lubelskiego Wydziału Bezpieczeństwa przy Urzędzie

614 Tamże, k. 20, 21.

Wojewódzkim. Spróbujmy prześledzić tę historię na podstawie urzędowych zawło-
ści. Stan formalny na 31.10.1933 r.:

Na terenie m. Kocka „Organizacja Syjonistów-Rewizjonistów” nie istnieje. Istnieje tylko „Zjednoczenie Żydowskich Harcerzy” /Brith Trumpeldor/, którego działalność została zawieszona przez Pana Starostę w Łukowie pismem z dnia 5/X-1933 r. L: B. 8-136/33⁶¹⁵.

Pismo z 15.11.1933 r. zanegowało jakiegokolwiek znaczenie Organizacji Syjonistów Rewizjonistów dla społeczności żydowskiej w Kocku, potwierdziło natomiast wpływy „na Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy imienia Józefa Trumpeldora”⁶¹⁶. Oddział tej organizacji w Łukowie liczył 50 członków, w 100 proc. rewizjonistów, a oddział w Kocku – 25 członków, również 100 proc. rewizjonistów. Brith Trumpeldor był „wewnętrznym oddziałem Organizacji Syjonistów Rewizjonistów w Łukowie”.

Na 16 listopada datowane było tajne pismo starosty łukowskiego skierowane do Wydziału Bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie, w którym opisano stan organizacyjny i wpływy Organizacji Syjonistycznej w Polsce. W jej charakterystyce dotyczącej interesującego nas obszaru czytamy:

Organizacja Sjonistyczna w pow. łukowskim skupia w sobie inteligencję żydowską, częściowo mieszczaństwo żydowskie, częściowo warstwy robotnicze. O ile chodzi o przejawy działalności na terenie powiatu jest stronnictwem słabem. Ostatnio w Organizacji Sjonistycznej na terenie powiatu łukowskiego zaszedł rozłam /Łuków i Kock/ z powodu przejścia części członków tejże organizacji do Organizacji Sjonistów-Rewizjonistów. Liczba 80 członków Organizacji Sjonistycznej w Łukowie w roku 1932 z tego powodu spadła do 40. W Kocku zaś z powodu wewnętrznych tarć i skłonności przeważnej ilości członków Organizacji Sjonistycznej do Rewizjonistów nastąpił zupełny zanik jej działalności⁶¹⁷.

Oddział Organizacji Syjonistów Rewizjonistów w Kocku był w tym czasie „w stadium organizacyjnym” z powodu rozłamu, jaki powstał w Organizacji Syjonistycznej. Ponieważ większość jej członków skłania się ku rewizjonizmowi, utworzono

615 APL, zesp. 413, sygn. 179, k. 13.

616 Tamże, k. 17-18.

617 APL, zesp. 413, sygn. 161, k. 13, 15.

w Kocku oddział Brith Trumpeldor⁶¹⁸. Pismo starosty łukowskiego z 9.12.1933 r. przyniosło następujące informacje:

[...] Jeżeli chodzi o Oddział Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Kocku to został on formalnie w tutejszym Starostwie zameldowany przez Komendę Okręgową Zrzeszenia Żyd. Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Lublinie pismem z dnia 7.X.1933 r. L. 534/33. Zawiadomienie o powstaniu tego Oddziału zostało Urzędowi Wojewódzkiemu przy sprawozdaniu z dnia dzisiejszego L. B.8/159/33.

W sprawie oddziału w Łukowie Organizacja Sjonistów Rewizjonistów w Łukowie pismem z dnia 23 października 1933 r. zawiadomiła Starostwo, że na podstawie art. 20 strona 5 Statutu punkt A w łonie Organizacji Sjonistów Rewizjonistów powstał wewnętrzny Oddział „Brith Haszoar Harewizjoni, „Brith Trumpeldor”. Wezwany do złożenia wyjaśnienia prezes Org. Sjon, Rewizjon, Izaak Lust złożył oświadczenie, że wobec wytworzenia w łonie wymienionej organizacji „Brith Trumpeldor”, stowarzyszenie o nazwie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Łukowie nie istnieje.

W związku z powyższym w dziale IV. Sprawozdania Starostwa z dnia 15.XI.1933 L.BP.Tjn.10/34/33 przedłożonem na skutek zarządzenia Urzędu Wojew. z dnia 3./X.1933 N. 939/BP umieszczono już „Brith Trumpeldor” liczący 50 członków, jako wydział wewnętrzny organizacji Sjonistów Rewizjonistów⁶¹⁹.

Zachował się dokument informujący, że oddział w Kocku powstał decyzją starosty z dn. 13.12.1933 r. i liczył 25 członków⁶²⁰.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 7/35 z 12.08.1935 r. informowało, że 21.07.1935 r. w Kocku odbyła się uroczystość pobrania ziemi z grobu pułkownika Berka Joselewicza do urny w celu przewiezienia jej na kopiec Marszałka Piłsudskiego w Krakowie. W uroczystości wzięło udział około 2 tysięcy ludności żydowskiej.

W tym samym dokumencie czytamy, że Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora jest w dalszym ciągu jednym z najżywoźniejszych ściśle współpracując z Organizacją Syjonistów-Rewizjonistów. Działalność w okresie sprawozdawczym skoncentrowana była na przygotowaniu obchodów rocznicy śmierci Teodora Herzla i organizowania zgromadzeń agitacyjno-informacyjnych na rzecz Nowej Organizacji Syjonistycznej na tle sytuacji w Palestynie i w ruchu syjoni-

618 APL, zesp. 413, sygn. 179, k. 17–18.

619 APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 24.

620 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

stycznym w ogóle. Oprócz tego 21.07.1935 r. w Janowie Lubelskim zorganizowano egzamin dla naczelników gniazd⁶²¹.

Kolejne zachowane dokumenty zawierają imienne listy składu zarządu Betaru w Kocku, na przestrzeni lat 1933–1937 były to następujące osoby: L. Krajcman, Ch. Zakalik, Chil Starowieszczyk, Icek Rozenblat, A. Blumenfeld, Tajwel Tajgenblat, Hersz Apel, Szulim Kramasz, Moszek Krajcman, Sara Klajman, Sara Mancasz, Sucher Taubman, Tiszel Słodzian, Szloma Gastman, Noach Bursztyn, Faktor Gda-la Faktor⁶²². Liczba członków oddziału wahała się od 19 do 40 osób.

Gniazdo Betaru w Stoczku Łukowskim zostało utworzone 26.01.1934 r., o czym poinformował Starostwo Powiatowe w Łukowie w zgłoszeniu z 30.01.1934 r. J. Zajtman. Do „naczelnictwa gniazda” weszli: naczelnik – Dawid Pakczorski, zam. Rynek 21; sekretarz – Tajga Wodyńska, zam. Rynek 4; skarbnik – Moszek Budelman, zam. Wyzwolenia (?); gospodarz – Chil F[T?]ogielfeld, (?) oraz Rywka Agrest (?). Załączono także egzemplarz statutu organizacji⁶²³. Z pisma skierowanego przez komendanta posterunku K. Michalaka do komendanta policji w Łukowie (1.02.1934 r.) dowiadujemy się jeszcze, że nowo powstałe gniazdo liczyło 80 członków, wszyscy byli sympatykami Organizacji Syjonistów Rewizjonistów, popieranymi przez Organizację Syjonistów, Agudas Izrael i Mizrachi. Określono też cele:

1/ krzewienie i wykonanie idei harcerek głośzonej przez jen. Baden-Powella wśród młodzieży żydowskiej na obszarze województwa lubelskiego, a w szczególności tępienie używania alkoholu, narkotyków i innych dla zdrowia szkodliwych środków wśród młodzieży,

2/ podniesienie stanu umysłowego i fizycznego⁶²⁴.

Taki stan faktyczny potwierdzało odręczne pismo starosty powiatowego w Łukowie przesłane do wojewody lubelskiego (20.02.1934 r.)⁶²⁵ i do Wydziału Bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie (21.02.1934 r.), w którym znalazła się jeszcze informacja, że „terenem działania Oddziału jest miasto Stoczek; fundusze oddział czerpie ze składek członkowskich, które wynoszą 50 groszy miesięcznie. Na razie, jako oddział młody, żadnego wpływu na życie polityczne ogółu społeczeństwa żydowskiego nie ma”⁶²⁶.

621 APL, zesp. 413, sygn. 120, k. 42, 42a, 47a, s. 8/II.

622 APL, zesp. 413, sygn. 393, k. 26–28; APL, zesp. 413, sygn. 392, k. 5.

623 Tamże, k. 8.

624 Tamże, k. 7, 7a.

625 APL, zesp. 413, sygn. 393, k. 6.

626 APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 25.

Z kolei sprawozdanie nr 2/34 z 3.03.1934 r. informowało, że starosta Ignacy Skoczeń przyjął w dniu 1.02.1934 r. do wiadomości powstanie oddziału Brith Trumpeldor w Stoczku Łukowskim. Oddział liczył 80 członków. Starosta uzupełnił swoje pismo uwagą, że „specjalne sprawozdanie w tej sprawie przedłożyłem w dniu 21 II 1934 L. 10/23/33”⁶²⁷. W roku następnym gniazdo Betaru w Stoczku Łukowskim liczyło 52 członków, a wybory 28.02.1935 r. wyłoniły nowy skład zarządu na kolejny rok: Szyja Fajuzylber (?) (zam. ul. Żelechowska, lat 40, handlarz), Chil Fogielfeld (zam. ul. Prawdzińska (?), lat 36, szofer, Fajga Kuśmierska (zam. ul. Średnia, lat 21, kuśnierka), Moszek Finkielsztejn (?), (zam. ul. Prawdzińska (?), lat 21, handlarz) i Szmul Cwyłech (zam. ul. Rynek, lat 24, szewc)⁶²⁸.

Sprawozdanie datowane na 3.04.1934 r. (nr 3/34) przynosi obszerniejsze opisanie społeczno-politycznego życia mniejszości narodowych. W części II dotyczącej Organizacji Syjonistów-Rewizjonistów oprócz stwierdzenia, że organizacja ta w Łukowie „jest młodą” (powstała w maju 1933 r.), to wraz z oddziałami Brith Trumpeldor liczy 160 członków, co wskazuje na wzrost o 100 proc., gdyż początkowo organizacja miała tylko 80 członków.

W dniu 3 marca Organizacja Syjonistów-Rewizjonistów w Łukowie urządziła we własnym lokalu akademię żałobną ku czci Józefa Trumpeldora, w której uczestniczyło około 60 osób. Odczyt na temat działalności Trumpeldora wygłosił Icek Lust, prezes Zarządu Organizacji Syjonistów-Rewizjonistów w Łukowie.

Oddział Brith Trumpeldor w okresie sprawozdawczym nie organizował specjalnych zgromadzeń, z wyjątkiem udziału we wspomnianej akademii żałobnej poświęconej patronowi. Działalność stowarzyszenia ograniczała się do werbowania nowych członków⁶²⁹.

W cyklicznym sytuacyjnym sprawozdaniu miesięcznym nr 9/1936 (z 4.11.1936 r.) Gustaw Orłowski, starosta łukowski, informuje, że w dniu 15 października powstał w **Łukowie** 50-osobowy oddział Stowarzyszenia Młodzieży Żydowskiej im. Trumpeldora w Polsce (Brith Trumpeldor „Bejtar”), działający na podstawie statutu, wciągniętego do rejestru stowarzyszeń i związków Komisariatu Rządu w Warszawie z dnia 16.03.1936 r. Dotąd Brith Trumpeldor w Łukowie funkcjonował jako wewnętrzny oddział Organizacji Syjonistów-Rewizjonistów⁶³⁰.

627 APL, zesp. 413, sygn. 96, k. 33.

628 APL, zesp. 413, sygn. 393, k. 5.

629 APL, zesp. 413, sygn. 96, k. 53, 59.

630 APL, zesp. 413, sygn. 98, k. 269, 271.

Sprawozdanie nr 12 (z 4.01.1936 r.) z kolei przynosi informację, że Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora w Stoczku Łukowskim urządziło w dniu 21 odczyt na temat „Naród żydowski i święto Makabeuszów”⁶³¹. Na podstawie zachowanych sprawozdań można odnieść wrażenie, że działalność Betaru ograniczała się do organizowania odczytów i uroczystości rocznicowych. Taki charakter ma też dokument z 3.04.1937 r., w którym czytamy, że:

[...] Jedynym widocznym wystąpieniem politycznym był odczyt Stowarzyszenia Brith Trumpeldor „Bejar” w Łukowie, wygłoszony w dniu 13 marca 1937 r. przez M. Bernsztejnę z Łodzi na temat „Polityka i odbudowa Palestyny” oraz urządzona przez wymienione Stowarzyszenie w dniu 30 marca 1937 r. akademie polityczna, na której M. Jaworbaum z Międzyrzecza wygłosił odczyt na temat „Naród żydowski musi iść konkretnie w kierunku odbudowy Palestyny” [...]⁶³².

Z kolei sprawozdanie nr 10/36 z 10.11.1936 r. informuje, że w Łukowie w dniu 15 października powstał oddział Betaru liczący 50 członków⁶³³.

Z tego samego roku pochodzi zapis dotyczący wywiadu komendanta posterunku policji w Łukowie przeprowadzonego w dniu 7.11.1936 r. z członkami kierownictwa tamtejszego oddziału Betaru: Szłomą Gastmanem, zam. w Łukowie, ul. Chęcińskiego 63; Tiszele Słodzianem, zam. przy ul. Chęcińskiego 57 i Sucherą Taubmamem, zam. przy ul. Joselewicza 42. Podejrzenia o ich przynależność do KPP nie potwierdziły się⁶³⁴. Skład zarządu oddziału w Łukowie wybranego 21.01.1938 r. był następujący: prezes – Gdala Faktor, handlarz, zam., ul. Warszawska 36; sekretarz – Szłoma Gastman, tapicer-czeladnik, zam., ul. Chęcińskiego 69; skarbnik – Noach Bursztyn, przy rodzicach, zam., ul. Joselewicza 11⁶³⁵. W sierpniu tego samego roku siedziba Brith Trumpeldor w Łukowie została przeniesiona na ul. Chęcińskiego 26⁶³⁶.

POWIAT PUŁAWSKI

Informacje o działalności Brith Trumpeldor na tym terenie są skromne, niemniej ciekawa jest historia działalności organizacji skautowych w **Opolu**. Tam bowiem trzy ugrupowania: Ha-Szomer ha-Cair, Betar oraz He-Chaluc (Pionier) w roku

631 APL, zesp. 413, sygn. 97, k. 293, 295.

632 APL, zesp. 413, sygn. 99, k. 75.

633 APL, zesp. 413, sygn. 122, k. 37, 40a, s. 8/II.

634 APL, zesp. 413, sygn. 392, k. 2 i 3.

635 Tamże, k. 13.

636 Tamże, k. 16.

1936 założyły w pobliskiej wsi szkoleniową farmę gospodarczą. Członkowie tych grup wzięli na siebie dodatkowe obowiązki, takie jak służba porządkowa i wartownicza podczas zajęć i spotkań miejscowych organizacji żydowskich i utrzymanie biblioteki żydowskiej, która założona w 1916 r. służyła jako żydowskie centrum kulturalne miasta. Była także miejscem spotkań i prób miejscowego koła teatralnego⁶³⁷.

W sprawozdaniu z 9.01.1934 r. czytamy, że w okresie sprawozdawczym (grudzień 1933) na terenie województwa lubelskiego powstały 3 nowe gniazda Brith Trumpeldor, w tym jedno w Kurowie. Oddział Betaru utworzono 1.12.1933 r. w liczbie 19 członków spośród osób dotychczas politycznie niezaangażowanych⁶³⁸.

Jak już wcześniej informowaliśmy, w Puławach w okresie międzywojennym kwitło życie polityczne⁶³⁹. Wśród syjonistycznych organizacji młodzieżowych działał także Brith Trumpeldor⁶⁴⁰, który za cel postawił sobie podniesienie stanu umysłowego i fizycznego żydowskiej młodzieży, zgodnie z zaleceniami Baden-Powella⁶⁴¹. Puławskie ogniwo tej organizacji, pozostające pod wyraźnym wpływem Żabotyńskiego, powstało we wrześniu 1936 r. i liczyło na początku 34 członków⁶⁴². Na zjeździe prezesów i zastępców prezesów Betaru, który odbył się 4.12.1938 r., Puławy reprezentował Dawid Rubinsztejn. Tematyka zjazdu obejmowała statutowe zadania betarczyków, tj. ćwiczenia fizyczne i zajęcia z bronią. Zajmowano się także przygotowywaniem kandydatów do emigracji. Typowano osoby w wieku 18–20 lat, które zobowiązywały się należeć do organizacji przez co najmniej półtora roku. Dla nich też organizowano w Warszawie kurs posługiwania się bronią⁶⁴³.

Gniazda Betaru funkcjonowały także na terenie powiatu puławskiego. Źródła archiwalne opisują uroczystą akademię, jaką 15.07.1933 r. w Markuszowie organizacja Brith Trumpeldor urządziła z okazji rocznicy śmierci Teodora Herzla. Referat o jego życiu i działalności wygłosił Szpiro z Lublina. W akademii wzięło udział około 50 osób⁶⁴⁴.

637 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Opole, s. 64–67, [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00064.html [dostęp: 23–07–2017].

638 APL, zesp. 35/404 SP – białskie, sygn. 374, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

639 *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław...*, dz. cyt.

640 Kowalik T., *Żydowskie partie i organizacje społeczne w Puławach okresu międzywojennego*, [w:] *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław...*, dz. cyt., s. 108–141.

641 APL UWL WSP 474, k. 23: Monografia organizacji społecznej – „Histadrut Hacofim Al. Szem Josef Trumpeldor – Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora,

642 APL UWL WSP 1945, k. 107: Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne za wrzesień 1936 r.; sygn. 181, k. 64: Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne za wrzesień 1936 r.

643 APL UWL WSP 183, k. 168: Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne za grudzień 1938 r.

644 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 83–96.

POWIAT RADZYŃSKI

Dzieje tego ruchu w tym obszarze rozpoczniemy od wspomnień uczestnika wydarzeń. Historię Betaru w Międzyrzeczu Podlaskim przybliżył Pinchas Najsztejn, w wywiadzie opublikowanym na stronie organizacji JewishGen⁶⁴⁵ pod tytułem *Ruch rewizjonistyczny w Mezritsh*⁶⁴⁶. Najsztejn wyjaśniał, że początki ruchu rewizjonistycznego sięgają roku 1923. Przywołał też jego twórcę, Mordechaja Szejn, autora słynnej wówczas piosenki o Żabotyńskim *Farois Reit Jabotinsky* [Ride Forward Jabotinsky]⁶⁴⁷. Pierwszymi członkami ugrupowania byli między innymi: Szlomo Minberg, Meir Perlsztejn, Aaron i Mosze Grynshztejn, Mosze Likerman, a także przybyły z Rygi Aaron Propes. Siedziba organizacji znajdowała się na ulicy Brzeskiej. W 1927 r. zmieniono nazwę na Betar (*Brit Yosef Trumpeldor*). W jej ramach istniała frakcja religijna zwana *Bnei Jeshurun*, której duchowym przywódcą był rabin Rubinsztejn. Członkami byli przede wszystkim uczniowie szkoły Tarbut, Talmud Tory i gimnazjum. Chociaż kilka osób przeszło później do Ha-Szomer ha-Cair, to Betar był bardzo popularnym ugrupowaniem i znacząco powiększył swoje szeregi, od 35 członków na początku do 400 w okresie późniejszym. Działalność organizacji była różnorodna. „Próbowaliśmy przekazać naszym członkom poczucie narodowej świadomości i przywiązanie do syjonizmu” – podkreśla Najsztejn⁶⁴⁸. Organizowano spotkania dla uczczenia pamięci Herzla w dniu 20 Tammuz⁶⁴⁹ każdego roku. Obchodzono 2 listopada dzień Deklaracji Balfoura. Świętowano też *Lag ba-Omer* wycieczką do lasu itp. Prowadzono ćwiczenia we wszystkich rodzajach sportów, w tym piłkę nożną, a drużyna piłkarska Betaru była jedną z najlepszych w mieście. W każdą niedzielę pod nadzorem sierżanta policji młodzież szkolila się w używaniu broni. Najsztejn przyznał, że po wyjeździe do Rosji w 1939 r. zniszczył wszystkie zdjęcia świadczące o jego syjonistycznej przynależności. Wyjaśnił też, że brązowa koszula, jaką nosili członkowie Betaru symbolizowała ziemię Izraela. Na pytanie, czy przygotowywali się do emigracji pracując w hachszarze, odpowiada, że razem z Meirem Perlsztejnem i Mosze Likermanem uczestniczył w kursach dla instruktorów. Jedno takie szkolenie odbyło się w Zielonkach (?) koło Warszawy. Betar kształcił swoich członków w duchu Trumpeldora, jak używać broni i jak walczyć, nie myślano natomiast o przygoto-

645 <https://www.jewishgen.org/>

646 *Ruch rewizjonistyczny w Mezritsh*, [on-line:]

https://www.jewishgen.org/yizkor/Miedzyrzec_Podlaski/mie193.html [dostęp: 15-02-2018].

647 Można to przetłumaczyć: Droga Żabotyńskiego ku przyszłości.

648 *Ruch rewizjonistyczny w Mezritsh*, dz. cyt.

649 20 tammuz 5665 r. to data śmierci Teodora Herzla (3.07.1904 r.).

waniu przyszłych imigrantów do pracy na roli. Do czasu powstania państwa Izrael Betar nie utworzył żadnej osady rolniczej (z ewentualnym wyjątkiem grup w Rosh Pina). Przeciwwstawili się polityce „krok po kroku”, żądali masowej aliji, aby móc jak najszybciej osiągnąć żydowską większość w Palestynie. Max Nordau⁶⁵⁰ domagał się tego w swojej epoce, a plan ewakuacji Żabotyńskiego był dobrze znany pod koniec lat trzydziestych. Celem było „państwo żydowskie z żydowską większością”⁶⁵¹ i to rząd powinien być odpowiedzialny za znalezienie rozwiązania dla masowego osadnictwa poprzez reformę rolnictwa. Najszejn przyznał, że rzeczywiście istniała wrogość konkretnych stron na politycznej scenie. Konkluzja wspomnień była następująca: „Byliśmy wierni naszemu ruchowi i walczyliśmy o niego, podobnie jak członkowie innych ruchów. Żadna partia nie istniała bez gorliwości swoich członków”⁶⁵².

W analizowanym źródle zamieszczono również opis celów, jakie międzyrzeski Betar postawił sobie do zrealizowania, dokument ten jest kopią z „Mezritsher Trybuna” [„Trybuna Międzyrzeska”] z 19.04.1929 r., pod tekstem widnieją podpisy Mordechaja Szejna i B. Hofera. Przytaczamy go w całości:

Brit Trumpeldor (Betar) jest syjonistyczna organizacja młodzieżowa, która ma na celu edukowanie zdrową młodzież żydowską, która będzie aktywnie uczestniczyć w budowaniu Ziemi Izraela jako państwa żydowskiego.

Chłopcy i dziewczęta od 13 roku życia i starsi mogą uczestniczyć w *Brit Trumpeldor*. Są podzielone na trzy poziomy w zależności od wieku.

Pierwsze dwa poziomy wykształcone są w czystym duchu syjonistycznym, poprzez zaznajomienie się z historią Żydów, historią syjonistyczną, kulturą żydowską, Palestynografią itd.

Najstarsza klasa (18 lat i więcej) uznająca postępy syjonistycznych rewizjonistów jako jedyną prawidłową drogę prowadzącą do państwa żydowskiego, przystąpiła do tej organizacji.

Wszyscy członkowie muszą wiedzieć język hebrajski, który organizacja uznaje za jedyny język narodowy. Tylko ci, którzy już znają język wystarczająco dobrze, aby swobodnie się komunikować, mogą poruszać się z jednego poziomu do drugiego.

650 Max Nordau (1849–1923) – węgierski przywódca syjonistyczny, współzałożyciel Światowego Kongresu Syjonistycznego. Zob. więcej: [on-line:]<http://www.jewishvirtuallibrary.org/max-nordau> [dostęp: 15–02–2018].

651 *Ruch rewizjonistyczny w Mezritsh*, dz. cyt.

652 Tamże.

Trzy poziomy przygotowań to: kulturowa, fizyczno-wojskowa i profesjonalna. W celu zapewnienia odpowiedniego wykształcenia zawodowego powstały gospodarstwa rolne i warsztaty.

Każdy członek najstarszego poziomu musi być przygotowany na wszystkie potrzeby budowania [państwa], w tym zarówno regularne, jak i nadzwyczajne środki (na przykład legion żydowski).

Betar oświadcza, że teraz, w tym momencie, kiedy dom żydowski znajduje się w pierwszych etapach powstawania, niebezpieczne jest spowodowanie podziału wśród młodzieży i zmniejszenie jej mocy, oparte na różnicach społecznych i religijnych. Żydowska młodzież ma jedną misję: być budowniczymi ziemi, reżimu żydowskiego. Bez względu na to, czy kraj Izraela będzie socjalistyczny czy nie, musimy poczekać i zobaczyć, kiedy stanie się to stanem Izraela. Dopóki jest to nadal Palestyna, siły nie mogą być rozdzielone. *Betar* nie jest ani przeciwko, ani przeciwko socjalizmowi, ani też za względu religijne. *Brit Trumpeldor* opowiada się za dumną młodzieżą żydowską, która rozumie się jako koło w większych maszynach budowlanych⁶⁵³.

O międzyrzeckim *Betarze* informacje znaleźć można także w miesięcznym sprawozdaniu z ruchu politycznego wojewody lubelskiego z dnia 13.06.1938 r.⁶⁵⁴ Czytamy tam, że staraniem oddziału *Betaru* odbył się w Międzyrzeczu w dniu 4.05.1938 r. odczyt na temat: „W walce o państwo żydowskie”, który wygłosił Izaak Szochet z Warszawy. Prelegent poddał ostrej krytyce komunizm, jako wrogi cywilizacji i ludzkości. Argumentami były przywoływane przez Szocheta ostatnie procesy w ZSRR, będące dowodem bankructwa idei komunistycznej, która na skutek tyranii Stalina chyli się ku upadkowi.

Przechodząc do oceny żydowskich ugrupowań politycznych, prelegent skrytykował działalność Bundu, prowadzącego jego zdaniem młodzież żydowską na manowce i utrzymującego się dzięki klasowym związkom zawodowym. Żydzi winni zwalczać te partie, które są wrogami rewizjonistów. Jedyną organizacją narodową, zwalczającą tendencje lewicowe, jest, zdaniem mówcy, *Betar* z Żabotyńskim na czele. Organizacja ta dążyła do odbudowy Palestyny i osiedlenia się tam Żydów, będących często w dobie obecnej ofiarami antysemityzmu w Europie. Odczytu wysłuchało około 250 osób⁶⁵⁵.

653 Tamże.

654 APL, sygn. 183, s. 8. Wojewoda Lubelski. L.P. 39/5/tjn/38. Lublin, dnia 13 czerwca 1938 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 5/38. /z ruchu politycznego polskiego, oraz z życia społeczno-politycznego mniejszości narodowych/. Cz. II. Mniejszości narodowe.

655 Tamże.

Dokumenty archiwalne odnotowują istnienie Betaru także w Radzynie. W dniu 28.02.1933 r. tamtejszy oddział zorganizował odczyt na temat polityki syjonistycznej. Przemawiali Izrael Solewski i Samuel Bojgenman. Pierwszy skrytykował politykę egzekutywy syjonistycznej i przeciwstawiając jej Żabotyńskiego jako realizatora ideologii Herzla. Drugi mówca przedstawił sytuację Legionu Żydowskiego w Palestynie i wynikającą z niej konieczność zintensyfikowania emigracji Żydów, aby zasilić ów Legion. Ten bowiem może skutecznie bronić Żydów przed powtarzającymi się napadami Arabów i zabezpieczyć stabilny rozwój Palestyny. Na odczycie obecnych było około 300 osób⁶⁵⁶.

Dnia 6 sierpnia tego samego roku w Radzynie odbył się zjazd Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. J. Trumpeldora, na który przybyło: 55 osób z Radzyna, 60 z Międzyrzecza i 25 z Kocka. Przedmiotem obrad były sprawy wychowania fizycznego i zadań organizacji. Przewodniczył naczelnik gniazda w Radzynie Abram Bluman. Nie obeszło się bez ekscesów ulicznych, co, niestety, było częstą praktyką tamtych czasów. Otóż uczestnicy zjazdu, przechodzący wieczorem ulicą Stodolną, zostali napadnięci przez grupę 22 członków Bundu z Szmulem Kimlem na czele. Wymienieni członkowie Bundu (w liczbie 18) za zakłócenie spokoju publicznego zostali ukarani w drodze administracyjnej miesięcznym bezwzględny aresztem. Pozostałe cztery osoby zwolniono, ponieważ były małoletnie. Wszyscy zasądzeni wnieśli odwołanie do Sądu Okręgowego w Siedlcach⁶⁵⁷.

POWIAT SIEDLECKI

Do stałego repertuaru działań Betaru, także w powiecie siedleckim, oprócz uroczystości rocznicowych związanych z osobą Herzla, należały spotkania poświęcone zadaniom organizacji i obecnej sytuacji społeczno-politycznej. 23.08.1931 r. w sali kina letniego „Światowid” w Siedlcach odbyła się akademie, zorganizowana przez tutejsze Zrzeszenie Harcerzy Żydowskich im. Józefa Trumpeldora w Polsce⁶⁵⁸. Akademia trwała od godz. 15 do 16.30, wśród obecnych 70 osób przeważała młodzież. Spotkanie rozpoczął Dawid Morgensztern, który krótko scharakteryzował cele i zadania Związku Trumpeldorczyków oraz wyjaśnił znaczenie samej akademii. Następnie głos zabrał Noech Finkelsztein, nauczyciel z Siedlec, apelując do zgromadzonej młodzieży, aby wstępowała w szeregi Betaru. Z kolei przemawiał członek Komitetu Centralnego M. Unger, który w swym referacie przedstawił obecną sytuację polityczną, społeczną i gospodarczą w Palestynie oraz zadania ruchu rewizjoni-

656 APL, zesp. 35/404, sygn. 372, k. 26–31; zesp. 413, sygn. 116, k. 58, 53a, 54.

657 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 110/118, 114/122, 118/126; zesp. 35/410, sygn. 125, k. 52/127, s. 9/II, k. 73/148.

658 Z siedzibą przy ul. Piłsudskiego 16 (mieszkanie miejscowego nauczyciela Dawida Morgenszterna).

stycznego w syjonizmie. Po referatach wyświetlano przezrocza z przebiegu pierwszego zlotu trumpeldorczyków w Warszawie w roku 1930⁶⁵⁹. Informacje o działalności betarowców w Siedlcach przynosi też miesięczny raport z ruchu społeczno-politycznego z 5.09.1932 r. Czytamy w nim, że organizacja w okresie sprawozdawczym przejawiała jedynie działalność w Siedlcach, w postaci walnego zebrania, które odbyło się w dniu 24.09.1932 r. przy udziale około 40 członków. Podczas zebrania wybrano nowy zarząd w następującym składzie: prezes – Uszer Finkielsztejn (zamieszkały przy ul. Piłsudskiego 52), sekretarz – Uszer Sokołowski (ul. Piękna 46), skarbnik – Chil Dugecki (ul. Kilińskiego 3), gospodarz – Izaak Skałka (ul. Sienkiewicza 46) oraz członek zarządu – Froim Goldsztejn (ul. Kozia 12)⁶⁶⁰.

W styczniu 1935 r. powstało gniazdo Betaru w Mordach, do którego należało 42 członków⁶⁶¹.

POWIAT SOKOŁOWSKI

[W Archiwum Państwowym w Lublinie nie udało znaleźć informacji o Betarze w tym powiecie.]

POWIAT TOMASZOWSKI

W okresie międzywojennym Tomaszów Lubelski był prężnym ośrodkiem działalności wielu żydowskich partii politycznych i ich tzw. młodzieżowych przybudówek. W mieście działały: Ha-Szomer ha-Cair, Betar, Ha-Szomer ha-Dati, pionierski Ha-Chalutz (od 1924 r.) i inne organizacje młodzieżowe.

Działalność gniazd Betaru istniejących na terenie powiatu datuje się od drugiej połowy 1929 roku, dzięki zabiegom energicznego i wpływowego kupca Szyi Wajnberga, zamieszkałego w Tyszowcach. Tam też w dniu 20.11.1929 r. powstało pierwsze gniazdo liczące 27 członków. Jego stopniowy rozwój dzięki poparciu społeczeństwa żydowskiego nie pozostał bez wpływu na powstanie w dniu 7.11.1930 r. gniazda w Tomaszowie Lubelskim. Lider rewizjonistów Wigdor Edelsberg, sprawujący mandat członka Rady Miejskiej w Tomaszowie Lubelskim, po dwukrotnych zebraniach organizacyjnych zdołał nie tylko założyć gniazdo, lecz też dzięki wzorowej realizacji programu zrzeszenia wysunąć je na czołowe miejsce w powiecie. Dalszy rozwój

659 APL, sygn.165. Starosta Powiatu Siedleckiego L.I/B.P. Siedlce, dnia 3 września 1931 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 8. Cz. II. Mniejszości narodowe. Żydzi. Syjoniści; zesp. 35/410, sygn. 123, k. 65/107, k.72/114, s. 7/II.

660 APL, sygn. 169. Urząd Wojewódzki Lubelski. Wydział Bezpieczeństwa Publicznego. L. 42/B.P. Lublin, dnia 5 września 1932 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 8/32 r. /z ruchu społeczno-politycznego polskiego i mniejszości narodowych/. Cz. II. Mniejszości narodowe.; zesp. 413, sygn. 115, k. 64, 72, 72a.

661 APL, zesp. 413, sygn. 120, k. 7.

gniazdo zawdzięcza Markusowi Borgowi i Mojżesowi Edelsbergowi. Z inicjatywy Edelsberga powstało także gniazdo w Poturzynie, które jednak swoją działalność przejawiało tylko w okresie robót polnych w folwarkach na terenie gminy poturzyńskiej. Ogólnie w powiecie tomaszowskim członkami Betaru było 111 osób (w Tomaszowie Lubelskim – 27, sympatyków – 18; w Tyszowcach – 84. Członkami zarządu i działaczami byli: Moszko Zyngier (kupiec) – naczelnik, Hejnoch Chawrin(?) (kupiec) – sekretarz, Abram Rub (robotnik) – skarbnik, Lejzor Zirner(?) (kamasznik) – gospodarz, Markus Borg (student) – naczelnik, Mojżesz Edelsberg (skrzypek) – skarbnik i gospodarz. Analizowany dokument zawiera też informację, że „na stan finansowy składają się: składki członkowskie w wysokości 1 zł od członka i 50 gr. Od uczestników, subwencje bogatych Żydów w sumie łącznej około 150 zł rocznie, imprezy dochodowe urządzone mniej więcej trzykrotnie w roku, dające około 150 zł rocznego dochodu”⁶⁶². Charakterystyka działalności stowarzyszenia podkreślała, iż była to jedyna żydowska organizacja, która wносиła „pewien ruch społeczny w życiu mniejszości żydowskiej na terenie powiatu”⁶⁶³. Częste wycieczki w okolice, ćwiczenia fizyczne w okresie letnim, zebrania towarzyskie w okresie zimowym i bezpłatne lekcje muzyki udzielane przez Mojżesza Edelsberga, zjednały gniazdu sympatię współwyznawców, zwłaszcza syjonistów zarówno w Tomaszowie Lubelskim, jak i w Tyszowcach. Pod wpływem tych ugrupowań politycznych należy zaliczyć gniazda z terenu powiatu, wpływy te jednak nie były znaczące i ograniczały się do obrony gniazd przed atakami ze strony Bundu w Tomaszowie Lubelskim i „Frajhatu” w Tyszowcach. Czytamy dalej, że w stosunku do państwa i rządu członkowie Betaru zachowywali się lojalnie, a ponieważ rekrutowali się spośród młodzieży, gniazda nie wywierały wpływów o szerszym zakresie na społeczeństwo żydowskie i ograniczały się do młodzieży. Prenumerowali dziennik „Hajnt”, tygodnik „Der Najer Weg” i dwutygodnik „Nasze Życie”⁶⁶⁴.

„Oddział Harcerzy Żydowskich im. Trumpeldora”, czytamy w sprawozdaniu sytuacyjnym nr 2/31 z 5.03.1931 r., urządził w dniu 24 lutego w Tomaszowie żałobną akademię z okazji 11-ej rocznicy śmierci Żydów poległych w Palestynie. Na akademię przybył dyrektor szkoły wyznaniowej Gminy Żydowskiej w Warszawie, Geldfarb i wygłosił odczyt pt. „Życie i dzieło Josefa Trumpeldora”. Oprawę muzyczną przygotował M. Edelsberg z Tomaszowa. W akademii brała udział wyłącznie młodzież żydowska w liczbie około 100 osób⁶⁶⁵.

662 APL, sygn. 474. Mikrofilm Nr 35/120903 N. Lublin maj 2009. Monografia Organizacji Społecznej „Histadrut Hacořim Al. Szem Josef Trumpeldor” Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora. 1932. Powiat: Tomaszów Lubelski.

663 Tamże.

664 Tamże.

665 APL, zesp. 413, sygn. 113, k. 68, 72.

Dokument z 5.08.1931 r. informował z kolei, że w okresie sprawozdawczym (tj. w okresie lipica br.) grupa harcerzy żydowskich członków „Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Trumpeldora” w liczbie 37 osób w okolicy Poturzyna pracuje w majątkach w charakterze robotników rolnych⁶⁶⁶. Za ewidentny efekt tej pracy można uznać, oprócz przygotowania młodych Żydów do pracy na roli, powstanie nowego oddziału w Poturzynie. Potwierdziło to sprawozdanie WBP UW w Lublinie datowane na 5.10.1931 r., w którym czytamy: „W Poturzynie pow. tomaszowskiego w wyniku zebrania organizacyjnego powstał nowy oddział organizacji. W skład zarządu weszli: Zyngier Rywen, Szrege-Szrajber-Berko, Furer Szloma, Halpern Etl, Rywem Abram”⁶⁶⁷.

W dniu 12.08.1931 r. odbyła się z inicjatywy miejscowego oddziału organizacji akademii z udziałem około 150 osób spośród mieszkańców Tomaszowa. Przemówienie na temat „Krótki rys wypadków i rola harcerzy w Palestynie” wygłosił (w języku żydowskim) komendant oddziału Betaru Markus Borg. Następnie na temat zadań harcerstwa wypowiedział się (w języku polskim) Salomon Gield. Gdy mówca zaatakował rozpolitykowaną część żydowskiej młodzieży Tomaszowa Lubelskiego, twierdząc że „przez zajmowanie się sprawami politycznymi zatracą się poczucie narodowej odrębności, że polityk żydowski nie może być dobrym Żydem”⁶⁶⁸, sympatycy Poalej Syjon-Prawicy w osobach Jójny Lermana, Judki Kilbersztejna, Gietla Bergiera i Moszka Gortlera, poczęli wznosić przeciw Gieldowi wrogie okrzyki, domagając się przemówienia w jidysz, gdyż nie wszyscy rozumieli język polski. Odpowiedzialni za spokojny przebieg akademii członkowie miejscowego oddziału żydowskich harcerzy usunęli wymienionych opozycjonistów z sali, a mówca skończył przemówienie. Akademię zakończyła orkiestra złożona z miejscowych muzyków żydowskich, odegrała marsz żałobny i narodowy hymn żydowski, po czym zebrani spokojnie rozeszli się do domów⁶⁶⁹.

W miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym (nr 6/32) Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego (L. 42/B.P.) z 5.07.1932 r. czytamy, że w ramach działalności Brith Trumpeldor w powiecie tomaszowskim odbył się odczyt i zebranie organizacyjne. Odczyt miał miejsce w Tomaszowie Lubelskim 19 czerwca dla około 80 słuchaczy, wystąpił Mordko Ungier, mieszkaniec osady Działoszyce (pow. pińczowski), członek Komendy Naczelnej. Temat odczytu: „Zadanie młodzieży harcerskiej”. Mówca w referacie poruszał sprawy wychowania harcerzy na przyszłych członków armii

666 Tamże, k. 258, 264.

667 Tamże, k. 351, 355.

668 APL, zesp. 35/410, sygn. 123, k. 65/107, k.72/114, s. 7/II.

669 Tamże.

żydowskiego państwa w Palestynie, której siedziba została zagwarantowana deklaracjami państw Ameryki, Francji i Polski⁶⁷⁰.

Z inicjatywy Syjonistów-Rewizjonistów w dniu 24.08.1932 r. zorganizowana została w Tomaszowie Lubelskim uroczystość 15-lecia powstania Legionu Żydowskiego w związku z czym odbyła się akademie przy udziale około 200 obecnych. Przemawiali Arja Lewenfus i Birg Markus na temat roli Legionu Żydowskiego i obecnej pracy organizacji Brith Trumpeldor. „Podczas przemówienia Markusa obecni na sali bundziści usiłowali przeszkadzać mu okrzykami, jednak zostali zmuszeni przez większość syjonistów-rewizjonistów do upuszczenia sali”⁶⁷¹ – czytamy w miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego nr 8/32 z 5.09.1932 r. Kolejne dokumenty przynoszą nowe informacje. W dniu 21.02.1933 r. miejscowy oddział organizacji zorganizował akademię dla uczczenia 60-lecia urodzin poety Chaima Nachmana Bialika, przy udziale około 100 słuchaczy. O działalności „odnowiciela poezji hebrajskiej” opowiadali Wigdor Edelsberg i Sruł Grünbaum⁶⁷².

Z kolei 16.07.1933 r. harcerze żydowscy z organizacji im. Jozefa Trumpeldora urządzili zlot, rozpoczęty nabożeństwem w synagodze, po którym odbyła się defilada, a potem akademie w kinie „Uciecha”. Zlot zakończył się zabawą w sali remizy strażackiej. Wzięło w nim udział około 200 harcerzy z powiatu tomaszowskiego⁶⁷³.

22.02.1934 r. w Tomaszowie odbył się odczyt adw. Bacha pt. „Nasze zadanie w dobie teraźniejszej”⁶⁷⁴.

POWIAT WĘGROWSKI

[Brak informacji na temat działalności Betaru w tym powiecie.]

POWIAT WŁODAWSKI

Istnienie Betaru warunkowały czasami kłopoty organizacyjne innych ugrupowań. Tak było na przykład we Włodawie, gdzie Ha-Szomer ha-Cair prowadziła aktywną działalność do czasu wyjazdu z Włodawy jej założyciela. Razem z żoną Szajndlą znaleźli się wśród pierwszych emigrantów z Włodawy do Palestyny. Wkrótce po nich do Palestyny wyjechał też Lajbl Festman⁶⁷⁵. Wielu członków Ha-Szomer ha-Cair przeszło wówczas do innych organizacji o podobnym charakterze. W większo-

670 APL, zesp. 413, sygn. 114, k. 150, 154.

671 APL, zesp. 35/404, sygn. 371, k. 184/116, 187/119, 188/120.

672 APL, zesp. 35/404, sygn. 372, k. 26–31.

673 APL, zesp. 35/404, sygn. 373, k. 83–96.

674 APL, zesp. 35/410, sygn. 126, k. 36, s. 8/II.

675 Rozenblat J. Sz., *Szepsł Kominer*, dz. cyt., szp. 470; Ben Matitiah, *Szmerl Barnholc*, dz. cyt., szp. 316.

ści do Brith Trumpeldor. We Włodawie powstał on w 1925 r., jako młodzieżowa przybudówka Brith Hacochar (z hebr. przymierze żarliwych), organizacji związanej z rewizjonistycznym nurtem syjonizmu⁶⁷⁶. Pierwszym komendantem Betaru we Włodawie został Josef Minc, a jego zastępcą Herszel Olomucki. Powołano też zarząd w składzie: prezes – Elijahu Holcman, sekretarz – Motl Barnholc i członkowie: Elijahu Rabinowicz, Gerszon Awerbuch, Chaim Lederman, Josef Lederman oraz Rauben Pitkowski⁶⁷⁷. Organizacja ta realizowała początkowo te same cele, co Ha-Szomer ha-Cair. Z czasem jednak ukierunkowana została bardziej w stronę starszej młodzieży o charakterze sportowo-kulturalnym. Niemniej jednak Betar dominował we Włodawie w latach trzydziestych jako organizacja skautowa. Istniał aż do wybuchu II wojny światowej⁶⁷⁸.

W miesięcznym sprawozdaniu sytuacyjnym nr 11/33 z dnia 9.12.1933 r. znalazła się informacja, że w okresie sprawozdawczym przyjęto do wiadomości powstanie 2 nowych oddziałów Brith Trumpeldor, jednym z nich było gniazdo we Włodawie, co potwierdził starosta powiatowy. Oddział liczył 79 członków⁶⁷⁹.

Dokument z 9.01.1934 r. informował między innymi o powstaniu nowego gniazda w Dubecznie, co zostało potwierdzone decyzją starosty z dnia 12.12.1933 r. Gniazdo utworzone spośród Syjonistów-Rewizjonistów liczyło 31 członków⁶⁸⁰.

POWIAT ZAMOJSKI

Drużyna Żydowskiego Związku Skautowego im. kpt. J. Trumpeldora – Betar w powiecie zamojskim prawdopodobnie najwcześniej powstała w Szczepieszynie pod koniec lat dwudziestych. Tak jak inne ugrupowania syjonistyczne angażowała się w projekty społeczne i kulturalne. Przeprowadzano badania społeczne, dla młodzieży robotniczej organizowano zajęcia w języku hebrajskim⁶⁸¹. Dane z roku 1931 informują, że oddział Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Józefa Trumpeldora liczył wówczas 20 członków i pozostawał pod wpływem syjonistów. Zarząd stanowili: Lejba Licht (lat 26, nauczyciel prywatny); Szymon Wajnberg (lat 27, kupiec) – sekretarz; Berek Macharowski (lat 27, kupiec) – skarbnik; Icek Szyc (lat 27) – gospodarz; Szmul Ber Hochbaum (lat 28 kupiec)⁶⁸².

676 Rozenblat J. Sz., *Historyczny kalendarz*, dz. cyt., szp. 107.

677 Matitiahu B., *Ruch syjonistyczny*, dz. cyt., szp.333.

678 Michalski S. E., *Włodawa. Monografia statystyczno-gospodarcza*, Lublin 1939, s. 34.

679 APL, zesp. 413, sygn. 117, k. 97, 101a, s. 10/II.

680 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k. 68/58, s. 9/II, k. 68A/59, s. 10/II.

681 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Szczepieszyn, s. 577–580, [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00577c.html [dostęp: 29-07-2017].

682 APL, sygn. 165. Tajne pismo starosty powiatowego zamojskiego L. 11/B.P. Zamość, 3 sierpnia 1931 r. do Wojewody Lubelskiego. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 7. Cz. II. Mniejszości narodowe. Żydzi.

Na mapie gniazd Betaru na Lubelszczyźnie nie mogło zabraknąć **Zamościa**. 27.04.1933 r. starosta zamojski przyjął do wiadomości powstanie oddziału stowarzyszenia, który liczył 27 członków. W skład zarządu weszło 5 syjonistów-rewizjonistów⁶⁸³. Tutaj 9.10.1933 r. odbyła się powiatowa konferencja gniazd Brith Trumpeldor z udziałem 5 delegatów z Zamościa, 2 delegatów ze Szczebrzeszyna i Ch. Ungiera, delegata centrali z Warszawy. Przedmiotem obrad były sprawy organizacyjne i rola wychowania fizycznego w przygotowaniu harcerzy do przyszłej aktywności zawodowej⁶⁸⁴.

11.12.1933 r. w Zamościu odbył się wiec protestacyjny przeciwko ograniczeniu żydowskiej emigracji do Palestyny z udziałem 300 osób. Przemawiał Szymon Juniczman występując ostro przeciwko antyżydowskiej polityce Anglii i rzekomym prześladowaniom Żydów w Palestynie⁶⁸⁵. Natomiast miesięczne sprawozdanie sytuacyjne (nr 6/34 z 9.07.1934 r.) informowało, że 9.06.1934 r. Majer Ungier z Warszawy wystąpił w referacie pt. „Palestyna w płomieniach”, omawiającym obecną sytuację w Palestynie⁶⁸⁶.

Przywoływane miesięczne sprawozdania sytuacyjne z życia społeczno-politycznego mniejszości narodowych często są jedynymi dokumentami opisującymi działalność organizacji żydowskich na danym terenie. Zachowało się pismo zamojskiego starosty powiatowego z 4.10.1937 r. (nr 9/37), w którym znalazła się informacja o przyjęciu do wiadomości powołania oddziału Stowarzyszenia Młodzieży Żydowskiej im. Trumpeldora w Krasnobrodzie, w wyniku zebrania organizacyjnego odbytego w dniu 11 września, w obecności 18 osób. Oddział liczy 15 członków, znajduje się pod wpływem Syjonistów-Rewizjonistów. Autor sprawozdania wymownie scharakteryzował przywódcę nowo powstałego gniazda: „Przewodniczy brakarz drzewny Uncyk (?) Juda, lat 26, energiczny lecz bez większych wpływów, stąd i oddział skazany na vegetację”⁶⁸⁷.

Z dokumentu (nr 11/37) datowanego na 4.12.1937 r. dowiadujemy się, że z inicjatywy oddziału Betaru w Zamościu, M. Berensztajn z Warszawy wygłosił odczyt na temat „Podział Palestyny a emigracja żydowska” z udziałem około 300 osób. Przeciwwstawiając się projektowanemu podziałowi kraju uzasadniał potrzebę posiadania własnego państwa, gdyż „w różnych krajach żydowski stan posiadania kur-

Syjonіści; zesp. 35/410, sygn. 123, k. 112/65, 118/71.

683 APL, zesp. 35/410, sygn. 124, k. 43, 55, 114A, s. 10/II.

684 APL, zesp. 35/404 SP – bialskie, sygn. 374, k.20 i 22 s. 10/II; zesp. 413, sygn. 117, k. 81, 85a, s. 10/II, k. 86, s. 7/II.

685 APL, zesp. 413, sygn. 117, k. 111, 42a, 43, 115, s. 9/II, 115a, s. 10/II.

686 APL, zesp. 413, sygn. 118, k. 55, 59, 60, 62.

687 APL, zesp. 35/415, sygn. 182, k. 50, 51.

czy się, a emigracja wzrasta”. Prelegent na tle wypadków w Palestynie uzasadniał potrzebę przyjsia z materialną i moralną pomocą tamtejszej ludności żydowskiej. Komentarz do atmosfery spotkania: „Przebieg spokojny. Zainteresowanie duże”⁶⁸⁸.

Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 11 z 5.12.1931 r. informowało, że Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Trumpeldora w dniu 31.10.1931 r. zorganizowało w *Szczebrzeszynie* walne zebranie miejscowego oddziału organizacji. Dokonano wyboru nowego zarządu, w skład którego weszli: Lejba Licht (naczelnik), Szymon Wajnberg (sekretarz), Jankiel Jahr (skarbnik) i Szmul Ber Hochbaum⁶⁸⁹.

c) HA-SZOMER HA-DATI

Na podstawie zachowanych dokumentów można stwierdzić, że ugrupowanie to nie było tak popularne jak omówione wcześniej, niemniej jednak odnaleźć można świadectwa jego działalności.

POWIAT ŁUKOWSKI

W dniach 17 i 18 października 1932 r. w Łukowie odbył się zlot młodzieży mizrachistycznej w ramach organizacji Ha-Szomer ha-Dati z terenu powiatu łukowskiego. Uczestniczyło około 200 osób, w przeważającej części była to młodzieży z Łukowa. Na program zlotu złożyły się akademie zagajona przez Szmula Chaima Srokę, odczyt M. Kronera z Warszawy o zadaniach młodzieży narodowo-religijnej w chwili obecnej, pogadanka o święcie Sykos, doktora L. Gotestynera z Warszawy oraz śpiewy. Zlot przebiegał w spokoju, bez żadnych zakłóceń. Na zakończenie przyjęto rezolucję wzywającą zarządy do rozpoczęcia akcji uświadamiającej wśród młodzieży przez odczyty, pogadanki itp. oraz wyrażono wdzięczność władzom bezpieczeństwa za dopilnowanie spokojnego przebiegu zlotu⁶⁹⁰.

POWIAT RADZYŃSKI

O Ha-Szomer ha-Dati w Międzyrzeczu Podlaskim przeczytać można w „Trybunie Międzyrzeckiej” z 19 kwietnia 1929 r.⁶⁹¹ we wspomnieniach Jakuba Bojgmana, który przyznał, że działalność rozpoczął od udziału w ruchu religijnym Mizrachi za sprawą swojego nauczyciela B. C. Dolińskiego w czasie, kiedy był uczniem jednej

688 Tamże, k. 60, 63.

689 APL, zesp. 413, sygn. 113, k. 439, 445.

690 APL, sygn. 169. Starosta powiatowy garwoliński. L. 3/BP/Tjn. Garwolin, dn. 4 listopada 1932 r. Tajne. Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne Nr 10. Cz. II. Mniejszości narodowe.

691 *Ruch rewizjonistyczny w Mezritsh*, dz. cyt.

z niższych klas Talmud Tory. Autor opisał jak wielkie wrażenie zrobiły na nim portrety wielkich prekursorów ruchu syjonistycznego: Cwi Hirsza Kaliszera, Elijahu Guttmachera, Samuela Mohylewera, Icchaka Jakoba Reinesa i Theodora Herzla, które ujrzał w domu nauczyciela. Bojgman wyjaśnił, że „tego wieczoru założyliśmy oddział Pirchei Mizrahi. Byliśmy pierwsi. Gromadziliśmy się w jego domu, śpiewaliśmy piosenki o ziemi Izraela i mówiliśmy po hebrajsku”⁶⁹². Wkrótce jednak zdali sobie sprawę, że są zbyt pasywni i bez inicjatywy, zwłaszcza gdy patrzyli na prężnie działające oddziały Ha-Szomer ha-Dati w Łukowie czy Białej Podlaskiej. Na przełomie lat 1932–1933 postanowili utworzyć podobne ugrupowanie w Międzyzrzeczu. Otrzymali wsparcie przede wszystkim od rabina Mordechaja Szulmana, który był jednym z inicjatorów i założycieli ruchu Ha-Szomer ha-Dati w Polsce. Cieszyli się również sympatią przywódców Mizrahi, takich jak Reb Eliahu Manperl, jego szwagier Reb Mordechaj Berman, Reb Lejbka Epelbaum, Reb Yehoshua Babkes i inni. Wreszcie po żmudnych przygotowaniach nadszedł długo wyczekiwany dzień – oddział Ha-Szomer ha-Dati został utworzony. Autor wspomnień ze wzruszeniem przywołał nazwiska kolegów z organizacji: Abba Perlsztejn, Józef Goldwasser, Cwi Uriel (Zylberberg), Mosze Tema, Yehoshua Heszal Szapira, Fiszel Cukerman. Z czasem powstała również grupa dla dziewcząt, do której udało się przyciągnąć nawet osoby pochodzące z domów i rodzin, które ideologicznie były bardzo odległe od idei „Tory i Pracy”, a nawet przeciwstawiły się idei syjonistycznej. Bojgman opisał między innymi historię jednej uczestniczki organizacji:

Jedną z dziewcząt, Pesa Buksenbaum, była bardzo aktywna i oddana *Haszomerowi Hadati*. Pochodziła z domu weterana Bundu. Jej ojciec był jednym z czołowych bojowników o ośmiogodzinny dzień pracy. Należy jednak zauważyć, że wśród bundystów byli również strażnicy tradycji [...]. Niektórzy z nich byli członkami Agudat Israel, na przykład Chava Sziwowicz (Kinereti), córka rzeźnika [rytualnego rzeźnika] i nasza członkini Liba Lifszitz. Jej ojciec był jednym z głównych aktywistów Agudy w naszym mieście. [...] Udało nam się również przeniknąć do szkół Tarbut, szkoły powszechnej i hebrajskiego gimnazjum⁶⁹³.

Przytoczył też pewien incydent pokazujący wpływ organizacji na dziewczęta, które przybyły z kręgów Bundu. Historię przywołuje za Abrahamem Zadanowiczem, działaczem Bundu, który opowiedział mu o rodzinie Tyntów. Pan Tynt wydzierżawił sad owocowy i wystawił swoje owoce w szabat. Bohaterką

692 Tamże.

693 Tamże.

opowieści była Riwka, która nie posłuchała ojca i nie chciała rwać owoców w szabat, zgodnie z żydowskim prawem. Oburzonemu ojcu wytłumaczyła, że jest członkiem organizacji Ha-Szomer ha-Dati i tam nauczono ją, że zabrania się profanować szabat przez pracę. Riwka była jedną z osób najbardziej oddanych pracy organizacyjnej – wspominał z sentymentem Bojgman. Udało się stworzyć oddział składający się z 180 mężczyzn i kobiet, wszyscy oddani sprawie judaizmu, Tory, przykazaniom i uprawianiu ziemi. Podobnie jak inne ruchy młodzieżowe, zakładali także obozy letnie, działali we wszelkiego rodzaju projektach syjonistycznych i przygotowywali się do urzeczywistnienia swoich ideałów poprzez aliję. Niektórym udało się wyjechać do Palestyny, ale większość zginęła w czasie Holokaustu wraz z mieszkańcami Międzyrzecza. Swoje wspomnienia Bojgman podsumowuje następująco:

Na koniec chciałbym poświęcić kilka wierszy wiernemu człowiekowi oddanemu idei Tory i Pracy, Reb Lejbel Turkeltaub, niech pomści swoją krew. Nie znał zmęczenia. Mimo że z trudem zarabiał na swoje skromne środki, nie szczędził wysiłków, by rozwinąć nasz pomysł i przyciągnąć członków. „Centrum Pracowników Religijnych” zostało utworzone dzięki jego staraniom. Poczynił plany aliji do Palestyny, ale nie doczekał wyjazdu. Zginął z rąk nazistów, niech ich nazwiska zostaną wymazane. Dla nich i dla mieszkańców mojego miasta, moje oczy płyną łzami⁶⁹⁴.

POWIAT SOKOŁOWSKI

Organizacje i partie polityczne powstawały w Sokołowie Podlaskim od początku XX w., skupiały wokół siebie głównie młodzież. Młodzieżowa organizacja Ha-Szomer ha-Dati została założona w 1929 r. przez Mizrachi i jej młodzieżówkę. Była ona przeznaczona dla młodych osób, które zakończyły już edukację w szkole powszechnej, szkole „Jawne” lub innej szkole elementarnej. Tu mogli kontynuować naukę. W przededniu wojny w 1939 r. miała ok. 200 członków⁶⁹⁵.

POWIAT TOMASZOWSKI

W okresie międzywojennym Tomaszów Lubelski⁶⁹⁶ był prężnym ośrodkiem działalności wielu żydowskich partii politycznych i ich młodzieżowych przybudówek.

694 Tamże.

695 Rubisztejn A., „Ha-Szomer ha-Dati” in Sokolow, [w:] *Sefer ha-Zikaron Sokolow Podlask*, red. Geldbart M., Tel Aviv 1962, s. 206–207.

696 *Encyklopedia gmin żydowskich*. Pinkas Hakehillot Polin: Tomaszów Lubelski, s. 237–241, [on-line:] https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00237b.html [dostęp: 29-08-2017].

W mieście działały: Ha-Szomer ha-Cair, Bejtar, Ha-Szomer ha-Dati, pionierski Ha-Chaluc (od 1924 r.) i inne organizacje młodzieżowe.

Wielu członków He-Chaluc i Ha-Szomer ha-Dati odbywało szkolenia i praktyki w sklepie miejscowego cieśli, a od 1925 r. w nowo założonym gospodarstwie rolnym na przedmieściach Tomaszowa. W l. 1925–1927 w Tomaszowie odbywały się konferencje regionalne He-Chaluc ha-Mizrachi.

POWIAT WŁODAWSKI

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych w okresie różnicowania się ruchu syjonistycznego w wielu miasteczkach Lubelszczyzny próbowano utworzyć także inne organizacje o charakterze skautowym. We Włodawie na przykład w 1933 r. Josef Sztilerman próbował utworzyć Ha-Szomer ha-Dati, związany z religijnym syjonizmem reprezentowanym przez Mizrachi⁶⁹⁷. Większej roli ta organizacja we Włodawie jednak nie odegrała⁶⁹⁸.

D) ŻYDOWSKI ZWIĄZEK SKAUTOWY HASZACHAR

Organizacja ta działała w Hrubieszowie od początku listopada 1926 r. W dokumentach archiwalnych znajdujemy notatkę komendanta tamtejszej policji (niestety, podpis nieczytelny) informującą, że w styczniu 1927 r. po zarejestrowaniu w starostwie rozpoczął działalność Żydowski Związek Skautowy Haszachar, faktycznie istniejący od pierwszych dni listopada roku ubiegłego⁶⁹⁹. Informator przywołuje datę 7 XI 1926 r., kiedy to przybyły z Warszawy Z. Perchman wygłosił odczyt w języku polskim. Nowo powstały związek w liczbie około 30 osób miał swoją siedzibę w domu Edelsztejna (ul. Rynek). Zebrania członków odbywały się dwa razy w miesiącu, a posiedzenia zarządu w każdą sobotę. Miesięczna składka członkowska wynosi 50 gr, a wpisowe pobierane jednorazowo 1,50 zł. Prezesem związku był w tym czasie Aron Majer Zyngier, lat 20, syn Fajwla i Gitli, kawaler wyznania mojżeszowego zamieszkały w Hrubieszowie przy ul. Wodnej 18/2. Sekretarzem był Moszek Chaim Rozenblum, lat 24, syn Jakuba i Laji (Lei?), kawaler wyznania mojżeszowego, zamieszkały przy rodzicach w domu Rubinsztejna przy ul. Staszica 3. Skarbnikiem zaś – Jud-

697 Rozenblat J. Sz., *Historyczny kalendarz*, dz. cyt., szp. 108.

698 Skwirowski K., *Świat zapomniany. Historia Żydów włodawskich 1918–1945*, Włodawa 2014, s. 87.

699 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 190, k. 4; także: sygn. 204, k. 155.

ka Gojerman, lat 25, syn Mohla i Bajli, kawaler wyznania mojżeszowego, zamieszkały przy rodzicach przy ul. Lubelskiej 147. Załącznikami do niniejszej notatki są statut związku, regulamin dla nowych członków oraz rozkazy naczelnego komendanta związku L. Suchowczyńskiego. Pismo opatrzone jest też uwagą, że załączone odpisy rozkazów służą jako wzory instrukcyjne dla miejscowego związku skautów⁷⁰⁰.

O działalności organizacji dowiadujemy się z pisma Komendy Policji Państwowej Powiatu Hrubieszowskiego do Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Lublinie.

Dokument z 1.09.1926 r. nr 601/V dotyczy ogólnokrajowego zjazdu Haszacharu, który miał się odbyć 10 X 1926 r. w Warszawie. Z Hrubieszowa został delegowany na powyższy zjazd Aron Majer Zyngier – referent polityczny i prezes związku⁷⁰¹. Kolejne pismo przynosi informację o zmianie terminu zjazdu (26 IX 1926) oraz instrukcję dla uczestników:

Centralny Komitet Wykonawczy „Haszachar” /Brit Haszomer/ w Polsce zawiadamia, iż dnia 26 września rb. odbędzie się w Warszawie I-szy Ogólnokrajowy Zjazd Organizacji „Haszachar”. Do zjazdu uprawnia się całą komendę miejscową począwszy od rangi plutonowego na czele z komendantem, oraz wyboru jednego szeregowca z pośród organizacji, którego wybiera hisfadrut większością głosów.

Udający się na zjazd winien być opatrzonej w legitymację organizacyjną podpisaną przez komendanta tegoż oddziału i w dzień przyjazdu do Warszawy na Ceglana Nr 1, m. 8 od godz. 19-ej do 22-ej, celem otrzymania dowodu uzupełniającego na zjazd, który odbędzie się punktualnie o godz. 6-ej wieczorem⁷⁰².

Z rocznego raportu komendanta okręgowego Urzędu Policji Politycznej do komendanta głównego w Warszawie i wojewody lubelskiego z dnia 11 III 1927 r. wynika, że na terenie województwa lubelskiego Żydowski Związek Skautowy „Haszachar” dotychczas nie został zarejestrowany, natomiast w Lublinie, Radzynie i Siedlcach funkcjonuje Żydowska Organizacja Skautowa „Ha-Szomer ha-Cair”, której drużyny zostały wciągnięte do rejestru stowarzyszeń i związków województwa lubelskiego. Są to organizacje założone przez syjonistów⁷⁰³.

700 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 204, k. 158–163.

701 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 203, k. 244 (pisownia oryginalna – SD).

702 Tamże, k. 213.

703 APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 204, k. 157.

Zachowało się miesięczne sprawozdanie sytuacyjne nr 27 (6.08.1929 r.), z którego dowiadujemy się, że z inicjatywy organizacji Haszachar w dniach 28 i 29 czerwca w Dubience odbyły się prelekcje Abrama Lipmana z Warszawy na temat „Legionizm u Żydów”. W spotkaniach wzięło udział około 60 osób (pierwszego dnia) i 100 (drugiego). Mówca, według opinii informatora, agitował za stworzeniem silnego ośrodka żydowskiego w Palestynie⁷⁰⁴.

e) DRUŻYNY HARCERSKIE IM. PŁK. BERKA JOSELEWICZA

Na zakończenie przeglądu najbardziej popularnych organizacji o charakterze skautowym działających na terenie Lubelszczyzny, chcielibyśmy przywołać wspomnienie o jednym z głównych bohaterów żydowskich drużyn harcerskich, pułkowniku Berku Joselewiczu. Choć drużyny jego imienia nie występowały na terenie województwa lubelskiego, to warto odnotować fakt, że na cmentarzu parafialnym w Kocku znajduje się jego grób. Oto krótkie wspomnienie (pochodzące z 1961 r.) Szolema Goldfarba, jednego z uczestników rocznicowych uroczystości pogrzebowych w Kocku w roku 1934⁷⁰⁵.

Kock 1961

Szolem Goldfarb (Ameryka)

LAG BA-OMER PRZY GROBIE BERKA JOSELEWICZA

Berek Joselewicz, słynny żydowski bohater w historii wyzwolenia Polski, w latach trzydziestych przed drugą wojną światową stał się symbolem żydowskiego bohaterstwa dla zrzeszonej w organizacjach w Kocku i w ogóle w Polsce młodzieży żydowskiej, która uważała go przede wszystkim za niezłomnego żydowskiego bojownika i żołnierza. Młodzież, która szykowała się do wyjazdu do Erec Israel widziała w Berku przykład odważnej walki za wolność i niepodległość. Ukształtowała się także w tamtych latach tradycja „pielgrzymowania” do grobu Berka Joselewicza. W antysemickiej atmosferze panującej w Polsce, zjazdy i defilady u grobu Berka miały również wymiar polityczny – nie zapomniano, że Żydzi także przelewali krew za wolność Polski.

Jedne z takich obchodów w Lag ba-Omer 1934 r. pozostały mi w pamięci. Wzięły w nich udział żydowskie i polskie organizacje, przedstawiciele władz województwa,

704 APL, zesp. 35/410, sygn. 1410, k. 690/15, 694/19, s. 19; zesp. 413, sygn. 111, k. 60, 66.

705 *Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich*, dz. cyt., s. 345.

oddział pułku imienia Berka Joselewicza, szkoły itp. Najbardziej imponująco wypadła defilada Ha-Szomer ha-Cair przy grobie w takt marszów hebrajskich. Nikt nie zdawał sobie sprawy, że zbliża się wojna, która w tak morderczy sposób zniszczy polskie żydostwo, starych i młodych, kobiety i mężczyzn. A w Kocku pozostanie jako jedyny świadek długiej żydowskiej bytności jedynie grób Berka Joselewicza!

Współpraca polskich władz wojskowych z pravicowymi organizacjami żydowskimi w latach 1938–1944

Jednym z przejawów wielonarodowościowego charakteru II Rzeczypospolitej był na pewno stosunek mniejszości narodowych do państwa, jego organów i sposobu ich funkcjonowania. Interesująca nas mniejszość żydowska, licząca u schyłku lat trzydziestych XX w. ponad 3 miliony osób, postrzegana była jako grupa, która do instytucji kraju zamieszkania odnosiła się z niechęcią, co skutkowało na przykład zaniedbywaniem obowiązku służby wojskowej. Najnowsze ustalenia historyków zdecydowanie zaprzeczają takiemu przekonaniu⁷⁰⁶, a statystyki pokazują, że w ramach mobilizacji w 1939 r. w szeregach Wojska Polskiego było 1,1 miliona obywateli polskich, w tym niemal 150 tysięcy Żydów⁷⁰⁷. Żydzi stanowili przeszło 10 proc. żołnierzy Wojska Polskiego zabitych i rannych w toku działań wojennych; 61 tys. Żydów dostało się do niewoli niemieckiej, a 20 tys. – do sowieckiej⁷⁰⁸.

Temat ten z pewnością wymaga badań i wnikliwej analizy. Podobnie jak stosunek polskich władz do syjonistycznych ugrupowań żydowskich, czy też „bardzo delikatna sprawa współpracy polskich czynników politycznych i wojskowych z żydowskim pravicowym podziemiem działającym na terenie Mandatu Palestyny”⁷⁰⁹. Można postawić tezę, przywołując ustalenia Wojciecha Wasiutyńskiego, że kwestia żydowska w przedwojennej Polsce była „może najpoważniejszym problemem wewnętrznym”, który wobec braku realnego, spójnego i wielopłaszczyznowego programu jego rozwiązania „przeradzał się w obsesję”⁷¹⁰. Źródła takiego stanu rzeczy

706 Zob. Majerczak B., *Żydzi – żołnierze Wojsk Polskich polegli na frontach II wojny światowej*, Warszawa 2001.

707 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było. Wybrane aspekty współpracy polskich władz wojskowych i żydowskiej prawicy w latach 1938–1944*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2017, nr 4(5), s. 44.

708 Żebrowski R., *Dzieje Żydów w Polsce. Kalendarium*. Warszawa 1993, s. 129.

709 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 45.

710 Wasiutyński W., 1982, *Czwarte pokolenie. Szkice z dziejów nacjonalizmu polskiego*, Londyn 1982, s. 11.

należy upatrywać w coraz bardziej powszechnym, rozwijającym się od końca XIX w. typie antysemityzmu o charakterze gospodarczym i politycznym, który postrzegał Żydów jako konkurentów w społeczeństwie kapitalistycznym. Stereotypem Żyda, lichwiarza, oszusta, wyzyskiwacza, czy sympatyka ruchów komunistycznych, coraz częściej posługiwali się zwolennicy rasistowskiej ideologii. Niewątpliwie nasilenie antysemityzmu spowodował także rozpowszechniający się od końca XIX w. syjonizm. Przykłady zachowań antysemickich można mnożyć, od sprawy Dreyfusa we Francji⁷¹¹, po odgórnie sterowany antysemityzm w Rosji⁷¹². Przywołać w tym miejscu należy antysemicki pamflet *Protokoły Mędrców Syjonu* (sfabrykowany najprawdopodobniej przez rosyjską tajną policję), opisujący w formie 24 wykładów, wygłoszonych rzekomo podczas I Światowego Kongresu Syjonistycznego w 1897 r., żydowskie plany globalnej dominacji. Również w II Rzeczypospolitej oskarżano Żydów o związki z komunizmem (stereotyp żydokomuny)⁷¹³ i o monopolizowanie życia gospodarczego, głoszone hasła bojkotu gospodarczego Żydów. Niektóre środowiska postulowały wprowadzenie *numerus clausus*⁷¹⁴ w szkołach wyższych i w tzw. wolnych zawodach, ale projekt ustawodawczy nie został zrealizowany. Mimo to żydowscy profesorowie i studenci byli szykanowani (stosowano tzw. getto ławkowe), utrudniano dostęp do szkolnictwa wyższego, pojawiały się także postulaty wprowadzenia dla Żydów *numerus nullus*⁷¹⁵. We wszystkich możliwych obszarach życia podkreślano odmiennosc i negatywny wpływ społeczności żydowskiej na rozwój odrodzonego państwa polskiego. „Taki sposób postrzegania pośrednio wpływał na toczącą się w Polsce w latach trzydziestych ożywioną debatę na temat miejsca i roli Żydów nie tylko w armii polskiej, ale i w całościowo definiowanym życiu społecznym”⁷¹⁶ – piszą autorzy przywoływanego artykułu. Syjonizm postrzegano

711 Np. tzw. sprawa (afery) Dreyfusa związana z fałszywym oskarżeniem Alfreda Dreyfusa o szpiegostwo na rzecz Niemiec. Istotną rolę odegrało w niej także żydowskie pochodzenie oskarżonego. Mimo niewinności i rehabilitacji oskarżonego, społeczeństwo francuskie podzieliło się na wrogie obozy, co z kolei stało się powodem kryzysów rządowych.

712 Np. tzw. prawa majowe obejmujące restrykcje wobec żydowskich mieszkańców Rosji, wniesione przez ministra spraw wewnętrznych Rosji Nikołaja Ignatjewa i zatwierdzone 15.05.1882 przez cara Aleksandra III.

713 „Roman Dmowski odwołując się do pseudoteorii rasowych, uważał, że Żydzi to obcy cywilizacyjnie, orientalny wrzód, zdegenerowany moralnie („słynna” semicka rozwiąźłość), stanowiący zagrożenie dla bezpieczeństwa i niepodległości Polaków. Żydzi to V kolumna, żydokomuna”. Zob. Wypowiedź Adama Balcera – wykładowcy Studium Europy Wschodniej UW w rozmowie z red. Maciejem Stasińskim, „Gazeta Wyborcza” Magazyn Świąteczny 14–15 lipca 2018, s. 25.

714 *Numerus clausus* [łac., liczba ograniczona (zamknięta)] – ograniczenie ogólnej liczby osób pewnej kategorii, np. narodowościowej, przy przyjmowaniu na studia, do pracy itp.

715 *Numerus nullus* [łac., liczba żadna] – niedopuszczenie pewnej kategorii osób na studia, do stowarzyszeń itp.

716 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 46.

w bardzo ogólnym wymiarze, nie odróżniano na przykład syjonizmu religijnego od idei ogólnosyjonistycznych, a ze względu na powszechnie deklarowany socjalizm traktowano go jako prąd polityczny, zawierający elementy zaprzeczające typowo polskim cechom narodowym i patriotycznym⁷¹⁷. Nie rozumiano zatem i nie akceptowano założeń socjalistycznego syjonizmu, jaki reprezentował Dawid Ben Gurion. Natomiast w ideach Włodzimierza Żabotyńskiego czy Abrahama Sterna znajdowano analogię do polskiej walki o niepodległość. Równie skomplikowana sytuacja miała miejsce wśród samych Żydów, skonfliktowanych i tworzących różne frakcje polityczne, a tym samym reprezentujących odmienne wizje przyszłości zarówno w Polsce, jak i w Palestynie⁷¹⁸. Np. przedstawiciele żydowskiej prawicy, prowadząc działania na terytorium Palestyny, szukali sprzymierzeńców, aby usunąć stamtąd Brytyjczyków i stworzyć własną siedzibę narodową.

Tym samym podstawą nawiązania współpracy ze stroną polską było wykorzystanie niektórych płaszczyzn wspólnoty interesów – z Polski miałyby wyemigrować znaczna liczba Żydów (co odpowiadało i samym Żydom, i stronie polskiej), w zamian za co polskie władze polityczne i wojskowe wsparłyby na różnych płaszczyznach żydowską prawicę⁷¹⁹.

Po przewrocie majowym w 1926 r. żydowskie partie polityczne ortodoksyjne i prawicowe otwarcie opowiadały się za współpracą z rządami sanacyjnymi. Włodzimierz Żabotyński natomiast zerwał ze Światową Organizacją Syjonistyczną i utworzył w Polsce prawicowe ugrupowanie polityczne o charakterze nacjonalistyczno-syjonistycznym pod nazwą Nowa Organizacja Syjonistyczna (1936). Jej męska młodzieżówka, czyli Zrzeszenie Harcerzy Żydowskich „Betar” i kobieca – Brit Naszim Leumijot podjęły się wojskowego i ideologicznego szkolenia młodych Żydów, przyszłej kadry armii żydowskiej walczącej z Brytyjczykami i Arabami w Palestynie⁷²⁰. Organizacja Brith Trumpeldor liczyła wówczas ponad 40 tys. członków i stanowiła najsilniejszy narodowo-radykalny ruch w ówczesnej Polsce. Popieranie syjonistów, którzy planowali emigrację na Bliski Wschód i byli przeciwni wszelkim ruchom komunistycznym, było dla polskich władz rozwiązaniem jak najbardziej korzystnym. Militaryzacja prawicowych środowisk żydowskich korzystnie

717 Zob. Chobot J., *Mesjanizm polski. Istota, zasady, rodowód i wskazania na przyszłość*, Włsla 1939, s. 15.

718 Pisaliśmy już o tym w cz. 3 rozdz. II – *Żydowskie ugrupowania i stronnictwa polityczne w Polsce w okresie międzywojennym*; zob. także: Gilbert M., *Israel a history*, London 1998, s. 101.

719 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 47.

720 Zob. Mendelsohn E., *On Modern Jewish Politics*, New York – Oxford 1993, s. 17–22.

wpływała na politykę obronności kraju, zbieżność interesów była więc oczywista. Czterdziestotysięczna „armia” członków Betaru, wrogo nastawiona zarówno wobec Niemiec, jak i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, została objęta zaawansowanym systemem szkoleń z przysposobienia wojskowego, co niewątpliwie korespondowało z koncepcjami Żabotyńskiego, zakładającymi przygotowanie Żydów do walki zbrojnej i opanowanie umiejętności wojskowych. „Katalizatorem poczynań żydowskich organizacji działających w Polsce były w znacznej mierze wydarzenia dziejące się w tym samym czasie na Bliskim Wschodzie”⁷²¹. Kiedy Wielka Brytania odcięła możliwość legalnej emigracji na terytorium Mandatu Palestyny, jedyną szansą był szlak przemytniczy, w znacznym stopniu kontrolowany przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, prowadzony pod pozorem oficjalnego ruchu turystycznego. Polskie Koleje Państwowe utrzymywały regularne połączenia kolejowe głównych miast Polski z Konstancą, rumuńskim portem. Tą drogą do września 1939 r. z Polski do Palestyny przeszmugłowano ponad 13 tysięcy osób⁷²².

Młodzież bejarowska, która wychowana była w II RP, mocno wrosła w polską kulturę. Polskie walki narodowowyzwoleńcze i romantyczna literatura były elementami, które silnie oddziaływały na popularność hasła o budowie własnego państwa. Dlatego właśnie rewizjonistyczna prasa chętnie sięgała do wzorców z polskiej przeszłości, a także do postaci Józefa Piłsudskiego, który uważany był za przyjaciela narodu żydowskiego. Betar cieszył się nie tylko sympatią, ale i poparciem polskich władz. Wojsko Polskie urządzało na przykład obozy szkoleniowe dla kadry dowódczej i instruktorów zbrojnego ramienia rewizjonistów, Narodowej Organizacji Wojskowej (Ecel). Uczono ich dowodzenia w walce, reguł sabotażu i dywersji, produkowania i podkładania ładunków wybuchowych. Nielegalnie wspierano rewizjonistów zarówno bronią szmuglowaną do Palestyny, jak i finansowo. Powszechnie uważa się, że obie strony łączył przede wszystkim interes, a pomoc wynikała z zainteresowania emigracją Żydów z Polski. Artykuły w prasie i zdjęcia pokazują, że na uroczystościach organizacji bywali nie tylko wysocy przedstawiciele władz, ale też wysocy oficerowie Wojska Polskiego. Gontarczyk uważa, że ich obecność świadczy o tym, że sprawy nie da się traktować wyłącznie w kategoriach rachunku politycznego. „Na pewno były tu sympatia wobec gestów lojalności wobec Polski i marszałka Piłsudskiego oraz fascynacja romantycznymi ideałami walki o państwo, które Polacy nie tak dawno

721 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 52.

722 Arens M., *Flags Over the Warsaw Ghetto: The Untold Story of the Warsaw Ghetto Uprising*, Jerusalem 2011, s. 26.

sami odzyskali”⁷²³. Trzeba jednak przyznać, że takim poparciem nie cieszyła się żadna inna mniejszość narodowa w Polsce.

W 1935 r. po objęciu przez Wiktora Drymmera Departamentu Konsularnego MSZ, a następnie skupieniu w tej organizacji większości kompetencji dotyczących Żydów, MSZ doszło do wniosku, że „stanowisko Polski niemal całkowicie pokrywa się ze stanowiskiem syjonistów”, co oznaczało żydowską, niepodległą Palestynę, możliwie jak największą z dostępem do morza⁷²⁴. W rezultacie zdecydowano się na popieranie wysiłków palestyńskich organizacji niepodległościowych. Wśród nich liczyły się dwie – rewizjoniści z „Irgun Zwi Leumi” (Narodowa Organizacja Wojskowa) Władimira Żabotyńskiego oraz „Hagana” (Obrona). Szef Irgun, Abraham Sztern, który wołał używać hebrajskiego nazwiska Ben Mosze, odwiedził Warszawę i sam zgłosił się do MSZ z prośbą o pożyczkę pieniężną, możliwość przeszkalania wybranych ludzi w dywersji oraz o broń⁷²⁵. Po wyrażeniu zgody przez ministra Becka na realizację tego planu rozpoczęły się regularne dostawy broni do Palestyny. Transportem zajmowały się organizacje żydowskie.

Eksport broni dla irredentystów żydowskich nie był jedyną formą pomocy, jakiej udzielało im państwo polskie. Od początku lat dwudziestych starano się umożliwić jak największej liczbie Żydów emigrację do Palestyny⁷²⁶, wielokrotnie też przedstawiciele Polski wypowiadali się w tym tonie na łonie Ligi Narodów. Rząd Polski sprzyjał też emigracji żydowskiej pośrednio – pomagał omijać brytyjskie zakazy, udzielał wiz turystycznych i przymykał oko na działalność prywatnych firm, zajmujących się szmuglowaniem Żydów przez Syrię. Tajna pomoc dla bojowników (czy też jak kto woli terrorystów) żydowskich przybierała też bardziej bezpośrednią formę. Tak „Irgun” – Władimira Żabotyńskiego i Abrahama Szterna, jak i „Hagana”, zbrojne ramię Agencji Syjonistycznej otrzymywały pomoc finansową, ich członkowie zaś byli szkoleni w polskich ośrodkach wojskowych – Irgun w Andrychowie, a „Hagara” w Rembertowie⁷²⁷.

Przy podejmowaniu decyzji eksportowych, poza motywami ekonomicznymi, decydujące znaczenie miała opinia zarówno władz wojskowych, jak i MSZ, co jednoznacznie świadczy o świadomym wspieraniu tej działalności.

723 Gontarczyk P., „Bejtar” walczy, dz. cyt.

724 Drymmer W., *Zagadnienia żydowskie w Polsce w latach 1935–1939. Wspomnienia z pracy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych*, „Zeszyty Historyczne” 1968, s. 70.

725 Tamże, s. 71.

726 Meysztołowicz J., *Czas przeszły dokonany. Wspomnienia ze służby w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w latach 1932–1939*, Kraków 1984, s. 149.

727 Tamże, s. 149.

Polskie statystyki ukrywały eksport podwójnie – z jednej strony poprzez nieumieszczanie go w oficjalnych zestawieniach handlu zagranicznego, z drugiej zaś – poprzez fałszowanie informacji o rzeczywiście dokonanych transakcjach. Do Palestyny około 33 proc. eksportu było ukrywane w zestawieniach⁷²⁸.

Cała pomoc finansowo-zbrojeniowa udzielana przez Polskę organizacjom żydowskim miała bardziej charakter polityczny niż ekonomiczny⁷²⁹.

Polskie władze ukrywały pomoc Żydom walczącym zbrojnie z brytyjskim panowaniem w Palestynie, musiały bowiem zadbać o zachowanie pozorów na arenie międzynarodowej, Żydzi także mieli nie ujawnić udzielanej im przez Polskę pomocy. Celem wspieranego przez stronę polską Irgunu⁷³⁰ było utworzenie samodzielnego i niezależnego żydowskiego państwa, co stawiało państwo polskie w niezwykle trudnej sytuacji, gdyby doszło do ujawnienia tej pomocy i jej zakresu. W zachowanych dokumentach czytamy:

Rząd Polski odnosi się do akcji syjonistów-rewizjonistów z zyczliwością podyktowaną mu jego zasadniczym pozytywnym stosunkiem do idei syjonistycznej [...] co w miarę jej realizacji musi z natury rzeczy ułatwić rozwiązanie zagadnienia żydowskiego w Polsce. Rzecz oczywista, że ze względu na nieprzychylnie odnoszenie się Rządu Angielskiego do poczynania rewizjonistów popieranie tego ruchu przez władze polskie wymaga taktu i ostrożności, podyktowanej naszymi stosunkami z Wielką Brytanią⁷³¹.

W latach 1937–1938 Włodzimierz Żabotyński wraz z przywódcą całego ruchu syjonistycznego Nahumem Sokolowem prowadził rozmowy z Apoloniuszem Zarychtą z Ministerstwa Spraw Zagranicznych, przedstawicielem rządu premiera Felicjana Sławoja-Składkowskiego w sprawie zorganizowania specjalistycznego szkolenia wojskowego dla członków Betaru⁷³². W efekcie jesienią 1938 r. zorga-

728 Łazor J., *Wywóz polskiego sprzętu wojskowego do Palestyny w okresie międzywojennym* [w:] *Gospodarka i społeczeństwo a wojskowość na ziemiach polskich*, red. Głowiński T., Popiński K., Wrocław 2010, s. 220.

729 Tamże, s. 222.

730 *Irgun (Irgun Tzva'i Le'umi – Narodowa Organizacja Zbrojna)* – żydowska podziemna organizacja zbrojna, powszechnie nazywana *Etzel*. Powstała w 1931 w Jerozolimie, gdy grupa rewizjonistów odłączyła się od żydowskiej organizacji militarnej *Haganah*. Jej program stworzył Włodzimierz Żabotyński (1880–1940), który twierdził, że każdy Żyd ma prawo przyjechać do Palestyny, tylko czynny odwet powstrzyma Brytyjczyków i Arabów i tylko żydowskie siły zbrojne stworzą państwo żydowskie. Politycznym i duchowym przywódcą Irgunu był Avraham Tehomi (1903–1990).

731 AAN, MSZ, sygn. 2291: 5.

732 Zob. Shapiro Y., *The Road to Power: Herut Party in Israel*, Albany 1991, s. 56.

nizowano pierwszy taki kurs⁷³³ pod dowództwem członka Irgunu Aharona Heichmana. Następny, na wiosnę 1939 r., miał miejsce w rejonie Andrychowa, gdzie powstał żydowski ośrodek sportowy, który w konsekwencji został bazą szkoleniową dla bojowników Irgunu. W operacji pod patronatem II Oddziału Sztabu Generalnego Wojska Polskiego wzięło udział 25 kursantów, którzy przez cztery miesiące pod okiem polskich instruktorów poznawali techniki walki partyzanckiej, sabotażu, organizowania ataków terrorystycznych i zamachów bombowych oraz podstaw konspiracji⁷³⁴.

Poza tym Nowa Organizacja Syjonistyczna otrzymała od polskich władz kredyt w wysokości 212 tys. zł. Rozpoczęto kolejne szkolenia, m.in. w Zofiówce na Wołyniu i w Poddębiniu koło Łodzi. W kursie dla dowódców, zorganizowanym w Zielonce, wzięło udział 20 komendantów Irgunu przybyłych z Palestyny. Żabotyński kupował w Polsce broń i amunicję, którą przemycał do Palestyny⁷³⁵. Z powodu wybuchu II wojny światowej część broni przygotowanej do transportu w połowie września 1939 r. Żydzi przekazali Dowództwu Obrony Warszawy. W szkole pilotażu Irgunu, którą założył Ari Żabotyński, syn Włodzimierza, odbywano loty na maszynach typu RWD-8 i RWD-13 pochodzących z Polski. Abraham Stern, który nadzorował szkolenie żołnierzy Irgunu w Polsce, powrócił do Mandatu Palestyny latem 1939 r., Brytyjczycy wówczas całkowicie zamknęli terytoria mandatowe dla żydowskiej emigracji z Europy i wprowadzili zakaz kupowania ziemi przez Żydów.

Jak już wcześniej pisaliśmy, w czasie wojny obronnej 1939 r. w polskim wojsku walczyło około 150 tysięcy Żydów, co stanowiło ok. 18 proc. żołnierzy. Niestety, informacje o stratach wśród żołnierzy pochodzenia żydowskiego są mało znane, brakuje jednolitego opracowania tego zagadnienia.

Osobną kwestię stanowią wydarzenia związane z wejściem Armii Czerwonej na wschodnie tereny Polski 17.09.1939 r. W pierwszych dwóch tygodniach kampanii wrześniowej dochodziło sporadycznie do antypolskich wystąpień mniejszości narodowych i wyznaniowych. Natomiast w momencie wkraczania na teren Polski Armii Czerwonej, przybrały one charakter niemal masowy. „Hasła głoszone przez Armię Czerwoną spotykały się z entuzjazmem Żydów, którzy uniknęli okupacji niemieckiej i liczyli również na poprawę warunków życia”⁷³⁶. Świadczą o tym wspomnienia świadków tamtych wydarzeń, na przykład relacja Piotra Horbowskiego-Zaranka:

733 Zob. Bowyer Bell J., *Terror Out Of Zion*, New York 1996, s. 28.

734 Zob. Levine D., *David Razel, The Man and His Times*, nieopublikowana rozprawa doktorska, Yeshiva University, New York 1996, s. 259–260; Yalin-Mor N., *Memories of Yair and Etzel*, „Jewish Spectator”, 1980 (Summer), s. 33.

735 Zob. Slutsky Y., *Haganah, Encyclopaedia Judaica*, vol. 7, col. 1069, Jerusalem 1971.

736 Rozenblat E., *Jewry w systemie międzynarodowych stosunków w zachodnich obszarach Białorusi (1939–1941 gg)*,

Na ulicach Żydzi witają z radością sowieckich żołnierzy. Wszyscy Polacy patrzyli na to z przerażeniem, a Żydzi cieszyli się i bratali z bolszewikami, jakby na nich czekali [...] W szkole powstała organizacja pionierska. Wszystkie dzieci żydowskie od razu należały do pionierów i nosiły czerwone chusty na szyi. Nas, Polaków, zaczęli mocno prześladować. Bardzo często kilku Żydów w pionierskich chustach przyciskało mnie za gardło do ściany i krzychało: „Twoja Polska nie wierniotsa, ty polskij harcer, ty prapadiosz”⁷³⁷.

I jeszcze jeden zapis, tym razem z pamiętnika Wincentego Pietrzykowskiego:

Wracając ze szpitala mogłem dokładnie obserwować, jak witali wkraczających żołnierzy bolszewickich Żydzi i Rusini. Kwiaty czerwone na czołgach! Brama powitalna w Chełmie. Łzy stoją w oczach. Cholera niespodziewana. Tchórze! Obywatle! Okazało się co to są Żydzi⁷³⁸.

Takie przypadki zdarzały się w wielu miastach kresowych II Rzeczypospolitej: w Grodnie, Skidlu, Wołkowysku, Szczuczynie, Chełmie, Zamościu i innych.

Żydzi wysługiwali się Rosjanom. W okresie przejściowym do momentu zainstalowania się administracji sowieckiej i organów bezpieczeństwa, tzw. czerwona milicja dopuszczała się wielu nadużyć, grabieży i zbrodni wobec ludności polskiej. W jej szeregach znaleźli się, często obok ideowych komunistów, pospolici przestępcy. Korzystając z niemal nieograniczonej władzy, przeprowadzali operacje „oczyszczające teren z elementów uznanych za antysowieckie”. Pomagali poszukiwać i oddawali w ręce NKWD osoby, które brały udział w walkach obronnych.

W pierwszych miesiącach Sowietci dali całkowitą władzę miejscowym Żydom. I tak przychodzili Żydzi do nas do wsi jako milicja czy wręcz NKWD. I tak mówili do nas młodych: „Ty chodził bić się za Panów, ja ciebie, job twoju mać, dam twoja Polska”⁷³⁹.

„Białoruskie Zeszyty Naukowe” 2000, t. 12, s. 94.

737 Relacja Piotra Horbowskiego-Zaranka o wydarzeniach 17 września 1939 roku, [w:] *Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie*, red. Rodziewicz T., Lublin 2009, s. 100–102.

738 Fragmenty pamiętnika Wincentego Pietrzykowskiego, [w:] *Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie*, red. Rodziewicz T., Lublin 2009, s. 131; także: Kiernikowski P., *Wrzesień 1939 na Ziemi Chełmskiej*, „Rocznik Chełmski”, t. 4, Chełm 1998, s. 138.

739 Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939–1945*, Warszawa 1996, t. 2, s. 65.

Na Lubelszczyźnie w szeregach „czerwonej milicji” znaleźli się obok Ukraińców Żydzi z Komunistycznej Partii Polski, a także z Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy. W Zamościu 25 września 1939 r. zawiązał się Ludowy Komitet Przywitania Czerwonej Armii, który następnego dnia przekształcił się w Tymczasowy Komitet Samorządowy złożony z polskich i żydowskich komunistów, w którego skład weszli Michał Hakman, Jan Bartoszczyk, Michał Błaszczak, Józef Dziuba, Michał Brones, Aleksander Kozłowski, Marek Fink, Mojżesz Epsztejn, Stanisław Kordyga⁷⁴⁰. W tym mieście wyjątkową brutalnością w stosunku do Polaków wyróżniali się Żydzi-komuniści z „czerwonej milicji”⁷⁴¹. Armia Czerwona, wycofująca się z Zamościa, zabrała kilkuset jeńców i ogromne ilości żywności, węgla i innych towarów. Razem z Sowietami wyjechały czerwone władze miasta (ok. 50 osób) i prawie tysiąc Żydów (niektóre opracowania podają nawet liczbę 7–8 tys.). W mieście miało zostać ponad 4 tys. Żydów⁷⁴². Różnie potoczyły się losy tych, którzy wycofali się z Armią Czerwoną, niektórzy przeżyli i wrócili do Polski, większość z nich wyemigrowała potem do Palestyny, Izraela, Stanów Zjednoczonych. Wśród tych, którzy wrócili (niestety, dopiero po pięćdziesięciu latach) był Jan (Jakub) Sztern⁷⁴³. O okolicznościach swojego wyjazdu na wschód opowiedział w wydanych po powrocie do Zamościa *Wspomnieniach uchodźcy*:

Wreszcie nadszedł dzień, kiedy przeczytaliśmy ogłoszenie rozklejone po całym mieście, że na Wielkim Rynku koło ratusza odbędzie się wiec. Będzie przemawiał radziecki komisarz, pułkownik (nie pamiętam nazwiska). Wiec był ludny. Z przemówienia młodego pułkownika dowiedzieliśmy się, że według nowego porozumienia miasto nasze znów podlega niemieckiemu panowaniu. Ludności pozostawia się

740 Kędziora A., *Okupacja sowiecka 26.10.1939*, [w:] *Zamościopedia Andrzeja Kędziory* [on-line:] <http://www.zamościopedia.pl/index.php/oe-oh/item/3533-okupacja-sowiecka-26-ix-6-x-1939>, [dostęp: 12.11.2018].

741 Czachorowski M., *Sowieckie zbrodnie wojenne na Lubelszczyźnie we wrześniu i październiku 1939 roku*, [w:] *Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie*, red. Rodziewicz T., Lublin 2009, s. 170–173.

742 Kędziora A., *Okupacja sowiecka 26.10.1939*, dz. cyt.

743 Jan Sztern (1922–2013) – poeta, ur. w Zamościu. W 1939 wyjechał do ZSRR, pracował w kopalniach Donbasu, był magazynierem, tokarzem, służył w Armii Czerwonej. Po wojnie zamieszkał w Petersburgu, ukończył Technikum Artystyczno-Dekoracyjne. W 1980 debiutował w jęz. ros., później pisał i publikował po polsku. Działal w rosyjskiej Polonii. W 1987 wydał tomik poezji *Predrogszjy sad* (Zziębnięty sad). W 1994 powrócił do Zamościa. Wydał zbiór wierszy *Skróś czasu żrenice* (1995), fraszki *Wszelkie kłopoty z głupoty* (1997), *Melodie miłości* (1999) oraz *Wspomnienia uchodźcy* (1997) i *Dialogi między żywym a zmarłą* (2008). Zob. więcej: Jeziorkowska-Polakowska A., „Jestem tylko Pamięcią” – o twórczości Jana Jakuba Szterna, [w:] *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia – kultura – literatura*, red. Litwin W., Szablowska-Zaremba M., Żurek S. J., Lublin 2012, s. 217–230.

wybór: kto chce – może wyjechać na wschód, kto chce – może pozostać i czekać na Niemców. Nie chciałem czekać na Niemców⁷⁴⁴.

Wkroczenie Armii Czerwonej zostało odebrane przez Żydów nie tylko jako wybawienie od niemieckiego, lecz także od polskiego zagrożenia. Na przykład w Tarnogrodzie zbudowano specjalną bramę powitalną, a w lufy sowieckich karabinów wkładano czerwone kwiaty⁷⁴⁵. Zygmunt Klukowski pisał o entuzjastycznym powitaniu Armii Czerwonej przez Żydów w Szczepieszynie i częstowaniu Sowietów jabłkami; Żydzi ponoć „cały dzień stali na ulicy, krzyczeli: »Niech żyje Armia Czerwona«⁷⁴⁶.

Oddziały radzieckie witali życzliwie zarówno białoruscy i ukraińscy chłopcy, jak i część ludności żydowskiej, zapewne na skutek propagandy, że Armia Radziecka ratuje ich przed niemieckimi i polskimi antysemitami. Żydzi podlegali takim samym lub podobnym represjom jak chrześcijanie, „z oczywistych przyczyn na pierwszy ogień poszli przedstawiciele żydowskiej prawicy, a szczególnie antykomunistyczni syjonisci-rewizjoniści z Nowej Organizacji Syjonistycznej i Betaru⁷⁴⁷. Na przykład w Nowogrodzku aresztowano związanego z rewizjonistyczną prawicą żydowską Beniamina Erona, którego „oskarżono o dyskusję z komunistami⁷⁴⁸. Represje radzieckiego aparatu bezpieczeństwa wywoływały próby oporu, niestety, nie znamy szczegółów dotyczących konspiracyjnej działalności Żydów związanych z Betarem. Na pewno odbywały się nielegalne spotkania członków ugrupowań syjonistycznych. Jeden ze świadków takich zebrań napisał we wspomnieniach: „nawet sam byłem obecny na akademii nielegalnej, urządzonej ku czci [Włodzimierza] Żabotyńskiego⁷⁴⁹.

Kiedy na początku października Armia Czerwona zaczęła opuszczać zajęte tereny, wraz z nią na wschód poszli także Żydzi. Biłgoraj prawdopodobnie opuściło około tysiąca osób⁷⁵⁰, Szczepieszyn nieco mniej, właściwie ze wszystkich miejscowości z tych terenów przed niemieckim terrorem uciekali żydowscy mieszkańcy. Trudno jest ustalić, jaka była skala tych ucieczek, nie ma bowiem żadnych źródeł

744 Szttern J., *Wspomnienia uchodźcy*, Zamość 1997, s. 30.

745 Wrona J., *Tarnogród w latach 1939–1944*, [w:] *Dzieje Tarnogrodu*, red. Szczygieł R., Lublin 2006, s. 258.

746 Klukowski Z., *Zamojszczyzna 1918–1959*, Warszawa 2017, s. 160, zapis z 29 IX 1939 r.

747 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 61.

748 *Widziałem Anioła Śmierci. Losy deportowanych Żydów polskich w ZSRR w latach II wojny światowej*, oprac. Siekierski M., Tych F., Warszawa 2006, s. 58.

749 Tamże, s. 541.

750 Markiewicz J., Szczygieł R., Śladkowski W., *Dzieje Biłgoraja*, Lublin 1985, s. 222.

pozwalających tę liczbę dokładnie ustalić. Jedyne pewne dane, jakie podają autorzy opracowania o losach Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski, to liczba ocalałych na Wschodzie, którzy powrócili po zakończeniu działań wojennych do Polski⁷⁵¹.

Niektórzy podążali za Rosjanami motywowani wiarą w komunistyczną ideologię i sprawiedliwość społeczną stalinowskiej Rosji, inni po prostu uciekali przed Niemcami, ryzykując biedę i bezdomność, a w niejednym przypadku godząc się na najgorsze – rozstanie z najbliższymi. Za wschodnią granicę uciekali przede wszystkim młodzi i zdrowi, i ci, którzy nie mieli nic do stracenia, bezdomni, ograbieni, pogorzeli⁷⁵².

Tych, którzy pozostali, dosięgnęły nie tylko „niemieckie porządki”, ale także polski odwet za „bratanie się z Ruskimi”⁷⁵³. Delegalizacji uległy oczywiście wszystkie żydowskie partie, stowarzyszenia i organizacje⁷⁵⁴.

Po rozpoczęciu inwazji Niemiec w 1941 r. władze ZSRR zwolniły polskich obywateli, którzy przebywali w łagrach i na deportacji, wśród nich byli też polscy Żydzi. Kiedy rozpoczęto rekrutację do Armii Polskiej, większość żydowskich ochotników została odrzucona z powodu złego stanu zdrowia, ale także ze względu na lewicowe czy syjonistyczne przekonania. Emma Lewinówna, pochodząca z rodziny lekarskiej o poglądach syjonistycznych, wspominała:

Ponieważ słyszałam wielokrotnie skargi na to, jakoby wyłączną przyczyną nieprzyjmowania do wojska polskiego był antysemityzm Polaków, chcę stwierdzić, iż na własne oczy widziałam, jak na komisji mieszanej, składającej się z bolszewików i Polaków, komisarz bolszewicki na dokumencie mojego kuzyna napisał: „jewrejw nie nado”... Ja osobiście nie widziałam w wojsku, gdzie służył mój brat i ojciec, objawów antysemityzmu⁷⁵⁵.

751 *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski. Powiat biłgorajski*, red. Engelking B., Grabowski J., t. 1, Warszawa 2018, s. 206–207.

752 Tamże.

753 Berenstein T., Rutkowski A., *Prześladowania ludności żydowskiej w okresie hitlerowskiej administracji wojskowej na okupowanych ziemiach polskich (1.IX.1939–25.X.1939 r.)*, „Biuletyn ŻIN 1961, nr 2 (38), s. 3–87; Böchler J., *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce. Wrzesień 1939. Wojna totalna*, tłum. Pieńkowska-Wiederkehr P., Kraków 2009.

754 *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski. Powiat biłgorajski...*, dz. cyt., s. 210.

755 *Widziałem Anioła Śmierci...*, dz. cyt., s. 550.

Ze sprawozdań polskich członków komisji poborowych wynikało, że radzieccy członkowie tych komisji nie dopuszczali do poboru nikogo, o kim mieli wątpliwości, czy jest narodowości polskiej. „Ze strony Ambasady poczyniono kroki, aby ewakuacja objęła pewną ilość ludności żydowskiej, w szczególności osób bardziej wybitnych i reprezentacyjnych”⁷⁵⁶. W szeregach tworzonej w ZSRR polskiej armii znaleźli się także dawni działacze Irgunu. Dzięki amnestii do armii trafił też przedwojenny szef Betaru Menachem Begin.

Generał Władysław Anders miał kłopoty z przyjmowaniem do Armii Polskiej na Wschodzie polskich Żydów, Rosjanie bowiem uznawali ich za swoich obywateli włączonych do ZSRR po 17 września 1939 r. Poza tym przyjmowani do armii Żydzi spotykali się z szykanami ze strony innych żołnierzy choć rozkaz generała Sikorskiego z 5.08.1940 r. stanowczo zabraniał jakichkolwiek form niechęci w stosunku do żołnierzy pochodzenia żydowskiego.

Wśród ludności polskiej, ewakuowanej do Persji, znalazło się około 6 tys. polskich Żydów, byli wśród nich prawicowcy, socjalistyczni syjoniści, bundowcy, a także komuniści. Kiedy w 1943 r. w Mandacie Palestyny pojawiła się polska armia, spotkała się z dobrym przyjęciem nie tylko ze strony mieszkających tam Żydów, ale także przez działające tam żydowskie organizacje zbrojne – Lehi i Irgun. Stosunki między polskim dowództwem a bojownikami żydowskimi układały się bardzo dobrze, ułatwiały je na pewno znajomości nawiązane podczas wcześniejszych szkoleń w Polsce. „Paradoksalnie, okres trwania II wojny światowej okazał się najspokojniejszym czasem w Mandacie Palestyny”⁷⁵⁷. Wśród stacjonujących w Palestynie Polaków znaleźli się też ci, którzy przed wojną organizowali szkolenia bojowników Irgunu w Polsce, np. kapitana Wiktora Tomira Drymmera, byłego szefa departamentu polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, który wraz z Apoloniuszem Zarychtą czynnie wspierał syjonistyczne organizacje bojowe. Menachem Begin, członek Betaru i współpracownik Irgunu, był tłumaczem w jednym z polskich ośrodków w Jerozolimie. Wkrótce, wraz z innymi czterema żołnierzami, został zwolniony ze służby i stał się bojownikiem żydowskiej prawicy w Mandacie Palestyny i dowódcą Irgunu. Nastąpiły masowe dezercje, niektórzy badacze uważają, że generał Anders wydał rozkaz zezwalający na dezercję Żydów z szeregów Armii Polskiej, miał podobno nieoficjalnie powiedzieć, że „Żydzi walczą o swą wolność, a ja nie zamierzam stać na ich drodze”⁷⁵⁸. We wspomnieniach napisał:

756 Tamże, s. 559.

757 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 65.

758 Tamże, s. 67.

W Palestynie zaczęły się tłumne dezercje żołnierzy żydowskiego pochodzenia, zagitowanych przez organizacje żydowskie. Ponad 3000 Żydów opuściło szereg Korpusu. [...] Nie zezwoliłem na poszukiwania dezertów, i ani jeden dezert nie został przez nas aresztowany. Postanowiłem nie stosować ściśle wobec mniejszości narodowych ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej dla wszystkich obywateli polskich poza Krajem. Nie chciałem mieć pod dowództwem żołnierzy, którzy bić się nie chcą...⁷⁵⁹.

Szacuje się, że na przełomie 1942 i 1943 r. w Mandacie Palestyny zdezerterowało 67% Żydów (2972 z 4439)⁷⁶⁰.

Żydzi, którzy po klęsce wrześniowej pozostali w Polsce, trafili do gett. Ci z prawicy współtworzyli Żydowski Związek Wojskowy (ŻZW, hebr. Irgun Zvei Jehudi), odmówiono bowiem przyjęcia byłych członków Betaru do innych organizacji podziemnych. Zaważyły wzajemne uprzedzenia polityczne z okresu przedwojennego. Ugrupowania syjonistyczne o charakterze lewicowym (np. Bund) postrzegały Betar jako związek faszystujący. Analogicznie, dla członków Betaru ŻOB był organizacją lewicową. Na czele komendy ŻZW stał Paweł Frenkel (Frenkiel), a jej członkami byli przedwojenni działacze Betaru: Natan Schultz, Salek Hasensprung, Leon (Aryeh) Rodal, Eliyahu Halbersztein oraz Icchak Bilawski (Bielawski). Organizacja miała swoje placówki w Lublinie i Warszawie, we Lwowie i Stanisławowie, zajmowała się przerzutem bojowników żydowskich do formowanych we Francji i Anglii polskich sił zbrojnych⁷⁶¹. Opis kwatery ŻZW i jego potencjału bojowego pozostawił Emanuel Ringelblum:

Obejrzałem arsenał ŻZW. Lokal mieścił się w niezamieszkanym domu, tzw. dzikim domu przy ul. Muranowskiej 7, w 6-cio pokojowym lokalu na pierwszym piętrze. W pokoju kierownictwa było zainstalowane pierwszorzędne radio (...). Członkowie kierownictwa ŻZW, z którymi prowadziłem rozmowę przez kilka godzin, byli uzbrojeni w rewolwery zatknięte za pasem. W dużych salach na wieszakach znajdowała się broń różnego rodzaju, a więc ręczne karabiny maszynowe, karabiny, najrozmaitszego rodzaju rewolwery, ręczne granaty, torby z amunicją, mundury niemieckie, którymi tak skutecznie posługiwano się w akcji kwietniowej, itp. W pokoju kierownictwa był wielki ruch, jak w prawdziwym sztabie armii;

759 Anders W., *Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946*, Warszawa 2007, s. 204.

760 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 67.

761 Libionka D., Weinbaum L., *Bohaterowie, hochsztaplerzy, pisownicy. Wokół Żydowskiego Związku Wojskowego*, Warszawa 2011, s. 222.

odbierano tu rozkazy dla skoszarowanych punktów, w których gromadzono i szkolono przyszłych bojowców. Przynoszono raporty o ekspropriacjach, dokonanych przez poszczególne grupy u zamożnych osób na rzecz uzbrojenia ŻZW. W mojej obecności zakupiono tam u byłego oficera armii polskiej broń za ćwierć miliona złotych, na co dano zaliczkę 50 tys. zł; zakupiono dwa karabiny maszynowe po 40 000 zł; większą ilość granatów ręcznych i bomb. Z cytowanej już relacji nieznanego z nazwiska członka ŻZW wynika, że na uzbrojenie przeznaczono ogromne sumy: Przez cały okres naszej pracy oddaliśmy [Polakom – K.M., E.C.]⁷⁶² kilkanaście milionów złotych, otrzymaliśmy broń krótką przeważnie dziewiątki, karabiny, granaty i butelki zapalające. Doktor Ryszard Walewski, który współpracował z ŻZW, w zeznaniu złożonym w śledztwie dotyczącym Jürgena Stroopa opisał kwatery organizacji nieco inaczej: W podziemiach tego domu, o betonowych stropach, został zbudowany bunkier z uwzględnieniem wszystkich przepisów architektoniki podziemnej ze wszelkimi akcesoriami użytkowymi i obronnymi i z bezpośrednim przejściem na stronę aryjską. Naziemne kondygnacje domu zostały zamienione na silną fortecę obronną. Poza tym domem poszczególne oddziały ŻZW rozmieszczone zostały w blokach po stronie nieparzystej początkowych numerów ulicy Muranowskiej⁷⁶³.

Według różnych dokumentów tuż przed powstaniem w getcie warszawskim do ŻZW mogło należeć nawet 1500 bojowników, niemieckie oddziały wkraczające do getta 19.04.1943 r. zostały zaskoczone siłą i rozmiarem stawianego oporu. Powstanie przeżyła zaledwie garstka żołnierzy ŻZW, ich świadectwa na temat funkcjonowania organizacji są, niestety, bardzo fragmentaryczne.

W zakończeniu przywoływanego tu niejednokrotnie artykułu czytamy, że „reakcyjny, prawicowy, nacjonalistyczny, antykomunistyczny i prośnacujny Betar, Irgun i Żydowski Związek Wojskowy były systematycznie rugowane z kart historii, począwszy od pierwszych powojennych lat”⁷⁶⁴, co niewątpliwie przyczyniło się do utrwalania stereotypów o „polskim antysemityzmie” i „żydowskim komunizmie”⁷⁶⁵.

762 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 71.

763 Zob. Lazar-Litai Ch., *Muranowska 7. The Warsaw Ghetto rising*, Tel Awiv 1966. Cyt. za: Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było. Wybrane aspekty współpracy polskich władz wojskowych i żydowskiej prawicy w latach 1938–1944*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2017, nr 4(5), s. 71.

764 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 72.

765 Melchior M., *Zagłada i stosunki polsko-żydowskie w opracowaniach socjologicznych*, „Zagłada Żydów. Pismo Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFIS PAN” nr 1, 2005.

Nie ulega wątpliwości, co podkreślają autorzy artykułu, że mimo postaw antysemitycznych, w sanacyjnej Polsce było miejsce dla Żydów w szeregach Wojska Polskiego, popierano demokratyczne partie żydowskie, rozwijano działalność żydowskiego samorządu, a przede wszystkim ograniczano wpływy Obozu Narodowo-Radykalnego i Komunistycznej Partii Polski. „Splot wydarzeń politycznych oraz utrzymywanie w tajemnicy aliansu łączącego polskie władze polityczne i wojskowe z żydowską prawicą odniosły nadspodziewanie długotrwały skutek”⁷⁶⁶. Dlatego tak niewielka jest wiedza i świadomość udziału polskich Żydów w walkach na wszystkich frontach II wojny światowej, we Francji, na Bliskim Wschodzie, w bitwie o Anglię, w walkach Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich w Afryce Północnej czy na Froncie Zachodnim. Polegli Polacy i Żydzi spoczywają na cmentarzach wojskowych w Tobruku, Aleksandrii, na Monte Cassino. Zagadnienie to ciągle czeka na rzetelne opracowanie...

766 Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było...*, dz. cyt., s. 74.

Żydowskie organizacje skautowe w czasie II wojny światowej

W pierwszych latach okupacji hitlerowskiej wiele żydowskich organizacji skautowych podjęło konspiracyjną działalność pomocową w licznie powstających gettach, prowadzono garkuchnie, organizowano nielegalne nauczanie, prowadzono także działalność kulturalną i wychowawczą, organizowano dyskusje polityczne i literackie, wydawano nielegalną prasę w językach jidysz i hebrajskim. Taką działalność prowadziły m.in. takie organizacje jak: Ha-Szomer ha-Cair w getcie łódzkim i warszawskim, Związek Młodzieży Hebrajskiej „Akiba” i „Gordonia” w getcie warszawskim, Zrzeszenie Młodzieży Syjonistycznej Noar Syjoni w getcie warszawskim i wileńskim.

Socjalistyczna Młodzieżowa Organizacja „Dror” zorganizowała na terenie warszawskiego getta ośrodek, który następnie starał się kierować jego pracą w innych miastach; tworzono komplety samokształceniowe, a we wspomnianym getcie uruchomiono hebrajskie gimnazjum i szkolenie rolne. Dzięki pomocy Jointu i Judenratu, Dror otrzymał zezwolenie powrotu na znajdującą się poza terenem getta szkoleniową farmę rolną na Grochowie (dzielnica Warszawy na prawym brzegu Wisły); dołączyły tam grupy młodzieży z innych ruchów pionierskich, farmę zlikwidowano pod koniec roku 1941. Do listopada 1942 r. działała farma czerniakowska, stanowiąca bazę dla pracy konspiracyjnej. Wzmocniła ona organizacyjnie podziemie polityczne, a następnie jej uczestnicy wzięli udział w powstaniu w getcie warszawskim.

Holokaust zmobilizował członków żydowskich organizacji skautowych do chwycenia za broń. Wielu wstąpiło i walczyło w oddziałach partyzanckich, brało udział w powstaniu w warszawskim getcie. Dror, Ha-Szomer ha-Cair i Akiba to organizacje, których członkowie należeli do założycieli Żydowskiej Organizacji Bojowej, a Dror wchodził w skład Żydowskiego Komitetu Narodowego⁷⁶⁷. Członkowie

767 ŻYDOWSKI KOMITET NARODOWY (ŻKN) – porozumienie organizacji politycznych, utworzone w październiku 1942 w getcie warszawskim przez lewicę syjonistyczną i PPR, w grudniu 1942 wspólnie z Bundem powołał Komisję Koordynacyjną i utworzył Żydowską Organizację Bojową. ŻKN współpracował z Dele-

Droru odegrali ogromną rolę w przygotowaniu zbrojnego oporu w wielu gettach, m.in. w Warszawie, Krakowie, Białymstoku i Wilnie. Spośród nich wywodzili się m.in.: M. Tenenbaum, I. Cukierman i C. Lubetkin.

Członek Komendy Naczelnej Ha-Szomer ha-Cair Mordechaj Anielewicz⁷⁶⁸ był jednocześnie komendantem Żydowskiej Organizacji Bojowej (ŻOB)⁷⁶⁹ w getcie warszawskim. Członkowie Związku Młodzieży Hebrajskiej „Akiba” także uczestniczyli w tworzeniu ŻOB.

Członkowie Żydowskiego Związku Skautowego im. kpt. Trumpeldora (Beta-ru) licznie walczyli w oddziałach partyzanckich, stanowili także trzon Żydowskiego Związku Wojskowego⁷⁷⁰.

gaturą Rządu RP na Kraj i AK. Zob. hasło: Żydowski Komitet Narodowy (ŻKN), [on-line:] <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/2132,zydowski-komitet-narodowy-zkn/> [dostęp: 27-08-2017]

768 Mordechaj Anielewicz, pseud. Marian, Malachi (hebr., Aniołek), (1919/1920–1943) – działacz organizacji Ha-Szomer ha-Cair i Makabi, członek Żydowskiego Komitetu Narodowego w getcie warszawskim, komendant Żydowskiej Organizacji Bojowej i dowódca powstania w getcie warszawskim. W latach 1933–1935 był członkiem Betaru. Po wystąpieniu z Betaru został znanym aktywistą lewicowo-syjonistycznej organizacji skautowskiej Ha-Szomer ha-Cair. Od 1937 był członkiem komendy warszawskiej tej organizacji. Organizował grupy samoobrony do walki z Obozem Narodowo-Radykalnym. Jako przedstawiciel organizacji nawiązał dobre stosunki ze Związkiem Harcerstwa Polskiego, co okazało się pomocne po wybuchu wojny w 1939, np. dla członków Ha-Szomer ha-Cair w Wilnie. Był współzałożycielem i członkiem Bloku Antyfaszystowskiego w getcie warszawskim. Podczas powstania w getcie warszawskim jako komendant ŻOB kierował walkami. Zginął w bunkrze 8.05.1943. Prawdopodobnie popełnił samobójstwo, aby nie wpaść w ręce wroga. Rozkazem Komendy Głównej AK z 25.07.1944 został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych. Zob. więcej: hasło: Anielewicz Mordechaj, [autor hasła: Rusiniak-Karwat M.], [on-line:] <http://www.sztetl.org.pl/pl/person/166,mordechaj-anielewicz/> [dostęp: 21-08-2017].

769 ŻYDOWSKA ORGANIZACJA BOJOWA (jid. Jidisze Kamf-Organizacje) (ŻOB) – jedno z dwu – obok ŻZW – ugrupowań zbrojnych w getcie warszawskim. „Pierwsza” ŻOB została założona 28 VII 1942 w czasie Wielkiej Akcji przez młodzieżowe organizacje syjonistyczne Ha-Szomer ha-Cair, Dror oraz Akibę, w celu umożliwienia Żydom samoobrony i walki zbrojnej z Niemcami; miała działać na terenie całego kraju. We wrześniu 1942 Niemcy aresztowali kilku przywódców organizacji. „Nową” ŻOB utworzono pod koniec października 1942. Stała się główną siłą w powstaniu w getcie warszawskim (ok. 500 bojowców w 22 grupach). Większość bojowców zginęła, nieliczni ewakuowano. Poza stolicą ŻOB prowadziła działalność jedynie w kilku miejscowościach. Zob. więcej: hasło: Żydowska Organizacja Bojowa, [autor hasła: Szapiro P.], [on-line:]

http://www.jhi.pl/psj/Zydowska_Organizacja_Bojowa [dostęp: 03-08-2017].

770 ŻYDOWSKI ZWIĄZEK WOJSKOWY (ŻZW) – organizacja zbrojna w getcie warszawskim, utworzona przez syjonistów-rewizjonistów i członków organizacji Betar. Geneza ŻZW wiąże się prawdopodobnie z utworzeniem jesienią 1939 żydowskiej konspiracyjnej organizacji „Świt”, której twórcami i członkami byli głównie żołnierze WP. W okresie deportacji większości Żydów warszawskich do obozów zagłady kierownictwo Betaru przebywało na farmie tej organizacji pod Hrubieszowem, skąd powróciło do Warszawy po deportacji tamtejszych Żydów we wrześniu 1942 i wówczas właśnie powołano do życia ŻZW. Posiadał kontakty z polskimi organizacjami konspiracyjnymi, związanymi z AK, a zwłaszcza z Polską Ludową Akcją Niepodległościową (PLAN) i Organizacją Wojskową Korpus Bezpieczeństwa (OW KB). W Warszawie ŻZW przed powstaniem w getcie faktycznie wszedł do Komisji Koordynacyjnej i uznał zwierzchność ŻOB, jednak nie zintegrował się z nią, jak to miało miejsce w Wilnie i Białymstoku. Zob. hasło: Żydowski Związek

W Archiwum Państwowym Lubelskim nie zachowały się, niestety, żadne dokumenty świadczące o udziale lubelskich żydowskich skautów w działalności konspiracyjnej, co nie znaczy, że takowej nie było czy to na terenie lubelskiego getta, czy obozu koncentracyjnego Majdanek.

„Ze statystyk niemieckich wynika, że pod koniec 1942 r. spośród 260 705 Żydów znajdujących się na terenie dystryktu lubelskiego pozostało ich tylko 20 000. Ogółem do 4 listopada 1943 r. (*Aktion Erntefest*) akcja Reinhard pochłonęła około 2 milionów istnień ludzkich, zamordowanych w gettach, masowych egzekucjach i obozach (Bełżec, Sobibór, Treblinka, Majdanek), czyli więcej, niż było ofiar w obozie zagłady Auschwitz-Birkenau. Wśród jej ofiar byli nie tylko Żydzi polscy, lecz także deportowani do GG Żydzi niemieccy, austriaccy, czescy, słowaccy, holenderscy i francuscy”⁷⁷¹.

Wojskowy, [autor hasła: Żebrowski R.],

[on-line:] [http://www.jhi.pl/psj/Zydowski_Zwiazek_Wojskowy_\(ZZW\)](http://www.jhi.pl/psj/Zydowski_Zwiazek_Wojskowy_(ZZW)) [dostęp: 01-08-2017].

771 Libionka D., *Wstęp* [w:] *Akcja Reinhard. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*, red. Libionka D., Warszawa 2004, s. 7.

Żydowskie organizacje skautowe po zakończeniu II wojny światowej

Tak jak pisaliśmy już we wstępie, trudności w uzyskaniu informacji o interesującym nas okresie działalności żydowskich ugrupowań o charakterze skautowym wynikały zarówno z fragmentaryczności zachowanych materiałów źródłowych, jak i dramatycznie zmniejszającej się grupy uczestników i świadków wydarzeń. Konsekwencje takiego stanu rzeczy są oczywiste, stopniowo maleje liczba świadectw dawanych przez osoby, które sięgają pamięcią do tamtych czasów. Kiedy w 1946 r. jeden z byłych mieszkańców Zamościa, Mosze Szliam, przyjechał do rodzinnego miasta po sześćioletniej zsyłce w głąb Rosji, zapytał członków zamojskiego Komitetu Żydowskiego:

– Gdzie są dokumenty, protokoły, rejestry z żydowskich bibliotek, szkół, parafii, organizacji, instytucji kulturalnych i dobroczynnych?

Usłyszał odpowiedź: „Nie ma możliwości ich ochrony, bo nie pozostał po nich żaden ślad /... indywidualna i gminna własność Żydów w mieście została zrabowana przez obcych”⁷⁷².

Kim byli ci obcy? Mordechaj Canin w swoich wspomnieniach o Zamościu pisze: „W zagładzie zamojskiej gminy wzięły udział trzy narody: Niemcy zorganizowali mord, Ukraińcy mordowali, a Polacy rabowali”⁷⁷³.

Jakow Morgensztern uratował się w leśnych i polnych bunkrach wraz ze swoim wujem i jego rodziną, ale po wyzwoleniu przez Armię Czerwoną bał się poruszać po okolicy, bo wszyscy mówili, że mordują Żydów z obawy przed koniecznym zwrotem ziemi, która kiedyś do Żydów należała. W Szczebreszynie Jakow nie

772 Szlaim M., *Zamość bez Żydów*, [w:] *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie*, Lublin 2012, s. 334–335.

773 Canin M., *Zamość*, [w:] *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie*, dz. cyt., s. 347.

spotkał żadnego ocalałego [...]. Jakow wyjechał do Łodzi, przyłączył się do kibucu Ha-Szomer ha-Cair i nielegalnie wyjechał do Palestyny⁷⁷⁴.

Ocaleni na Wschodzie Żydzi wracali do swoich rodzinnych wsi, miast, ale nikt ich już tam nie witał i nie zachęcał do pozostania. Potrzeba powrotu była silniejsza niż strach przed tym, co zastaną. „Wszyscy, dosłownie wszyscy z wyjątkiem kilku kobiet, osiadłych tam ze względu na założoną wcześniej rodzinę, wyjeżdżali najpierw do większych miast (Zamościa, Lublina), a stamtąd ruszali w świat, opuszczając Polskę już na zawsze”⁷⁷⁵.

Z analizy ocalałych dokumentów wynika, że niektóre organizacje kontynuowały swą działalność po roku 1944, próbując odrodzić ruch skautowy już w wolnej Polsce.

Ha-Szomer ha-Cair w czasie wojny działała konspiracyjnie, przede wszystkim w getcie łódzkim i warszawskim. Członek Komendy Naczelnej Ha-Szomer ha-Cair Mordechaj Anielewicz⁷⁷⁶ był jednocześnie komendantem Żydowskiej Organizacji Bojowej w Warszawie. Odrodzenie Ha-Szomer ha-Cair nastąpiło w roku 1945, organizacja działała krótko, bo tylko do roku 1949, wtedy bowiem została zdelegalizowana. Na bazie tej organizacji po wojnie w 1946 r. powstała Żydowska Partia Robotnicza Ha-Szomer Ha-Cair⁷⁷⁷. We wrześniu 1946 r. w Łodzi odbył się jej zjazd organizacyjny. Partia była zależna od He-Chaluc – Pionier. Prowadziła domy dziecka, organizowała kolonie, wydawała własną gazetę „Mosty” wraz z dodatkiem „Zew Młodych” oraz inne materiały edukacyjne. Ha-Szomer Ha-Cair wspierał także akcje Keren Kajemet⁷⁷⁸, prowadząc kibuce i organizując hebrajskie szkolnictwo.

774 *Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski. Powiat biłgorajski...*, dz. cyt., s. 360.

775 Tamże, s. 365–366.

776 Mordechaj Anielewicz, pseud. Marjan, Malachi (hebr., Aniołek), (1919/1920–1943) – działacz organizacji Ha-Szomer ha-Cair i Makabi, członek Żydowskiego Komitetu Narodowego w getcie warszawskim, komendant Żydowskiej Organizacji Bojowej i dowódca powstania w getcie warszawskim. W latach 1933–1935 był członkiem Betaru. Po wystąpieniu z Betaru został znanym aktywistą lewicowo-syjonistycznej organizacji skautowskiej Ha-Szomer ha-Cair. Od 1937 był członkiem komendy warszawskiej tej organizacji. Organizował grupy samoobrony do walki z Obozem Narodowo-Radykalnym. Jako przedstawiciel organizacji nawiązał dobre stosunki ze Związkiem Harcerstwa Polskiego, co okazało się pomocne po wybuchu wojny w 1939, np. dla członków Ha-Szomer ha-Cair w Wilnie. Był współzałożycielem i członkiem Bloku Antyfaszystowskiego w getcie warszawskim. Podczas powstania w getcie warszawskim jako komendant ŻOB kierował walkami. Zginął w bunkrze 8.05.1943. Prawdopodobnie popełnił samobójstwo, aby nie wpaść w ręce wroga. Rozkazem Komendy Głównej AK z 25.07.1944 został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Walecznych. Zob. więcej: hasło: Anielewicz Mordechaj, [autor hasła: *Rusiniak-Karwat M.*], [on-line:] <http://www.sztetl.org.pl/pl/person/166,mordechaj-anielewicz/> [dostęp: 21-08-2017].

777 *Zob. Inwentarz Archiwum Organizacji Syjonistycznych 1927, 1945–1950*, sygn. 333, oprac. Siek M., Warszawa 2012, s. 6.

778 KEREN KAJ(J)EMET LE-ISRAEL (hebr., Żydowski Fundusz Narodowy) – fundusz stworzony w 1901 na

Jej polityką kierował Komitet Centralny i Rada Krajowa. W czerwcu 1949 r. Nadzwyczajny Zjazd ŻPR H-S powziął uchwałę o połączeniu się ze Zjednoczoną Żydowską Partią Robotniczą „Poalej Syjon” i utworzeniu Zjednoczonej Żydowskiej Partii Robotniczej „Poalej Syjon – Ha-Szomer Ha-Cair”. Decyzją Ministerstwa Administracji Państwowej (MAP) została ona rozwiązana 1 lutego 1950 r.

Członkowie innej organizacji, Betaru, w czasie Holokaustu brali udział w konspiracji, walczyli także w oddziałach partyzanckich. Stanowili trzon Żydowskiego Związku Wojskowego (ŻZW), organizacji zbrojnej w getcie warszawskim, powstałej z inicjatywy syjonistów-rewizjonistów i betarczyków. Geneza ŻZW wiąże się prawdopodobnie z utworzeniem jesienią 1939 żydowskiej konspiracyjnej organizacji „Świt”, której twórcami i członkami byli głównie żołnierze WP. W okresie deportacji większości warszawskich Żydów do obozów zagłady kierownictwo Betaru przebywało na farmie tej organizacji pod Hrubieszowem, skąd powróciło do Warszawy we wrześniu 1942 i wówczas właśnie powołano do życia ŻZW. Związek był w stałym kontakcie z polskimi organizacjami konspiracyjnymi, związanymi z AK, a zwłaszcza z Polską Ludową Akcją Niepodległościową (PLAN) i Organizacją Wojskową Korpus Bezpieczeństwa (OW KB). ŻZW przed powstaniem w warszawskim getcie wszedł do Komisji Koordynacyjnej i uznał zwierzchność ŻOB, jednak nie zintegrował się z nią, jak to miało miejsce w Wilnie⁷⁷⁹. Po wojnie centrum ruchu przeniosło się do Izraela, a jego organizacje działały w Europie, obu Amerykach, południowej Afryce i w Australii.

W czasie II wojny światowej członkowie Agudat ha-Noar ha-Iwri „Akiba”, czyli Związku Młodzieży Hebrajskiej „Akiba” działali w podziemiu, w gettach, wydawali gazety, uczestniczyli także w tworzeniu Żydowskiej Organizacji Bojowej⁷⁸⁰

V Światowym Kongresie Syjonistycznym. Jego celem było nabywanie i zagospodarowanie ziemi w Palestynie, rozpoczęte już w 1904. W Polsce zbierano fundusze od ok. 1905. Jako oficjalna instytucja, w okresie międzywojennym, fundusz korzystał w znacznej mierze z poparcia członków partii syjonistycznych i organizacji młodzieżowych. Po wojnie wznowił działalność w 1946. Zajmował się też repywatyzacją i przeprowadzaniem spraw spadkowych obywateli polskiej narodowości żydowskiej, mieszkających w Izraelu. W 1960 izraelski Kneset uchwalił przepisy regulujące sprawy własności ziemi, doszło do porozumienia między funduszem i rządem. Fundusz Narodowy finansował też liczne przedsięwzięcia edukacyjne w Izraelu i w diasporze. Zob. więcej: hasło: Keren Kaj(j)emet le-Israel, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] [http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj\(j\)emet_le-Israel](http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj(j)emet_le-Israel) [dostęp: 01-08-2017].

779 Zob. hasło: Żydowski Związek Wojskowy, [autor hasła: Żebrowski R.],

[on-line:] [http://www.jhi.pl/psj/Zydowski_Zwiazek_Wojskowy_\(ZZW\)](http://www.jhi.pl/psj/Zydowski_Zwiazek_Wojskowy_(ZZW)) [dostęp: 01-08-2017].

780 Żydowska Organizacja Bojowa (jid. *Jidisze Kamf-Organizacje*) (ŻOB) – jedno z dwu – obok ŻZW – ugrupowań zbrojnych w getcie warszawskim. „Pierwsza” ŻOB została założona 28 VII 1942 w czasie Wielkiej Akcji przez młodzieżowe organizacje syjonistyczne Ha-Szomer ha-Cair, Dror oraz Akibę, w celu umożli-

w getcie warszawskim. Po wojnie organizacja wznowiła działalność jako Ha-Noar ha-Cij(j)oni (ha-Syjni) „Akiba” i związana była ściśle z Ichudem⁷⁸¹. Na jej czele stała Naczelną Komenda Młodzieży Chalucowej „Ichud”. W ramach podjętych działań udało się zorganizować kilkadziesiąt kibuców, uruchomiono też seminarium dla kierowników tych instytucji. Tworzono domy dziecka, przy których często działały szkoły hebrajskie; organizowano kolonie. Powstała nawet szkoła morska „Zewulun” (por. Zabulon⁷⁸²), która kształciła kadrę marynarzy i rybaków dla żeglugi w Palestynie. Noar Syjni współpracowała z „Opinią”⁷⁸³, to właśnie na

wienia Żydom samoobrony i walki zbrojnej z Niemcami; miała działać na terenie całego kraju. We wrześniu 1942 Niemcy aresztowali kilku przywódców organizacji. „Nową” ŻOB utworzono pod koniec października 1942. Stała się główną siłą w powstaniu w getcie warszawskim (ok. 500 bojowców w 22 grupach). Większość bojowców zginęła, nieliczni ewakuowano. Poza stolicą ŻOB prowadziła działalność jedynie w kilku miejscowościach. Zob. więcej: hasło: Żydowska Organizacja Bojowa, [autor hasła: Szapiro P.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Zydowska_Organizacja_Bojowa [dostęp: 03-08-2017].

- 781 ICHUD (hebr., Zjednoczenie), właśc. ZJEDNOCZENIE SYJONISTÓW DEMOKRATÓW „ICHUD” w Polsce – partia ogólnosyjonistyczna, działająca w Polsce w latach 1945–1949. Jej powstanie wiązało się ze sformułowaną po zakończeniu II wojny światowej inicjatywą wspólnego działania syjonistów wszystkich kierunków. Za podstawowy cel uważano realizację naczelnego postulatów Światowej Organizacji Syjonistycznej (ŚOS), jakim było utworzenie państwa żydowskiego w Palestynie, z pomocą Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii lub Związku Radzieckiego (trzy różne opcje polityczne). Ichud był najliczniejszą po wojnie partią żydowską w Polsce; koncentrował się na pomocy w emigracji Żydów do Palestyny. Prowadził świetlice, kluby towarzyskie, biblioteki, domy dziecka, kibuce. Stworzono własne wydawnictwo i prasę partyjną. Z partią tą związane były organizacje: młodzieżowa Ha-Noar ha-Cij(j)oni „Akiba”, kobieca WIZO, oraz Akademicki Związek Syjonistów-Demokratów i Maawak – sekcja żołnierzy. Miał zostać zlikwidowany decyzją MAP do 1.01.1950. Zob. więcej: hasło: Ichud, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Ichud> [dostęp: 20-08-2017].
- 782 Zabulon (hebr. *Zewulun*; z *e(w)ulun* = mieszkanie, siedziba; jid. *Zwutn*) – według tradycji biblijnej – dwa znaczenia: 1. dziesiąty syn Jakuba i szósty Lei (Rdz30, 19–20); protoplasta jednego z Dwunastu Plemion Izraelskich (por. 2.). W przedśmiertnym błogosławieństwie Jakuba przedstawiony został jako ten, który mieszkać będzie nad morzem, aż po Sydon, gdzie – według midraszu – później został także pochowany. 2. jedno z Dwunastu Plemion Izraelskich, wywodzące się od Zabulona (por. 1.). Zajmowało niewielkie terytorium w Galilei, granicząc od północnego zachodu z ziemiami plemienia Aszer; od południowego zachodu – Manassesa; od południowego wschodu – Issachara, a od wschodu i północy – Neftalego. Zob. więcej: hasło: Zabulon [autorzy hasła: Żebrowski R., Barcikowska M.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Zabulon> [dostęp: 20-08-2017].
- 783 „OPINIA”. Pismo syjonistyczno-demokratyczne – biuletyn informacyjny wydawany przez Zjednoczenie Syjonistów Demokratów Ichud w Polsce; ukazywał się w Warszawie i Łodzi od 12 XII 1946 do 1949; nawiązywało do przedwojennego tygodnika społeczno-politycznego „Opinja” (1933–1936). Od 1935 pismo nosiło tytuł „NASZA OPINIA” (od 1938 z podtytułem TYGODNIK POLITYCZNY, SPOŁECZNY I LITERACKI), od 1936 do września 1939 wydawane było we Lwowie (sygnowane: Warszawa – Lwów – Kraków – Wilno). Henryk Reichman w tekście zamieszczonym z okazji wydania 10. numeru „Opinii” (15.01.1947) pisał: „Obok ogólnych zadań informacyjnych, prasa nasza w Polsce, nasza «Opinja» walczy dziś razem z całą światową prasą syjonistyczną o przyspieszenie narodowego wyzwolenia we własnym państwie”. Zob. więcej: E. Koźmińska-Frejłak, *Powojenna prasa żydowska w języku polskim (1944–1950)*, [w:] *Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*, red. Nalewajko-Kulikow J., Warszawa 2012, s. 217.

jej łamach ukazywały się artykuły i sprawozdania z działalności organizacji. Noar Syjoni na podstawie decyzji Ministerstwa Administracji Publicznej uległa likwidacji 1 stycznia 1950 r. Warto dodać, że Noar Syjoni związana była z palestyńską organizacją robotniczą Ha-Owed ha-Cij(j)oni⁷⁸⁴ (hebr., Robotnik Syjonistyczny) i działała także w Austrii, Bawarii, we Włoszech oraz na Cyprze, a jej Sekretariat Europejski mieścił się w Paryżu.

W czasie okupacji niemieckiej członkowie Gordonii brali udział w żydowskim podziemiu politycznym i oporze zbrojnym; prowadzono garkuchnie, organizowano nielegalne nauczanie, kontynuowano wydawanie prasy. Po zakończeniu wojny Gordonia wznowiła legalną działalność, należąc do He-Chaluc, stanowiła jej najsilniejszą organizację młodzieżową. Prowadziła ośrodki produktywizacyjne i kibuce, wydawała prasę nawiązującą do tej sprzed i z czasów wojny („Słowo Młodych”, „Wolne Słowo”). „W 1947 Gordonia i jej sekcja Nocham szkoliły w 12 kibucach 1023 osób”⁷⁸⁵. 17 lipca 1947 r. prawe skrzydło Poalej Syjon-Prawicy połączyło się z Syjonistyczno-Socjalistyczną Partią Pracy „Hitachdut”, tworząc Żydowską Syjonistyczno-Socjalistyczną Partię Robotniczą „Poalej Syjon-Hitachdut” w Polsce. Jednocześnie połączyły się organizacje młodzieżowe tych partii. Nieliczna grupa członków Droru przeszła jednak do Gordonii, większość zaś połączyła się z organizacją młodzieżową Borochow Jugent⁷⁸⁶, tworząc Dror Borochow-Jugent. Po wojnie stanowiła najsilniejszą organizację w ramach He-Chaluc. Prowadziła ośrodki produktywizacji i kibuce, wydawała własną prasę. W 1947 r. do Gordonii dołączyła część członków Droru (większość przeniosła się do Borochow Jugent).

Jak wiadomo syjonistyczne organizacje młodzieżowe w Polsce zostały rozwiązane decyzją Ministerstwa Administracji Państwowej w 1949 roku. Tak też się stało z Gordonią, która kontynuowała swoją działalność w Izraelu, wchodząc w skład tworzącego się na początku lat pięćdziesiątych jednolitego ruchu pionierskiego Ichud ha-Bonim (hebr., Zjednoczenie Budowniczych).

784 Zob. hasło: Noar Syjoni, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Noar-Syjoni> [dostęp: 20-08-2017].

785 Hasło: Gordonia, [Autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Gordonia> [dostęp: 21-08-2017].

786 BOROCHOW JUGENT (jid., Młodzież Borochowa) – lewicowa organizacja młodzieżowa, nawiązująca do idei D.B. Borochowa, związana z Poalej Syjon-Lewicą; miała na celu przygotowywanie przyszłych kadr partyjnych. Jej członkowie zwani byli „borochowcami” (*Jungbor* = młody borochowiec). Współpracowała z He-Chaluc (zrzeszającą Dror, Gordonię i Ha-Szomer ha-Cair); prowadziła pracę wychowawczą, punkty produktywizacyjne, warsztaty rzemieślnicze oraz kursy szkolenia zawodowego. Zob. więcej: hasło: Borochow Jugent, [autor hasła: Aleksiu N.], [on-line:] [http://www.jhi.pl/psj/Borochow_Jugent_\(Jugnt\)](http://www.jhi.pl/psj/Borochow_Jugent_(Jugnt)) [dostęp: 23-08-2017].

Pozostałe organizacje młodzieżowe, tj. Frajhajt, He-Chaluc ha-Cair (He-Chaluc Pionier), Dror i inne, były organizacjami typu pionierskiego. Ale zaznaczyć należy, że ruch ten miał też swoje korzenie (przynajmniej w formach zewnętrznych) w dynamicznie rozwijającym się w pierwszych dekadach XX wieku ruchu skautowym na świecie.

He-Chaluc reaktywował się 5 grudnia 1945 r. i skupiał kilka innych przedwojennych organizacji młodzieżowych: Ha-Szomer Ha-Cair, Dror, Gordonię i Borochow Jugent. Organizacja zakładała kolektywy robotnicze, warsztaty rzemieślnicze, prowadziła kursy szkoleń zawodowych, farmy rolnicze, świetlice, biblioteki. Na czele organizacji stały następujące organy: Komitet Centralny, Rada Główna, Zjazd Delegatów, komitety miejscowe i kierownicy kół młodzieży. Organizacja utrzymywała się ze składek członków oraz dotacji zagranicznych z AJDC⁷⁸⁷, Keren Kajemet i Keren ha-Jesod⁷⁸⁸. He-Chaluc został zlikwidowany 1 stycznia 1950 r.⁷⁸⁹

Dror, podobnie jak inne organizacje, wznowiła działalność po zakończeniu wojny, przynależąc organizacyjnie nadal do He-Chaluc. Zakładano punkty produktywizacyjne i kibuce, wydawano prasę (mies. „Dror”, później „Dror-Frajhajt – He-Chaluc ha-Cair”), wspierano działalność funduszy Keren Kaj(j)emet le-Israel i Keren ha-Jesod. W październiku 1947 r., po zjednoczeniu Poalej Syjon-Lewica⁷⁹⁰

787 AJDC – American Jewish Joint Distribution Committee, JDC, zwany też w skrócie Joint – organizacja non-profit założona w USA w 1914 roku. Jej fundusze pochodzą głównie z datków amerykańskich Żydów.

788 KEREN HA-JESOD (hebr., Fundusz Podwalin); Towarzystwo Odbudowy Palestyny – centralna instytucja finansująca działalność Agencji Żydowskiej dla Palestyny, powołana na konferencji syjonistycznej w Londynie w 1920. W Polsce w okresie międzywojennym fundusz korzystał w znacznej mierze z poparcia członków partii syjonistycznych i organizacji młodzieżowych. Zbierał fundusze na finansowanie imigracji żydowskiej do Palestyny i budowy tam tzw. żydowskiej siedziby narodowej. Wznowił działalność w Polsce po wojnie w 1947. W związku z likwidacją wszystkich organizacji i instytucji syjonistycznych, działalność funduszu w Polsce zakończyła się w 1950. Zob. więcej: hasło: Keren ha-Jesod, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Keren_ha-Jesod [dostęp: 01-08-2017].

789 Zob. *Inwentarz Archiwum Organizacji Syjonistycznych 1927, 1945–1950*, sygn. 333, oprac. Siek M., Warszawa 2012, s. 7.

790 POALEJ SYJON-LEWICA – ŻYDOWSKA SOCJALNO-DEMOKRATYCZNA PARTIA ROBOTNICZA „POALEJ SYJON” W POLSCE (Jd. *Jidiszje Sozialistisz-Demokratisze Arbeter Partaj „Poalej-Cyjon [Cijen]” in Pojln*) (PS-L) – partia powstała w wyniku rozłamu, do którego doszło latem 1920 na V konferencji Światowego Związku Poalej Syjon (PS) w Wiedniu. PS-L opowiadała się za uspołecznieniem środków produkcji i budową ustroju socjalistycznego oraz stworzeniem w Palestynie socjalistycznego społeczeństwa żydowskiego. Popierała też hasło emigracji Żydów do Palestyny, podkreślając związek robotników żydowskich z międzynarodowym ruchem socjalistycznym. Od 1937 podjęła współpracę z innymi ugrupowaniami syjonistycznymi, zdecydowała się uczestniczyć w Światowych Kongresach Syjonistycznych i akcjach Keren Kaj(j)emet le-Israel oraz Keren ha-Jesod. Po zakończeniu wojny PS-L opowiadała się za powstaniem w Palestynie żydowskiego państwa komunistycznego, budowanego z pomocą Związku Radzieckiego i przy współpracy ludności arabskiej. Zob. więcej: hasło: Poalej Syjon-Lewica, [autor hasła: Aleksium N.],

oraz lewego skrzydła Poalej Syjon-Prawica i powstaniu Zjednoczonej Żydowskiej Partii Robotniczej „Poalej Syjon”, połączyły się także organizacje młodzieżowe, związane z tymi partiami: Borochow Jugent oraz większa część Droru. Powstała jednolita organizacja młodzieżowa Dror-Borochow Jugent. Miała swoje placówki w 30 miastach, wydawała własną prasę. Bardzo mała grupa członków Droru przeszła do Gordonii. Dror-Borochow Jugent, wraz z pozostałymi żydowskimi organizacjami młodzieżowymi, został zlikwidowany 1 grudnia 1949 r.⁷⁹¹

W latach 1944–1949 Żydzi próbowali odbudować swoje organizacje polityczne, społeczne i kulturalne. Działalność wznowiły wszystkie partie i organizacje młodzieżowe z wyjątkiem rewizjonistów, których uznano za organizację faszystowską i antyradziecką⁷⁹². W marcu 1944 r. Krajowa Rada Narodowa utworzyła Referat dla spraw Żydowskich, na jej czele stali: Adolf Berman i Pola Ester, członkowie Poalej Syjon-Lewicy. Reprezentantami społeczności żydowskiej w organach władzy byli posłowie do KRN: Emil Sommerstein z Ichudu, Adolf Berman i Michał Szuldenfrei z Bundu. Od 1947 r. – Józef Sak z Poalej Syjon-Prawicy i Michał Szuldenfrei. Z opracowania Jana Tomaszewskiego wynika, że w latach 1944–1950 działały następujące organizacje młodzieżowe: Związek Walki Młodych, Cukunf, Borochow Jugent, Dror, Ha-Szomer ha-Cair, Ichud, Gordonia⁷⁹³.

Na przełomie 1949 i 1950 r.⁷⁹⁴ decyzją Ministerstwa Administracji Publicznej zlikwidowano wszystkie żydowskie partie polityczne i związane z nimi organizacje młodzieżowe: Organizację Syjonistów-Ortodoksów Mizrachi, Żydowską Syjonistyczną Partię Pracy Hitachdut, Zjednoczenie Syjonistów Demokratów Ichud i Zjednoczoną Żydowską Partię Robotniczą Poalej Syjon⁷⁹⁵. Był to koniec żydowskiego życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego w Polsce⁷⁹⁶ i koniec działalności żydowskich organizacji o charakterze skautowym.

[on-line:] http://www.jhi.pl/psj/Poalej_Syjon-Lewica [dostęp: 27-08-2017].

791 Na podstawie hasła: Dror, [autor hasła: Aleksium N.], [on-line:] <http://www.jhi.pl/psj/Dror> [dostęp: 27-07-2018].

792 Zob. Woźniczka Z., *Powojenne dzieje Żydów w Polsce i ich wpływ na losy społeczności żydowskiej w Zagłębiu Dąbrowskim*, [w:] *Z dziejów Żydów w Zagłębiu Dąbrowskim*, red. Rozmus D., Witkowski S., Sosnowiec 2006, s. 113–134.

793 Zob. *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, red. Tomaszewski J., Warszawa 1993, s. 434.

794 1.12.1949 r. i 1.01.1950 r.

795 Zob. Woźniczka Z., *Powojenne dzieje Żydów w Polsce i ich wpływ na losy społeczności żydowskiej w Zagłębiu Dąbrowskim*, dz. cyt., s.113–134.

796 Zob. Adelson J., *W Polsce zwanej Ludową...*, [w:] *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, dz. cyt., s. 476–477.

Lubelskie ślady Ha-Szomer ha-Cair po 1944 r.⁷⁹⁷

Między styczniem a kwietniem 1945 r. do Lublina dotarła pierwsza grupa młodzieży syjonistycznej z Azji Centralnej. Byli to młodzi ludzie, żołnierze lub deportowani w głąb ZSRR, wywodzący się głównie z Ha-Szomer ha-Cair (Młody Strażnik), którzy przez łączników w Moskwie nawiązali kontakt z grupą wileńską i rozpoczęli stopniowy przerzut kadr z okolic Taszkientu do Lublina. Przybyło stamtąd 300-400 osób wraz z przywódcami tej grupy: Mordechajem Rossmanem i Szlomo Klessem.

„Dzieje wyżej wspomnianej grupy stanowią ważny rozdział w historii Ha-Szomer ha-Cair w czasie drugiej wojny światowej i zostały szczegółowo opisane przez Szlomo Klessa⁷⁹⁸. Przybywszy do Lublina, przynieśli oni ze sobą doświadczenie i wiedzę, jakiej nie miały inne grupy syjonistyczne w mieście w tym czasie, a które obejmowały następujące dwie dziedziny:

1. Staranna i rzetelna wiedza odnośnie życia w państwie radzieckim. Ich negatywne opinie na jego temat bardzo zdumiały napotkanych przez nich w Lublinie członków Ha-Szomer ha-Cair i w wielu przypadkach przygasiły ich entuzjazm dla tego rządu.
2. Informacje odnośnie wydarzeń w Palestynie, w szczególności tych związanych z ich ruchem, które oparte były na nieprzerwanym kontakcie listowym, jaki udało im się utrzymać z ich towarzyszami w ojczyźnie. Kilka dni później przyjechali ludzie, którzy założyli żydowsko-syjonistyczną organizację w Wilnie po jego wyzwoleniu (13 lipca 1944)⁷⁹⁹.

„W drugiej połowie stycznia 1945 r. do Lublina z wyzwolonej Warszawy przybyli bohaterowie ruchu oporu w warszawskim getcie: Cywia Lubetkin oraz Icchak Cukierman. Jeszcze w tym miesiącu grupy ze wszystkich ośrodków (Kowno, Wilno, „Azjaci”, Warszawa) odbyły w Lublinie naradę, podczas której wyłoniono lubelską Koordynację⁸⁰⁰ – nowe wspólne kierownictwo ruchu. Na czele stanął Mordechaj Rossman⁸⁰¹.

Po 1947 r. władze partyjno-polityczne kraju zaczęły dążyć do likwidacji wielopartyjności żydowskich ruchów społecznych. Ograniczono zakres działań

797 Na podstawie red. A. Wiśniewskiej *Odbudowa. Życie żydowskie w Lublinie w latach 1944–1968*, Nr 46 (2019), tom I, Lublin 2019.

798 Szlomo Kless, Peilut ci jonit szel plitim jehudim Bi-Writ ha-Moacot ba-szanim 1941–1945 we-keszer ha-jiszuw ha-jehudi be-Erec Israel imahem [Działalność syjonistyczna Żydów w Związku Radzieckim w latach 1941–1945 i ich związek ze społecznością żydowską w Palestynie], Uniwersytet Hebrajski. Jerozolima 1985, rozprawa doktorska, str. 274.

799 A. Wiśniewska *Odbudowa...*, s. 178–179.

800 Komitet, którego celem było przygotowanie emigracji Żydów.

801 A. Wiśniewska *Odbudowa...*, s. 89.

lokalnych Komitetów Żydowskich. Stopniowo doprowadzano do zniesienia niezależności opozycji. Postulowano usunięcie z instytucji żydowskich „elementów reakcyjnych” i stworzenie platformy „jednolitego frontu”. W myśl nowej koncepcji partnerem, będącej u władzy Polskiej Partii Robotniczej, miały być w tym środowisku partie Ha-Szomer ha-Cair i lewicy Poalej Syjon. Sceptycznie oceniono plany włączenia żydowskiej partii robotniczej Bund w struktury owego „jednolitego frontu”, głównie ze względu na jej ówczesne kierownictwo. Dążono bowiem do przyłączenia działaczy lewicowych i komunistycznych do nowo powstałej z końcem 1948 r. Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Po zjednoczeniu Bundu z PZPR w styczniu 1949 r. i ostatecznie jego rozwiązaniu, opozycja przestała właściwie istnieć⁸⁰².

„Instytucją kulturalno-oświatową, która od 1946 r. funkcjonowała w Domu Pereca [w Lublinie] był Klub Młodzieżowy, podlegający Referatowi Młodzieżowemu przy WKŻ [Wojewódzki Komitet Żydowski]. Klub pełnił funkcję świetlicy i miejsca organizowania spotkań młodzieżowych żydowskich partii politycznych. Pod koniec 1947 r. na posiedzeniu Prezydium WKŻ dyskutowano problem braku „żydowskiego” charakteru klubu oraz ograniczania do niego dostępu dla niektórych młodzieżówek (brak zgody na odbywanie w nim zebrań lewicowo-sjonistycznej organizacji Ha-Szomer ha-Cair przy jednoczesnej akceptacji dla podobnych spotkań przybudówek Bundu i PPR⁸⁰³).

Przy WKŻ w Lublinie w latach 1945–1949 działała Szkoła Ogólnokształcąca stopnia podstawowego. „Po zajęciach szkolnych duża część młodzieży udzielała się w pracy organizacji syjonistycznych, które urządały latem obozy o profilu harcerskim⁸⁰⁴.”

Tylko tyle informacji udało się zdobyć autorom nt. działalności Ha-Szomer ha-Cair w powojennym Lublinie.

802 Tamże, s. 126–127.

803 Tamże, s. 298.

804 Tamże, s. 317.

Zakończenie

Na podstawie zebranych materiałów archiwalnych i fragmentarycznych zapisów w opublikowanych opracowaniach i artykułach można stwierdzić, że na terenie ówczesnej Lubelszczyzny najpopularniejszy wśród młodzieży żydowskiej był Żydowski Związek Skautowy im. kapitana Josefa Trumpeldora (Betar). Na 74 przebadane miejscowości organizacja funkcjonowała w 68.

Na drugim miejscu uplasował się Ha-Szomer ha-Cair, swoje oddziały miał w 37 miejscowościach.

Pozostałe organizacje pojawiają się na mapie województwa lubelskiego sporadycznie. Ha-Szomer ha-Dati – 6 razy, Ha-Szomer ha-Leumi i Gordonia – po 5, Akiba – 3, dwa razy Ha-Noar ha-Cijoni i jeden raz Haszachar.

Drużyny Betaru powstały w miejscowościach: Bełżec, Bełżyce, Biała Podlaska, Biłgoraj, Bobowiska, Bychawa, Chełm, Chodel, Cyców, Dęblin, Dorohusk, Dubienka, Dubeczno, Frampol, Garbów, Garwolin, Głusk, Grabowiec, Horodło, Hrubieszów, Izbica, Janów Lubelski, Józefów, Kock, Krasnobród, Krasnystaw, Kraśnik, Kryłów, Kurów, Lubartów, Lublin, Łęczna, Łosice, Łuków, Maciejowice, Markuszów, Międzyrzec Podlaski, Modliborzycze, Mordy, Opole Lubelskie, Ostrów Lubelski, Parczew, Piaski Luterskie, Poturzyn, Puławy, Radzyń Podlaski, Rejowiec, Ryki, Sarnaki, Sawin, Siedlce, Siedliszcze, Sokołów Podlaski, Stoczek Łukowski, Szczepieszyn, Tarnogród, Tomaszówka, Tomaszów Lubelski, Turobin, Tyszowce, Uchanie, Włodawa, Wojsławice, Zaklików, Zamość, Zwierzyniec, Żelechów, Żółkiewka.

Natomiast drużyny HA-SZOMER HA-CAIR działały w takich miejscowościach jak: Annapol, Biała Podlaska, Chełm, Czemierniki, Dęblin, Hrubieszów, Izbica, Janów Lubelski, Janów Podlaski, Kazimierz Dolny, Kock, Krasnobród, Krasnystaw, Lubartów, Lublin, Łosice, Łuków, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Puławy, Radzyń Podlaski, Siedlce, Siedliszcze, Sokołów Podlaski, Stoczek Łukowski, Szczepieszyn, Tarnogród, Tomaszów Lubelski, Turobin, Tyszowce, Węgrów, Włodawa, Wólka Rozwadowska, Zamość, Żelechów, Żółkiewka.

Komórki Związku Młodzieży Hebrajskiej „AKIBA” zanotowano w Biłgoraju, Białej Podlaskiej i Lublinie; HA-SZOMER HA-LEUMI w Dęblinie, Krasnymstawie, Lublinie i Żelechowie; a HA-SZOMER HA-DATI w Łukowie, Międzyrzeczu Podlaskim, Sokołowie Podlaskim, Tomaszowie Lubelskim, we Włodawie i Żelechowie; GORDONIA w Żelechowie; HASZACHAR w Hrubieszowie.

Szczegółowy wykaz miejscowości i działających w nich żydowskich organizacji skautowych przedstawia zamieszczona w aneksach tabela.

Żydowskie harcerstwo było wielowymiarowe, ściśle zorientowane na określone partie polityczne, nazywane nawet ich przybudówkami. W zdecydowanej większości były to ugrupowania oparte na ideologii syjonistycznej, realizujące niemal takie same cele. Miały, ogólnie rzecz ujmując, przygotować młodzież do emigracji do Palestyny nie tylko w zakresie wiedzy teoretycznej, ale także umiejętności praktycznych. Stąd obok poszerzania wiadomości na temat historii Izraela, organizowano lekcje języka hebrajskiego, ale także uczono młodych ludzi pracy na roli, hodowli i innych zajęć gospodarskich. Wszystko po to, aby uczestników kolejnej aliji wypoasażyć w kompetencje potrzebne do wszechstronnej pracy na rzecz nowej ojczyzny. Z dzisiejszej perspektywy różnice wydają się mało znaczące, a nieporozumienia, jakie z nich wynikały trudno jednoznacznie oceniać. Tym bardziej że rozwój żydowskiego ruchu skautowego został brutalnie przerwany przez Holokaust i nigdy już w Polsce nie odrodził się i nie powrócił do stanu sprzed II wojny światowej. Udało nam się tylko potwierdzić nieliczne przypadki funkcjonowania organizacji o charakterze skautowym po 1945 r. Komórkę Związku Młodzieży Hebrajskiej „Akiba” zanotowano w 1948 r. w Biłgoraju, Ha-Szomer ha-Leumi w Chełmie, Dęblinie, Krasnymstawie, Lublinie i Żelechowie, a Ha-Szomer ha-Dati w Łukowie, Międzyrzeczu Podlaskim, Sokołowie Podlaskim, Tomaszowie Lubelskim i Włodawie.

Zdjęcia, jakie zamieściliśmy w aneksie dopełniają zgromadzone informacje o żydowskim ruchu harcerskim w okresie międzywojennym. To najbardziej oczywisty dowód, jak różnorodne, ciekawe i ważne były to działania. Oprócz sentymentalnego wymiaru stanowią znaczący dokument historyczny, jedyny i unikatowy. Mamy nadzieję, że nasza praca odsłoniła rąbek nie tylko mało znanej karty historii społeczności żydowskiej w Polsce, ale stanie się też antycypacją dalszych badań nad żydowskim ruchem skutowym na świecie.

Bibliografia

I. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:

– Archiwum Państwowe Lubelskie [APL]

APL, zesp. 35/404, sygn. 35, 36, 92, 93, 147, 371, 372, 373, 374, 375, 378, 417, 429, 620.

APL, zesp. 35/410, sygn. 96, 97, 101, 103, 108, 109, 110, 115, 118, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 191, 333, 337, 340, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 374, 1410, 1433, 1507.

APL, zesp. 35/415, sygn. 32, 182.

APL, zesp. 35/1223, sygn. 4.

APL, zesp. 413, sygn. 94, 95, 96, 97, 98, 99, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 161, 172, 178, 179, 185, 336, 392, 393, 394, 1260, 1261.

APL, zesp. 449 OUPP, sygn. 186, 190, 192, 195, 196, 203, 204.

APL, zesp. 450, sygn. 58.

APL, SPB, sygn. 137, 143, 371, 372.

APL, SPK, sygn. 132, s. 3.

APL, UWL,WSP, sygn. 136, 164, 165, 169, 178, 183, 185, 388, 406, 455, 1137, 1139, 1817, 1897, 1899.

APL, sygn. 474. Mikrofilm Nr 35/120903 N.

– Archiwum Akt Nowych [AAN]

AAN, ZHP, t. 6, 8, 23, 53, 235, 481, 1260.

AAN, ZHP, sygn. 175, 481.

AAN, MSZ, sygn. 2291: 5.

BAF GGW, sygn. PH 3011/49, k. 1.

WAPŁ, zespół Prywatne Gimnazjum i Liceum Męskie Zgromadzenia Kupców w Łodzi, t. 2938.

II. DOKUMENTY I ŹRÓDŁA OPUBLIKOWANE:

Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce, t. 1, Warszawa 1938.

Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9 grudnia 1931 r. Mieszkania i Gospodarstwa Domowe.

Ludność. Polska, Statystyka Polska, Warszawa 1938, Seria c, Zeszyt 94 a.

DzU z 1919 r. nr 85, poz. 464 – *Ustawa z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej.*

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, nr 4, poz. 41 – 1919 r.

- Dziennik Ustaw* 1921 nr 44, poz. 267.
- Dziennik Ustaw* z 1939 r. nr 14, poz. 82.
- Informator Powszechny Rzeczypospolitej Polskiej z kalendarzem Policji Państwowej na rok 1922.
- Inwentarz Archiwum Organizacji Syjonistycznych 1927, 1945–1950*, sygn. 333, oprac. Siek M., Warszawa 2012.
- Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe*. Tablice państwowe, Warszawa 1927, t. 31.
- Regulamin Betaru*, oprac. Chrust J., Lwów 1939.
- Skauting i harcerstwo. Wybór pism charakteryzujących ruch młodzieży i system wychowawczy*, oprac. Kamiński A., Łódź 1946.
- Zagadnienie przysposobienia emigrantów do Palestyny (z działalności organizacji „Hechaluc-Pionier”, ze specjalnym uwzględnieniem obozów pracy)*, Warszawa 1936.

III. OPRACOWANIA I ARTYKUŁY:

- Adamczyk-Garbowska M., *Polska Isaaca Bashevisa Singera: rozstanie i powrót*, 1994.
- Adelson J., *W Polsce zwanej Ludową...*, [w:] *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1993.
- Agresja sowiecka 17 września 1939 roku na Kresach Wschodnich i Lubelszczyźnie*, red. Rodziewicz T., Lublin 2009.
- Ajnenkiel A., *Historia Sejmu Polskiego*, t. 2, cz. II, Warszawa 1989.
- Aleksiun N., *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944–1950)*, Warszawa 2002.
- Arens M., *Flags Over the Warsaw Ghetto: The Untold Story of the Warsaw Ghetto Uprising*, Jerusalem 2011.
- Aufmuth U., *Die deutsche Wandervogelbewegung unter soziologischem Aspekt*, Göttingen 1979.
- Baden-Powell R., *Lessons from the 'Varsity Life*, London 1933.
- Bałaaban M., *Bożnice obronne na Kresach dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Studia historyczne*, Warszawa 1927.
- Bałaaban M., *Żydowskie miasto w Lublinie*, Lublin 1991.
- Baumol Y., *A Blaze In the Darkening Gloom. The Life of Rav Meir Shapiro*, Jerusalem-New York 1994.
- Bergman E., Jagielski J., *Zachowane synagogi i domy modlitwy w Polsce. Katalog*, Warszawa 1996.
- Bęcal P., *Żydzi w Krasnymstawie*, [w:] *Zapiski krasnostawskie. Z przeszłości Krasnegostawu i okolic*, red. Kardela P., Lublin 1994.
- Biłgoraj, czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma*, red. Adamczyk-Garbowska M., Wróblewski B., 2005.
- Blüher H., *Wandervogel. Geschichte einer Jugendbewegung*, Frankfurt am Main 1976.
- Bowyer Bell J., *Terror Out Of Zion*, New York 1996.
- Böchler J., *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce. Wrzesień 1939. Wojna totalna*, tłum. Pieńkowska-Wiederkehr P., Kraków 2009.
- Burgin R., *Conversations with Isaac Bashevis Singer*, 1992.

- Canin M., *Zamość*, [w:] *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie*, Lublin 2012.
- Chabros D., *Synagoga Maharszala i Maharama w Lublinie*, Lublin 2005.
- Chobot J., *Mesjanizm polski. Istota, zasady, rodowód i wskazania na przyszłość*, Wisła 1939.
- Cukierman M., *Na froncie młodości (Szlakiem dwudziestu lat)*, Lwów 1934.
- Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski. Powiat biłgorajski*, red. Engelking B., Grabowski J., t. 1, Warszawa 2018.
- Davidowicz D., *Synagoga im. Maharszala* (jęz. heb.), [w:] *The Encyclopaedia of the Jewish Diaspora. Lublin Volume*, Eds. Blumenthal N. and Korzen M., Jerusalem 1957.
- Dąbrowski R., *Mniejszości narodowe na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, Kielce 2007.
- Dąbrowski S., Tryczyński S., *Słownik biograficzny lubelskiego harcerstwa 1911–2001*, Lublin 2001.
- Drozdowski M. M., *Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910–1921). Antologia tekstów historycznych i literackich*, cz. I, Warszawa 1998.
- Drozdowski M. M., *Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910–1921). Antologia tekstów historycznych i literackich*, cz. I, Warszawa 1998.
- Endelman T. M., *Assimilation*, [w:] *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, red. Hundert G., Yale 2008.
- Fietkiewicz O., *Leksykon harcerstwa*, Warszawa 1988.
- Gilbert M., *Israel a history*, London 1998.
- Hadda J., *Isaac Bashevis Singer. A life*, New York 1997.
- Helwig W., *Die Blaue Blume des Wandervogels*, Baunach 1998.
- Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław. Fenomen kulturowy miasteczka – sztetl. Materiały z sesji naukowej „V Janowieckie Spotkania Historyczne”*. Janowiec nad Wisłą, 28 czerwca 2003 r., red. Jaroszyński F.
- Horoch E., *Żydowska Socjalistyczna Partia Robotnicza Robotnicy Syjonu (Poalej Syjon-Prawica) w Lublinie w latach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, red. Radzik T., t. 2, Lublin 1998.
- Jagodzińska A., *Pomiędzy. Akulturacja Żydów Warszawy w drugiej połowie XIX wieku*, Wrocław 2008.
- Jeziorowska-Polakowska A., *„Jestem tylko Pamięcią” – o twórczości Jana Jakuba Szterna*, [w:] *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie. Historia – kultura – literatura*, red. Weronika Litwin, Monika Szablowska-Zaremba, Sławomir Jacek Żurek, Lublin 2012.
- Klukowski Z., *Zamojszczyzna 1918–1959*, Warszawa 2017.
- Kopciowski A., *Zagłada Żydów w Zamościu*, Lublin 2005.
- Kopciowski A., *Żydzi w Biłgoraju na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Biłgoraj, czyli raj. Rodzina Singerów i świat, którego już nie ma*, red. Adamczyk-Garbowska M., Wróblewski B., Lublin 2005.
- Korczak J., *Mysli*, Warszawa 1987.
- Korczak J., *Pamiętnik*, Warszawa 1984.
- Korczak J., *Pisma wybrane*, t. 1 i 2, Warszawa 1978.
- Kowalik T., *Żydowskie partie i organizacje społeczne w Puławach okresu międzywojennego*, [w:] *Historia i kultura Żydów Janowca nad Wisłą, Kazimierza Dolnego i Puław. Fenomen kulturowy miasteczka – sztetl. Materiały z sesji naukowej „V Janowieckie Spotkania Historyczne”*, red. Jaroszyński F., Janowiec nad Wisłą 2003.

- Koźmińska-Frejlak E., *Powojenna prasa żydowska w języku polskim (1944–1950)*, [w:] *Studia z dziejów trójjęzycznej prasy żydowskiej na ziemiach polskich (XIX–XX w.)*, red. Nalewajko-Kulikow J., Warszawa 2012.
- Kunczewicz-Mazurkowska M. „Mira”, *Swojej drużynie w 25-lecie jej istnienia*, [w:] *Przyczynki do historii I-ej Żeńskiej Drużyny Harcerskiej im. Emilii Plater w Lublinie: Rok 1911–1937*, Lublin 1937.
- Kuwałek R., *Organizacja Ogólnych Syjonistów w Lublinie w latach 1918–1939*, [w:] *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, red. Radzik T., Lublin 1995.
- Kuwałek R., Wysok W., *Lublin. Jerozolima Królestwa Polskiego*, Lublin 2001.
- Lazar-Litai Ch., *Muranowska 7. The Warsaw Ghetto rising*, Tel Awiv 1966.
- Levine D., *David Razel, The Man and His Times*, nieopublikowana rozprawa doktorska, Yeshiva Uniwersytetu, New York 1996.
- Lewandowski J., *Ludność żydowska na Lubelszczyźnie w latach I wojny światowej*, [w:] *Z dziejów społeczności żydowskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, red. Doroszewski J., Radzik T., Lublin 1992.
- Lewandowski J., *Spoleczność żydowska Lublina w czasie I wojny światowej*, [w:] *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, red. Radzik T., Lublin 1995.
- Libionka D., *Wstęp*, [w:] *Akcja Reinhard. Zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie*, red. Libionka D., Warszawa 2004.
- Libionka D., Weinbaum L., *Bohaterowie hochsztaplerzy opisywacze. Wokół Żydowskiego Związku Wojskowego*, Warszawa 2011.
- Majerczak B., *Żydzi – żołnierze Wojsk Polskich polegli na frontach II wojny światowej*, Warszawa 2001.
- Małkowski A., *Scouting jako system wychowania młodzieży (na podstawie dzieła Gen. Baden-Powella)*, Lwów 1911.
- Mańkowski Z., *Życie społeczno-kulturalne Żydów w Lublinie w przededniu II wojny światowej*, [w:] *Z dziejów społeczności żydowskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939*, red. Doroszewski J., Radzik T., Lublin 1992.
- Markiewicz J., Szczygieł R., Śladkowski W., *Dzieje Biłgoraja*, Lublin 1985.
- Mendelsohn E., *On Modern Jewish Politics*, New York – Oxford 1993.
- Merżan I., *Aby nie uległo zapomnieniu*, Warszawa 1987.
- Michalski S. E., *Włodawa. Monografia statystyczno-gospodarcza*, Lublin 1939.
- Mierzwiński H., *Dzieje Kocka do roku 1939*, Warszawa 1990.
- Mojmir H., *Skauting i wytyczne kierunki pracy narodowowyzwoleńczej*, Kraków 1916.
- Mosse G. L., *Kryzys ideologii niemieckiej. Rodowód intelektualny Trzeciej Rzeszy*, Warszawa 1972.
- Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1993.
- Oppenheim I., *The Struggle of Jewish Youth for Productivization: The Zionist Youth Movement in Poland, East European Monographs*, New York 1989.
- Pater D., *Żydowski Akademicki Ruch Korporacyjny w Polsce w latach 1898–1939*, „Dzieje Najnowsze” 2003 (XXXIV), nr 3.
- Piechotkowie K. i M., *Bramy nieba. Bóżnice murowane na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999.
- Reynolds E. E., *Baden-Powell. The Story of His Life*, London 1943.
- Schelles J., *Praca kulturalno-wychowawcza w Bejtarze*, Lwów 1934.
- Sedlaczek S., *Szkola harcerza. Na podstawie dzieła jen. Baden-Powella „Scouting for Boys” i polskiej literatury harcerskiej*, Warszawa 1921.

- Shapiro Y., *The Road to Power: Herut Party in Israel*, Albany 1991.
- Sherman J., Singer, Isaac Bashevis, [w:] *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.
- Shimoni G., *The Zionist Ideology*, Hanover 1995.
- Shmeruk Ch., *Świat utracony: o twórczości Isaaca Bashevisa Singera*, 2003.
- Singer I. B., *Nowy powiew*, [w:] tegoż, *Urząd mojego ojca*, przeł. Wyrzykowska I., Warszawa 1995.
- Skwirowski K., *Świat zapomniany. Historia Żydów włodawskich 1918–1945*, Włodawa 2014.
- Szawłowski R., *Wojna polsko-sowiecka 1939–1945*, Warszawa 1996, t. 2.
- Szczepański J., *Spoleczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Warszawa – Pułtusk 2000.
- Szlaim M., *Zamość bez Żydów*, [w:] *Żydzi w Zamościu i na Zamojszczyźnie*, Lublin 2012.
- Szmyd G., *Skauting polski*, Lwów 1918.
- Ścieżki pamięci. Żydowskie miasto w Lublinie – losy, miejsca, historia*, red. Bojarski J. J., Lublin 2001.
- Tarnowski J., *Janusz Korczak dzisiaj*, Warszawa 1990.
- Tuszyńska A., *Singer. Pejzaże pamięci*, Gdańsk 1996.
- Walicki J., *Ruch syjonistyczny w Polsce w latach 1926–1930*, Łódź 2005.
- Wasiutyński W., *Czwarte pokolenie. Szkice z dziejów nacjonalizmu polskiego*, Londyn 1982.
- Widziałem Anioła Śmierci. Losy deportowanych Żydów polskich w ZSRR w latach II wojny światowej*, oprac. Siekierski M., Tych F., Warszawa 2006.
- Winiarz A., *Z dziejów skautingu żydowskiego w Lublinie (1916–1939)*, [w:] *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, t. 2, red. Radzik R., Lublin 1998.
- Wiśniewska A., *Życie żydowskie w Lublinie w latach 1944–1968*, Nr 46 (2019), tom I, Lublin 2019.
- Woźniczka Z., *Powojenne dzieje Żydów w Polsce i ich wpływ na losy społeczności żydowskiej w Zagłębiu Dąbrowskim*, [w:] *Z dziejów Żydów w Zagłębiu Dąbrowskim*, red. Dariusz Rozmus, Sławomir Witkowski, Sosnowiec 2006.
- Wrona J., *Tarnogród w latach 1939–1944*, [w:] *Dzieje Tarnogrodu*, red. Szczygieł R., Lublin 2006.
- Zamir I., *Journey to My Father, Isaac Bashevis Singer*, 1994.
- Zgodziński J., *Z Korczakiem w harcerstwo!*, [w:] *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, red. Miłkowska G., Stech K., Zielona Góra 2011.
- Zieliński K., *Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach Królestwa Polskiego w czasie pierwszej wojny światowej*, rozdz. IV, *Przed i po akcie 5 listopada*, 4. 2. *Legiony, organizacje niepodległościowe i młodzieżowe*. Lublin 2005.
- Zieliński K., *Stosunki polsko-żydowskie na ziemiach Królestwa Polskiego w czasie pierwszej wojny światowej*, Rozdział IV, *Przed i po akcie 5 listopada*, 4.2. *Legiony, organizacje niepodległościowe i młodzieżowe*, Lublin 2005.
- Zineman J., *Historia syjonizmu*, I wyd.: Warszawa 1935–1936 (t. 1–5); Wyd. powojenne: Warszawa 1946 (rozszerzone), Kopenhaga 1979/1980.
- Żebrowski R., *Dzieje Żydów w Polsce. Kalendarium*, Warszawa 1993.
- Żydzi w Chełmie* – publikacja towarzysząca wystawie pod tym samym tytułem. Chełm IX–XII 2010, s. 14.
- Żydzi w Polsce Odrodzonej: działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*. T. 2, red. Schiper I., Tartakower A., Hafftko A., Warszawa 1932.
- Żyndul J., *Żydzi w Polsce przed 1939 r.*, [w:] *Pamięć. Historia Żydów polskich*, red. Tych F., Warszawa 2004.

IV. PRASA:

- A.Ch., *Gdy świeczki zapłoną...*, „Nasza Wiosna” 1935 (grudzień).
- Berenstein T., Rutkowski A., *Prześladowania ludności żydowskiej w okresie hitlerowskiej administracji wojskowej na okupowanych ziemiach polskich (1 IX 1939–25 X 1939 r.)*, „Biuletyn ŻIH 1961, nr 2 (38).
- Ciołkosz A., *Nowe horyzonty harcerstwa „Listy do Starszych Harcerzy”*, „Płomienie”, Kraków 1921.
- Czop E., Mroczkowski K., *Między mitycznym antysemityzmem, politycznym pragmatyzmem i sojuszem, którego oficjalnie nie było. Wybrane aspekty współpracy polskich władz wojskowych i żydowskiej prawicy w latach 1938–1944*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences” 2017.
- „Diwrej Akiba” 1933, nr 1.
- [„Golus wali się w gruzy...”], Agudat Hanoar Haiwri „Akiba” Sekretariat Naczelny (jednodniówka).
- „Hejd Haszomer Hadati”, Kraków 1932, kwiecień – Nisan 5692.
- Gorycki L., *Skauting mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej*, „Skaut” 1986, nr 4.
- Guzik T., Skoczeń M. „Harcerstwo” nr 1, 1990, s. 37–4; Guzik T., Skoczeń M. „Harcerstwo” 1990, nr 10.
- Jurek K., *Przyczynek do problematyki mniejszości narodowych w ZHP*, „Harcerstwo” 1986, nr 6.
- Kiernikowski P., *Wrzesień 1939 na Ziemi Chełmskiej*, „Rocznik Chełmski” 1998, t. 4.
- Kosmala W., *Zjazdy i zloty harcerskie (oprócz organizacji alternatywnych)*, „Rocznik Historii Harcerstwa” 2010, nr 6.
- Kubiak A., *Zabytkowa architektura żydowska w Polsce*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1953, nr 2–3.
- Melchior M., *Zagłada i stosunki polsko-żydowskie w opracowaniach socjologicznych*, „Zagłada Żydów. Pismo Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFIS PAN” 2005, nr 1.
- Meloch K., *Coraz mniej nas ocalonych z Zagłady*, „Słowo Żydowskie” 2017, nr 5.
- Nowomiast P., *Rabin Meier Szapiro i jego jeszywa*, „Diwrej Akiba” z 2.02.1934 r., nr 12.
- Rozenblat E., *Jewrej w sistemie nieznacjonalnych odnoszenij w zapadnych oblastiach Bielarusi)1939–1941 gg)*, „Białoruskie Zeszyty Naukowe” 2000, t. 12.
- Sacewicz K., *Organizacja i działalność ruchu komunistycznego w Polsce w latach 1918–1925 w świetle raportu Wydziału Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, „Echa Przeszłości” 2009, nr 10.
- Sobkowiak U., *Janusz Korczak w harcerskim kregu*, „Harcerstwo” 1997, nr 7–8.
- Stopnicka-Rosenthal C., *Deviation and Social Change in the Jewish Community of a Small Polish Town*, „American Journal of Sociology”, vol. 60, no 2.
- „Strażnica Harcerska”, Warszawa 1936, nr 5.
- Ulanowski K., *Chaluca. Od obietnicy ziemi do ziemi obiecanej*, „Studia z historii społeczno-gospodarczej”, t. 9, 2011.
- Yalin-Mor N., *Memories of Yair and Etzel*, „Jewish Spectator” 1980.

V. WSPOMNIENIA I PAMIĘTNIKI, ENCYKLOPEDIE:

- Anders W., *Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946*, Warszawa 2007.
- Chajne M., *Dem rebns jezsiwe*, s. 48; Madanski Ch., *Undzer hojz ofjn szul-hojf*, s. 84; Kojfman N., *Dos ekonomisze lebn in Sokolow*, s. 169, 177; Rubiszntejn A., „*Ha-Szomer ha-Dati*” in *Sokolow*, s. 207; Fodemberg N., *Sokolower bal-meloches*, s. 189; Nachari-Mendrzicki I., *Sokolower jugnt*, s. 212, [w:] *Sefer ha-Zikaron Sokolow Podlask*, red. Geldbart M., Tel Aviv 1962.
- Goldwag I., Szlam M., *Di cjonistisze bawegung in Zamoszcz* (Ruch syjonistyczny w Zamościu) [w:] *Pinkaz Zamosc, Izkor-buch*, oprac. Berstein M. W., Buenos Aires 1957.
- Matitiahu B., *Ruch syjonistyczny*, [w:] *Sefer zikaron Wlodawa wehasawiwa Sobibor. Yizkor Book In Memory of Wlodava and Region Sobibor*, red. Kanc Sz., Tel Aviv 1974, szp. 329.
- Oberhant M., Grojsman M., Kronenberg A., *Di cjonistisze bawegung in Bilgoraj*, [w:] *Churbn Bilgoraj*, red. Kronenberg A., Tel Awiw 1956.
- Polski słownik biograficzny*, t. 1, Kraków 1935.
- Rozenblat J. Sz., *Historyczny kalendarz*, [w:] *Sefer zikaron Wlodawa wehasawiwa Sobibor. Yizkor Book In Memory of Wlodava and Region Sobibor*, red. Kanc Sz., Tel Aviv 1974.
- Slutsky Y., *Haganah, Encyclopaedia Judaica*, vol. 7, col. 1069, Jerusalem 1971.
- Strzemski M., *Nasze Puławy. Kolekcja wspomnień*, Lublin 1986.
- Sztern J., *Wspomnienia uchodźcy*, Zamość 1997.
- Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich*, Adamczyk-Garbowska M., Kopicowski A., Trzeciński A., Lublin 2009.
- The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust*, red. Spector S., Wigoder G., t. 2, New York 2001.
- Wajs K., Wajs S., *Fakty i wydarzenia z życia lubelskich Żydów*, Lublin 1997.

VI. ŹRÓDŁA ELEKTRONICZNE:

- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19350300227/O/D19350227.pdf>
- <https://dzieje.pl/aktualnosci/barbara-wachowicz-o-krytyce-kamieni-na-szaniec>
- <http://www.radiomaryja.pl/bez%20kategorii/aleksander-kaminski-wybitny-pedagog-i-instruktor-harcerski/>
- http://www.jhi.pl/psj/Dubnow_Szymon_Markowicz
- <https://sztetl.org.pl/pl/sownik/kahal>
- http://ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/wlodzimierz-medem;%20http://www.jhi.pl/psj/Medem_Wlodzimierz
- <https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/4915-drobner-boleslaw>
- <https://polona.pl/item/czternascie-punktow-keren-hajesodu-keren-hajesod-fundusz-odbudowy-palestyny-zostal,NDc0MDIzOTM/0/#info:metadata>
- [http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj\(j\)emet_le-Israel](http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj(j)emet_le-Israel)
- http://www.jhi.pl/psj/Borochoch_Dow_Ber
- <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/ignacy-schipper>
- <https://www.britannica.com/biography/Aaron-David-Gordon>

http://rcin.org.pl/Content/13761/WA248_21135_F-22-388_zjednoczenie-pamietnik-o.pdf
https://en.wikisource.org/wiki/The_Jewish_State_%281896_translation%29
<http://www.sztetl.org.pl/pl/term/337>
<http://www.jhi.pl/psj/hachszara>
<http://www.fzp.net.pl/historia/skauting-zydowski-w-rzeczpospolitej>
<http://2012korczak.pl/korczak-harcerz>
<http://www.sztetl.org.pl/pl/person/166,mordechaj-anielewicz/>
http://www.jhi.pl/psj/Trumpeldor_Josef
[http://www.jhi.pl/psj/Zabotynski_Wlodzimierz_\(Zeew_Wladimir\)](http://www.jhi.pl/psj/Zabotynski_Wlodzimierz_(Zeew_Wladimir))
<http://www.rp.pl/artykul/999300--Bejtard--walczy.html#ap-9>
<http://www.jhi.pl/psj/Betar>
<http://www.jhi.pl/psj/Cukunft>
<http://www.sztetl.org.pl/pl/term/1830,histadrut/>
http://www.jhi.pl/psj/Begin_Menachem
[http://www.jhi.pl/psj/Zydowski_Zwiazek_Wojskowy_\(ZZW\)](http://www.jhi.pl/psj/Zydowski_Zwiazek_Wojskowy_(ZZW))
[http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj\(j\)emet_le-Israel](http://www.jhi.pl/psj/Keren_Kaj(j)emet_le-Israel)
http://www.jhi.pl/psj/Keren_ha-Jesod
http://www.jhi.pl/psj/Zydowska_Organizacja_Bojowa
<http://www.sztetl.org.pl/pl/term/400,druzyny-harcerskie-im-berka-joselewicza/>
http://www.jhi.pl/psj/Druzyny_Harcerskie_im_Berka_Joselewicza
http://www.jhi.pl/psj/Towarzystwo_Akademickie_Zjednoczenie
<http://poznan.jewish.org.pl/index.php/portrety/Berek-Joselewicz.html>
<http://phw.org.pl/berek-joselewicz-zydowski-pulkownik-wojska-polskiego-1764-1809/>
http://www.jhi.pl/psj/Zwiazek_Mlodziezy_Polskiej_Pochodzenia_Zydowskiego_Zagiew
http://www.jhi.pl/psj/Ha-Szomer_ha-Leumi
http://www.jhi.pl/psj/Ceirej_Syjon
<http://www.jhi.pl/psj/Noar-Syjoni>
<http://www.jhi.pl/psj/Ichud>
<http://www.jhi.pl/psj/Zabulon>
<http://www.jhi.pl/psj/Mizrachi>
<http://www.sztetl.org.pl/en/article/gabin/7,organizations-and-associations/29314,haszomer-hadati-w-gabinie/>
<http://www.jhi.pl/psj/Hitachdut>
http://www.jhi.pl/psj/Gordon_Aron_Dawid
<http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Gordonia>
<http://www.jhi.pl/psj/Gordonia>
http://www.jhi.pl/psj/Lawon_Pinchas
[http://www.jhi.pl/psj/Borochow_Jugent_\(Jugnt\)](http://www.jhi.pl/psj/Borochow_Jugent_(Jugnt))
http://www.jhi.pl/psj/Poalej_Syjon-Prawica
<http://www.jhi.pl/psj/Frajhajt>
http://www.jhi.pl/psj/He-Chaluc_ha-Cair
<http://www.sztetl.org.pl/pl/term/2132,zydowski-komitet-narodowy-zkn-/>
http://www.jhi.pl/psj/Poalej_Syjon-Lewica
<http://www.jhi.pl/psj/Dror>

- <http://www.sztetl.org.pl/pl/term/54,bund/>
<http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/majer-szapira>
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00199bp.html
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00147.html
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00280b.html
<http://www.jhi.pl/blog/2017-10-04-swieto-sukot>
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00064.html
<http://www.jewishgen.org/yizkor/radzyn/radzyn.html>
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00237b.html
<https://www.youtube.com/watch?v=b1f5hjNLa>
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00203.html
http://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00093.html
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas_poland/pol7_00139p.html
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00147.html
http://www.jhi.pl/psj/Bar_Kochby_powstanie
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00064.html
<https://www.jewishgen.org/>
https://www.jewishgen.org/yizkor/Miedzyrzec_Podlaski/mie193.html
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/max-nordau>
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00577c.html
https://www.jewishgen.org/yizkor/pinkas.../pol7_00237b.html
<http://www.zamosciopedia.pl/index.php/oe-oh/item/3533-okupacja-sowiecka-26-ix-6-x-1939>

Aneksy

L.p.	MIEJSCOWOŚĆ	ORGANIZACJE SKAUTOWE
1.	Annopol	Ha-Szomer ha-Cair
2.	Bełżec	Betar
3.	Bełżyce	Betar
4.	Biała Podlaska	Akiba (po II wojnie świat.) Betar Ha-Szomer ha-Cair
5.	Biłgoraj	Akiba (po II wojnie świat.) Betar
6.	Bobowiska	Betar
7.	Bychawa	Betar
8.	Chełm	Betar Ha-Szomer ha-Leumi Ha-Szomer ha-Cair
9.	Cyców	Betar
10.	Chodel	Betar
11.	Czemierniki	Ha-Szomer ha-Cair
12.	Dęblin	Betar Ha-Szomer ha-Leumi
13.	Dorohusk	Betar
14.	Dubienka	Betar
15.	Dubeczno	Betar
16.	Frampol	Betar
17.	Garbów	Betar
18.	Garwolin	Betar
19.	Głusk	Betar
20.	Grabowiec	Betar
21.	Horodło	Betar

22.	Hrubieszów	Betar Haszachar Ha-Szomer ha-Cair
23.	Izbica	Betar Ha-Szomer ha-Cair
24.	Janów Lubelski	Betar Ha-Szomer ha-Cair
25.	Janów Podlaski	Ha-Szomer ha-Cair
26.	Józefów	Betar
27.	Kazimierz Dolny	Ha-Szomer ha-Cair
28.	Kock	Betar Ha-Szomer ha-Cair
29.	Krasnobród	Betar Ha-Noar ha-Cijoni Ha-Szomer ha-Cair
30.	Krasnystaw	Betar Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Leumi
31.	Kraśnik	Betar
32.	Kryłów	Betar
33.	Kurów	Betar
34.	Lubartów	Betar Ha-Szomer ha-Cair
35.	Lublin	Akiba Betar Gordonia Ha-Noar ha-Cijoni Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Leumi
36.	Łęczna	Betar
37.	Łosice	Betar Ha-Szomer ha-Cair
38.	Łuków	Betar Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Dati
39.	Maciejowice	Betar
40.	Markuszów	Betar
41.	Międzyrzec Podlaski	Betar Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Dati

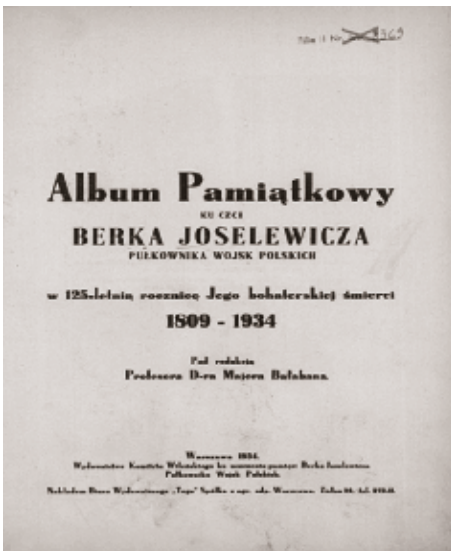
42.	Modliborzyce	Betar
43.	Mordy	Betar Ha-Szomer ha-Cair
44.	Opole	Betar Ha-Szomer ha-Cair
45.	Ostrów k. Lubartowa	Betar
46.	Parczew	Betar Ha-Szomer ha-Cair
47.	Piaski Luterskie	Betar
48.	Poturzyn	Betar
49.	Puławy	Betar Gordonia Ha-Szomer ha-Cair
50.	Radzyń Podlaski	Betar Gordonia Ha-Szomer ha-Cair
51.	Rejowiec	Betar
52.	Ryki	Betar
53.	Sarnaki	Betar
54.	Sawin	Betar
55.	Siedlce	Betar Ha-Szomer ha-Cair
56.	Siedliszcze	Betar Ha-Szomer ha-Cair
57.	Sokołów Podlaski	Betar Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Dati
58.	Stoczek Łukowski	Betar Ha-Szomer ha-Cair
59.	Szczebrzeszyn	Betar Ha-Szomer ha-Cair
60.	Tarnogród	Betar Ha-Szomer ha-Cair
61.	Tomaszów Lubelski	Betar Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Dati
62.	Tomaszówka	Betar Ha-Szomer ha-Cair

63.	Turobin	Betar
64.	Tyszowce	Betar Ha-Szomer ha-Cair
65.	Uchanie	Betar
66.	Węgrów	Ha-Szomer ha-Cair
67.	Włodawa	Betar Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Dati
68.	Wojsławice	Betar
69.	Zaklików	Betar
70.	Zamość	Betar Gordonia Ha-Szomer ha-Cair
71.	Zwierzyniec	Betar
72.	Żelechów	Betar Gordonia Ha-Szomer ha-Cair Ha-Szomer ha-Dati Ha-Szomer ha-Leumi
73.	Żółkiewka	Betar Ha-Szomer ha-Cair

Ilustracje

1. Afisz: Żyd. Organizacja Skautowa „Haczomer Hacair” w Lublinie urządza w sobotę dn. 4 grudnia 1926 r. w teatrze „Nowości” wielki artystyczny wieczór chanukowy (...). <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnTbn8x>

2. Album pamiątkowy ku czci Berka Joselewicza w 125 rocznicę Jego bohaterskiej śmierci 1809–1934; <https://fbc.pionier.net.pl/details/nn0bk7w> pbc.biaman.pl › Podlaska Digital Library › Cultural Heritage <https://www.atticus.pl/?pag=poz&id=75129>

3. Berek Joselewicz (1764–1909), szef szwadronu lekkiej jazdy Księstwa Warszawskiego (Ze zbioru Warszawskiego Zboru Wyznaniowego). fbc.pionier.net.pl
Colonel Berek Joselewicz during the Kościuszko Uprising, 1794, b/w lithograph illustrating 1904 publication of play by the same title written by Zenon Parvi, Kraków, Poland

4. HH Chełm. Zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztebla – www.sztebl.org.pl

5. Współczesny sztandar Haszomer Hacair. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztebla – www.sztebl.org.pl

6. Warszawa, 23 III 2013 r. W setną rocznicę powstania Haszomer Haca'ir. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

7. Umundurowanie bejtarczyka. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

8. Chaim PINKUS (z przodu, na froncie) i jego koledzy – członkowie młodzieżowego Ruchu Syjonistów z Lublina, 1930 r. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

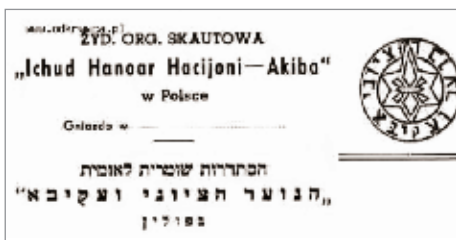

9. Chaim PINKUS – świadectwo urodzenia – (Warszawa 2.07.1915). Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

10. Chaim PINKUS – Lublin, 1929. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

11. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

12. Siedlce 1928. Ha-Szomer ha-Dati. Jacov Hendel trzeci od prawej w górnym rzędzie, przewodniczący (szef) klubu Ha-Szomer Ha-Dati w Siedlcach ze swoimi uczniami. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

13. Legitymacja członka Żydowskiej Organizacji Skautowej „Hanoar Hacijoni”. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

14. Siedlce 1928. Obchody święta „Lag Ba-Omer” w Ha-Szomer Ha-Dati w Siedlcach. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

15. Siedlce 1928. Członkowie Ha-Szomer ha-Dati (przywódcy i uczniowie) w Siedlcach. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

16. Członkowie Ha-Szomer ha-Dati z Żelechowa. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

17. Młodzieżowa Organizacja Gordonia z Żelechowa. Zdjęcie: zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

18. Krasnobród 1932. Grupa Freiheit na kursie instruktorskim. Zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

19. Parczew 1 maja 1934. Członkowie He-Chaluc ha-Cair.

20. Pomnik B. Josełowicza w Kocku przy ulicy B. Josełowicza. Foto: Ewa Bratosiewicz (kolekcja prywatna)

21. Plakat z premiery filmu BETAR w Izraelu. Betar (2010) [Lektor PL] film online, zbiory cyfrowe Wirtualnego Szetela, www.szettel.org.pl

22. HASHOMER HATZAIR GROUP

Jest to gniazdo (po hebrajsku: ken) z Hashomer Hacair w Zamościu. Członkowie grupy byli uczniowie gimnazjum żydowskiego w Zamościu. Obie moje siostry badane w tej szkole i obaj byli syjoniści więc nie wiem, który z nich jest na zdjęciu – prawdopodobnie Sara Schifeldrin, nee Weinryb ponieważ Rywa Yavnai, nee Weinryb tylko skończył sześć klas szkoły. Zrobione w 1920 roku. W Zamościu grupa Reformatorów, a wśród nich mój ojciec, był aktywny w sprawy edukacji. W 1921 roku założyli szkołę Tarbut w Zamościu, zwany „Kadima”, „do przodu” w języku hebrajskim. [To była prywatna szkoła żydowska o uznaniu państwa.]. Składa się z czterech klas. Środki na jego budowę przyszedł częściowo z własnych składek, a częściowo z pieniędzy, które zbierane są od mieszkańców Zamościa. Sama szkoła była budynek jednopiętrowy. Później żydowski gimnazjum został również ustanowiony w Zamościu, ale mój ojciec nie był zaangażowany w jednym. Obie szkoły były prywatne szkoły żydowskie o uznaniu państwa. Nie uczyć się w żydowskim gimnazjum, ale mój brat i siostra Sara Mojżesz uczynił. Moje dwie młodsze siostry, Sara i Rywa, miał podobne życie. Oboje wyemigrowali do Palestyny w 1920 roku. Byli członkowie Hashomer Hacair. Zrobili hakhsharah w Zamościu. Nie było tam agronom, który miał zarówno ogród warzywny i dużych sadów i kształcił się w hakhsharah i uczył Hashomer jak pracować ziemię.

Źródło: <https://www.centropa.org/photo/hashomer-hatzair-group>.

- 23 i 24. Afisze zamojskiej Organizacji Sjonistycznej „Makkabi” z lat 1924–1925 z okazji XX i XXI rocznicy śmierci dra Teodora Hercla. Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc.jews.com

25. Zamość, 1918. Członkowie HH. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc.jews.com

26. Zamość, 1918. Ćwiczenia musztry grupy HH. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

27. Zamość, 1918. Drużyna HH. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

28. Zamość, 1918. Zajęcia praktyczne szomek HH. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

29. Zamość, 1921. Drużyna HH (Ha-Szomer ha-Cair). Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

30. Wycieczka skautowa z Zamościa do Krasnobrodu 31.07.1932. W dedykacji: „Dla naszego drogiego przyjaciela, przewodnika (lidera) – wizerunku ruchu skautów w Zamościu”. Podpisano: Żydowska Organizacja Socjalistyczna – Zwiadowcy w Polsce. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

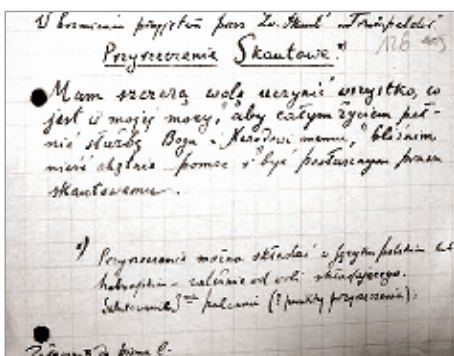

31. Wycieczka skautów zamojskich do Krasnobrodu 30.12.1932 Młodzież żydowska, niektórzy w mundurach, maszerujący w Puszczy(?) Krasnobrodzkiej. Shlomo Waller na prawo od perkusisty, w głębi. Szlomo wyemigrował do Izraela przed wojną i osiadł w Afula. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

32. Zamojscy skauci w kibucu „Tel Hai”, 15 czerwca 1933 r. Zdjęcie: Organizacja Żydów Zamojskich w Izraelu. www.zamosc-jews.com

33. Rota przyrzeczenia Betaru – załącznik do pisma do Naczelnictwa ZHP. Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 2[46] 2017, s. 16

34. Deklaracja dla nowych członków Betaru. Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 2[46] 2017, s. 19

Związek Skautowy
Związek Skautowy
ul. Łp. TRUNFELDOGA
11-111-1111

התאחדות סקאוט
240 074
7172 2705
1972

Wzrost: _____
Data: _____

Deklaracja №

Wzrost: _____
Data: _____

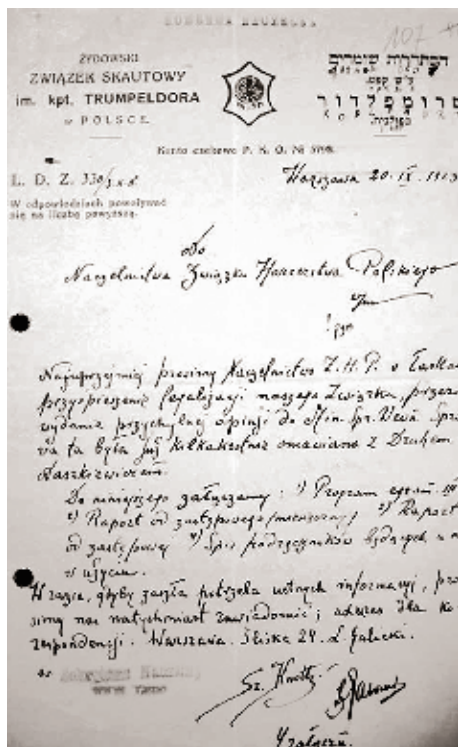
1) Imię i nazwisko: _____
2) Adres: _____ Tel. № _____
3) Data urodzenia: _____
4) Prowadzący wykształcenie: _____
5) Obecnie sterownikiem zespołu: (tak/nie) _____
6) Prowadzący dotychczasowe (skautowskie) wykształcenie: (tak/nie) _____
7) Określić rangę skaut: (nie) _____
8) Przygotuj kartę chirozby: _____
9) Znajdź naklejkę: _____
10) Znajdź kłosa skautów: _____
11) Wzrost: _____
12) Przygotuj chirozby: _____
13) Przygotuj chirozby: _____
14) Przygotuj chirozby: _____
15) Przygotuj chirozby: _____
16) Przygotuj chirozby: _____
17) Przygotuj chirozby: _____
18) Przygotuj chirozby: _____
19) Przygotuj chirozby: _____
20) Przygotuj chirozby: _____

Podpis: _____

Wzrost: _____
Data: _____

35. Dwujęzyczny nagłówek papieru organizacji Haszomer Hacair. Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 1[45] 2017, s. 21

36. Wniosek do Naczelnictwa ZHP o zalegalizowanie Żydowskiego Związku Skautowego. Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 2 [46] 2017, s. 13

37. Pieczęć Drużyn im. Berka Joselewicza po zmianach w 1917 r. Zbiory AAN w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 3[47] 2017, s. 15
38. Odcisk pieczęci Komendy Naczelnej HH. Zbiory: Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 1[45] 2017, s. 19

39. Odezwa Warszawskiej Wolnej Drużyny Skautowej im. płk. Berka Joselewicza do młodzieży żydowskiej z października 1916 r. Zbiory AAN w Warszawie. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 3 [47] 2017, s. 10

Koledzy!*

Zarzewie waśni i nienawiści do Polski i społeczeństwa polskiego, rozniecane przez nacjonalistów żydowskich wśród mas izraelskich, przedostało się do młodzieży, kształcącej się prawie wyłącznie na tle kultury polskiej; iskry tego pożaru tleją nawet wśród chłopców uczęszczających do szkół nie z litery i języka lecz z ducha polskich.

Wyrazem tych prądów antypolskich jest ruch skautowy żydowski, zorganizowany i otoczony najlepszą opieką przez nacjonalistów najgorszego i najzjadlejszego typu.

Drużyna imienia pułkownika Berka Joselewicza zawiązana została głównie w celu dania tym z pośród młodzieży pochodzenia żydowskiego, którzy otrzymują kulturę polską i poczuwają się do więzów, łączących ich z tego tytułu z krajem naszym ojczystym – możliwości uniknięcia sidła haniebnego ruchu przeciwpolskiego, przyswojenia i zrozumienia obowiązków obywatelskich polskich.

Celem działalności drużyny im. pułk. Berka Joselewicza będzie tedy rozwój charakteru i woli wśród młodzieży pochodzenia żydowskiego, a również rozbudzenia ducha obywatelskiego polskiego, przywiązania do kraju, ukochania jego tradycji – czyli zwięźle: stworzenia zastępu szczerych patriotów i godnych obywateli.

Od was – młodzieży – zależy, by praca ta przybrała należne rozmiary i zbudowała podwaliny, na których przyszłość wzniesie wymarzone gmachy zgodnego i braterskiego współżycia ze społeczeństwem polskim.

Zapisujcie się tedy jaknajliczniej i nakłaniajcie opieszalszych do jaknajszybszego zaciągnięcia się w szeregi drużyny skautowej imienia pułkownika Berka Joselewicza.

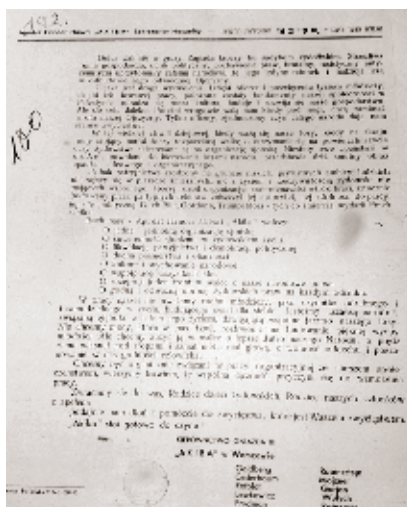
**I-a Wolna Drużyna Skautowa im. pułk.
Berka Joselewicza**

Warszawa, Październik – 1916 r.

* Pisownia oryginalna.

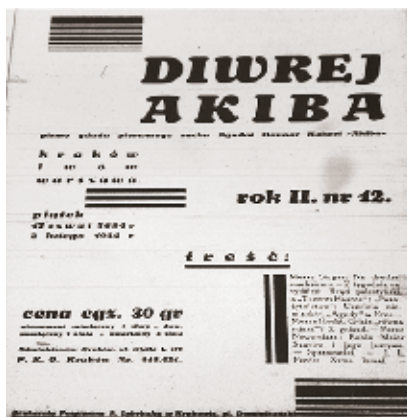
40. Dziwrej Akiba: pismo gduu pierwszego Ruchu Agudat Hanoar Haiwri Akiba: Kraków, Warszawa, Lwów, r. 4, nr 29 (16 maja 1936) = nr 121 współautor: Nichthausen, Ignacy Redakcja, data powstania dokumentu: 1933–1939, adres wydawniczy: Kraków: nakładem Związku Skautowskiej Młodzieży Żydowskiej, 1933–1939 [Zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie]

41. Jednodniówka „Dziwrej Akiba” Kraków, maj 1933 nr 1. [Zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie]

1932 — 1933		
Z okazji Złotej rocznicy bitwy epif statystycznych odzwierciedlających rozwój ruchu od roku w marcu ul. r. do dnia dzisiejszego.		
W marcu 1932 istniało gduu Akiby	40	obecnie 140
gduu do obywateli ogólnie członków	3500	obecnie 12000
istniała plaga naczyniarzy	1	obecnie 16
było chładców na naczyniarze	13	obecnie 360
członków w Kibucz w Palestynie	5	obecnie 59
W Złocie w Krakowie w marcu 1932 wzięło udział członków Akiby		700
w maju 1932		1800

42. Jednodniówka „Dziwrej Akiba” Kraków, maj 1933 nr 1, s. 8. [Zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie]

43. Jednodniówka „Dziwrej Akiba” Kraków, 2 lutego 1934, nr 12. [Zbiory Biblioteki Narodowej w Warszawie]

44. Uroczystość przy grobie Berka Joselewicza pod Kockiem, 1934 r. Źródło: Zbiory cyfrowe Teatru NN

- 45 i 46. Drużyna Betaru z Drohiczyna nad Bugiem (1930). Drużynowy: Dawid Zuchman. Zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla. www.sztetl.org.pl

47 i 48. Członkowie oddziału Brith Trumfeldor (Betar) z Bielska Podlaskiego. Zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla. www.sztetl.org.pl

Żyd. Organizacja Skautowa **„HASZOMER HACAIR”** • 1914
 urzędowa w GODOŁE, dn. 4 grudnia 1926 r. w kinie **„NOWOŚCI”**

WIELKI ARTYSTYCZNY WIECZÓR CHANUKOWY

Wieczór poprzedni **POBLANE WIECZORNIKI DLA WIECZORNY** z uzasadnionym programem Chanukowym

w przedmiotach: *Barce, szlach, Kuba, Szewcowa, przy „Haszomer Hacair”*

Do programu: *Słowa wstępne, Chir, Yarka, Jidowski, Wiersz Chanukowy, Wiersz z Hymn Szawet, Tila, the, marce, czerwiec, grom, i TANCE*

Wielki wieczór „Haszomer Hacair” w kinie „Nowości” w Lublinie, dnia 4 grudnia 1926 r.

חנוכה אונגט

א פאר וויילונג ספעציעל פאר יונגט

אויסגעזען דורך: **פרינק**

פרינק

49. [Afisz]: [Inc.:] Żyd. Organizacja Skautowa „Haszomer Hacair” w Lublinie urządza w sobotę dn. 4 grudnia 1926 r. w teatrze „Nowości” wielki artystyczny wieczór chanukowy. Źródło: <https://fbcpionier.net.pl/details/nnTbn8x>

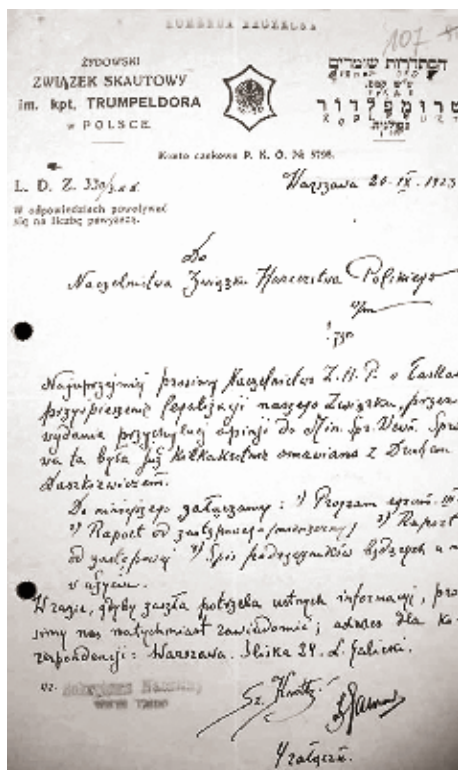

53. Włodzimierz Żabotyński. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 12

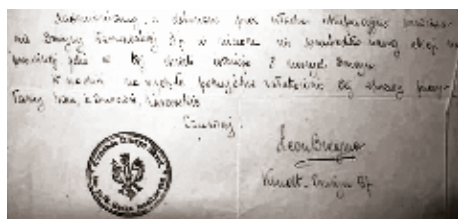

54. III Światowy Zlot Betaru. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 21

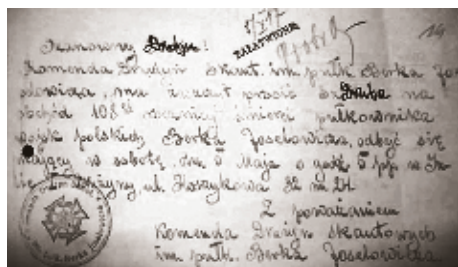
55. Wniosek o zarejestrowanie HH „Betar”.
Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46],
kwiecień 2017, s. 13.

56. Pieczęć Drużyny im. Berka Joselowicza
po 1917 r. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr
2[46], kwiecień 2017, s. 15

57. Zaproszenie dla P. Olewińskiego od
Drużyny im. Berka Joselowicza. Źródło:
Przedruk z „Skaut” nr 3[47], 1 sierpień
2017, s. 11

58. Pismo P. Olewińskiego dot. współpracy z Drużyną im. Berka Josełowicza. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 3[47], 1 sierpień 2017, s. 12

59. Jednodniówka Młody Strażnik. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 1[45], luty 2017, s. 18

60. Strona tytułowa podręcznika „Poradnik dla kierowników szomrowych”, Wiedeń 1917, s. 128. Zbiory: Instytut Badań Literackich, biblioteka, Warszawa. Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 1 [45] 2017, s. 16

61. Nagłówek pisma Komendy Naczelnej HH. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 1[45], luty 2017, s. 21

62. Nagłówek pisma HH. Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 1[45], luty 2017, s. 17

63. Włodawa. Grupa „Szomrów” ze swoim założycielem Szepslem Kominerem. Muzeum Regionalne we Włodawie. Zdj. nr 042

64. Włodawa – Abraham Czerwonogóra z „Haszomer Hadati” (w centrum) wśród grupy uczestników w dniu znaczką na rzecz „Keren He-Chaluc Hamizrachi” (fundusz pionierski) w 1934 r. Muzeum Regionalne we Włodawie. Zdj. nr 049

65. Włodawscy członkowie „Bejtaru” i ich orkiestra podczas obchodów dnia „Lag-Baomer” w 1932 r. Fot. nr 058 ze zbiorów Muzeum Regionalnego we Włodawie

66. Włodawa – Apel podczas uroczystości „Lag-Baomer” obchodzonych przez „Haszomer Hadati” w 1933 r. Z-cą k-nta wówczas był Josef Sztilerman, który przyjmuje apel. Muzeum Regionalne we Włodawie. Zdj. nr 061

Sala „NOWOŚCI”
Bielarska 6

III Światowy Złot Betaru

W niedzielę, dnia 11.X b.r.
o godz. 11-tej rano odbędzie się

UROCZYSTE OTWARCIE ZŁOTU
z udziałem licznych delegatów i gości.

przemówi
Rosz-Betar

ZEW ŻABOTYŃSKI

Biuro do wydawnictwa: Rosz-Betar, Towarzystwo Żabotyński

אולם „נובושצי”
בילרסקה 6

הכינוס העולמי השלישי לבית ד

ביום א' ט"ו אלול תרצ"ח
שעה 11 בבוקר מתקיים

הפתיחה החגיגית
בהשתתפות צירים ואורחים רבים סגל קצוי התכל.

את נאום הפתיחה
ישא ראש בית ד

זאב זבומינסקי

משרד דפוסים: סניף מרכזי, פלוצק 10

67. Afisz informacyjny o III Światowym Zlocie Betaru w Warszawie w 1938 r. Źródło: <https://polona.pl>.
Przedruk z: „Skaut”, kwartalnik, Tarnów, nr 2[46] 2017, s. 21

P 972236 arch

ZEW MŁODYCH

PISMO MŁODZIEŻY SZOMROWEJ

1

zawartość:
wydaje: Inst. Organizacji Akad. Towar.
bez zom. bez c. r.
l w s w - w r a z o w e
e t y - z a - 1933
c e n a 25 g r o s z y

68. Zew młodych
Frequency: Monthly
Language: Polish
Period: 1935–1939
Country: Poland
Section: The Jewish Press in Poland
Publication Place: Lwów, Warsaw
Editors: J. Majus, S.C. Bilgoraj
An official organ of Hashomer Hatsair youth movement, published between 1935–1939. The Journal mainly covered the movement's activities, institutions and its set-tlers in Eretz-Israel. Browsing its issues you can find literary reviews alongside beautiful photographs of contemporary Eretz-Israel

69. Miesięcznik Ha-Noar ha-Cijoni. Lwów, nr 2, styczeń 1935 r. Przedruk z art. M. Żebrowskiego „Żydowska organizacja skautowa Ha-Noar ha-Cijoni...”. Almanach Muszyny 2001, s. 121–127

70. Legitymacja HH. Źródło: Zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl

71. Lilijka Żydowskiej Organizacji Skautowej, brąz 31,10 x 21,55 mm, bardzo rzadka. Poznański Dom Aukcyjny oraz Podlaski Gabinet Numizmatyczny. Własność Zdjęcie: PDA&PGN.<http://aukcja.pgnum.pl/index.php>

72. Odnaka HH. Źródło: <http://katalog.muzeum.krakow.pl/pl/work/MNK-V-5352>. Czas powstania: po 1918 roku. Miejsce powstania / znalezienia: Warszawa. Wymiary: wys. 26,2 mm, szer. 24,5 mm, waga 4 g. Nr identyfikacyjny: MNK V-5352. Właściciel: Muzeum Narodowe w Krakowie.

73. Odznaka Skautingu Starozakonnych „Ha-Szomer ha-Cair” (wersja najstarsza). Wykonanie w znakomitej pracowni grauerskiej A. Fischhab z Krakowa (Numerowana!), nr. 128. Uwaga!, spotykane falsyfikaty bez numeracji i nakrętek. Oferta nr 6789207818

74. Odznaka harcerstwa Ha-Szomer ha-Cair (lata trzydzieste ub. wieku). Źródło: Archiwum Allegro [wejście: 17 września 2018]

75. Janusz Korczak – właściwie Henryk Goldszmit, ps. Stary Doktor. Janusz Korczak z wychowankami w sierocińcu. Foto: PAP/CAF-ARCHIWUM /AW

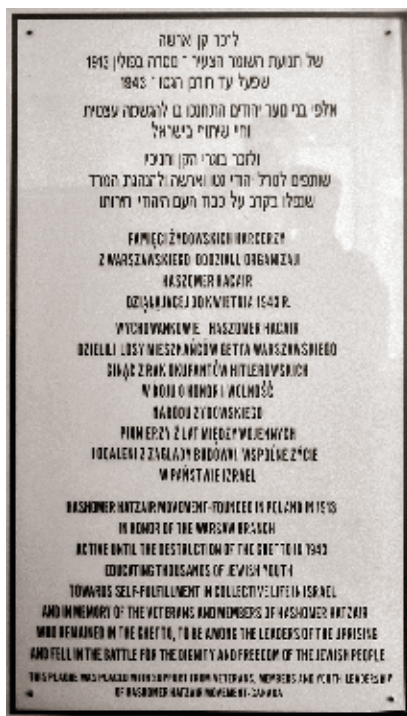

76. Biuletyn wydawany w Łodzi w latach 1946–1949. Lokalizacja oryginału: Biblioteka Narodowa, Biblioteka Sejmowa, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Żydowski Instytut Historyczny, Jewish Historical Institute, National Library of Poland, Sejm Library of Poland, University of Warsaw Library

77. Pieczęć organizacji HH w Piotrkowie Trybunalskim. HASZOMER HACAIR, Dawny Piotrków – archiwalne zdjęcia... www.dawnypiotrkow.pl · Albumy

78. Tablica w Żydowskim Instytucie Historycznym upamiętniająca harcerzy z warszawskiego oddziału Hashomer Haciair. Zdj. St. Dąbrowski 2018 r.

79. Grupa członków Haszomer Hacair, wśród nich Mordechaj Anielewicz, Warszawa 1937 (podpisy na fotografii nie zostały nadane przez redaktorów) (fot. Wikipedia.org /prywatna kolekcja Rachel Zylberg/.<http://bit.ly/1u976iF> / CC BY / <http://bit.ly/1aCsypW>)

80. Joseph_Trumpeldor_1917-cropped

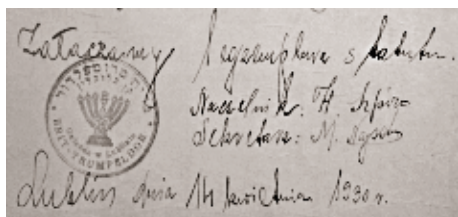

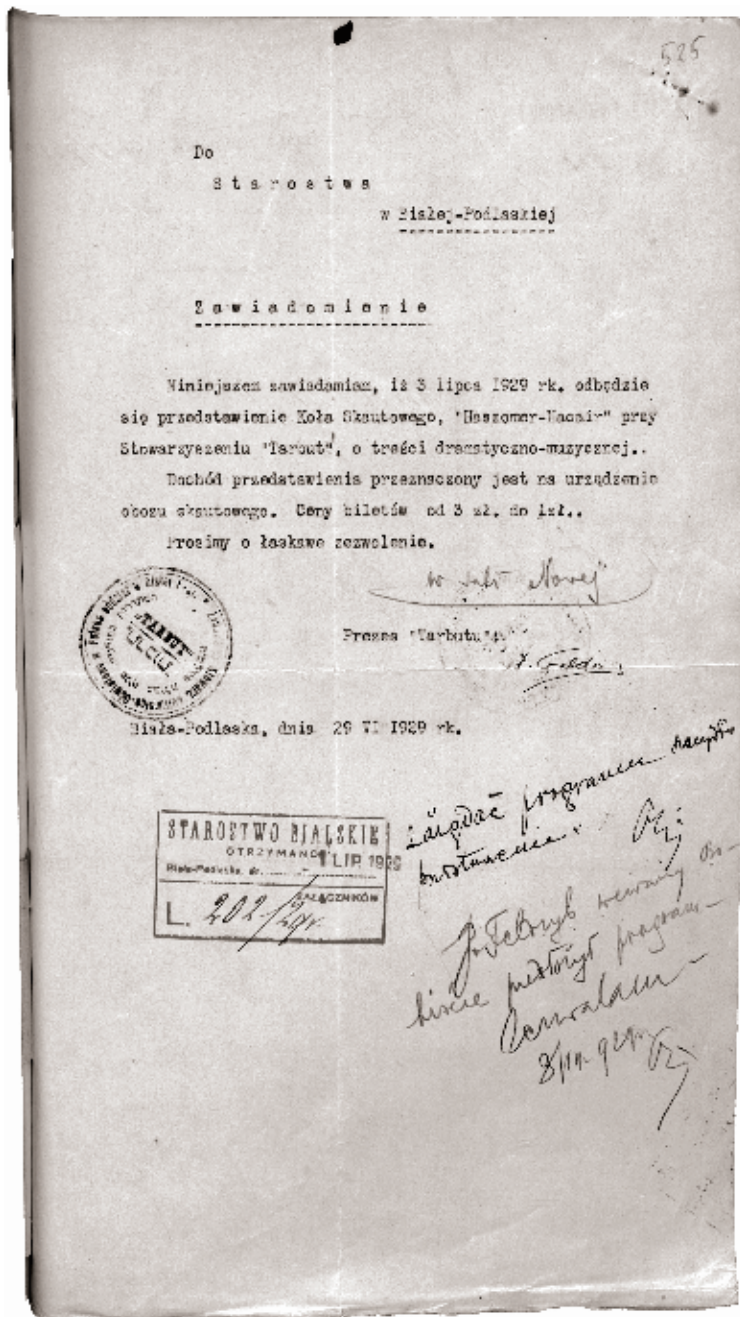
81. Lubelski oddział Betaru podczas ćwiczeń z bronią w terenie. Luty 1933 r. Foto: Jabotinsky Institute

82. „Myśl Żydowska” jest dostępna w wersji cyfrowej na stronie WBP im. H. Łopacińskiego

83. APL, Zesp. 35/410, sygn. 342 [brak numeracji stron – SD]

Zyd. Osz. Szul

„Brith-Trumpeldor”

x. Lublin

TEATR PANTEON

W poniedziałek, 24 marca

o godz. 8.15 wiecz.

Wielka

AKADEMJA

TRUMPELDORSKA

ku czci 10-ej rocznicy zgonu Józefa Trumpeldora

z udziałem kanc. kaw.
Colonne: C. R. Zolotare
Naschidze-Ruzgowskaja
D. 17

R. FELDZUHA

Warszawa

z Colonne: Adm.
Pintytskaja
Adm.

C. BONFELDA

Tul-Kawin

PROGRAM:

1) Chór pod kier. p. D. Wajszaka	2) Ustęp z życia Fryderyka w Paderbornie	3) Przesłanie i koncert
4) Wprowadzenie instrumentalne i dyktando	4) Józef Trumpeldor: Instytucjonalizacja	4) Koncert
	zobowiązanie p. p. Trupca	4) Koncert

10 24 1918

10 24 1918

טעאטער „פאנטעאן”

א גרויסע טרומפלדור-

אקאדעמיע

יום 10 פון יארצייט פון יידין טרומפלדור

יום 10 פון יארצייט פון יידין טרומפלדור

הערשטע
ברית-טרומפלדור
פארטיי

צב' באופעלד

קאמאנד

ר. פעלדשוה

קאמאנד

פראגראם:

1) Chór pod kier. p. D. Wajszaka	2) Ustęp z życia Fryderyka w Paderbornie	3) Przesłanie i koncert
4) Wprowadzenie instrumentalne i dyktando	4) Józef Trumpeldor: Instytucjonalizacja	4) Koncert
	zobowiązanie p. p. Trupca	4) Koncert

90. APL, 22/0 Akta miasta Lublina 1918-1939

6

URZĄD WOJEWÓDZKI LUBELSKI
Wydział Gospodarki Publicznej

Lublin, dnia 7 września 1933 r.

L:3112/B.7.

T e m a: Prace spółne.

Przedmiot: Stowarzyszenie "Hesamer Hesair" -
legalizacja. D o

Wszystkich Prezów Starostów Powiatowych
Województwa Lubelskiego

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych rozkrył, a dnia 19 września 1933 r. MN.1350/30 podsta. do wiadomości, iż w celu rozpraszania ruchu skautowego wśród młodzieży żydowskiej, co niezmiernie służyło kontracie i nadzor nad tym ruchem, wskazaniem jest aby były legalizowane stowarzyszenia tego rodzaju typu, a więc w pierwszej kolejności stowarzyszenie "Hesamer Hesair", które na przełomie 1932/33, wchodziło w skład żydowskich organizacji tego rodzaju, a ile odzwierciedla organizację tych stowarzyszeń w poszczególnych miejscowościach do jej organizacji nie podlegającym, skłócić w kierunku sprzecywnym z interesami Państwa Polskiego, jak również niewykorzystywania jej wopole w sferze politycznej.

* Każdemu z nich stowarzyszenia "Hesamer Hesair" nie powinna przysługiwać nazwa "skaut" i pochodnych, które są zarezerwowane dla Związku Harcerstwa Polskiego, ani "skaut" itd., które przysługują wyłącznie organizacjom, należącym do Międzynarodowego Biura Skautowego. Należy również zaznaczyć, iż stowarzyszenia "Hesamer Hesair" winny być odróżnione od strojów i oznak Związku Harcerstwa Polskiego.

Tenże w statutach stowarzyszeń "Hesamer Hesair" musi być wyrażone zapewnienie prawa inspekcji i kontroli władz państwowych, analogicznie do § 35 Statutu Związku Harcerstwa Polskiego, oraz zastrzeżenie, że młodzież szkolna nie może być do drużyny "Hesamer Hesair" wykazania ze zwolnieniem odpowiednim władz szkolnych, i to zwolnieniem wydanym wyłącznie przez kierownika szkoły, jak i zawołaniem /na wołanie do drużyny poszczególnego chłopca, czy dziewczynki/.

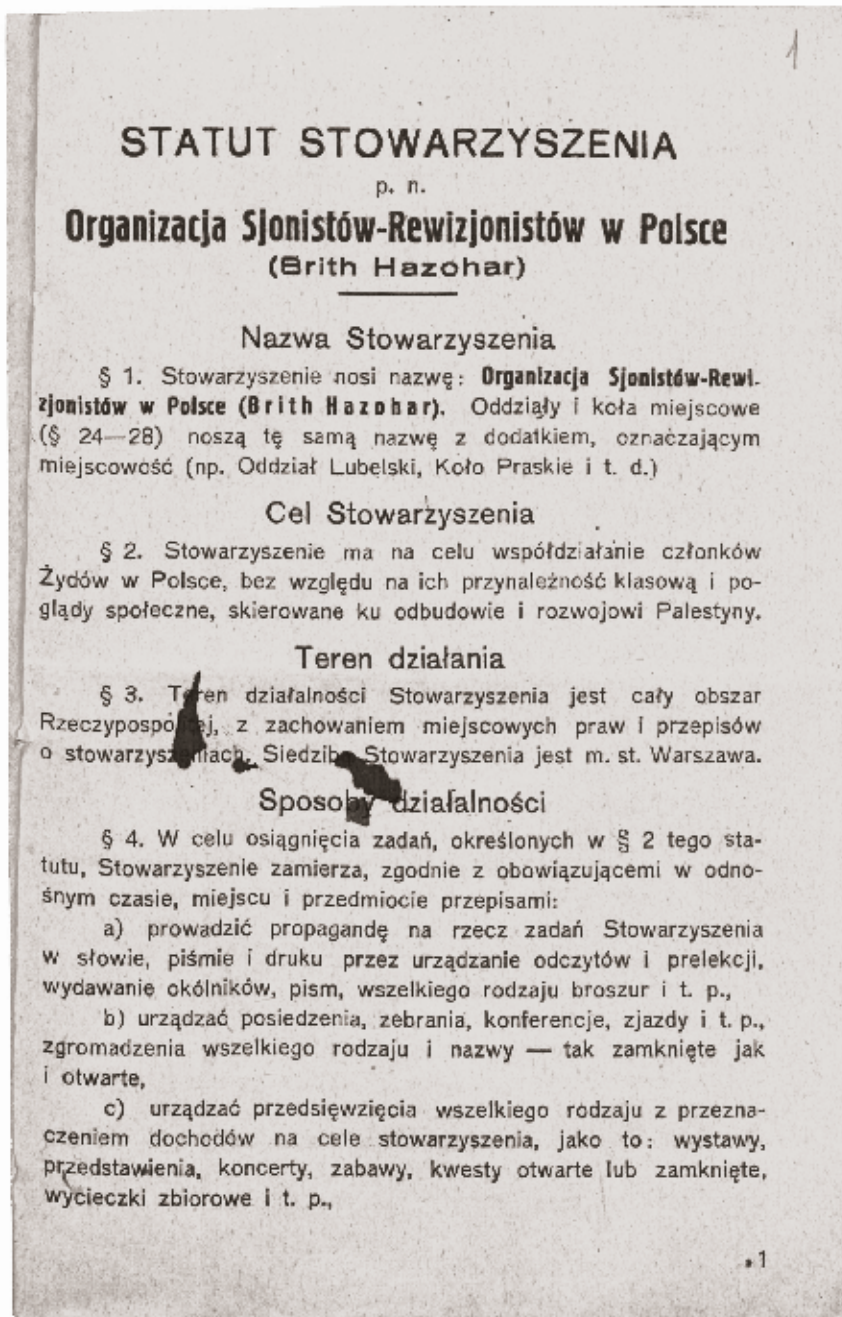
Wzajemnie do zarejestrowania organizacja "Hesamer Hesair" powinny być praktycznie w każdym wypadku indywidualnie, sprawa zaś zatwierdzenia tej kwestji ogłoszonej organizacji zależna jest od swobodnego uznania władz administracji ogólnej.

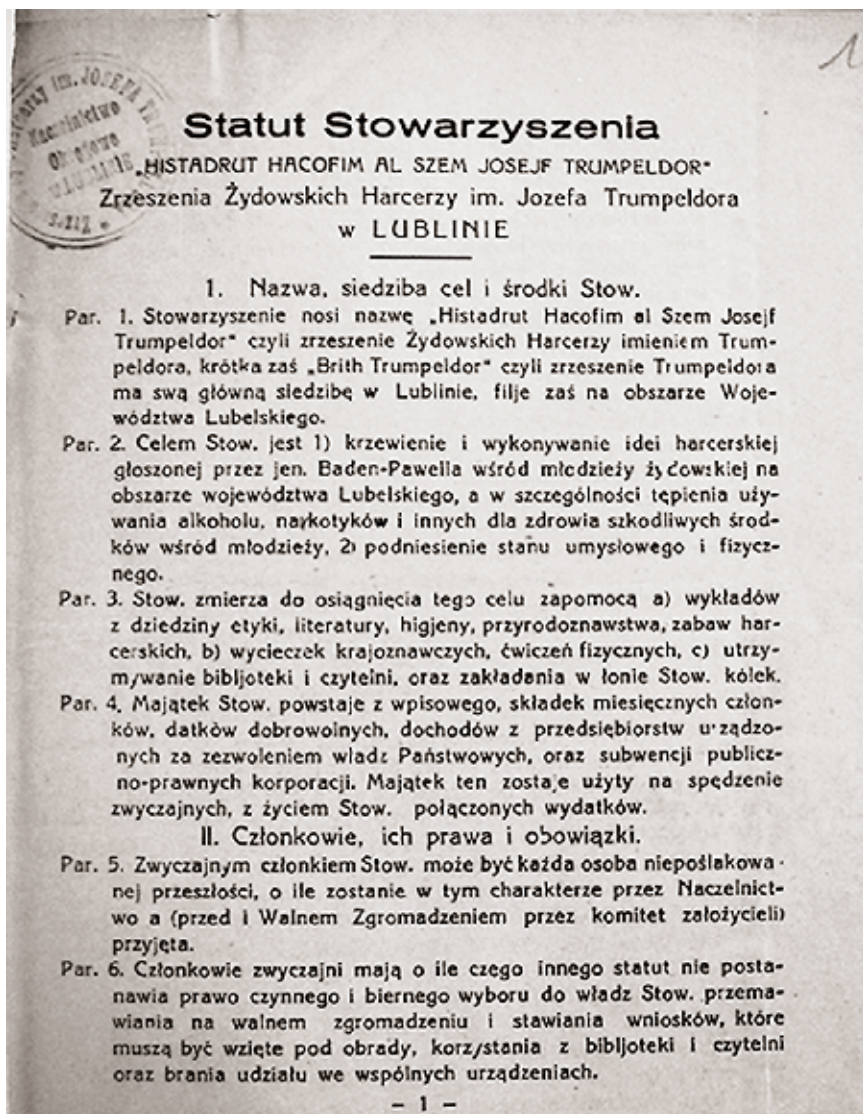
Podlega podlega do wiadomości i zastosowania się.

Ze Wojewołą
R. Janiszewski
/K. Janiszewski/
w/s Biurowiska Wydziału

*Wzajemnie -
na dni 15/11/33
Przew. : w. Janiszewski
Potwierdzenie
w sprawie i do
Władzami -
Wzajemnie -
Wzajemnie -*

15/11/33

93. Statut Stowarzyszenia Młodzieży Żydowskiej imienia Trumpeldora w Polsce („Brit-Trumpeldor” – „Bejtara”)

Statut Stowarzyszenia***„HISTADRUT HACOFIM AL SZEM JOSEF TRUMPELDOR”****Zrzeszenia Żydowskich Harcerzy im. Jozefa Trumpeldora****w LUBLINIE****I. Nazwa, siedziba cel i środki Stow.**

- Par. 1. Stowarzyszenie nosi nazwę „Histadrut Hacofim al Szem Josef Trumpeldor” czyli zrzeszenie Żydowskich Harcerzy imieniem Trumpeldora, krótką zaś „Brith Trumpeldor” czyli zrzeszenie Trumpeldora ma swą główną siedzibę w Lublinie, filje zaś na obszarze Województwa Lubelskiego.
- Par. 2. Celem Stow. jest 1) krzewienie i wykonywanie idei harcerskiej głoszonej przez jen. Baden-Powella wśród młodzieży żydowskiej na obszarze województwa Lubelskiego, a w szczególności tepienia używania alkoholu, narkotyków i innych dla zdrowia szkodliwych środków wśród młodzieży, 2) podniesienie stanu umysłowego i fizycznego.
- Par. 3. Stow. zmierza do osiągnięcia tego celu zapomocą a) wykładów z dziedziny etyki, literatury, higieny, przyrodoznawstwa, zabaw harcerskich. b) wycieczek krajoznawczych, ćwiczeń fizycznych, c) utrzymywanie biblioteki i czytelnicy, oraz zakładania w łonie Stow. kółek.
- Par. 4. Majątek Stow. powstaje z wpisowego, składek miesięcznych członków, datków dobrowolnych, dochodów z przedsiębiorstw rządzonych za zezwoleniem władz Państwowych, oraz subwencji publiczno-prawnych korporacji. Majątek ten zostaje użyty na spędzenie zwyczajnych, z życiem Stow. połączonych wydatków.

II. Członkowie, ich prawa i obowiązki.

- Par. 5. Zwyczajnym członkiem Stow. może być każda osoba niepoślakowanej przeszłości, o ile zostanie w tym charakterze przez Naczelnictwo a (przed I Walnym Zgromadzeniem przez komitet założycieli) przyjęta.
- Par. 6. Członkowie zwyczajni mają o ile czego innego statut nie postanawia prawo czynnego i biernego wyboru do władz Stow. przemawiania na walnym zgromadzeniu i stawiania wniosków, które muszą być wzięte pod obrady, korzystania z biblioteki i czytelnicy oraz brania udziału we wspólnych urządzeniach.
- Par. 7. Obowiązkiem członków jest regularne uiszczanie składki miesięcznej w wysokości oznaczonej przez każde Walne Zgromadzenie, a do tego czasu conajmniej w kwocie 50 gr. przy zgłaszaniu chęci przystąpienia-jednorazowego wpisowego, w wysokości oznaczonej przez Naczelnictwo, do tego czasu w kwocie 50 gr., nadto obowiązani są członkowie do regularnego uczęszczania na wykłady, pogadanki, ćwiczenia i wycieczki, wogóle do żywego udziału w życiu Stow., dalej powstrzymać się od używania alkoholu, narkotyków i innych dla zdrowia szkodliwych środków w końcu wykonywać wszelkie polecenia naczelnictwa zgodne z niniejszym statutem.
- Par. 8. Za zaniedbywanie jednego z tych obowiązków ma prawo naczelnictwo ukarać danego członka upomnieniem, naganą, zagrożeniem, wykluczeniem, wykluczeniem.
- Par. 9. Członkowie zwyczajni oraz uczestnicy mogą czasowo być zwolnieni przez Naczelnictwo z pewnych, statutem nałożonych obowiązków na podstawie swej prośby lub na żądanie rodziców względnie lekarza. Czas trwania zwolnienia określi Naczelnictwo.
- Par. 10. Członek zwyczajny może być przeniesiony na swą prośbę w poczet nieczynnych-wspierających. Samo przez się to następuje, jeśli członek zwyczajny korzysta ze zwolnienia od jednego z obowiązków członkowskich przez dłuższy czas lub jeden rok.
- Par. 11. Osoby mające zdolność być członkiem zwyczajnym mogą być obowiązani do uiszczenia składki rocznej w wysokości co najmniej 24 zł. oraz nie narażać honoru Stow. na szwank, natomiast cieszą się prawem udziału na zebraniach, jak w par. 23 niniejszego statutu.

* Pisownia oryginalna.

- Par. 12. Przystaje się być członkiem (zwyczajnym, wspierającym uczestnikiem) przez 1) zwolnienie na własną umotywowaną należycie prośbę, przez naczelnictwo. 2) wykluczenie – w razie nieuiszczenia mimo upomnień wkładek na czas trzymiesięczny, u członków wspierających jednorocznej wkładki. 3) opadnięcie zdolności być członkiem Stow. (par. 5). 4) za zaniedbywanie swych obowiązków, lub działanie na szkodę Stowarzyszenia.
- Par. 13. Osoby poniżej lat 18 czyli tak zwani uczestnicy zostają przyjęci jedynie za zezwoleniem opieki domowej a względnie też za zezwoleniem władzy szkolnej. Na walnych zgromadzeniach posiadają oni jedynie głos doradczy, zresztą podlegając wszystkim obowiązkom członkowskim, cieszą się także ich resztą uprawnień.
- Par. 14. Naczelnictwo władne jest zamianować osoby, zdolne wykazać się zdolnością by być członkiem Stow. CZŁONKIEM HONOROWYM, w dowód za zasługi, położone około Stow. lub Żydostwa. Członkom honorowym zwolnionym od wszelkich obowiązków, przysługują wszelkie prawa członków zwyczajnych i wspierających.

III. Władze Stowarzyszenia.

- Par. 15. Do władz Stow. należą: a) Walne Zgromadzenie, b) Naczelnictwo c) Rada Opiekunów.

A. Walne Zgromadzenie.

Par. 16.

- I. Walne Zgromadzenie (na którym mają głos stanowczy jedynie członkowie zwyczajni, najmniej 21-letni i członkowie honorowi) odbywa się raz do roku w miesiącu wrześniu, zwołane na 8 dni przedtem przez Naczelnika przez przybicie odnośnego ogłoszenia na tablicy ogłoszeń w lokalu Stow.
- II. Do zakresu działania Walnego Zgromadzenia należy: 1) wysłuchanie sprawozdania Naczelnictwa i Rady Opiekunów, 2) udzielenie Naczelnictwu absolutorjum, 3) ustalenie wysokości wkładek miesięcznych członków zwyczajnych, 4) co dwa lata wybór 5-ciu członków Naczelnictwa (względnie dodatkowe wybory na zwołanym ad hoc nadzwyczajnym Walnym Zgromadzeniu w wypadku odstąpienia lub niewykonania przez 2 członków Naczelnictwa obowiązków lub w razie trwałej przeszkody Naczelnika w wykonywaniu jego obowiązków), 5) postanowienia zmierzające do zmiany statutu, rozwiązania Stow. i przekazania majątku tegoż (obecność wymagana 1/2 członków (połowa) mających głos stanowczy i większość 3/4), 6) wnioski i zapytania.
- III. O ile tego żąda 1/3 część członków mających głos stanowczy na Walnym Zgromadzeniu, lub Naczelnictwo, zwołuje Naczelnik (który może to uczynić też z własnej inicjatywy) nadzwyczajne Walne Zgromadzenie, które mocne jest powziąć uchwały tylko w tych sprawach dla których one zwołane zostało.
- IV. Wszelkie uchwały na Walnych Zgromadzeniach zapadają ważne (o ile czego innego niniejszy statut nie postanawia) w obecności co najmniej 1/3 członków mających na niem głos stanowczy, większością zwykłą.

B. Naczelnictwo.

- Par. 17. Naczelnictwo wybrane przez Walne Zgromadzenie na okres dwuletni ma objąć w przeciągu dni 8 od swego wyboru urzędowania z rąk ustępującego naczelnictwa i ukonstytuować się przez wybór ze swego łona większością 3/4 głosów Naczelnika oraz na jego wniosek zwykłą większością głosów sekretarza, skarbnika i gospodarza.

Zakres działania funkcjonariuszów Stowarzyszenia.

- Par. 18. Naczelnik reprezentuje Stow, nazewnątrz, podpisuje wszelkie pisma ze Stow. wychodzące, przewodniczy zebraniom Naczelnictwa i Walnemu Zgromadzeniu, czuwa nad wykonaniem obowiązków przez członków Stow. i Naczelnictwa, wykonuje prawa zastrzeżone mu niniejszym statutem, jest z urzędu swego członkiem Rady Opiekunów. W razie przeszkody zastępuje go prezeń wyznaczony członek Naczelnictwa. Sekretarz prowadzi pisemną manipulację a w szczególności księgi członków i księgi Stow. (protokołów). Skarbnik zawiaduje kasą Stow. przyczem może uskutecznić wydatki tylko za zgodą Naczelnika lub Naczelnictwa.

- Gospodarz zarządza inwentarzem Stow. łącznie z biblioteką, czytelnią. Pozostały (piąty) członek Naczelnictwa sprawuje te obowiązki które nałożył na Naczelnik w zastępstwie innych członków Naczelnictwa.
- Par. 19. Pisma Stow. potrzebują do swej ważności przynajmniej podpisu Naczelnika przy wyciśnięciu pieczęci Stow. Jedynie pisma zobowiązujące finansowo Stow. wymagają prócz tego podpisu .Skarbnika.
- Par. 20. Naczelnictwu zastrzega się prawo kooptacji członków Naczelnictwa nie odnosi się do stanowiska Naczelnika z tern, że prowizoryczna ta kooptacja winna być przez następne Walne Zgromadzenie zatwierdzona.
- Par. 21. Do Naczelnictwa może być wybrana tylko osoba, będąca członkiem zwyczajnym lub honorowym zdolna wykazać się, że 1) brała już udział w jakiegokolwiek organizacji harcerskiej, 2) pracowała w jakimś zrzeszeniu kulturalnym, a mająca conajmniej 21 lat.
- Par. 22. Zebrania Naczelnictwa którym przewodniczy Naczelnik odbywają się raz na tydzień, a zadaniem tychże jest pozatem co powiedziane w par. 17-tym.
- I. przyjmowanie i wykluczanie członków, 2. czuwanie nad majątkiem Stow., 3. zakładanie i rozwiązywanie w łonie Stow. kółek i sekcji (przyrodoznawczych, literackich i t. p.) pod kierownictwem jednego ze zwyczajnych członków Stow. prowadzących się, a ustanowionego przez Naczelnika. 4. układanie planu pracy i regulaminu zgodnego z tym statutem, 5. Ustanowienie wysokości wpisowego, 6. czuwanie nad wykonywaniem obowiązków członków zwyczajnych i uczestników, 7. zwołanie nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia. 8. wyboru członków honorowych.
- II. Do ważności uchwały zebrania Naczelnictwa potrzeba obecności Naczelnika względnie jego zastępcy i 3 członków oraz zwyczajnej większości głosów (o ile czego innego statut nie postanawia) przyczem Naczelnik ma prawo głosu, a przy równości głosów, zwycięża zdanie, za którern opowiedział się Naczelnik.

C. Rada Opiekunów.

- Par. 23.
- I. Rodzice członków poniżej lat 18 (uczestników) zbiorą się raz do roku w miesiącu wrześniu lub październiku na zaproszenie przewodniczącego Rady Opiekunów i zbiorą ze swego łona 4 osoby, które wspólnie z 1. delegatami szkół państwowych i prywatnych (tych szkół, które zezwolą młodzieży szkolnej należenie do Stow.), 2. przynajmniej jednego lekarza, wyznaczonego przez Naczelnictwo 3. 2-ch delegatów – członków wspierających (na wypadek jeśli ilość takich członków przekroczyłaby liczbę 30), którzy również na zebraniu rodziców udział biorą i tylko w wyborze swych delegatów mają głos stanowczy), 4. Naczelnika oraz 5. ewentualnie także rabina mianowanego przez tutejszą gminę wyznaniową izraelską (co zawisłem jest od wolnej oceny Naczelnika i Przewodniczącego Rady Opiekunów, przyczem na wypadek braku zgody zwycięża zdanie opowiadające się za powołaniem takiego duchownego – stanowić będzie Radę Opiekunów.
- II. Do zakresu działania Rady Opiekunów należy: 1. wybranie ze swego łona przewodniczącego (który przewodniczy posiedzeniom Rady Opiekunów i stawia na Walnem Zgromadzeniu Stow. imieniem Rady Opiekunów wnioski na udzielenie względnie na odmówienie udzielenia absolutorjum Naczelnictwu, oraz reprezentuje wobec Naczelnictwa Radą Opiekunów), 2. wysłuchanie sprawozdania Naczelnika, z działalnością Naczelnictwa, 3. staranie się o materialny byt Stow., w końcu inne sprawy niniejszym statutem zastrzeżone.
- Par. 24. W razie zatargu między Radą Opiekunów a Naczelnictwem rozstrzyga kollegjum złożone po jednym przedstawicielu stron, którzy wspólnie wybierają superarbitra, liczącego conajmniej lat 40, możliwie członka Stow. Rozstrzygnięcie superarbitra wiąże strony.
- Par. 25. Zebrania Rady Opiekunów odbywają się raz na kwartał zwołane przez przewodniczącego Rady Opiekunów; uchwały zapadają zwykłą większością głosów w obecności co najmniej przewodniczącego Rady Opiekunów, Naczelnika i 2 członków Rady Opiekunów. Jedynie w wypadku jeśli uchwały zmierzają do odmówienia Naczelnictwu absolutorium, winna dana uchwała zapaść w obecności $\frac{3}{4}$ członków Rady większością $\frac{4}{5}$ głosów.

IV. Sekcja

Par. 26. Dla ułatwienia pracy podzieli Naczelnictwo członków zwyczajnych i uczestników, wedle płci, wieku i zawodu, względnie zatrudnienia na sekcje (t. zw. kwuce) składają się z nie mniej jak 6 nie więcej jak 18 członków względnie uczestników; zadaniem tych sekcji jest praca nad wykonywaniem celów Stow. Pracami sekcji kieruje osoba z pośród członków zwyczajnych wyznaczona przez Naczelnika.

V. Spory

Par. 27. Spory osobistej natury ze stosunków Stow. wynikłe rostrzyga zasadniczo Naczelnictwo. W wypadkach, gdy podmiotem sporu jest członek honorowy, Naczelnik lub członek Rady Opiekunów rostrzyga Rada Opiekunów.

VI. Gniazda (Filje).

Par. 28. Stowarzyszenie władne jest zakładać na obszarze Województwa Lubelskiego gniazda (filje), które po skutecznym zgłoszeniu ustawowem u władz rządzić się będą niniejszym statutem. Nad wypełnieniem obowiązków i przestrzeganiem statutu czuwać będzie z ramiona Stow. macierzystego nad gniazdem osoba z pośród Naczelnictwa przez Naczelnictwo ustanowiona.

VII. Rozwiązanie Stowarzyszenia.

Par. 29. Rozwiązanie Stow. następuje wskutek jednoznacznej uchwały Walnego Zgromadzenia większością 3/4 głosów w obecności co najmniej 1/2 członków, mających stanowczy głos na Walnym Zgromadzeniu. Wówczas też postanowi Walne Zgromadzenie o przekazanie majątku Stow. Gdyby jednak takiej uchwały powziąć nie można było lub gdyby Stow. samo przez się przestało istnieć lub przez Władze rozwiązane zostało, natenczas ostatni Naczelnik przekaze wedle własnej oceny majątek Stowarzyszenia jakiejś żydowskiej osobie prawnej. Majątek gniazd rozwiązanych przypada zawsze Stow. macierystemu.

VIII. Postanowienia przejściowe.

Par. 30. Od chwili ustawowej mocy obowiązującej niniejszego statutu podpisany Komitet założycieli uznając się surogatem władz Stow. zacznie przyjmować członków, a gdy ilość tychże zwyczajnych przekroczy liczbę 20 (dwadzieścia) zwoła pierwsze Walne Zgromadzenie przyczem Komitet Założycieli będzie fungował do najbliższego roku miesiąca października jako Rada Opiekunów, kooptując osoby jak w par. 23.

Komitet założycieli

1. Dr. Holenberg Karol: kupiec radny m. Lublina, zam. Al. Racl. 6
2. Gelieb ter Lejb: prezes B-ku Udziałowego, zam. 3-go Maja 22.
3. Erlich Mordko: kupiec, zam. Szewska 1.

Na zasadzie postanowienia mego z dnia 12 grudnia 1928 r. L. 5849IBP wciągnięto do rejestru Stowarzyszeń i Związków pod Nr. 1553 Stowarzyszenie pod nazwą Zrzeszenie Żydowskich Harcerzy im. Jozefa Trumpeldora w Lublinie.

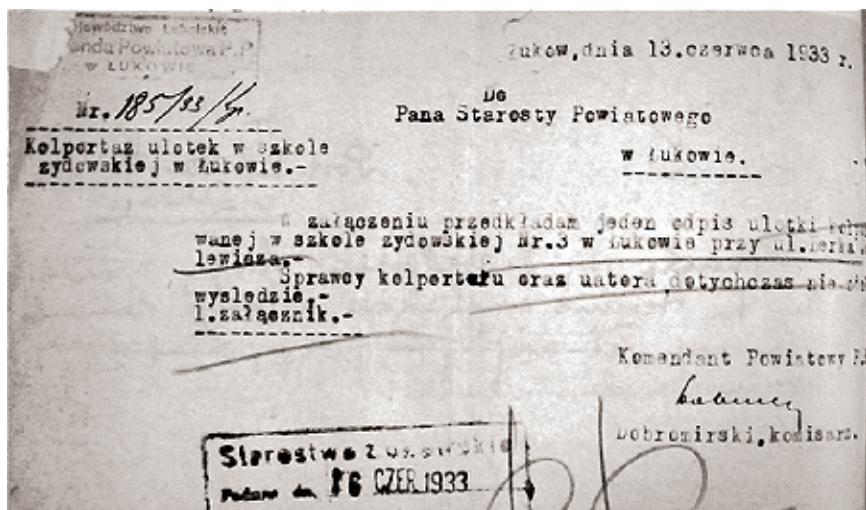
Lublin, dn. 12 grudnia 1928 r.

Wojewoda Lubelski

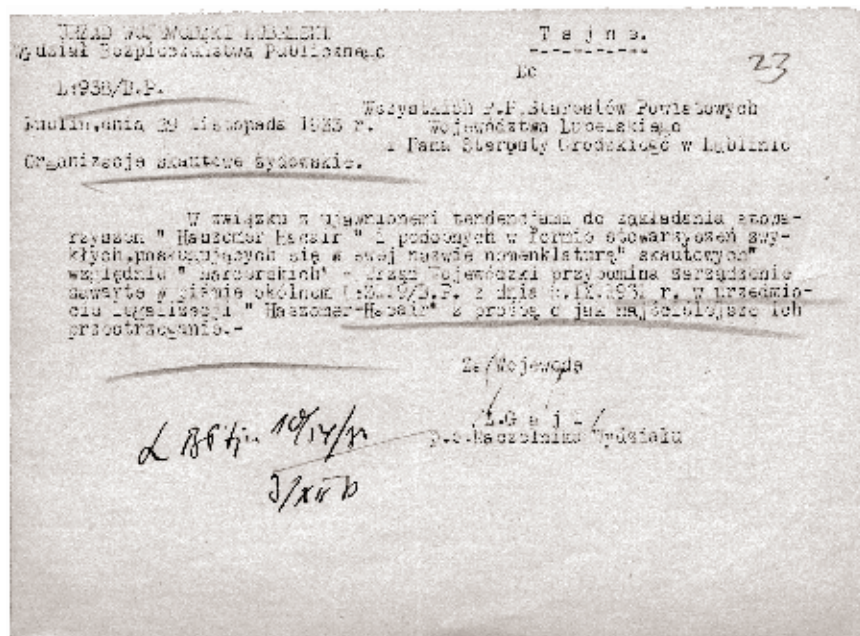
w z.

(—) KARASIŃSKI.

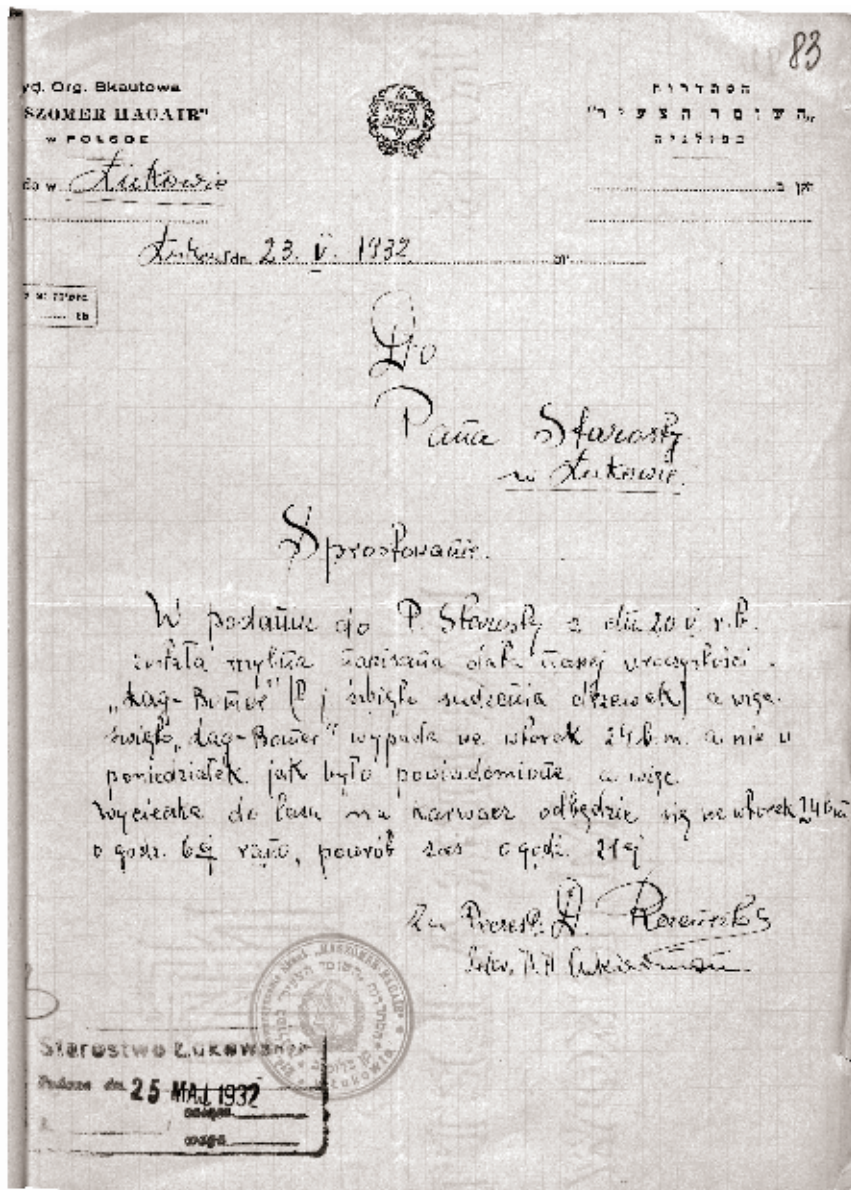
(Pieczęć okrągła Wojewody Lubelskiego)

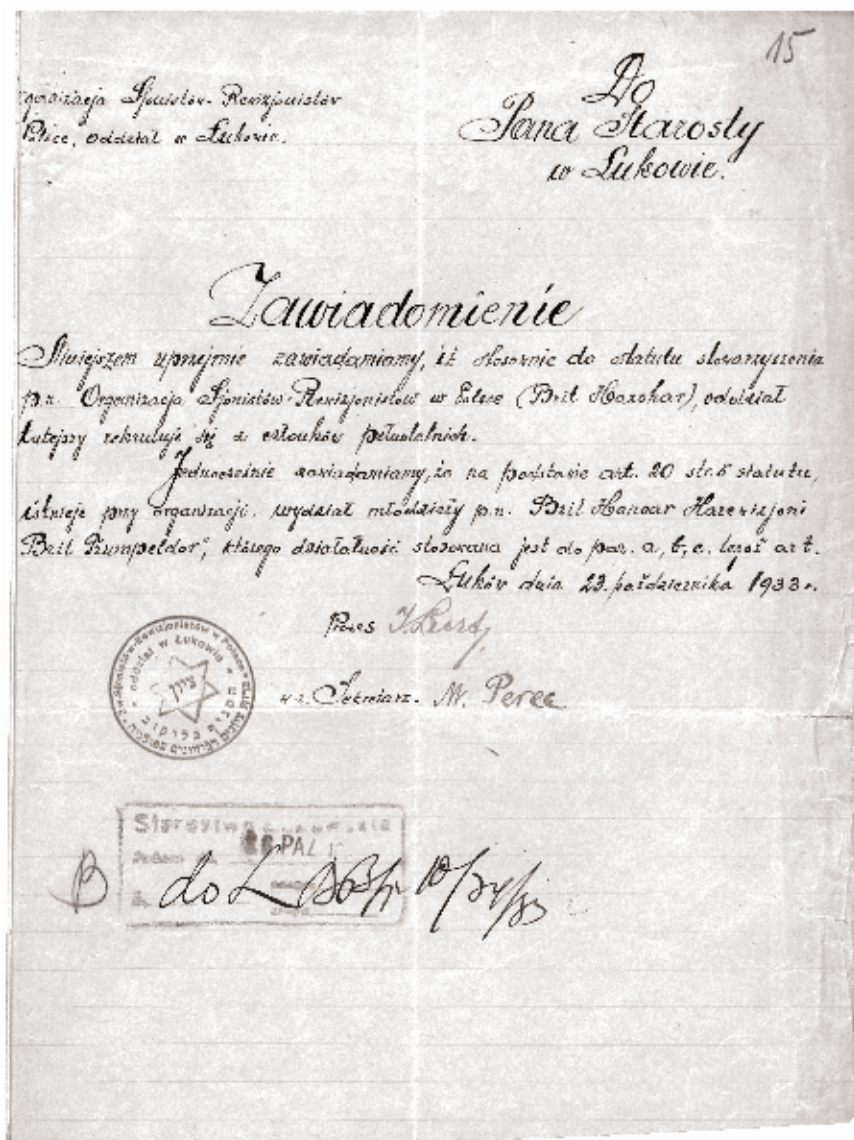

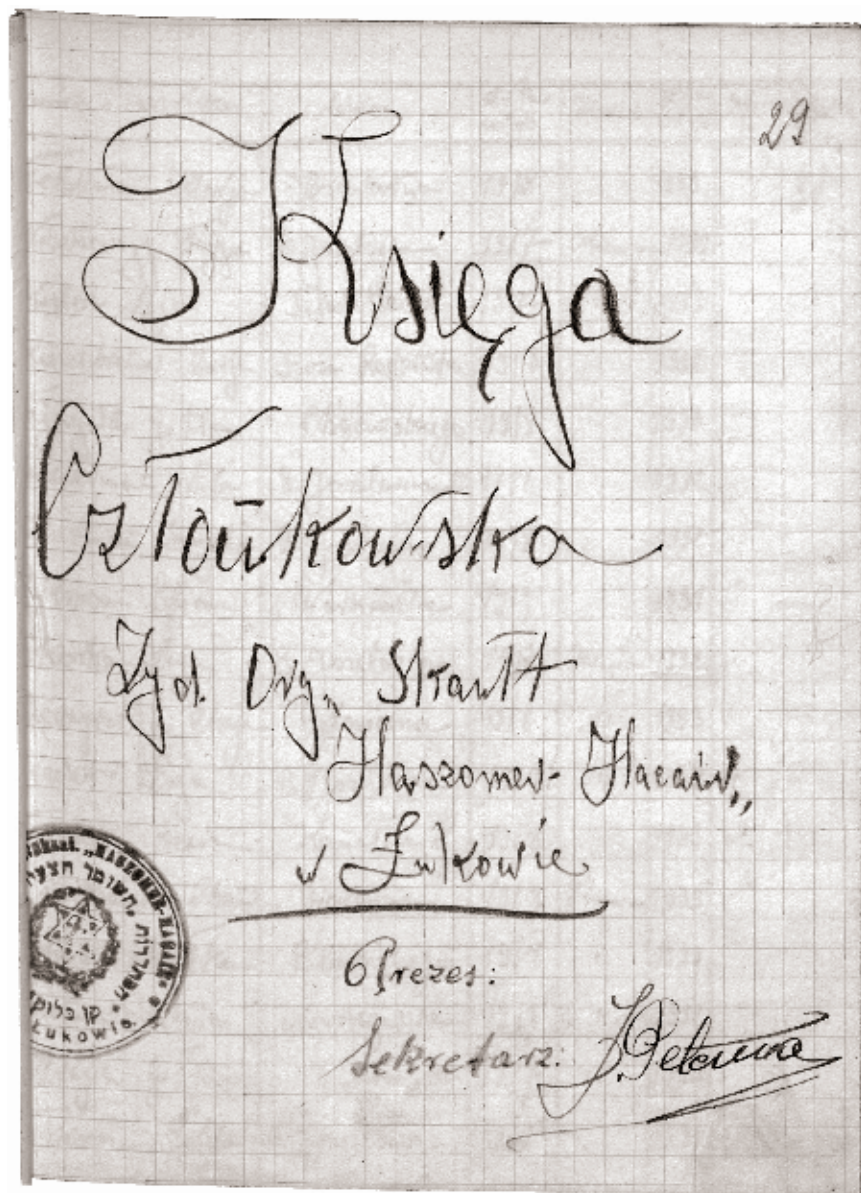
96. APL, zesp. 413, sygn. 336, k. 17

97. APL, zesp. 413, sygn. 185, k. 23

100. APL, zesp. 413, sygn. 394, k. 29-36

Imię i chrzestna	Adres.	Data narod.	Stanow.	Skąd wzięty	gdzie wyjeżdż.
Feliksowa Maria	Browarna	1918		1932	31
Kisenczyk Fajga	B. Jozelwina	1917	Strawna	1933	
Kisior Laja	Selachitowa	1917	"	1933	
Kisielówna Maria	Susa Radziwa	1918	"	1932	
Kajngold Gitla	Chęcińskiego	1918	"	1932	
Kucierówna Lita	B. Jozelwina	1918		1932	
Kucierówna Szejda	B. Jozelwina	1918		1932	
Kurman Blima	Karwowska	1919		1931	
Skorka Laja	B. Jozelwina	1918	Strawna	1932	
Ujchynska Chaja	Bipinska	1918	"	1933	
Grecht Laja	B. Jozelwina	1919	"	1933	✓
Furman Reia	Stanowa L.	1918		1933	✓
Furmanowa Chaja	Browarna	1919	Strawna	1933	✓
Lejman Matka	Pilszchitzko	1918	"	1933	
Furman Reia	Nowojewska	1918	"	1932	
Witrych Gitla	Karwowska	1917	"	1932	✓
Sitman Galdia	B. Jozelwina	1919		1931	

Imię i nazwisko	Adres	Data urodz.	Zawód	Miejsce stażu	główny wyjazd
Szebnicki Ester	Chęcińskiego	1909	handl. k.	1926	33
" Róża	"	1908	"	1926	
Pelcman Jakió	B. Jozefowicza 49	1910	Krawiec	1926	
Handelsman Ester	Bożniczna	1907	handl. k.	1926	Palestyna
Rosenfeld Dawid	Chęcińskiego	1911	Fizyjoz.	1926	
Kozłowski Chib.	Szlachetkowa	1910	Elektr.	1926	Palestyna
Kozłowski Fryda	Piłsudskiego	1909	Kleparz.	1929	Palestyna
Cukierman Józef	Chęcińskiego	1911	Mechan.	1927	wyjazdow.
Jelonek Abram	Brzawska	1912	"	1926	
Rakman Chaja	Krawiec	1912	Złof.	1929	Kostopub.
Jankowski Miodia	Staryjarska	1913		1929	Kostopub.
Rosenfeld Saba		1905	własn.	1926	Palestyna
Bożniczy Miodia	Farmer	1910	Stolarz.	1926	Palestyna
Pelcman Zofia	B. Jozefowicza	1909	Złof.	1926	Palestyna
Jelonek Józef	Brzawska 2.	1917	Stolarz.	1927	
Kozłowski Jack	B. Jozefowicza 29	1917.	Krawiec	1927	
Rodzyński Eli	Brzawska	1911	Tapiacz	1929	
Rodzyński Elżbieta	B. Jozefowicza	1911	Krawiec		

34

nr.	Imię i nazwisko	Miejsc.	Data urodz.	Świątko	Świątko woty 1911	gdzie
18	Stajzakiewicz Jan	Oryłowska	1912	Kraw.	1930	✓
19	Wolancz Marek	Jadkowa	1914	Świątko	1930	✓
20	Gdajński Lej.	Stanki	1914	Stanki	1927.	✓
21	Pietruski Dawid	Solna	1913	Kraw.	1929.	✓
22	Wunderkhan Boris	Browarna	1914	Praw.	1930	
23	Gyüblat Lajos	Kraw.	1914	Kraw.	1929	✓
24	Syrel Mirka	Pawny	1914	"	1930	✓
25	Wielbamić Młoda	B. Jozefowa	1914	"	1930	✓
26	Fiszman Regina	Staropijarska	1915	"	1930	
27	Singierzyk Sura	Stoś. Rynek	1913	Kraw.	1930	✓
28	Kieselbrunn Lajos	Stoś. Radziwa	1915	Machnik	1930	
29	Rosenwald Tyta	Staropijarska	1915	Kraw.	1930	
30	Agman Sura	Browarna	1916	"	1930	
31	Wajsmann Maria	Staropijarska	1917	"	1930	✓
32	Hajblum Sura	B. Jozefowa	1916	"	1930	✓
33	Lemburg Lej.	Jadkowa	1917	"	1932	✓
34	Fiszman Laja	B. Jozefowa	1916	"	1932	✓

imię i nazwisko	Adres.	Data urodz.	stanow.	rok	gdzie wyjeżdża
Chase Ester	Częstochowa	1915	Stawa	1932	35
Talman Masza	Now. Rynek	1916	"	1932	
Strajch Sula	B. Jozelwina	1916	"	1929	✓
Alczak Herta	B. Jozelwina	1915	"	1929	
Kisim Abram	B. Jozelwina	1913	"	1930	
Ringler Michal	Pilsudskiego	1917	Stalac	1929	
Strajch Rachel	Pilsudskiego	1919	Now.	1932	
Lochman Andra	Warszawska	1917	"		
usman Frym	Wawrzynowa	1915		1932	✓
Chiselwajl Herta	Sosa Radzyńska	1917	Stalac	1932	
Katowicz Selma	B. Jozelwina	1916	Stawa	1931	
Chajim Jakob	B. Jozelwina	1917	Pielar		
Leinstajn Dawid	Browarna	1916	Fizy		
Leid Bluma	Browarna	1917	Stawa		✓
Burman Pejsak	B. Jozelwina	1914	Stawa	1933	
Kajblum Szymon	B. Jozelwina	1914	"	1933	
Szablak Szymon	B. Jozelwina	1914	"	1929	✓

26

№	Imię i nazwisko	Adres.	Data urodz.	Zawód	Święty urodz.	gł.
52	Dajceat Gafda	B. Jozefowice	1917	Handl.	1933	
53	Palcman Jania	Warszawska			1933	
54	Szwade Szajacha	Stawowa	1918		1933	
55	Butman Wola	B. Jozefowice II	1917	Handl.	1929	✓
56	Wisni Altav.	Stawowa	1918	Siem.	1933	✓
57	Gajew Nuta	Browarna	1917	Handl.	1933	
58	Stanki Zylka	Pilsudskiego	1918	"	1931	
59	Jungertyn Motel	Forka	1917	Handl.	1931	✓
60	Lombel Szajel	Jatkowa	1919	Handl.	1931	✓
61	Pelcman Eli	Browarna	1918	"	1931	✓
62	Rodertyn Seloma	Stawojanska	1917	Sektan.	1933	✓
63	Sztajenberg Chana	Stawojanska	1918	Handl.	1932	✓
64	Stajenberg Leona	Pilsudskiego	1918	So	1932	
65	Pajgama Sawa	Stoda	1917		1932	
66	Sztajenberg Sawa	Warszawska	1918		1931	
67	Szwawebay Matka	Pilsudskiego	1918		1932	
68	Galdman Chana	Stawojanska	1917		1932	✓

26

№	Imię i nazwisko	Adres.	Data urodz.	Zawód	Święty urodz.	gł.
86	Pelcman Hanna	B. Jozefowice	1914	Handl.	1930	✓
87	Manspajer	" "		"	1931	

18
O d p i s .

Do Żydowskiej Młodzieży Szkolnej

W obecnych tryzysie, gdy endecy pogromują Żydów na uniwersytecie, gdy Hitler pogromuje Żydów - jednym słowem gdy Żydzi cierpią rażąca śmierć - zwracamy się do Was z apelem:

Wstapcie do obozu Sjonistycznego

Sjonista chce:

- 1/ wyzwoić Żydów z galutu i zbudować dla nich państwo żydowskie.
- 2/ stworzyć dla "Żyda-tulacza" - miejsce spoczynku
- 3/ stworzyć z narobu - Żyda, który jest dotychczas narodem handlu i spekulacji - naród pracy żyjący z własnego pot

Wstapcie też:

Wstapcie do "Bejtaru", który chce zbudować Państwo Żydów dla całego narodu żydowskiego bez różnicy warstw i klas.

Wstapcie do "Bejtaru", który proklamuje braterstwo i miłość między młod. Żyd. bez różnicy warstw i klas.

Wstapcie do "Bejtaru" bo tam tylko znajdziecie wychowanie w duchu narodowym.

Tylko drogi "Bejtaru" prowadzi do odbudowy Państwa Żydowskiego -

wszystkie inne oddalają nas tylko.

W jedności siła - więc budujmy razem.

Przez z frazesami Socjalistycznymi Państwo Żyd. musi być dla całego narodu.

Wagać i Biedni - razem do pracy.

Władzić Żyd. - Walczmy.

O lepsze jutro,
O wolność narodu.

Wstapcie do Bejtaru.

Tet- kraj
komenda Miejscewa

Za zgodność z oryginałem
Świadcze:

Michał, dnia 14. września 1933.

Michał

22

„ברית-טרומפלדור” בפולניה
מפקדת גליל לובלין

„BRITH-TRUMPELDOR” w POLSCE
Komanda Obwodowa w Lublinie.

מספר תעודת
מס 634/337

Lublin 7 października 1933 r.

do rozprawy

Do
Starostwa Powiatowego
w Lublinie.

Minister mamy zaszczyt zawiadomić, iż zostało
zatwierdzone gniazdo/additum naszego Towarzystwa w Hocken
za mocy § 28 statutu zatwierdzonego przez Pana
Wojewodę Lubelskiego postanowieniem z dnia 12 grudnia
1928 r. za L. 5849/B.P. p.n.

„Towarzystwo Żyd. Has. im. Józefa Trumpeldora w Lublinie”
do naczelnictwa, materia:

- 1) Naczelnik: A. L. Krajeman
- 2) Sekretarz: Ch. Słowieszyński
- 3) Skarbnik: M. Rozenblat
- 4) Gospodarz: A. Blumenfeld
- 5) zast. Naczelnika: A. Lakalik

C. 1411

do Naczelnictwa Obwodowego
N. L. Eda

B.
Lublin 7/10/33

WYDZIAŁ OŚWIATY
LUBLIN
11 21 1933

Do pana Starosty
w Lutobrze.

27

Lista członków zarządu org.
„Brith - Frumfeldot”
w Rostku.

Imię i Nazwisko	wiek	Tawid	Stad ad zarządu	adres.
A. d. Krawczyński	24 l.	Kawczyński	Koncedant	Bka Juchowice 9.
A. d. Laskowski	26 -	Łaskowski	zast. Konced.	Garbarka 20.
Ch. Stanowicki	20 -	Koncedant	sekretarz.	Bka Juchowice 17.
J. Rosublat	24 -	Kupiec	Krajca	Bka Juchowice 28
A. Blumefeld	26 -	Kupiec	gospodar	Wesoła 20.

Członków w obecny czas 40.
(esterdajscy)

Koncedant: A. d. Krawczyński

Sekretarz: Ch. Stanowicki

Ny niżej podpisani mieszkańcy miasta Łukowa, Województwa Lubelskiego:

*Szymon, wd. Jak. Bendkowski,
Kamil Kluzda
i Samuel Trzcinyński,*

jako założyciele Stowarzyszenia Żydowskich Skautów w Łukowie "Haszomer Hacsir", /w tłumaczeniu "Młody Skaut"/oprowadziliśmy dla powyższego Stowarzyszenia statut następującej treści:

§ 1. Nazwa Stowarzyszenia.

Stowarzyszenie nosi nazwę "Żydowska Organizacja Skautowa "Haszomer Hacsir"/w tłumaczeniu "młody Skaut"/, w Łukowie.

§ 2.

Siedziba i teren działalności Stowarzyszenia.

Siedzibą i terenem działalności Stowarzyszenia jest miasto Łuków.

§ 3.

Pieczęć Stowarzyszenia.

Pieczęć Stowarzyszenia z lilijką skautową brzmi: Żydowska Organizacja Skautowa "Haszomer Hacsir" w Łukowie.

§ 4.

Cele Stowarzyszenia.

Celem Stowarzyszenia jest wychowanie młodzieży żydowskiej na ludzi zdrowych fizycznie i moralnie w duchu zasad etycznych, jako też krzewienie wśród tejże młodzieży znajomości języków: polskiego i hebrajskiego, oraz literatury polskiej i hebrajskiej, i budzenie zamiłowania do pracy i pięknej natury.

§ 5.

Docelów tych zamierza Stowarzyszenie:

a/ przez urządzenie zebrań towarzyskich, wycieczek, ćwiczeń gimnastycznych i sportowych dla młodzieży żydowskiej;

h/ przez zakłady dla teatru chórow i teatrzyków amatorski czytelników i bibliotek, kursów samokształceniowych dla młodzieży wykładów i pogadanek pod kierownictwem sił pedagogicznych i z grona rodziców i członków.

Uwaga: Stowarzyszenie stosować się będzie do istniejących przepisów we wszelkich swoich czynnościach, instytucje zaś Stowarzyszenia, wymagające specjalnych osobnych zezwoleń, będą organizowane po uzyskaniu tychże zezwoleń, lub na zasadzie innych statutów we właściwej drodze zatwierdzonych względnie twierdzonych.

§ 6.

Dochoły i majątek.

Stowarzyszenie pokrywa swoje potrzeby z dochodów:

- a/ składek członkowskich,
- b/z dobrowolnych darów członków,
- c/z dochodów uzyskanych z imprez sportowych i towarzyskich.

§ 7.

Sposób prowadzenia rachunkowości.

a/Rachunkowość Stowarzyszenia prowadzona będzie przy pomocy Przychodowej i Kosztowej w języku polskim, stosując się do wymagań praw.

b/ Przy końcu każdego roku będzie sporządzony budżet na rok następny z wyszczególnieniem wpływów i wydatków.

§ 8.

Członkowie.

W skład Stowarzyszenia wchodzi:

- a/ członkowie zwyczajni,
- b/ zaletyciele,
- c/ członkowie honorowi i
- d/ uczestnicy.

§ 9.

Członkiem zwyczajnym może być każdy pełnoletni Żyd i Żydka, których Zarząd Stowarzyszenia w charakterze członka przyjmie. Zarząd ma prawo odmówić przyjęcia bez podania powodów.
Uwaga: Członkowie, działający na zasadę Stowarzyszenia,

Hyd. sig. Skant.
"Karamer" "Kacai".

41

Di

Pana Skatasky
w Lukowie.

Kawradomnie.

Konijorem kawradomnie my

Pana Skatasky in w dniu: 25 lutego

1933. ogarniecie nasza "Karamer" "Kacai"

pleniensiona usadatek na ulicy

Kabrowsky pod Nr. 3.

z powiazaniem

Pierwi: b. Srebrnik.

Kras. Lek: 492.

Lukow dnia 2 marca 1933.

Storgatw: 4 MARZ 1933

Podane da

1933

 Do
 Urzędu Wojewódzkiego

w L U B L I N I E

 / przez Starostwo Lubowskie /

Dotyczy sprawy Nr. E. 8/3x4/35 Zarządu Żydowskiej Organizacji Skautowej "Eszomer-Hacair" w K O C K U

O D W O Ł A N I E

Od decyzji Starostwa Powiatowego Lubowskiego z dnia 28-go lutego 1935r., zawieszającej działalność organizacji "Eszomer-Hacair".-

Bezprze powyższą zarówno ze względów formalnych jak i merytorycznych uważamy za nieistotną i podlegającą uchyleniu.-

1/ Zgodnie z art. 16 Prawa o Stowarzyszeniach - Władza Nadzorcza może w ostatecznym razie zawiesić działalność Stowarzyszenia należycie umotywowaną decyzją.- Tymczasem Starostwo Lubowskie w swej decyzji zawieszającej potwierdza jedynie zdanie art. 16 o przekroczeniu zakresu działania i o rozwijaniu działalności,agrażującej bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu.- Nie można uważać, aby powtórzenie przepisów Ustawy stanowiło należycie umotywowaną decyzję.- Swoboda działalności Władz Administracyjnych wyraźnie została w art. 16. ograniczona do stosowania rygorów wobec legalnie istniejących organizacji-po należytem umotywowaniu decyzji. rygor stosującej.- Zatem . skoro decyzja Starostwa nie odpowiada przepisom prawnym .winna ona być z tego powodu uchylona.-

2/ Co do meritum zaszczytć musimy . iż decyzja zawieszająca nasze Stowarzyszenie pol-egod musi na nieporozumieniu, albowiem Organizacja "Eszomer-Hacair" od lat 21 istniejąca na ziemiach polskich .zajmuje się krzewieniem skautingu i sprawności fizycznej wśród młodzieży, przygotowując jednocześnie młodzież żydowską do emigracji do Palestyny i do pracy produktywnej tamte.-

38/4/35 4

168

...nie zajmując się działalnością polityczną na terenie Państwa Polskiego, nie mając żadnych politycznych aspiracji lokalnych, a mając jedynie nastawienie na emigrację swoich członków do Palestyny organizacja "Hansomer-Hoesir" nie może w żaden sposób zagrozić bezpieczeństwu pokojowi i prządtkowi publicznemu. - Z punktu widzenia interesów Państwa zarówno działalność kierująca do usprawnienia fizycznego obywateli polskich, jak i działalność skierująca do emigracji poszukiwana pracy i środków egzystencji żyć, winna znaleźć ostrożne poparcie. -

Zaznaczyć musimy, że organizacja "Hansomer-Hoesir" cieszy się poparciem Władz i jak nam wiadomo, na uroczystościach jubileuszowych 20-letniego istnienia organizacji - przedstawiciele administracji państwowej brali udział. -

Jeśli zważyć, że organizacja ta istnieje w licznych miastach o tej Rzeczypospolitej Polskiej, a między innymi również na terenie Województwa Lubelskiego - to rozwiązanie jej akurat w m. KOCKU było tego rodzaju szkodliwym, że trudno przypuścić, aby Urząd Wojewódzki Lublinie decyzją o zamknięciu zapobiegał i w jej konsekwencji decyzją rozwiązał. -

W tym stanie rzeczy mamy szczerzy prośbę Urzędu Wojewódzkiego o uchylenie decyzji Starostwa Bukowskiego zakazującej działalności organizacji "Hansomer-Hoesir" w KOCKU i o umożliwienie dalszej pracy organizacji.

Kock, dnia 13 marca 1935 roku. -

Sekretarz: *Ch. Rosenblatt*
Chil Rosenblatt

Zarząd:
Irosen: *Jochel Grzywacz*
Jochel Grzywacz

P A T R O N A T :

1. Gerson Bronasztajn	kupiec	lat 44	<i>Gerson Bronasztajn</i>
2. Jankiel Hancielson	"	" 20	<i>Hancielson</i>
3. Motel Steniatycki	sekretarz	Gn. Eyd. 1. 29	<i>Motel Steniatycki</i>
4. Abram Szkalik	wł. elektryk	" 43	<i>Abram Szkalik</i>
5. Sruł Sztern	Przew. Spółdzielni Kred.	" 36	<i>Sztern</i>

6. József Eggelman	Wędny n. Kocka lat 43.	40. <i>7. Brasils</i>
7. Jankiel Hechtman	" " " "	40. <i>Jankiel Hechtman</i>
8. Szul Zakalik	Wt. n. tryku i elektr. 55.	55. <i>Szul Zakalik</i>
9. Chaim - Szyja Zalomen	kupiec "	46. <i>Chaim Zalomen</i>
10. Aron Wissnia	" "	32. <i>Aron Wissnia</i>
11. Szlomo Rosenblat	" "	30. <i>Szlomo Rosenblat</i>
12. Mendel Rytner	" "	32. <i>Mendel Rytner</i>
13. Motek Frajndlich	rzemieślnik "	48. <i>Motek Frajndlich</i>
14. Mendel Wissnia	kupiec "	29. <i>Mendel Wissnia</i>

199

Za zgodność z oryginałem - *podpis*
Kock. dnia 13 marca 1935 roku. -

Sekretarz: *Chaim Rosenblat*

Prezes: *Jachet Grynwa*

Polacznik !

*Wszystkie imiona adresów w powyższym liście
i w załączniku, w tym "Koczi - Koczi" i "Koczi" w Koczu.*

Opinie i recenzje

DR HAB. EMIL HOROCH

prof. UMCS w Lublinie

Autorami opracowania są Anna Jeziorkowska-Polakowska, pracownik naukowy KUL, autorka wielu pozycji z zakresu literatury polsko-żydowskiej i dydaktyki oraz Stanisław Jan Dąbrowski, autor wielu publikacji poświęconych historii harcerstwa na Lubelszczyźnie.

Temat podjęty przez autorów należy do mało znanych i rzadko opracowywanych, tak na szczeblu centralnym, jak i w wymiarze lokalnym (region, województwo). Przedstawia ważny fragment ruchu młodzieżowego w Polsce, pokazujący jeden z jego odłamów, związanych z mniejszością żydowską.

Opracowanie mieści się w ramach badań historycznych. Autorzy podjęli się przedstawienia trudnego tematu. Jego realizacja jest udana i rozszerza wiedzę historyczną dotyczącą historii żydowskiego skautingu. Otrzymaliśmy monografię opisującą dzieje żydowskich organizacji skautowych przez cztery okresy historyczne: lata I wojny światowej, II Rzeczypospolitej oraz bardzo skrótowo lata wojny i okupacji (1939–1944/45) i lata 1944–1949. Nawiązanie do tych ostatnich czasów (1939–1949) znajduje się w ostatniej części recenzji. Opracowanie stanowi znaczący wkład do badań okresu wymienionego w tytule, a ruchu harcerskiego szczególnie. Jest to bardzo ważne, gdyż obecnie często zapomina się, że II Rzeczpospolita była państwem, w którym żyły mniejszości narodowe, a ruch harcerski (skautingowy) miał różne „oblicza narodowe”. Poza tym należy docenić fakt, że autorzy przypominają nazwiska młodych ludzi, po których w zdecydowanej większości pozostał tylko „popiół”.

Treść opracowania została oparta na szerokiej bazie źródłowej. Stanowią ją przede wszystkim źródła pochodzące z Archiwum Państwowego w Lublinie (APL). Poszukiwania w archiwach regionalnych (Oddziały APL) np. w Kraśniku, w Radzynie Podlaskim, w Chełmie oraz centralnych (Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe) czy w zbiorach Żydowskiego Instytutu Historycznego oraz

w muzeach (Muzeum Harcerstwa w Warszawie, Muzeum w Lublinie), w muzeach regionalnych (Włodawa, Chełm, Zamość, Kraśnik, Krasnystaw, Puławy) nie przyniosły pozytywnego rezultatu.

Tutaj recenzent dochodzi do ważnej konstatacji. Jest nieszczęściem dla historyków, zajmujących się okresem wymienionym w tytule (zwłaszcza z lat 1918–1939), brak materiałów wewnętrznych tych organizacji np. protokołów zebrań, instrukcji, zarządzeń (w opracowaniu jest ich niewiele), wspomnień, a zwłaszcza relacji ustnych.

W pracy wykorzystano ponadto dokumenty i źródła opublikowane.

Reasumując – baza źródłowa opracowania jest obszerna (trudności w jej wykorzystaniu zostały podane we wstępie) i zasługuje na ocenę pozytywną.

/.../ Praca, którą przedstawiono mi do recenzji, niewątpliwie rozszerzy stan badań nad historią harcerstwa w Polsce. Jest pionierskim opracowaniem dziejów harcerstwa (skautingu) mniejszości żydowskiej na Lubelszczyźnie. Biorąc pod uwagę wszystkie zawarte w recenzji uwagi, sugestie i wnioski recenzent stwierdza, iż opracowanie, autorstwa Anny Jeziorkowskiej-Polakowskiej i Stanisława Jana Dąbrowskiego ze wszech miar zasługuje na opublikowanie.

DR HAB. BOHDAN HUD

prof. Wyższej Szkoły Administracji w Białej Podlaskiej,
Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie

Niewątpliwym atutem publikacji są drobiazgowo opracowane przypisy, odsyłające czytelnika nie tylko do źródeł wykorzystanych w pracy, ale także uzupełniające narrację o informacje dotyczące ważnych postaci historycznych, wydarzeń, organizacji społeczno-politycznych itp.

DR HAB. MIECZYŚLAW ROKOSZ

prof. Akademii Ignatianum w Krakowie

Udostępnioną mi roboczą wersję książki Anny Jeziorkowskiej-Polakowskiej i Stanisława Dąbrowskiego pt. *Żydowskie organizacje skautowe na Lubelszczyźnie 1916–1949* oceniam jako cenny wkład w harcerskie obchody 100-lecia Niepodle-

głości Polski. Zwraca uwagę wnikliwość autorów w poszukiwaniu materiałów źródłowych. Po niezbędnej korekcie redakcyjnej będzie to ciekawa i ważna pionierska praca dotycząca tego zagadnienia.

W pełni popieram starania o wydanie tej pozycji drukiem.

DR HAB. JANUSZ WOJTYCZA

prof. Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego w Krakowie

Przedstawiona do oceny praca dotyczy niemal zupełnie nieznanego ogółowi społeczeństwa polskiego dziedziny aktywności społeczności żydowskiej w Polsce. Od pewnego czasu można zaobserwować stale rosnące zainteresowanie materialnym i duchowym dziedzictwem polskich Żydów, które jest przecież również naszym narodowym dziedzictwem.

Sama kwestia stosunków pomiędzy Polakami wyznania katolickiego i Żydami, zwłaszcza – choć nie tylko – w XX w., jest kwestią bardzo delikatną i skomplikowaną, i wymaga jeszcze wiele pracy dla uzgodnienia stanowisk, wzajemnego zrozumienia i pojednania. Na szczęście tych spornych kwestii prezentowana praca nie dotyczy. Wzajemnemu zrozumieniu dobrze służy publikacja rzetelnych opracowań naukowych, dotyczących obecności Żydów na ziemiach polskich, do których można zaliczyć prezentowaną pracę.

Warto przypomnieć, o czym piszą autorzy, że zgodnie z danymi spisów powszechnych stosunek ludności polskiej do żydowskiej wynosił w Polsce w roku 1921 (wg deklarowanej narodowości) – nieco ponad 8,5 : 1, a w roku 1931 (wg deklarowanego języka – żydowski i hebrajski razem) – 8 : 1, była to więc znacząca procentowo grupa.

Skauting żydowski, podobnie jak polski, swoje korzenie wywodzi ze skautingu angielskiego. Podobnie jak polskie harcerstwo, skauting żydowski włączył do swojego programu własne dążenia niepodległościowe. Żydowski ruch skautowy był organizacyjnie niejednorodny, a nawet więcej – mocno zróżnicowany, podobnie zresztą jak społeczność dorosłych. Organizacje skautowe ściśle współpracowały z organizacjami dorosłych. Te z kolei w większości reprezentowały idee syjonistyczne, mające na celu odbudowę państwa żydowskiego i w związku z tym przygotowanie kadr dla nowej ojczyzny. Z tego wynikał program działania organizacji młodzieżowych.

Trzeba przyznać, że cele te zostały zrealizowane, a udział w tym dziele wychowanków żydowskich organizacji skautowych okazał się znaczący. Liczni wzięli

udział w budowie państwa, inni natomiast w bohaterskiej walce z niemieckim okupantem.

Do współpracy z harcerstwem, mimo pewnych prób, dochodziło niezmiernie rzadko.

Autorzy zgromadzili liczne świadectwa działalności żydowskiego skautingu w formie źródeł archiwalnych i drukowanych, opracowań, w tym również obcojęzycznych oraz źródeł internetowych i na ich podstawie przedstawili zapowiedziane w tytule zagadnienie, poprzedzając je syntetycznym opisem najpierw rozwoju ruchu skautowego światowego i polskiego, a później tło polityczne w postaci syjonizmu i jego związków z żydowskim ruchem skautowym. Następnie scharakteryzowali najważniejsze żydowskie organizacje skautowe, a także inne żydowskie organizacje młodzieżowe i wreszcie działalność organizacji w poszczególnych miejscowościach Lubelszczyzny.

Obszerna baza bibliograficzna, uwzględniająca również archiwalia i artykuły prasowe z epoki, budzi szacunek dla pracowitości i wnikliwości autorów. Odczuwa się wyraźny brak większej liczby relacji, które dodałyby tekstowi życia. Jednak wobec strat spowodowanych Holokaustem oraz upływu czasu, odnalezienie większej liczby wspomnień byłoby już dziś prawdopodobnie bardzo trudne, jeśli nie niemożliwe. Tekst uzupełnia wykaz środowisk działalności drużyn oraz wybór unikalnych fotografii, pochodzących głównie z Internetu (znak czasu), ale również szeregu innych źródeł.

Należy wspomnieć, że lubelskie środowisko harcerskie ma na swoim koncie szereg interesujących opracowań historycznych, m.in. autorstwa druhów Stanisława Dąbrowskiego i Kazimierza Jarzembowskiego. Kolekcję tę uzupełnia przygotowana właśnie do druku książka. Można sądzić, że na fakt, iż pionierska pozycja opisująca skauting żydowski ukazuje się w Lublinie, ma dorobek badań nad życiem Żydów na Lubelszczyźnie takich uczonych, jak prof. Zygmunt Mańkowski i prof. Jan Z. Lewandowski.

Drobne uwagi dotyczące głównie pewnych nieściśłych sformułowań, niedoskonałości stylistycznych, układu bibliografii i formy notek bibliograficznych, które nie obniżają w poważniejszym stopniu wartości publikacji i powinny zostać uwzględnione w toku prac redakcyjnych.

Wykonana przez autorów praca budzi uznanie. Stanowi ona udaną próbę przywołania pamięci o najbardziej poszkodowanej części międzywojennego społeczeństwa polskiego.

W opinii niżej podpisanego książka w pełni zasługuje na publikację drukiem. Gratuluję autorom tak wartościowego dzieła.

PROF. DR HAB. ELŻBIETA BARBARA ZYBERT

Uniwersytet Warszawski

Żydowskie organizacje skautowe na Lubelszczyźnie 1916–1949 to publikacja pionierska, będąca pierwszą próbą podjęcia tematu dotyczącego historii żydowskich organizacji skautowych działających na Lubelszczyźnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Praca jest głęboko osadzona w tekstach źródłowych. Dla potrzeb jej przygotowania dokonano gruntownej i pełnej kwerendy archiwalnej zbiorów Archiwum Państwowego w Lublinie, co znajduje odzwierciedlenie w obszernej bibliografii, w której, oprócz wspomnianych archiwaliów, zamieszczono także opracowania i artykuły naukowe z publikacji monograficznych i prasy (zarówno współczesnej, jak i z lat 1918–1939), wspomnienia i pamiętniki z omawianego okresu oraz wydawnictwa encyklopedyczne i źródła elektroniczne. Dodatkowym walorem pracy jest doskonale opracowanie naukowe i edytorskie tekstu.

Errata

ŻYDOWSKIE ORGANIZACJE SKAUTOWE na Lubelszczyźnie 1916–1949

Strona	Jest	Powinno być
11	Przypis 1. – uzupełnienie.	Na wystawie z okazji 100-lecia ZHP zorganizowanej przez Muzeum Harcerstwa w Warszawie we wrześniu – listopadzie 2018 r. w WBP w Lublinie, pokazano najstarszy zachowany sztandar Hufca ZHP w Skierniewicach z 1913 r. Znaczy to, że nazwa Związku Harcerstwa Polskiego musiała pojawić się przed tą datą (SD).
12, wers 4	... zostało zakrytych nie zostało zamieszczonych ...
20, wers 4	As a result, many pictures subsequently had to be removed to conform with current copyright regulations.	As a result, many pictures were not placed.
104, wers 11	... skautowską skautową ...
134, wers 5, 20 i 29.	... Początkowskiej Początkowskiej ...
150, wers 15	W Janowie Podlaskim ...	W Janowie Lubelskim ...
191, wers 19	... chorągwi sztandaru ...
239, wers 17–19	(farma czerniakowska) ... wzięła udział, a następnie jej uczestnicy wzięli udział ...
248, wers 12	Brak przypisu do skrótu AJDC.	AJDC – American Jewish Joint Distribution Committee, JDC, zwany też w skrócie Joint – organizacja non-profit założona w USA w 1914 roku. Jej fundusze pochodzą głównie z datków amerykańskich Żydów.
276. Zdjęcie 22	Brak źródła	Źródło: https://www.centropa.org/photo/hashomer-hatzair-group .
284. Zdjęcie 44	Brak źródła	Źródło: Zbiory cyfrowe Teatru NN.
285. Zdjęcie 49	Brak źródła	Źródło: https://fbc.pionier.net.pl/details/nnTbn8x .
286. Zdjęcie 51	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 20.
286. Zdjęcie 52	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 16.
287. Zdjęcie 53	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 12.
287. Zdjęcie 54	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 21.
288. Zdjęcie 55	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 13.
288. Zdjęcie 56	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 2[46], kwiecień 2017, s. 15.
288. Zdjęcie 57	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 3[47], 1 sierpień 2017, s. 11.
289. Zdjęcie 58	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 3[47], 1 sierpień 2017, s. 12.
289. Zdjęcie 59	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 1[45], luty 2017, s. 18.
290. Zdjęcie 61	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 1[45], luty 2017, s. 21.
290. Zdjęcie 62	Brak źródła	Źródło: Przedruk z „Skaut” nr 1[45], luty 2017, s. 17.
294. Zdjęcie 70	Brak źródła	Źródło: Zbiory cyfrowe Wirtualnego Sztetla – www.sztetl.org.pl
295. Zdjęcie 72	Brak źródła	Źródło: http://katalog.muzeum.krakow.pl/pl/work/MNK-V-5352 Czas powstania: po 1918 roku. Miejsce powstania / znalezienia: Warszawa. Wymiary: wys. 26,2 mm, szer. 24,5 mm, waga 4 g. Nr identyfikacyjny: MNK V-5352. Właściciel: Muzeum Narodowe w Krakowie.
296. Zdjęcie 74	Brak źródła	Źródło: Archiwum Allegro [wejście: 17 września 2018].

Opracowanie stanowi znaczący wkład do badań okresu wymienionego w tytule, a ruchu harcerskiego szczególnie. Jest to bardzo ważne, gdyż obecnie często zapomina się, że II Rzeczpospolita była państwem, w którym żyły mniejszości narodowe, a ruch harcerski /skautingowy/ miał różne „oblicza narodowe”. Należy docenić fakt, że autorzy przypominają nazwiska młodych ludzi, po których w zdecydowanej większości pozostał tylko „popiół”.

This study is a significant contribution to the exploration of the historical period in question, with particular emphasis on the scout movement. Efforts such as this are of paramount importance since it is often forgotten nowadays that the Second Polish Republic was home to many minorities and that its scout movement was composed of various “national characters”. One also ought to appreciate that the authors memorialized the names of these young people, many of whom have passed into oblivion.

dr hab. Emil Horoch prof. UMCS w Lublinie

Niewątpliwym atutem publikacji są drobiazgowo opracowane przypisy, odsyłające czytelnika nie tylko do źródeł wykorzystanych w pracy, ale także uzupełniające narrację o informacje dotyczące ważnych postaci historycznych, wydarzeń, organizacji społeczno-politycznych itp.

Meticulously prepared annotations are an unquestionable asset of this publication. They enable the reader to track historical sources referred to in the study but also complement the text with information regarding crucial historical figures, events, socio-political organizations, and more.

*dr hab. Bohdan Hud prof. Wyższej Szkoły Administracji w Białej Podlaskiej,
Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie*

Żydowskie organizacje skautowe na Lubelszczyźnie 1916–1949 oceniam jako cenny wkład w harcerskie obchody 100-lecia Niepodległości Polski. Zwraca uwagę wnikliwość autorów w poszukiwaniu materiałów źródłowych.

The present study of *Jewish Scouting Organizations in the Lublin Region 1916–1949* is a valuable contribution to the celebration of the scouts’ 100th anniversary of Poland’s regained independence. The authors’ perceptiveness in their search for historical sources deserves particular commendation.

dr hab. Mieczysław Rokosz prof. Akademii Ignatianum w Krakowie

Wykonana przez autorów praca budzi uznanie. Stanowi ona udaną próbę przywołania pamięci o najbardziej poszkodowanej części międzywojennego społeczeństwa polskiego. Gratuluję autorom tak wartościowego dzieła.

The authors’ achievement in preparation of this book deserves true praise. Their study is a successful attempt at restoring the memory of a part of Polish inter-war society that has suffered the greatest damage. I wish to congratulate the authors on submitting a work of such value.

dr hab. Janusz Wojtyca prof. Krakowskiej Akademii im. A. Frycza Modrzewskiego w Krakowie

Żydowskie organizacje skautowe na Lubelszczyźnie 1916–1949 to publikacja pionierska, będąca pierwszą próbą podjęcia tematu dotyczącego historii żydowskich organizacji skautowych działających na Lubelszczyźnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Dodatkowym walorem pracy jest doskonałe opracowanie naukowe i edytorskie tekstu.

Jewish Scouting Organizations in the Lublin Region 1916–1949 is a ground-breaking publication, the first ever to explore the history of the Jewish scout organizations’ function, character and activities in the Lublin Region during the inter-war period. The text’s impeccable academic and editorial articulation is an additional merit of the study.

Prof. dr hab. Elżbieta Barbara Żybert Uniwersytet Warszawski

ISBN 978-83-65444-47-9

9 788365 444479